

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EDEBİYAT YAŞAMIM

MAKSİM GORKİ

Çeviren: Şemsa Yeğin

MAKSİM GORKİ
□
EDEBİYAT YAŞAMIM
□
, 2. BASIM

PAYEL YAYINLARI : 50
Sanat Kuramı Kitapları : 7

dizgi-baskı: Teknografik Matbaası

kapak filmleri: Ebru Grafik

kapak basımı: Çetin Ofset

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

cilt: Esra Mücellithanesi

Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov olan ünlü yazar Maksim Gorki, 1868 yılında Nijni-Novgorod'da doğdu ve 1936'da Moskova'da öldü. Daha küçük yaşlarda öksüz kalan Gorki büyük-babasının yanında büyüdü. Henüz onbir yaşındayken çıraklığa başladı ve yazarlıkla geçimini sağlayana dek çeşitli işlerde çalıştı durdu. Öğrenim göremeyen Gorki kendi kendini yetiştirdi. Rusya içinde uzun gezilere çıktı. Bu arada devrimci çevrelerle ilişki kurdu. Polisçe sıkı bir şekilde gözlendi. Bir ara tutuklandıysa da kamuoyunun baskısıyla serbest bırakıldı. 1905 yılında Lenin'le tanıştı. Çeşitli dergilerde yazılar yazdı. 1898'de eski öykülerinin yayımlanmasıyla geniş halk yığınlarınca tanındı. *Foma Gordayev*'le romana başladı. 1906'da ciğerlerinden hastalandığı için Kapri adasına yerleşti. Orada yedi yıl kaldı. Öykü kitaplarının yanı sıra *Ana*, *Casus*, *Artamonovlar*, *Okurov Kenti* ve *Üçler* gibi romanlar yazdı. Ayrıca sahne için yazdığı çeşitli oyunları da vardır.

Yapıtın İngilizce adı: On Literature

Yayımlayan: Progress Publishers

Türkçe birinci basım: Kasım 1978

İkinci basım: Aralık 1989

**Şemsa Yeğîn
bu çevirisi ile
1979 yılında
Türkiye Yazarlar Sendikası
tarafından verilen
HASAN ÂLİ EDİZ
Edebiyat Çeviri Ödülü'nü**

MAKSİM GORKİ

EDEBİYAT YAŞAMIM

İngilizceden çeviren
ŞEMSA YEĞİN

PAYEL YAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitapları - <http://www.kitapci.com> - <http://www.rantey.org>

EDEBİYAT YAŞAMIM

Nasıl okudum, nasıl öğrendim?	11
Kitaplar üzerine	26
Yazmayı nasıl öğrendim	30

EDEBİYAT ÜZERİNE YAZILAR

Kişiliğin parçalanması	73
Sanat işçiliği üzerine söyleşi	140
Konular üzerine	215
Sovyet edebiyatı	230

YAZINSAL PORTRERLER

Anton Çehov	273
Lev Tolstoy	296
Sergey Yesenin	361

EDEBİYAT ÜZERİNE MEKTUPLAR

Anton Çehov'a	373
Lev Tolstoy'a	376
Fyodor Şalyapın'e	378
H.G. Wells'e	380
Romain Rolland'a	382
Stefan Zweig'a	388
M.M. Prişvin'e	394
A.P. Çapigin'e	398
N.K. Krupskaya'ya	400
A.N. Tolstoy'a	403
A.S. Şerbakov'a	405

ADLAR DİZİNİ	409

**EDEBİYAT
YAŞAMIM**

NASIL OKUDUM, NASIL ÖĞRENDİM?

Seçerek ve anlayarak okumayı ilk öğrendiğimde on dört yaşlarındaydım. Artık, bir kitabın yalnız konusu değil, anlatılan olayların —az ya da çok— ilginç gelişmeleri de benim için çekici olmaya başlamıştı. Betimlemelerin güzelliğinden tat almaya, öykünün kadın ve erkek kahramanları üzerine düşünmeye, yazarın amaçları konusunda belli belirsiz yargılara varmaya ve kitaplarda sözü edilenlerle, yaşantının getirdikleri arasındaki ayrımları sezmeye ve bunlardan ürkmeye başlamıştım o yaşlarda.

O dönemde anadan doğma dar görüşlü bir ailenin yanında çalıştığımдан, çok zorlu günler geçirmekteydim. Bu insanların en büyük zevki bol bol yemek, en büyük eğlencesiyse tiyatroya ya da baloya gidercesine süslenecek, takıp takıştırarak kiliseye gitmekti. İşim ağırdı, bu yüzden kafam, neredeyse çalışmaz duruma gelmişti; ister hafta arası, ister hafta sonu olsun, o anlamsız, yararsız ve aşağılık ayak işlerini yapardım hep.

İşverenimin oturduğu ev, Klyazma Nehri yöresinden gelme kısa boylu, tıknaz bir yol yapımcısınınındı. Bu adam, sivri sakalı, boz gözleriyle sürekli öfke kusar, durmadan sağına soluna saldırdı. Acımasız bir adamdı. Yürek yerine taş vardı sanki göğsünde. Aşağı yukarı otuz işçi çalıştırırdı. Hepsi de Vladimir Guberniya'dan gelme köylülerdi. Bunlar, yeri beton, yerden aşağıda bulunan pencereleri bir delikten az büyük, karanlık bir bodrumda yapıp kalkarlardı. Akşamüstleri, küherçile kokulu tuzlanmış et ya da işkembeyle, leş kokulu lahana çorbasından oluşan yemeklerini yedikten sonra, o yorgun ve bitkin halleriyle yeraltından çıkar, avluya saçılırlardı; nemli bodrumdaki hava boğucuydu; dev fırından çıkan dumanlarla zehirleniyordu çünkü; bunaltıcıydı.

Yol yapımcısı, hemen kendi odasının penceresinde bi-

ter, adamlarına bağırmaya başladılar, «Gene mi bahçeye çıktınız, pis herifler! Domuz gibi yayıldınız gene! Saygıdeğer insanlar oturuyor bu evde! Sizin gibileri görmeye bayılıyorlar mı sanıyorsunuz?»

İşçiler, söz dinler bir tavırla bodrumlarına dönerlerdi. Suskun insanlardı bunlar. Sesleri solukları çıkmazdı. Çok seyrek konuşur, az güler ve hemen hemen hiç türkü söylemezlerdi. Giysileri kile çamura bulanıktı hep. Bir ömür boyu daha işkence çeksinler diye zorla diriltilmiş cesetler gibi görünürdü bunlar bana.

Sözü edilen «saygıdeğer insanlar», durmadan içen, kumar oynayan, hizmetçilerini döve döve çürük içinde bırakan, açık saçık giyimli, sigara tutkunu, ayyaşlıkta da erkeklerden aşağı kalmayan, metreslerini itip kakan, tekmeleyen ordu görevlileriydi. Sevgilileri, subayların uşaklarını, hizmetçilerini paylayıp hırpalamakta da ustaydılar. Uşaklarsa, ayyaşlık konusunda efendileriyle yarışırcasına içer, sızar sızar kalırlardı.

Pazar günleri, yol yapımcısı, bir elinde dar uzun bir defter, bir elinde iyice küçülmüş bir kalemle veranda'nın basamaklarına otururdu. Yol işçileri birer dilenci gibi gelirlerdi ayağına. Kısık sesle konuşur, başlarını eğer ve kaşırlardı; öte yanda patron avazı çıktığınca bağırırdı: «Kes sesini! Bir ruble çok bile! Ne dedin, ne dedin? Arkana bir tekme mi istiyorsun? Sana bu kadarı bile çok! Haydi bakayım, defol! Haydi, fırla!»

Bu yol işçileri arasında, yapımcıyla aynı köyden gelenler vardı, kendi hısımları vardı ve adam onlara da aynı acımasızlık, aynı duygusuz kabalıkla davranırdı. Yol işçileri de birbirlerine karşı ve özellikle subayların hizmetçilerine, uşaklarına karşı duygusuz ve kaba davranıyorlardı. Her pazar değilse bile, iki haftada bir, kanlı bıçaklı kavgalara tutuşurlardı. Ağza alınmadık sövgüler çın çın öterdi ortalıkta. Aslında, işçilerin yüreklerinde kötülük yoktu, birbirlerine karşı belli bir düşmanlıkları yoktu; sıkıcı bir görevi yerine getiriyorlarmış gibi kavga ederlerdi. Yara bere içindeki dövüşü - kırakın hiçbir ses etmeden,

derin bir suskunluk içinde birbirlerinin yaralarına bakar, kirli parmaklarıyla, sallanan kırılan dişlerini yoklardı. Morarmış bir göz, yarılmış bir dudak pek umurlarında değildi, ama bir gömlek mi paralanmış, bir giysi mi yırtılmış, hep birden yırtılır, üzüldülerdi; giysinin sahibiyse ahlanır vahlanır, kimi vakit gözyaşı bile dökerdi.

Bu görünüm, anlatamayacağım duygular yarattı bende. Bu insanlara acıdım, ama soğuk, ilgisiz bir acımaydı bu. İçlerinden birine tatlı bir söz söylemek ya da kavgada en altta kalmış olanına bir yardımda bulunmak—hiç değilse, yüzlerinden sızım sızım akan, çamurlu ve tozlu kanları yıkamak üzere bir tas su götürmek—gelmezdi içimden. Aslında, hoşlanmazdım bu insanlardan; bir bakıma korkuyordum; mujik (köylü) sözcüğünü az çok işverenlerim ya da subaylar, kasaba rahibi, bitişikteki aşçı ya da subayların uşakları gibi söylüyordum: bütün bu insanlar, mujiklerden küçümsemeyle, aşağılamayla söz ederlerdi.

İnsanlara acımak hiç hoş değil; insan birini sevmenin mutluluğuna varmayı yeğler her zaman; ama orada sevebileceğim kimse yoktu. Bu yüzden kitapları daha büyük bir bağlılıkla sever oldum.

Öyle acımasız, yabanıl ve öylesine kötülüklerle dolu bir çevredeydim ki, yeni bir duygu gelişti yüreğimde: nefret. Bu konunun ayrıntılarına inmeyeceğim; o tür yaşantının nasıl bir cehennem olduğunu, insanların insanlara yağdırdığı lanetlerin, kölelerin efendilerine karşı duyduğu türden bir acı çektirme isteğinin, eziyet verme, oç alma itiliminin ne denli dayanılmaz, ne denli karşı durulmaz olduğunu siz de bilirsiniz. Yabancı yazarların iyi ve ciddi kitaplarını okumaya ilk başladığımda, böyle sıkıcı ve kötü koşullar içindeydim işte.

Her kitap, önümde yepyeni ve yabancısı olduğum bir dünyaya açılan bir pencereymiş gibi geldi bana. Daha önce hiç tanımadığım, bilip görmediğim ilişkilerden, düşüncelerden, duygulardan ve insanlardan söz ediyordu kitaplar. Bunu anladığımda, duyduğum suskunluğun büyüklüğü-

nü yeterince canlı ve inandırıcı bir biçimde anlatamaya-
cağım size belki de. Çevremdeki yaşam, her gün olup bi-
ten kaba, acımasız ve aşağılık şeyler... sanki bütün bun-
lar gerçek değilmiş ya da gereksizmiş gibi geldi bana.
Gerçek ve gerekli olan şeyler, içinde her şeyin daha man-
tıklı, daha güzel ve insancıl olduğu kitaplarda buluna-
bilirdi yalnızca. Kitaplarda da insanların bunalımından,
aptallıklarından ve çektikleri acılardan söz ediliyordu; evet,
kötü, kinli insanları da anlatıyordu kitaplar, ama bun-
ların yanısıra, daha önce benzerini bile görmediğim te-
miz, doğru sözlü, sağlam kişilikli, güçlü ve hakikatin ut-
kusu ya da yiğitliğin güzelliği uğruna kendi öz canlarını
vermeye hazır insanlar da vardı onlarda.

Kitapların önüne serdiği dünyanın tinsel zenginliği ve
yenilikleriyle sevinçten başım dönmüştü önceleri. Onla-
rın bana insanlardan daha yakın, daha ilginç, daha ya-
rarlı olduğunu sandım; yanılmıyorsam, yaşamın gerçek-
liklerine kitapların penceresinden bakmak, gözlerimi ka-
maştırmış, körleştirmişti beni. Ancak, öğretmenlerin en
akıllısı ve en yeğini olan yaşam, benim o hoş körlüğümü
giderdi.

Pazar günleri, işverenim gezmeye ya da yürüyüşe çık-
tığında, çatıdaki yağ kokulu, boğucu mutfağın pencere-
sinden çıkıp dama tırmanır, burada rahat rahat okurdum.
Ta aşağıda avluda, yarı uyur yarı uyanık ya da henüz
ayılmamış yol işçilerinin dolaştığını görürdüm; çamaşır-
cılarının, aşçı kadımların kıkırdadıklarını, subay uşaklarının
onlara takıldıklarını görürdüm. Kartal yuvasına kurul-
muş, aşağılara yukardan yukardan bakıyor, çevremdeki
ayyaş, başiboş ve pespaye yaşantıyı küçümsüyordum.

Yol işçilerinden Stepan Lyoşin adlı ufak tefek, yaşlı-
ca biri, bunların ustabaşısıydı. Köşeli köşeli, garip bir
gövdesi vardı adamın. Yer yer ağaran sakalı, güneş ya-
nığı yüzünde, yayvan gerdanında ve de kulaklarında gü-
lünç yamalar oluşturunuyordu. Giysileri yırtık pırtık ve tüm
ötekilerinkinden kirli olan ustabaşı, girişken ve konuş-
kan görünen tek kişi idi. Aslında korkaklardı ondan. Da-

hası, patron bile onunla konuşurken azarlamalı sesini alçaltırdı. İşçilerin, Lyoşin'in ardından sövdüğünü, dudaklarını gerip gözlerini büyüterek, «Leş kargası! Pis yarıdakçı!» gibi sözler söylediğini duyardım hep.

İhtiyar Lyoşin, içi tez, akıllı bir adamdı. Ama huysuz sayılmazdı. İki üç kişi bahçenin bir köşesine çekilmeye görsün, hemen bir yolunu bulur, başlarına dikilirdi. Onlara sinsi sinsi bakar, geniş burnunu çeke çeke, «Hayrola?» derdi.

Bana öyle geliyordu ki, bu adam hep tetikte, hep bir arayış içindeydi; söz söylemeye fırsat kolluyordu sanki.

Bir keresinde bahçedeki kulübenin damında otuyordum, merdivenden tırmanarak yanıma geldi, çömeldi, gene burnunu çeke çeke havayı kokladıktan sonra, «Saman kokuyor...» dedi. «İyi bir yer bulmuşsun kendine. Temiz, insanlardan uzak... Ne okuyorsun bakayım?»

Öyle dost dost baktı ki, hiç düşünmeden ne okuduğumu, kitabın konusunu söyledim ona.

«Yaa,» diye yan yan başını salladı. «Demek öyle.»

Sol ayak parmağındaki kırık bir tırnakla oynamaya koyuldu, suştı durdu bir süre. Sonra ansızın, alçak ve neredeyse ezgili bir sesle, bir öykü anlatıyormuşçasına burnumun dibine eğile eğile şunları söyledi:

«Vladimir'de, okumuş bir adam vardı, aydın yani. Adı Sabaneyev'di. Gerçek bir beyefendi olan bu Sabaneyev'in bir de oğlu vardı. Adı, Petruşa mıydı, neydi... Öyle bir şey işte. Hatırlayamadım. Her neyse, bu Petruşa durmadan kitap okur, başkalarının da aklını çelmeye, okuduklarını onlara da okutmaya çabalar. Sonunda ne oldu, biliyor musun? Delişe tıkıldı.

— Neden? diye sordum.

— O-hoo, birçok nedeni var! Sen beni dinle, bu okuma işini bırak. Ama yok, olmaz dersen, çeneni sıkı tut!»

Ki-ki-ki diye güldü, çevreye bir göz attı ve konuşmasını sürdürdü:

«Seni anlıyorum, ciddi bir adamsın... Eh, etliye sütlüye karıştırdıktan sonra... Başın derde girmez...»

Biraz daha oturdu, sonra avluya indi. O günden sonra Lyoşin'in gözünü benden ayırmadığına tanık oldum. Gelir gelir, «Hayrola?» diye anlamsız bir soruyla yoklardı beni.

Bir keresinde, aklıma takılan bir öyküyü anlattım ona. İyiliğin kötülüğü yendiği üzerine bir öyküydü bu. Beni büyük bir ilgiyle dinledi, bilgiç bilgiç başını salladı:

«Olur böyle şeyler, dedi.

— Gerçekten olur mu? diye sordum, sevinçle.

— Olabilir elbet. Her şey olabilir, dedi ihtiyar. Bak sana ne anlatacağım...»

Güzel bir öykü anlattı bana. Kitaplarda değil, gerçek yaşamda varolan insanların başlarından geçen bir olaydı bu. Öyküsünü şöyle bağladı:

«Görüyorsun ya, bunları tam tamına anlayamazsın, ama bilmen gereken bir şey var: Küçük işlerin sonu gelmez. Ufak tefek işlerden hayır yoktur, ve insanlar hep böyle önemsiz şeylere takılıp kalmışlardır. İşin içinden çıkamazlar, ne yola gideceklerini de bilemezler böylece. Yani Tanrıya giden yolu bulamazlar. İnsanlar, önemsiz işlerle başlarını derde sokuyorlar, anlıyor musun yani? Boş şeylerle uğraşıyorlar.»

Bu sözcükler, yüreğimde garip kımıldılar yarattı. Birden canlandım, aydınlığa çıktım sanki. Gerçekten de, çevremdeki yaşam boş şeylerle doluydu. Kavga gürültü, hay-huy, itiş kakış, hırsız bile diyemeyeceğimiz eli uzunların küçük hesapları ve bol bol sövgü... İnsanların söyleyecek güzel sözü olmadığından böylesine boldu sövgüler kırımca.

Bu ihtiyar, benden beş kat daha fazla yaşamıştı ve çok şey biliyordu. Dünyada iyi şeylerin olduğunu söylüyorsa, doğrudu, oluyordu demek, ona inanmam gerekirdi. İnanmak istiyordum daha doğrusu, çünkü daha o zaman, okuduğum kitaplar insanlara inanmayı öğretmişti bana. Düşündüm ki kitaplar ne de olsa gerçek yaşamı anlatıyorlardı, yani bir anlamda, deyiş yerindeyse, gerçeklikten kopya çekilmişlerdi. Ve o kopya, yani insanlar da vardı

mutlaka; bu yol yapımcısı ya da benim işverenim olan adama, sarhoş subaylara benzemeyen, hatta ona bakar-sanız, bildiğim tanıdığım herkesten farklı, iyi insanlar vardı.

Bunu anlamak büyük bir mutluluk kaynağı oldu benim için. Yaşama daha başka bir açıdan bakmaya, insanlara karşı daha dost, daha ilgili davranmaya başladım. İyi bir şey ya da yüreklendirici, insana yaşama sevinci veren bir şey okuduğumda bunu işçilere, uşaklara anlatmaya çalıştım. İyi birer dinleyici değildi hiçbirisi ve sanırım bana pek inanmıyorlardı da; yalnız, Stepan Lyoşin, «Olur böyle şeyler. Her şey olur delikanlı,» der dururdu.

Bu kısa ve akıllı tümce, şaşılacak derecede ilginç ve önemliydi benim için. Bu sözleri her duyuşumda biraz daha yürekleniyor, belki de yüreğimde yenilmez bir inat yeşertiyor, amacıma varma isteğiyle tutuşuyordum. Öyle ya, eğer gerçekten «her şey olur» duysa, benim istediğim şey de olur demekti. Yaşamın en büyük darbelerini yediğim dönemlerde, yaşamımda sayılamayacak kadar sık rastlanan kötü günlerde sarsılmaz bir yüreklilik duygusu, bitip tükenmez bir sabır —belki de inat— doldururdu içimi. Ve böylece yaşamın otuz yıl pis kalan ahırlarını bir günde temizleyecekmişcesine, Herkülsü bir itki ve güçle, yepyeni bir hevesle yaşama sarılır oldum. Şu elli yaşında bile artık bir huy haline gelmiş olan bu tavrımı hep korudum; öleceğim güne dek bu huyum değişmeyecektir. Bu iyi niteliği, insan ruhunun gerçek bir yansıması olan ve insanoğlunun gelişen ruhunun bunalımını, yoğun acılarını yansıtan kitaplarla, aklın şiiri olan bilime ve yüreğin şiiri olan sanata borçluyum.

Kitaplar, hızla ilerleyen bir trendeymişim gibi yeni yeni görüntüler, türlü dünyalar seriyordu gözlerimin önüne. Bu arada, *Vsemirnaya İllustratsiya* (Resimli Dünya) ve *Zhivopisnoye Öbozrenie* (Resimli Düşün Dergisi) adlı iki dergi özellikle büyük değer taşıyordu benim için. Dış ülkelerdeki insanları, kentleri ve olayları anlatan bu dergiler, dünyayı gözlerimin önüne seriyordu. Büyüyordu dün-

ya, giderek ve durmadan büyüyor, büyük yapıtlarla dolu büyüleyici bir görünüm alıyordu.

Bizim evlerimize ve kiliselerimize benzemeyen tapınaklar, saraylar, değişik giysili insanlar, insanoglunun çok daha değişik yöntemlerle işlediği topraklar, olağandışı makinalar ve ürettikleri eşsiz şeyler... bütün bunlar, sanki canıma can katıyordu; ben de bir şeyler yapmak, bir şeyler üretmek zorundaymışım, geç kalmadan hemen işe koyulmalıymışım gibi içim içime sığmıyordu.

Her şey farklıydı, yabancıydı, ama belli belirsiz bir sezgi, bütün bunların ardında tek ve aynı gücün bulunduğu söylüyordu bana: İnsanın yaratıcılığı. İnsanlara karşı duyduğum ilgi ve saygı, giderek büyümeye başladı.

Dergilerden birinde, ünlü bilim adamı Faraday'ın bir resmini gördüğümde ve hele onunla ilgili ve de çoğunu anlayamadığım bir yazıyı okuyarak Faraday'ın basit bir işçi olduğunu öğrendiğimde şaşkınlıktan donakalmıştım. Bu olgu bir masal gibi geldi bana ve hiç aklımdan çıkmadı.

«Nasıl olur?» diye soruyordum kendime durmadan. «Tut ki, şu avludaki yol işçilerinden biri bir bilim adamı olacak. De ki ben, günün birinde bir bilim adamı olacağım...»

Buna inanmıyordum işte. İşçi olup da sonradan ünlü kişiler haline gelen başkaları var mı diye araştırmaya başladım. Dergilerde bir şey bulamadım, ama tanıdığım bir lise öğrencisi, başlangıçta işçi olan pek çok ünlü insan olduğunu söyledi bana. Ona inanmadım.

Okuduğum kitaplar, her geçen gün dünyayla olan bağlarımı sağlamlaştırıyor, yaşamı daha canlı, daha önemli hale getiriyordu. Sonra gördüm ki, yaşamları benimkinden de güç, benimkinden de kötü insanlar var. Doğrusu, bu beni biraz rahatlattı, ama çevremdeki yaşamın saldırgan, öfkeli olgularını yerinde ya da doğal karşılama, o yaşantıyla uzlaşma eğilimi doğurmadı içimde. Hem, benim ve benim gibilerin görüp tanımadığı, belki aklından bile geçirmediği biçimde yaşayan, gününü gün eden mut-

lu insanların, yaşamdan zevk alan, belki de salt zevk için yaşayan insanların bulunduğunu biliyordum. Hemen hemen her kitabın sayfalarından, beni durmadan kışkırtan, bilinmeyene doğru çağıran, yüreğime saplanan acı ama ısrarlı sesler çıkıyordu sanki. Tüm insanlar, şöyle ya da böyle acı çekiyorlardı; hiç kimse yaşamından hoşnut değildi, daha iyi koşullar arıyordu. İyi bir şeyler arıyordu herkes; bu özellikleri insanları bana daha çok yaklaştırıyor, onları daha iyi anlamama neden oluyordu. Kitaplar, dünyayı bir tül gibi sarıyor, insanları, daha iyiyi, daha güzeli istemeye iten umutlarla dolduruyordu. Her kitap, gözlerim onlara değdiği ve aklım onlarla ilişki kurduğu anda canlanıveren harfler ve sözcükler halinde kâğıt üzerine çakılmış bir ruh gibi geliyordu bana.

Okurken sık sık ağladığım oluyordu — çünkü insanlara ilişkin öyküler öyle sürükleyici ve kahramanları öyle değerli, öyle yakındı ki bana... Yaptığı anlamsız işlerden, duyduğu anlamsız sövgülerden bıkmış bir çocuk olmama karşın, o halimle, büyüdüğümde insanlara yardım edeceğime, onlara elimden gelen hizmeti sunacağıma ant içtim.

Peri masallarındaki gizemli kuşlar gibi ezgiler söylüyordu kitaplar bana, yıllarca hapis yatmış bir tutuklu gibi uzun uzun söyleşiyorlardı benimle; yaşamın çeşitliliğini, zenginliğini, insanların iyiye ve güzele varma çırpıntısı içinde neleri göze aldığını anlatıyor, bu çabaların türküsünü söylüyorlardı. Okuduğum kitapların sayısı arttıkça, yüreğimi dolduran o sevecen ve onurlu duygu büyüyordu; giderek daha dingin bir kişilik kazanıyordum. Kendime güvenmeye başlamıştım artık, işimde daha başarılı ve yaşamın başıma sardığı sayısız sorunları daha az umursar oldum.

Her kitap beni kabalıktan, hayvansılıktan insanlığa, insancılığa yükselten, daha iyi bir yaşamı anlamama ve ona karşı derin bir susuzluk duymama neden olan bir merdiven basamağıydı. Okuduklarımla dopdolu, içinde insanı dürten, neşelendiren bir sıvı bulunan koca bir fıçı

gibi taşa taşa subayların uşaklarına ve yol işçilerine gider, okuduğum öyküleri anlatırdım. Öykülerdeki kişileri onlarla kıyaslar, aralarındaki yakın benzerliği, aynılığı vurgulardım. Okuduklarımı oyunlaştırır, onların da yardımıyla kişileri canlandırırđım bile anlatırken.

Bu, dinleyicilerimin hoşuna giderdi.

«Amma da numaracısın!» derlerdi. «Senden iyi bir komedyen olur! Gidip gezginci bir tiyatroya katılsana! Ya da sirk gösterilerine falan?!»

Benim istediğim, onlardan beklediğim bu değildi elbet, ama gene de hoşuma gidiyordu sözleri.

Ancak, çok sık olmamakla birlikte, Vladimir mujiklerini, beni soluklarını tutarak dinleyecek, anlattıklarına büyük bir hoşnutlukla, ya da çoğı kez gözyaşlarıyla kendilerini kaptıracak ölçüde etkileyebiliyordum. Bu tür olaylar, kitaplarda, yaşayan ve insanları yönlendiren bir güç olduğuna büsbütün inandırıyorđu beni.

Bu köylülerden güçlü kuvvetli ama suskun ve hep asık suratlı, tek eğlencesi onu bunu itip kakarak havalara fırlatmak olan Vasili Ribakov adında biri, beni bir gün ahırların ardında bir yere çekti ve şöyle dedi:

«Bak sana ne diyeceğim Aleksi, bana kitap okumayı öğret, sana elli kapik vereceğim, yok öğretmezsen kafanı kırıp eline vereceğim. Ant olsun yaparım da ha!» Bu sözlerini, derin bir inançla haç çıkararak da vurguladı.

Asık suratından korkuma, söylediklerinin şaka mı sahi mi olduğunu düşünmeye vakit bulamadan, yüreğim ağzımda derslere başladım. Ama daha baştan işler yolunda gitti. Daha önce ömründe eline kalem almamış olan Ribakov, bu yeni işinde başarılı olduğunu gösterdi. Beş hafta kadar bir zaman sonra, bir gün işinden dönerken, gene beni bir kenara çekti. Kulağı kırıste, çok büyük bir gizi açıklayacakmış gibi cebinden buruşuk bir kâğıt parçası çıkardı, heyecanla şu sözleri fısıldadı bana:

«Bak? Bunu bir duvardan koparıp getirdim. Ne yazıyor burda? Ha? Dur, önce ben söyleyeceğim: ‘Satılık ev’ değil mi? ‘Satılık ev’ ha?»

— Evet, dedim. Öyle yazıyor.»

Ribakov'un gözbebekleri birden fır döndü, alnı boncuk boncuk terledi. Biraz durdu, sonra iki eliyle iki omuzuma yapıştı, azıcık salladı.

«Nasıl oldu biliyor musun?» diye fısıldadı. «Baktım, orda duvarda bir şey var. Bahçe duvarında. Bunu görür görmez içimden bir ses, 'Satılık ev,' diye fısıldadı bana... Evet... İçimden gelen bir fısıltı gibi... Hey, ne dersin, okumayı öğrendim mi sence? Böyle mi olur okumayı öğrenmek? Fısıltı gibi?..

— Biraz daha oku bakayım?»

Elindeki kâğıt parçasına eğildi ve gene fısıltıyla okumaya başladı: «İki katlı —tamam mı— tuğla...»

O çirkin yüzünü tatlı bir gülümseme kapladı. Başını kaldırdı, okkalı bir sövgü savurdu, kahkahalarla gülerek elindeki kâğıt parçasını katladı.

«Bugünün anısı olarak saklayacağım bu kâğıdı. Düşünsene? Okuyorum ulan!» Omuzuma bir yumruk indirdi bunu söylerken. «Fısıltı gibi... Bu dünyada ne garip şeyler oluyor ulan!» Gene bir yumrukla kutladı başarısını. Yerinde duramıyordu.

Ben de kahkahayı koyverdim. Bu koca adamın çocuksu tavrı beni de heyecanlandırmış, sevindirmişti. Bir yandan da, bu okumayı öğrenme olayını gizemli bir olgu gibi yorumlamasına, bir başkasının düşüncelerini, duygularını, ruhunu önüne seren küçük kara harflerin büyüğü karşısında kendisinden geçmiş olmasına gülüyordum. Seviniyordum.

Kitap okumanın —bütün çağların ve halkların büyük zekâlarıyla yaratmış oldukları ve insanların kaynaşmasını sağlayan şu bilinen, günlük ama gizemli işin— insanoğluna nasıl zaman zaman yaşamın anlamını ve insanın o yaşam içindeki yerini anlattığı üzerine daha çok şey söyleyebilirim. Büyülü bir güzellikle insanı saran ve onu değiştiren nice inanılmaz işlevi olmuştur kitapların... Pek çoğuna tanık oldum ben...

Bunlardan birini anlatmadan edemeyeceğim. O za-

manlar Arzamas'da sürgündeydim. Yerel Tarım Meclisi'nin Başkanı¹ olan bitişik komşum, bana karşı öylesine bir hoşnutsuzluk besliyordu ki, evindeki uşakların, akşamları iş saatlerinden sonra bile benim aşçım ile konuşmasını yasaklamıştı. Pencerenin dibine de bir polis diktirmişti. Bu polis, gerekli gördüğü vakit, pencerelerimden odamı gözetlerdi. Bu durum, kasaba halkının bana karşı sakınmalı davranmasına yol açtı ve uzun süre kimse kapımı çalmadı.

Bir gün, —bir dinsel bayram günüydü— tek gözü kör bir adam evime geldi. Kolunda bir paket vardı. Bana satılık çizme getirdiğini söyledi. Çizmeye ihtiyacım olmadığını söyledim. Adam, göz ucuyla sağa sola bakındı ve bana şunları fısıldadı:

«Sizi görebilmek için çizmeleri bahane ettim. Aslında bana iyi bir kitap önermeniz için geldim buraya.»

O tek gözündeki anlam öyle içten, öyle akıllıydı ki, sözlerinin doğruluğu konusunda kuşku uyandırmıyordu. Ne tür kitap istediğini sorduğumda verdiği cevap, durumu aydınlattı:

«Yaşamın yasalarına ilişkin bir şeyler okumak istiyorum, Bay Yazar. Yani, dünyanın yasaları üzerine... Nedir bu yasalar, bilemiyorum, yani insan nasıl yaşamalı, ne yapmalı, ne yapmamalı... Benim evin orda oturan Kazanlı bir profesör var, bana matematik öğretiyor. Ben onun kunduralarını onarıyorum, bahçesine bakıyorum, buna karşılık o da bana ders veriyor. Ben bahçıvanlık da yaparım yani. Neyse... Ama matematik, benim sorunlarımın çözümü getirmiyor, adam da pek konuşkan değil...»

O anda elime geçen küçük bir kitabı uzattım ona: Dreyfus'un *Dünya ve Tophumsal Evrim* adlı kitabıydı bu.

«Çok teşekkür ederim,» dedi tek gözlü adam. Kitabı özenle çizmesinin koncuna soktu. «Kitabı okuyunca gelip sizinle görüşebilir miyim?» dedi. «Ama bahçenizdeki bö-

1 Yerel Tarım Meclisi Başkanı: Devrimden önce, belli yörelerde köylüleri yönetme, denetleme ve yargılama yetkilerine sahip meclisin başkanı. —Ed. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

gürtlenleri kesmeye gelmiş gibi davranacağım. Biliyorsunuz, polis peşinizde... Benim için doğru olmaz, anlıyorsunuz değil mi?..»

Beş gün sonra, beyaz bir tulum giymiş, elinde makas, bir de çalı süpürgesiyle çıkageldi. Yüzünde güvenli bir kaygısızlık okunuyordu. Gözleri pırıl pırıldı ve sesi artık fısıldar gibi değildi; gümbür gümbür konuşuyordu. İlk iş olarak, ona verdiğim kitabın üzerine elini yaydı; çok önemli bir şey söyler tavrıyla ve sabırsız bir hevesle:

«Bu kitaptan, Tanrı olmadığı sonucunu çıkarabilir miyim?» dedi.

Ben, acele çıkarılmış «sonuçlara» inanmadığımdan, onu o «sonuca» vardıran şeyin ne olduğunu anlamak için, sorguya çekmeye başladım.

Ateşli ama dingin bir tavırla, «Bana göre asıl söylenmek istenen bu,» dedi. «Ben, bu sonucu çıkardım. Çünkü, biraz kafası olan herkes gibi şöyle düşünüyorum: Eğer, gerçekten Tanrı varsa, ve her şey Onun isteğine bağlıysa bütün yaşamım, onun isteklerini yerine getirmekle, buyruklarına uymakla geçecek demektir. İlahi edebiyata ilişkin bir sürü kitap okudum ben. İncil'i okudum, diğer din kitaplarını okudum. Şimdi, asıl bilmek istediğim şu: ben kendimden ve yaşamımdan sorumlu muyum, değil miyim? Kitaplar, yok diyor, Tanrının buyruklarına göre yaşamalısın, onun yolunu izlemelisin, çünkü bilim seni ancak çıkmaza sokar. Bu durumda, örneğin gökbilim uydurma bir şey; matematik de, öteki bilimler de. Yani her şey uydurma. Olmaz ki? Siz, körü körüne inanmayı savunmazsınız, değil mi?

— Hayır, savunmam, dedim.

— Eh, ben de inanmam, değil mi ya? Sizi buraya polis gözetiminde yaşamaya gönderdiler, neden, çünkü siz bir muhalifsınız. Bu da demektir ki, İncil'e karşı çıkmışsınız, çünkü, benim gördüğüm kadarıyla bütün muhalifler dinsel kitaplara karşıdır. Boyuneğme yasalarının tümü bu kutsal kitaplardan çıkıyor, öte yanda tüm özgürlük yasaları da onlardan geliyor. Yani bir tarafta, insanoğ-

lunun aklından çıkıyor bu yasalar. Şimdi, düşünecek olursak: Tanrı varsa, bir diyeceğim yok, ama eğer, Tanrı yoksa, hem kendi adıma, hem de tüm öteki insanlar adına her şeyden sorumluyum demektir. Ben, sorumlu bir kişi olmak istiyorum. Kilisenin kutsal rahipleri gibi, ama bambaşka bir anlamda sorumlu olmak: Yaşamın kötülüklerine boyuneğerek değil, onlara karşı direnerek!»

Elini gene kitaba bastı ve çok kararlı bir sesle, büyük bir inanmışlık içinde sürdürdü konuşmasını.

«Ne konuda olursa olsun boyuneğmek kötüdür; çünkü bu, kötülükleri artırmaya yarar. Ben, bu kitaba inanıyorum. Benim İncilim, bu. Bu, sık ağaçlarla dolu bir ormanda açılmış bir yol benim için. Kendi adıma kararımı verdim: Her şeyden ben sorumluyum!»

Dostça konuşmamız, o gece geç vakitlere dek sürdü. Ve gördüm ki, o küçücük kitap, bardağı taşıran son damla olmuş. Onun o savaştan aramalarını coşkunun bir inanmışlığa, yaşadığımız dünyaya dönük mantığın gücüne ve güzelliğine adanmışlığa dönüştürmüş.

Bu güzel ve zeki insan, gerçekten de yaşamın kötülüklerine karşı mücadele etti ve 1907 yılında yiğitçe öldü.

Kitaplar, asık suratlı Ribakov'un kulağına olduğu gibi benim kulağıma da bir başka yaşamın, insanoğluna daha yaraşır, benim yaşadığımdan daha değerli bir yaşamın varlığını fısıldıyordu; tek gözlü kundura onarımcısına olduğu gibi bana da yaşamdaki yerimi gösteriyorlardı. İnsanın aklını ve yüreğini içine alan kitaplar, beni bomboş ve sıkıcı kucığında yutacak olan bataklıktan kendimi korumama yardımcı oluyordu. Kitaplar, dünyanın sınırlarını genişleterek, insanların daha iyi bir yaşam sağlamak için verdiği mücadelenin güzelliğini ve önemliliğini, büyüklüğünü anlatıyordu. İnsana, yaşamında neler elde ettiğini ve korkunç acılarla dolu savaşımının sonunda eline geçenler karşılığında neleri yitirdiğini anlatıyordu kitaplar.

Ruhumda, insanlara karşı, kim olursa olsun bütün insanlara karşı —okuduğum kitapların sayısı arttıkça derinleşen— bir ilgi doğdu. İnsan emeğine karşı saygı, onun huzursuz ruhuna karşı sevgi tomurcuklandı içimde. Yaşam, şimdi daha kolay, daha çekilir —bundan da öte— zevkli geliyordu bana. Yepyeni ve depderin bir anlamı vardı artık yaşamın.

Tek gözlü kunduracıda olduğu gibi, bende de bir kişisel sorumluluk duygusu yaratmıştı kitaplar. Yaşamdaki tüm kötülüklerden sorumlu duyuyordum kendimi ve artık insan aklının yaratıcılığına güveniyordum.

Bu görüşlerimin içtenliğine yürekten inanmış biri olarak, herkese şunu söylemek isterim: Kitapları seviniz; onlar, yaşamınızı daha çekilir hale sokacak, size dostça hizmet ederek, düşüncelerin, duyguların ve olguların dolaşık ve gürültülü karmaşasında yolunuzu bulmanıza yardım edecek, kendinize ve başkalarına saygı duymayı öğretecek, yüreği ve aklı, dünya ve insanlık sevgisiyle dolduracaktır.

İnançlarınıza ters düşse bile, içtenlikle, insan sevgisiyle, iyi niyetle yazılmış her kitap, değerlidir.

Yararsız bilgi yoktur. Yapılan yanlışlardan, alınan yanlış kararlardan bile mutlaka bir şey öğrenilir.

Kitapları seviniz, onlar bilgi kaynağıdır; ve yalnız, bilgiden yararlanılır, ondan örnek alınır; sizi tinsel bir güce kavuşturacak, içtenlikli, dürüst ve akıllı kişiler yapacak, size insanları sevmeyi, insan emeğine saygı duymayı öğretecek, durmak bilmez direncinin eşsiz meyvalarına sıcak bir hayranlık duymanızı sağlayacak olan, kitaptır.

İnsanoğlunun yaptığı her şey, var olan her şey, insan ruhunun bir parçasını içerir. Bu katışıksız ve soylu ruh, bilimde ve her şeyden çok sanatta yaşar. Ve bu ruh en açık, en belirgin ve en güzel biçimde yalnızca kitaplar aracılığıyla konuşur.

KİTAPLAR ÜZERİNE¹

Bu kitaba bir önsöz yazmamı istemişsiniz. Aslında önsöz yazmayı pek bilmem, ama böylesine onur ve övünç verici bir isteği geri çeviremeyeceğimden, bu fırsatı kitaplar üzerine genel olarak ne düşündüğüme değgin birkaç söz etmekle değerlendireceğim.

Bende iyi olan ne varsa hepsini kitaplara borçluyum. Sanatın insanlardan daha cömert olduğunu daha gençliğimde anlamıştım. Bir kitap sevdalıyım ben; kitaplar birer büyü, yazar da büyücü gibi geliyor bana. Kitaplardan söz ederken büyük bir heyecan, sevinç dolu bir heves duymamama olanak yok. Bu saçma gelebilir size, ama bir gerçek. Hatta belki de bu duygulara, yabancı bir insanın coşkun hevesleri denebilir; ne denirse densin, bu hastalıktan kurtulmam olanaksız.

Kendine göre bir kahraman olan dizgicinin, bir başka kahramanın bulduğu bir makina yardımıyla dizdiği ve bir basımevinde basılmış olan yeni bir kitabı elime aldığımda olağanüstü, konuşan, yaşayan bir yaratığın yaşamıma girdiği duygusuna kapılırım. İnsanoğlunun kendisine, yani dünyadaki her şeyden daha karmaşık, daha gizemli bir canlıya, dünyada en çok sevmeye değer, emeği ve düş gücünü, dünyada güzel ve büyük olan her şeyi yaratmış olan o varlığa değgin yazdığı, yeni bir tanrı buyruğu gibi bir şeydir bana göre kitap.

Kitaplar, bana yaşamda yol gösterirler; gerçi, yaşamı az çok yakından tanırım, ama gene de okuduğum her şey, insanın bilmediğim ya da daha önce farketmediğim bir yanını bulup çıkarmış, önüme sermiştir. Belki de, koca

1 Bu yazının Fransızca çevirisi Mortier'nin *Histoire générale des littératures étrangères* (Yabancı Edebiyatların Genel Tarihi) adlı kitabında (Paris, 1925) önsöz olarak yayımlanmıştır. —Ed.

bir kitapta, size bir şeyler söyleyen tek bir tümce bulabilirsiniz yalnızca, ama bu tek tümce sizi insanlara yaklaştıracak, yüzünüzde yeni bir gülümseme ya da yeni bir somurtma yaratacak sözlerin ta kendisi olabilir.

Yıldızlar dünyasının görkemi, evrenin uyumlu işleyişi, gökbilim, uzaybilim üzerine söylenen büyük sözler beni hiç etkilemez, içimde hiçbir heves uyandırmaz. Bana öyle geliyor ki evren, gökbilimcilerin inanmamızı diledikleri kadar şaşırtıcı ve ilginç değil. Dünyaların doğuşunda ve ölüşünde, o sözünü ettikleri tanrısal uyumdan daha anlamsız olan sayısız karmaşa var.

Samanyolunun sonsuzluğunda bir yerde, bir güneş sönmüş ve çevresindeki gezegenler gecelerin sonsuzluğuna atılmış; bu bana hiçbir şey söylemiyor, içimde küçücük bir kımiltı yaratmıyor, ama örneğin eşsiz bir düş gücüne sahip olan Camille Flammarion'un öldüğünü anımsamak bile beni derinden üzüyor.

İyi ve güzel bulduğumuz her şey, insan tarafından düşünülüp ortaya konmuş, ya da yazılıp çizilmiştir. Ne yazık ki, insanlar çoğu kez unutulmaz çileler, acılar yaratmak ve onları Dostoyevski, Baudelaire, ve benzerlerinin yaptığı gibi yüceltmek durumunda da kalmışlardır. Ben bunda bile yaşamdaki nefret edilesi, renksiz, kötü şeyleri hafifletme, güzelleştirme isteğini görüyorum.

Çevremizi saran ve bize karşı bunca acımasız olan doğada güzellik yoktur; güzellik insanın, ruhunun derinliklerinden kendi başına yarattığı bir şeydir. Bu nedenle Finlandiyalılar bataklıklarına, ormanlarına, üzerinde tek tük cılız bitkiler yetişen pas renkli topraklarına güzel görünüm veriyor ve yine bu nedenle Araplar, çöllerin hiç de kötü olmadığına kendilerini inandırabiliyorlar. Güzellik, insanın onu gözünün önüne getirme çabasından, güzelliği görmek, isteme itiliminden doğmuştur. Testere sırtı gibi inişli çıkışlı dizilmiş yığın yığın dağlara bakmaktan bir şey anlamıyorum; ama insanların o toprakları işlemesi, dağları delip yararlı işler yapması büyük mutluluk veriyor bana. İnsanın doğayı dönüştüren akıl

gücü, yılmak bilmezliği ve ona egemen olmadaki yetkinliği karşısında hayranlık duyuyorum. Aslında iyice düşünülecek olunursa, çıplak haliyle hiç de elverişli bir yer olmayan bu dünyanın nasıl böyle yaşanılır duruma getirildiğine şaşmamak elde değil. Kanımca insanoğlu bunca yiğit, bunca akıllı ve bunca becerili olmasaydı depremler, tayfunlar, tufanlar, dayanılmaz sıcaklıklar ve soğuklar, zehirli böcekler, mikroplar ve daha binlerce doğa olayı yaşantımızı çekilmez kılardı.

Varoluşumuz hemen her zaman ve her yerde trajik bir konuma girmiştir. Fakat insanoğlu yılmadan çalışarak bu sayısız trajediyi birer sanat yapıtına dönüştürmüştür. Bence bu dönüştürme olgusundan daha şaşırtıcı daha olağanüstü bir şey yoktur evrende. İşte bu yüzden, Puşkin'in küçük bir şiir kitabında ya da Flaubert'in bir romanında yıldızların soğuk soğuk göz kırpmasından, okyanusların mekanik dalgalarından, ormanların hışırtılarından ya da ıssız çöllerin suskunluğundan daha canlı güzellikler, daha saygın mucizeler görüyorum.

İssiz çöllerin suskunluğu? Rus bestecisi Borodin'in yapıtlarından birinde bu anlatılıyor. *Aurora borealis*?² Whistler'in tablolarını yeğlerim. John Ruskin, Turner'ın tablolarından sonra İngiltere'deki gün batımlarının daha güzelleştiğini söylediğinde, bir hakikati dile getiriyordu.

Yıldızlar biraz daha büyük, daha parlak ve bize biraz daha yakın olsaydı göklerimizi daha çok sevecektim. Gerçekten de, gökbilimciler yıldızlara ilişkin bilgiler vermeye başlayalı daha bir güzelleşti gökyüzü.

Yaşadığım dünya, küçük Hamletlerin, Othelloların dünyasıdır; Romeoların, Gorioların, Karamazov, Mr. Dombey, David Copperfield, Madame Bovary, Manon Lescaut, Anna Kareninaların dünyası, küçük Don Quixotelerin ve Don Juanların dünyasıdır.

Ozanlar, öylesine önemsiz yaratıklardan, bizim gibi-

2 Kuzey Kutbu'na yakın ülkelerde, gökyüzünde zaman zaman görülen renkli ışıklar. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranteey.org>

lerden, görkemli imgeler yaratmış ve onları ölümsüzleştirmişlerdir.

Öyle bir dünyada yaşıyoruz ki, bilim adamları ve aydınların yazdığı insana değgin kitapları okumaksızın insanı anlamamız olanaksızdır. Flaubert'in *Un Coeur Simple* (Bir Aşk Öyküsü) adlı kitabı tanrı buyruğu kadar değerli benim için; Knut Hamsun'un *Landstrykere* (Toprağın Verdikleri) adlı yapıtı *Odiseus* kadar etkileyicidir. İnanıyorum ki, benim torunlarım da Romain Rolland'ın *Jean Christophe*'unu okuyacaklar ve yazarın aklının ve yüreğinin büyüklüğüne, derinliğine, sarsılmaz insanlık sevgisine saygı duyacaklardır.

Biliyorum bu tür sevgilere bugün, modası geçmiş gözüyle bakılıyor, ama olsun, bu neyi değiştirir ki? Bu sevgi hiç azalmadan yaşamını sürdürüyor ve bizler bu aşkın getirdiği coşku ve üzüntüleri yaşamayı sürdürüyoruz.

Hatta inanıyorum ki, bu sevgi daha güçlü daha bilinçli olarak sürdürüyor gelişmesini. Bu durum, insan sevgisine belli bir bastırma, sınırlama ve yüzeysellik getiriyorsa da, yaşam savaşımının bunca acı hale geldiği günümüzde, bu itilimlerin akıldışı olduğu gerçeğini de ortadan kaldırmamaktadır.

İnsanı insana en iyi yaklaştıran şey kitaptır. Ve benim içimde insandan başka hiçbir şeyi tanıma isteği yok. Dünyada güzel ve büyük olan her şeyi yaratan alçakgönüllü kahramanlara duyduğum saygıdan daha derin hiçbir saygı yeşermedi yüreğimde.

1925

YAZMAYI NASIL ÖĞRENDİM

Yoldaşlar!

Sizinle nerede, ne vakit konuşsam çoğunuz yazmayı nasıl öğrendiğimi yazılı ya da sözlü olarak anlatmamı istediniz benden. Aynı soruyu Rusya'nın dört bir yanından, işçilerin, köylülerin, ordu görevlilerinin ve genellikle yazmaya yeni başlamış gençlerin gönderdikleri mektuplar da dile getiriyor. Pek çok kişi «Öykülerin nasıl yazılacağı üzerine bir kitap» hazırlamamı ya da «bir edebiyat kuramı geliştirmemi», ya da «edebiyat üzerine bir ders kitabı yazmamı» istediğini bildiriyor. Böyle bir ders kitabı yazamam, yazamayacağım da; kaldı ki yeterli değilse de yararlı olabilecek kitaplar var bu konuda.

Yazmaya yeni başlayanlar, edebiyatın tarihini iyi bilmelidirler. Bu konuda, V. Keltuyal'ın Gosizdat¹ yayınevinde yayımlanan *Edebiyatın Tarihi* adlı kitabını önerebilirim; sözlü («folklorik») ve yazılı («yazınsal») yaratıcılığın nasıl geliştiğini çok iyi anlatan bir kitaptır bu. Bir insan, işi ne olursa olsun, her şeyden önce o işin gelişim tarihini bilmelidir. Sanayi kesiminde çalışan ya da daha önemlisi herhangi bir fabrikada çalışan işçiler, fabrikanın nasıl kurulduğunu ve nasıl giderek geliştiğini, üretimin nasıl kusursuz hale getirildiğini bilseler, emeklerinin özelliğini daha iyi anlayacaklar, değerini daha iyi kavrayacaklar, emeğin, kültür tarihindeki yerinin bilincine varacak ve böylece daha büyük bir istekle, daha iyi çalışacaklardır.

Yabancı edebiyatı da tanımak gereklidir; çünkü yazınsal yaratıcılık, özünde bütün ülkelerde ve bütün halklarda aynıdır. Bu, yalnızca bir dış ilişkiler sorunu değildir; örneğin Gogol'e *Ölü Canlar*'ın konusunu veren Puşkin olmuştur, ancak, Puşkin de konuyu İngiliz yazarı

1 Moskova'da kurulu bir Devlet yayınevi. —İ. Çev.

Lawrence Sterne'in *A Sentimental Journey* (Duygusal Bir Yolculuk) adlı kitabından almıştı belki. Gene aynı biçimde, *Ölü Canlar*'la *The Pickwick Papers*'in² konusunun aynı olması hiç önemli değil. Asıl önemli olan, daha bilinmeyen zamanlardan beri, her zaman ve her yerde insan ruhunu kuşatmak için bir ağın örülmüş olduğunun, öte yanda, her zaman ve her yerde insanları, batıl inançlardan, önyargılardan kurtarmayı amaç edinmiş kişilerin bulunduğu anlaşılmıştır. İnsanların kolayca kendini kaptıracağı sudan eğlence ve oyalamacaları besleyen ve destekleyenler kadar, çevrelerindeki yaşantının çirkinliklerine ve daha temel sorunlara karşı ayaklanmış, isyan duygularıyla dolu insanların da bulunduğunu bilmek önemlidir. Bir de, insanlara ileriye gidecek yolu gösteren ve onları, o yolu izlemeye yönelten bu eylemcilerin son çözümlemede, işçilere iğrenç hırslar, kıskançlıklar, tembellik ve çalışmaya karşı tiksinti duyguları aşılayan sınıflı toplumun, burjuva toplumunun yarattığı kötü koşullarla uzlaşmayı savunan ve o koşulları örtbas etmeye çabalayanlara üstün geleceğini anlamak önemlidir.

İnsan emeğinin ve yaratıcılığının tarihi, insanın tarihinden çok daha ilginç, çok daha önemlidir; insan, yüz yaşına varmadan ölür, oysa ürünleri yüzyıllarca yaşar. Bilimin inanılmaz bulguları ve hızlı gelişmesi, ancak kendi bilim dallarındaki gelişmelerin tarihini bilen bilim adamlarınca açıklanabilir. Bilimle edebiyat arasında çok büyük bir benzerlik vardır: ikisinde de gözlem, karşılaştırma ve inceleme önemli bir rol oynuyor; yazarda da, bilim adamında da hem düş gücü hem de sezginin bulunması zorunludur.

Düş gücü ve sezgi, olgular zincirindeki boşlukları doldurarak bilim adamının, aklın isteklerini, doğanın güçlerini ve görüngülerini çözümlemek yolunda az ya da çok etkin biçimde yönlendiren kuramlar ve varsayımlar ortaya atmasına olanak sağlar. İnsan akli ve iradesi, doğa-

2 Dickens'in *Pickwick'in Serüvenleri* adlı yapıtı.

nın güçlerini ve olgularını, giderek aklın isteklerine bağımlı kılarak aslında bizim «ikinci doğamız» olan insan kültürünü yaratır.

Şu iki olgu, bu sözlerin en iyi kanıtı olarak gösterilebilir: o zamanlar bilinen elementlerin —demir, kurşun, kükürt, civa, vb.— incelenmesinden yola çıkan ünlü kimyacı Dimitri Mendeleev, doğada daha bulunmamış elementlerin var olduğunu ortaya çıkaran bir Periyodik Elementler Listesi hazırladı; bu tabloda, bu bilinmeyen elementlerin her birinin özgül ağırlığı da belirtilmişti. O günden bugüne bu elementlerin hepsi bulundu; ayrıca Mendeleev'in yöntemi, varlığından kendisinin de habersiz olmadığı, var olabileceğini önermediği başka elementlerin bulunmasına da yardımcı oldu.

Bir başka olgu: Fransız romancısı ve dünyanın en büyük yazarlarından biri olan Honoré de Balzac, yapıtlarından birinde, o vakitler bilimsel olarak ortaya konulmamış bazı güçlü maddelerin, insan yapısını etkileyebileceği ve insandaki çeşitli ruhsal-bedensel olguların bu sıvı maddelerin etkisiyle meydana gelebileceği varsayımından söz etti.

Yirmi-otuz yıl sonra, insan bedeninde hormon üreten birkaç salgı bezinin varlığı saptandı; ve bu bulgu, son derece önemli olan endokrinolojinin doğmasına yol açtı. Belli başlı yazarlarla bilim adamlarının böylesine içiçe bir bütün oluşturduğu yaratıcı çalışmalar hiç de az değildir. Lomonosov ve Goethe hem ozan hem bilim adamıydılar; romancı Strindberg'in Kaptan Kool adındaki roman kahramanı, atmosferde nitrojen özü bulunduğunu ilk öngörenlerden biriydi.

«Tiplerin» ve kişilerin oluşturulmasıyla yakından ilgili olan yazınsal yaratıcılık sanatı, düş gücü ve buluş yetisi gerektirir. Yazar, tanıdığı bir bakkalı, bir memur ya da bir işçi anlatırken, o tek bir kişinin aslına az çok uygun, ancak «kâğıttaki hayal» olmaktan öte gitmeyen bir fotoğrafını oluşturmuş, ama onun toplumsal ya da eğitsel özelliklerine hiç değinmemişse, insan ya da yaşam

bilgimize hemen hemen hiçbir katkıda bulunmamış demektir.

Ama eğer, yazar o tek bir bakkal, memur ya da işçi-de yirmi, otuz ya da hatta yüz bakkalın, memur ya da işçinin sınıfsal özelliklerinin, alışkanlıklarının, tavır, hareket, inanç ve konuşma biçiminin en özgün örneklerini sergilemişse, bu özellikleri tek bir bakkal, memur ya da işçinin kişiliğinde özetleyebilmiş, toplayabilmişse, bir tip yaratmış demektir; işte bu, sanattır. Sanatçının zengin yaşam deneyimleri ve gözlemleri, ona olgular karşısında kendi özel tutumunu, yani başka bir deyişle özneliğini aşan tavırlar alma gücü kazandırır. Balzac, burjuva toplum düzenini öznel bir tutumla savundu, ama yapıtlarında küçük-burjuvaların aşağılık ve ahlâkdışı doğasını, şaşılası bir katılıkla yerdi. Sınıflarının ve yaşadıkları dönemin nesnel tarihçileri olan birçok yazar çıkmıştır; bu yazarların yapıtlarında, hayvanların beslenme ve varolma koşullarını, üreme ve yokolma nedenlerini inceleyen ve onların yabanıl yaşam mücadelesini anlatan bilgili doğa-bilimciler kadar nesnel davrandıkları bir gerçektir.

Varolma savaşımında insanın kendini koruma güdüsü, onda iki büyük yaratıcı güç geliştirmiştir: Bilgi ve düşünme gücü. Bilgi, yani insanın algılama yetisi, toplumsal yaşamın olgularını ve doğanın görüngülerini gözlemleme, karşılaştırma, inceleme yeteneği demektir; tek sözcükle bilgi, düşünmek demektir. Düşünme gücü de özünde bir çeşit «dün-yaya değgin düşünmek»tir, ancak bu düşünme, imgeler aracılığıyla gerçekleştirilen bir düşünme biçimidir. Düşünme gücünün şeylere, doğanın temel güçlerine, insanın niteliklerine, duygularına, hatta tasarılarına katkıda bulunma yetisi anlamına geldiği söylenebilir.

Rüzgârın «inildediğini» ya da «ağladığını», ayın «dal-gın ışığını», bir ırmağın durup dinlenmeden «konuştuğunu», bir nehrin «mırıldandığını» duyar, görür, söyleriz ve daha bir yığın benzer nitelendirmeler yaparız; bütün bunlar doğa görüngülerini daha canlı hale getirmeye yönelik yakıştırmalardır.

Buna insanbiçimcilik (antropomorfizm) denir. İki Yunanca sözcükten oluşmuştur: insan anlamına gelen *antropos* ve biçim ya da imge anlamına gelen *morfe*. Burada görülüyor ki, insanoğlu, insansı yetilerini, gördüğü her şeye katmaktadır: bu şeyleri imgeleminde canlandırmakta ve onları doğal görüngü ile aklının ve emeğinin yarattığı şeylerle birleştirmektedir. İnsanbiçimciliğin edebiyatta yeri olmaması gerektiğine inanan, hatta, onun edebiyata zararlı olduğunu söyleyenler vardır: ama bunu söyleyen kişiler, hava üzerine konuşurken ahlâksal bir ölçüt kullanmanın güçlüğüne karşın «donun kulaklarını ısırdığını», «güneşin gülümsediğini» «mayısın geldiğini» de söylüyorlar, hatta «hain, alçak havalar»dan söz ediyorlar...

Eski bir Yunan düşünürü olan Ksenofanes şöyle der: Eğer, hayvanlarda imgeleme yetisi olsaydı, aslanlar Tanrının kocaman, yenilmez bir aslan olduğunu sanacaklar, fareler onu fare olarak göreceklardı. Sivrisinek tanrısı büyük bir olasılıkla bir sivrisinek olacak, öte yanda verem mikrobunun tanrısı imgelemde bir bakteri görünümünde belirecekti. İnsan, tanrısını her yerde varolan, her şeyi bilen, her şeyi yapma yetisine sahip bir imge olarak biçimlendirdi; yani insan, tanrıyı, kendi öz emellerinin en yüceleriyle bezedi. Tanrı, «yaşamın ezici yoksulluğundan» doğmuş, insanoğlunun yaşamı daha zengin, daha kolay, daha haktanır ve daha iyi hale getirme itilimi sonucu ortaya çıkmış bir uydurmacadan başka bir şey değildir. Tanrı, insanın yavan yaşantısının çok üstünde tutulmuştur, çünkü erkeklerin ve kadınların en iyi nitelikleri ve istekleri, çetin bir geçim savaşımdan başka bir şey getirmeyen yaşamın gerçeklikleri arasında yer bulamamıştır.

Görüyoruz ki, işçi sınıfının öncüleri, en iyi yeteneklerinin, engellemesiz bir gelişme ortamı bulabileceği bir yaşama biçiminin nasıl düzenlenmesi gerektiğini anladıklarında, Tanrı artık geçerliliğini yitirmiş gereksiz bir nesne haline geldi. İnsanların, kendilerinde bulunan iyi şeyleri bir tanrı imgesinde kutsallaştırmasına, böyle bir imgede yüceltmesine gerek kalmadı, çünkü o en iyi şeyler

artık yaşayan dünyasal gerçekliklere dönüştürülebiliyordu.

Tanrı, yazınsal «tiplerin» yaratıldığı yöntemle, soyutlama ve somutlama yasalarına uygun olarak yaratılmıştır. Çeşitli kahramanlar tarafından yapılmış unutulmaz olaylar, özetlenmiş, toplanmış ya da «soyutlanmış», sonra da bu olaylar tek bir kahramanın kişiliğinde, diyelim Herkül'ün ya da Rus destanlarının köylü kahramanı olan Ilya Muromets'in kişiliğinde somutlanmıştır: herhangi bir tüccara, soylu ya da köylüye özgü durum ve nitelikler de benzer biçimde «soyutlanmış» sonra tek bir tüccar, soylu ya da köylünün kişiliğinde *tipleştirilmiştir* — yani böylece, bir *yazınsal tip* yaratılmıştır.

Faust, Hamlet ve Don Quixote böyle yaratılmışlardır. Tolstoy, halim selim, tanrı korkağı Platon Karatayev'ini³, Dostoyevski Karamazovlarını, Svidrigailov'unu ve Gonçarov, Oblomov'unu böyle yaratmışlardır.

Bu insanlar, gerçeklikte hiçbir vakit yaşamadı, ama onlara benzer pek çok insan geldi geçti ve gelip geçmektedir. Yalnız, aradaki tek ayrılık, gerçeklikte yaşayan bu kişilerin, roman kahramanlarının tüm özelliklerini birden kendilerinde taşımamaları olasılığıdır. Duvarcılar kuleleri, tapınakları nasıl tek tek tuğlalardan oluştururlarsa, yazarlar da belli insan niteliklerini özetleyen, kendisinde toplayan yazınsal tipleri öyle oluştururlar. Yalan söyleyen birine, «Sen bir Klestakovsun»,⁴ diyoruz; başkasının sırtından geçinen birine, «Molçalın gibi adamsın»,⁵ ikiyüzlülük edene, «Tartuffe», kıskanç erkeğe «Othello» diyoruz. Bu liste uzatılabilir.

Edebiyatta iki akım ya da okul vardır: romantizm ve gerçekçilik. Bu ikincisi, yani gerçekçilik, halkın, insanların ve onların yaşam koşullarının boyasız cilasız, olduğu

3 Platon Karatayev: Tolstoy'un *Savaş ve Barış* romanının kahramanı. —Ed.

4 Klestakov: Gogol'ün *Müfettiş* adlı oyununun başkışisi. —Ed.

5 Molçalın: Griboyedov'un *Keskin Sirke Küpüne Zarar Verir* oyunundaki başkışisi. —Ed.

gibi yansıtılması demektir. Romantizmin birkaç tanımlanması öne sürülmüş, ama bugüne dek edebiyat tarihçelerini doyuracak kesm ve ayrıntılı bir tanımlama yapılamamıştır. Romantizmde, birbirine büyük ölçüde karşıt olan iki eğilim göze çarpar: etkin ve edilgin. Edilgin romantizm, insanın yaşantısını olduğundan güzel gösterek, uydurma yakıştırmalarla süsleyerek, kişiyi yaşamla uzlaştırmaya çabalar; ya da kişiyi, iç dünyasını incelemeye çağırarak, kısır gözlemlerle, aşk, ölüm ve benzeri ölçüye vurulmaz şeyler gibi «yaşamın çözümsüz sorunlarına», düşünüp taşınmakla değil, yalnızca bilimle çözülebilecek sorunlara dikkat çekerek, kişiyi çevresindeki şeylerden uzaklaştırır. Etkin romantizm ise insanın yaşama isteğini arttırma, onu yaşamın zorunlu kıldığı herhangi bir boyunduruğa, çevresindeki yaşantıya karşı güçlendirme, üstünlük duygusu verme çabasındadır.

Ancak, Balzac, Turgenyev, Tolstoy, Gogol, Leskov ya da Çehov'un, romantik mi, gerçekçi mi olduğu konusunda kesin bir yargıya varmak güçtür, çünkü büyük sanatçılarda, romantizmle gerçekçilik kaynaşmış görünmektedir. Balzac, bir gerçekçiydi, ama *La peau de chagrin* (Tılsımlı Deri) gibi gerçekçilikten çok uzak romanlar yazdığı da oldu. Gogol'dan Çehov'a, Bunin'e dek tüm önde gelen yazarlarımızın yaptığı gibi Turgenyev de romantik özlü yapıtlar verdi. Romantizmle gerçekçiliğin bu içiçeliği büyük yazarlarımızın yadsınmaz özelliği olmuş ve yapıtlarına, bütün dünya edebiyatında giderek artan, sesini duyuran, etkinlik yaratan bir özgünlük ve güçlülük kazandırmıştır.

Gerçekçilikle romantizm arasındaki ilişki, şu soru sorulduktaki daha da açıklık kazanacaktır Yoldaşlar: «Yazma itilimi neden doğar?» Bu sorunun iki yanıtı vardır. Bunlardan biri, on beş yaşında bir işçi kızı olan okurumun bir mektubunda bana yazdığı yanıtıdır:

On beş yaşındayım, ama daha bu yaşta, ezici ve sıkıcı yaşantımın itilimiyle, içimde bir yazarlık yeteneği doğdu.

Elbet, *yazarlık yeteneği* yerine, yalnızca, ezici ve sıkıcı yaşamı zenginleştirmek ve aydınlatmak üzere *yazma isteği* demek daha doğru olurdu. Şimdi, şu soruyu sormak gerek: öyle yaşam koşulları içinde insan ne yazabilir?

Bu sorunun yanıtı, Volga kıyılarında, Urallar bölgesinde, Sibirya'da yaşayan bir yığın yurttaş tarafından verilmiştir. Daha dün kadar bunların çoğunun abecesi yoktu, ama bu insanlar, günümüzden yüzlerce yıl önce, ormanlarının derinliklerindeki, bataklıklarının ortasındaki, Doğu'nun çıplak bozkırlarında ve Kuzey'in *tundralarında*'ki *ezici ve sıkıcı yaşantılarını* türküler, masallar, kahramanlık destanları ve mitoslar yaratarak zenginleştirdiler, güzelleştirdiler. Bütün bunlar, *dinsel yaratıcılık* adı altında toplandı, ama özünde hepsi de sanatın kapsamına girmektedir,

Benim genç okurum, gerçekten bir yazarlık yeteneğine sahip olsaydı —ki bunu yürekten dilerim— büyük bir olasılıkla romantik özlü ürünler verecekti; *ezici ve sıkıcı yaşantıyı* imgelemin güzel düşleriyle süsleyecek, insanları gerçekte olduklarından daha iyi gösterecekti, Gogol, *Ivan İvanoviç İvan Nikiforoviç'le Nasıl Kavga Etti*, *Modası Geçmiş Ev Sahipleri* ve *Ölü Canlar*'ın yazarıdır, ama *Taras Bulba*'yı yazan da odur. Adı geçen ilk üç yapıt, insanları *ölü canlar* olarak tanımlamakta ve korkunç hakikati çizmektedir; çünkü böyle insanlar geçmişte yaşadılar, bugün de yaşamaktadırlar. Gogol, bunları tanımlarken bir *gerçekçiydi*.

Taras Bulba'da, Zaporozye Kazakları, tanrıdan korkan ama yiğit ve güçlü kişiler olarak tanımlanıyor. Düşmanlarını tahta mızraklarının ucunda kaldıran güçlü yiğitler bunlar. Oysa, bir tahta mızrağın, insan ağırlığı altında kırılıvereceği çok açık. Gogol'un sözünü ettiği Kazaklar, gerçeklik içinde hiçbir zaman var olmadı, yani bu roman, bir *düş ürünü* sayılır. Bu romanda Gogol, bütün *Rudi Panko* öykülerinde olduğu gibi bir romantikti

ve bunun nedeni belki de, kendisinin *ölü canların ezici ve sıkıcı* yaşamından bıkmış olmasıydı.

Yoldaş Budyonni, Babel'in *Kızıl Süvariler*'ini suçluyor, ama kanımca suçlamasında haklı değil. Hem, Yoldaş Budyonni yalnız askerlerini değil, atlarını da süslemekten hoşlanıyor. Babel, savaşçıların içini, özünü süslüyor, ve kanımca, bu süslemeyi, Gogol'un Kazaklarına yaptığından daha iyi ve daha hakikate uygun bir biçimde yapıyor.

İnsanın, pek çok bakımdan daha hâlâ gelişmemiş, hayvansı, ama öte yanda kültürel anlamda daha toy, işlenmemiş bir genç olduğunu düşünürsek, onu biraz övmenin, süslemenin yararlı olduğunu görürüz. Bu, onda kendisine saygı duygusu uyandırır ve yaratıcı güçlere güven duymasını sağlar. Ayrıca, insanı övmek, yüceltmek için gerekli bütün nedenler vardır; çünkü iyi olan, toplumsal değeri olan her şey onun gücü ve istemiyle yaratılmıştır.

Bu sözlerimle edebiyatta romantizmin gerekliliğini savunduğum anlamı çıkar mı? Evet, bu gerekliliği savunuyorum, ama burada yalnızca deyimim son derece önemli bir yönünü açıkladım, örnekledim.

On yedi yaşlarında genç bir işçi olan bir başka okurumdan gelen sese kulak veriniz: «Öylesine doluyum ki, yazmamak elimde değil.»

Bu durumda, yazma itilimi, yaşamın «yoksulluğundan» değil, zenginliğinden, edinilen izlenimlerin çokluğundan ve onları betimleme isteğinin gemvurulmazlığından kaynaklanıyor. Bana yazan genç okurlarımın büyük bir çoğunluğu, yaşantılarında edindikleri izlenimlerin çokluğundan ve gördüklerini, geçirdiklerini anlatmayıp bir kenarda durmaya dayanamadıklarından yazmak istiyorlar. Onların içlerinden pek çok «gerçekçi» çıkacak belki de, ama kanımca gerçekçilikleri, belli bir romantizme karışmak zorunda kalacaktır, çünkü sağlıklı bir ruhsal taşkınlık döneminde *zorunlu ve kaçınılmaz* bir durumdur bu, ve yaşadığımız dönem işte böyle bir dönemdir.

Neden yazmaya başladım sorusunu şöyle yanıtlayacağım ben de: *ezici ve sıkıcı yaşamın* doğurduğu baskı ve itilimin sonucu olarak yazmaya başladım: izlenimlerle öylesine doluydum ki, yazmamak elimde değildi. Bu birinci neden, sıkıcı yaşamımı *Atmacayla Yılanın Öyküsü*, *Yanan Yürek Efsanesi* ve *Fırtına Kuşu* gibi düş ürünleriyle renklendirmeye çalışmama, ikinci nedense, *Yirmi Altı Erkek Ve Bir Kız*, *Orlovlu Çift* ve *Külhanbeyi* gibi «gerçekçi» özyapıda olan öyküler yazmama yol açtı.

Bizim «romantizmimiz» konusuyla ilgili olarak şunu unutmamak gerekir: Çehov'un *Mujikler* ve *Hendekte* adlı öyküleri, Bunin'in *Köy* ve köylülük üzerine yazdığı tüm öyküleri yayımlanıncaya dek, Rus soyluluk edebiyatı, köylüyü anlatmaktan hoşlanmaktaydı ve gerçekten de öyle büyük bir ustalıklarla yaptılar ki bu işi, köylüyü, kendini öteki dünyaya, bir çeşit «tanrı hakikatine» adanmış, kendi halinde, sabırlı bir yaratık yapıp çıktılar. Yaşamın gerçek nesnelere kök salmış değildi bu hakikatler, ama gene de, Turgenyev'in *Kor ve Kaliniç* adlı öyküsündeki Kaliniç gibi köylülerce, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ındaki Platon Karatayev gibi kişilerce düşünmekteydi. Serfliğin kaldırılmasından yirmi yıl kadar önce, köylüyü «Tanrının hakikatine» inanmış zavallı ve sabırlı bir düşüncü olarak tanımlama eğilimi ortaya çıktı. Oysa o vakitler, serf köylülüğü, kendi cahil saflarından Kokorev, Gubonin, Morozov ve benzerleri gibi son derece yetenekli sanayiciler çıkarmıştı ve basında, gene köylülüğün ortaya çıkardığı o erişilmez ve güçlü kişiden, şair ve öndegelen bilim adamı Lomonosov'dan sık sık söz edilmekteydi.

Daha dün kamu haklarından yoksun olan üreticiler, gemi yapımcıları ve tüccarlar, şimdi artık büyük bir güvenle, eski Roma'nın özgürlüğe kavuşturulmuş köleleri gibi, soyluluğun yanında kendilerine yer kapıyor, eski patronlarıyla aynı masaya oturuyorlardı. Köylülük, arasından böylesi kişiler çıkarmakla gizli kalmış bir gücü ve yeteneği ortaya koymuş oldu. Soyluluğun yarattığı edebiyat bu yeni doğan, gerçek, somut irade gücünü ve yaşam

susuzluğunu haykıran, zengin, yapıcı, hareketli adamı göremedi, tanıyıp tanımlayamadı; tersine, bu edebiyat bilinç ve duygudan uzak Polikuşka gibi eli kolu bağlı zavallı serfleri ballandıra ballandıra anlatma işini sürdürdü. 1852 yılında Leo Tolstoy, *Bir Ev Sahibinin Sabahı* adlı melan-kolik bir oyun yazdı; bu oyunda iyi yürekli liberal bir efendiye, serflerinin nasıl güvensizlik duyduğu anlatılı-yordu. 1862 yılında Tolstoy, köylü çocuklarını eğitmeye başladı, bilimi ve gelişmeyi yadsıyarak, insanın doğru yaşamayı öğrenmesi için mujiklere yaklaşması gerektiğini savundu. Yetmişlerde öykülerini «halk için» yazmaya başladı; halkı, İsa-sever kullar olarak betimledi; mujikleri romantik varlıklar gibi göstererek, köy yaşamının güzel, köylülerin toprakla uğraşmalarının kutsal bir iş olduğunu savundu. Son olarak, *İnsanın Çok Toprağa İhtiyacı Var mı?* adlı öyküsüyle, adam başına iki metrelik mezar toprağının yeterli olduğunu öne sürdü.

Somut koşullar artık yetersiz kalmakta, İsa-sever halk, yeni bir ekonomik yaşamın kurucuları olma yoluna girmektedir. Saltikov-Şchedrin ve Gleb Uspenski gibi yazarların tanıttığı doymak bilmez, tuttuğunu koparır Kolu-payev ve Razuvayev'lerle⁶ simgelenen büyük iş adamları ve küçük-burjuvalar ortaya çıkmaya başladı. Aynı anda devrimciler ve isyancılar da sahneye çıkmaktaydı. Ancak soyluluk edebiyatı bütün bu kişileri görmezlikten geldi, görmedi. Gonçarov edebiyatımızın en güzel romanlarından biri olan *Oblomov*'da sonsuz tembelliği sonucu ahmaklığa çok yakın bir duruma gelen bir Rus soylusu tipi çizerek alışılmışın dışına çıktı. Bir Alman olan bu soylu, daha o vakitler ülkenin ekonomik yaşantısını yönlendirmeye başlayan Gonçarov'un da aralarında yaşadığı Rus serflerinden biri değildi. Soylulardan bir yazar, bir devrimciden söz ettiğinde, bu kişi ya bir Bulgar ya da Rudin gibi devrimciliği sözde kalan biri oluyordu. O dö-

6 Kolu-payev ve Razuvayev: Saltikov-Şchedrin'in yapıtlarındaki kahramanlardan ikisi. —Ed.

nemlerin başkışısı olan iradeli, kararlı ve etkin Rus tipi, edebiyatta yansıtılmadı. Oysa aydınların görüş alanı dışında kalmakla birlikte, bombaların yardımıyla kendi sesini gümbür gümbür haykıran Rus, bu Rus'tu. Etkin ve amaçlı bir romantizmin, Rus soyluluk edebiyatına yabancı olduğunu kanıtlayacak daha birçok örnek gösterilebilir. Soyluların gücü, bir Schiller yaratmaya yetmedi ve *Soyguncular* yerine, eşsiz bir inandırıcılıkla *Ölü Canlar*'ı, *Yaşayan Ölü*, *Ölüler Evi*, *Üç Ölüm*, vb. gibi daha birçok ölümleri yazdılar. Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sı belki de Schiller'in *Soyguncular*'ına karşı çıkmak için yazılmıştı. *Ecinniler* adlı romanıysa, yetmişlerin devrimci hareketini karalamak için yapılmış sayısız girişimin en yetenekli, en bilinçli ve en başarılı örneğiydi.

Etkin toplumsal-devrimci romantizm, *raznoçinets*⁷ aydınlarının edebiyatına da yabancıydı. *Raznoçinetsler* kendi geleceklerinin derdine düşmüşlerdi ve yaşamın acılı sahnesinde kendilerine bir yer bulma çabası içindeydiler. Onlar, otokrasinin çekiciyle «halkın» örsü arasında sıkışıp kalmışlardı.

Sleptsov'un⁸ *Zor Zamanlar* ve Osipoviç-Novodvorski'nin *Ne Tavus Kuşu Ne Serçe Olan Birinin Yaşamından Bir Kesit* adlı yapıtlarında, yaşama kök salmamış ve «ne tavus kuşu ne de serçe olan» aydınların, ya da aynı türden yapıtlar vermiş Kuşçevski'nin⁹ ve son derece zeki, yetenekli, ama yeterince değerlendirilmemiş bir yazar olan Pomyalovski'nin¹⁰ *Molotov* ve *Sonradan Görme Mutluluk*

7 *Raznoçinetsler*: 19. yüzyılın ikinci yarısında, toplumun, köylü, memur ve küçük-burjuva tabakalarından çıkan, aralarında *ünvanları alınmış* soyluların da bulunduğu Rus aydınları. —*Ed.*

8 V. Sleptsov (1836-1878): Devrimci-Demokrat Rus yazarı. Kitaplarında sıradan insanların yaşamını anlatır. 1860'larda çok ünlüydü. —*Ed.*

9 Kuşçevski (1847-1876): Demokrat bir Rus yazarı. —*Ed.*

10 N. Pomyalovski (1835-1863): Devrimci-demokrat çizgisine yakın ünlü bir Rus yazarı. *Raznoçinets* aydınlarının yaşamını konu alan romanlar yazdı. —*Ed.*

adlı yapıtlarında anlatılan türden, kendini beğenmiş, dar görüşlü aydınların trajedilerini yansıtan güçlü ve gerçekçi öyküler sergilenmekteydi. Rastlantısal olarak, bu iki öykü de günümüzde, dar görüşlülerin, işçi sınıfının sosyalist kültürü yaratma hakkı uğruna oluk oluk kan döktüğü bir ülkede, kendilerine ucuz servetler yaratmayı az da olsa başararak yeniden canlanmaya başladığı bu dönemde, ilginçliklerini koruyorlar.

Zlatovratski, Zasodimski-Vologdin, Levitov, Nefedov-Bazin, Nikolay Uspenski, Ertel ve belli bir ölçüde Stan-yukoviç, Karonin-Petropavlovski ve *Narodnik* diye anılan daha pek çok yazar, kırsal kesimin yaşantısını idealize etme çabaları içinde, soyluluktan gelme yazarların sesini yankılattılar. Bu *Narodnikler* köylüde, köylü tarım topluluğu (mir) olgusundan başka bir şey bilmeyen bir doğal sosyalist gördüler. Son derece yetenekli bir soylu olan Herzen, köylülüğe karşı bu tutumu destekleyen ilk yazar oldu; daha sonra «gerçeğin» ve «adaletin» doğruları olmak üzere iki ayrı «doğruluk» kavramı yaratan N. Mik-hailovski onu izledi. *Narodnik* yazarların «toplum» a yansıyan etkileri zayıf ve kısa ömürlü oldu. Bunların «romantizmleri» soylu meslekdaşlarından daha az yetenekli olmakla ayrılıyordu, ve onların hayalci tipleri —Mina ve Mitya gibi köylü roman kahramanları— Polikuşka, Koli-niç, Karatayev, vb. dindar köylü tiplerinin zayıf birer kop-yasından başka bir şey değildi.

O dönemde, az önce sözünü ettiğimiz yazarların çiz-gisine çok yakın, ama toplumsal açıdan onlardan çok da-ha ileri görüşlü olan *Narodnik*lerden —hepsinin yetenek-lerinin toplamından— daha çok yeteneğe sahip iki önemli yazar vardı. Bunlar, kent kesimiyle köy kesimi arasındaki yaşamın ayrılıklarını, sanayi işçisiyle köylü arasındaki ayrıcalığı ilk gören ve anlatan D. Mamin-Sibiryak ile Gleb Uspenski'ydi. Bu konuda, iki ünlü kitap yazan Gleb Uspenski çok başarılıydı. Toplumsal değerini yitirmemiş olan bu iki kitap, *Rasteryayev Caddesinin İnsanları* ve *Topra-ğın Gücü* adlarını taşıyordu. Uspenski'nin öyküleri, genel

olarak eğitsel özgünlüklerini korumaktadır; genç yazarlarımız onun gözlem yeteneğinden ve çevresindeki yaşam üzerine geniş bilgisinden yararlanmalıdırlar.

Anton Çehov, daha önce sözünü ettiğim *Mujikler* ve *Hendekte* adlı öykülerinde olduğu gibi *Yeni Villa* adlı öyküsünde de köylünün idealize edilmesinin şiddetle karşısında olduğunu gösterdi. Bu eğilime daha da büyük bir karşı koyma İvan Bunin'den geldi; bu yazar da duygularını, *Köy* adlı kısa romanıyla ve tüm köylü öyküleriyle açığa vurdu. Semyon Podyaçev¹¹ ve son derece yetenekli bir yazar olan, durmadan kendini yenileyen İvan Volnov¹² gibi köylü yazarların, köy yaşamını aynı acımasızlıkla yansıttıklarını görüyoruz. Kırsal yaşam ve köylü anlayışı gibi konuların günümüzde çok işlendiğini genç yazarlarımızın gözden ırak tutmaması gerekir.

Bütün bu söylenenlerden açıkça anlaşılıyor ki, edebiyatımız «romantizm»i, yaşama karşı etkin bir tutumun, emeğin onuru ve yaşama isteğinin bir öğretisi olarak, görmemektedir; onun, yeni yaşam biçimleri kurmakta esin kaynağı olma işlevi yüklendiğini, kötü mirasını büyük acılarla yok etmekte olduğumuz eski dünyaya karşı duyulan nefreti dile getirdiğini tanımış ve kabul etmiş değildir. Dar görüşlülüğün yeniden canlanmasını ve dahası dar görüşlülük yoluyla sınıf devletinin kurulması ve işçilerle köylülerin asalaklar ve yağmacılar tarafından sömürülmesi olgularının yeniden canlanmasını önlemek istiyorsak, romantizm öğretisine gerçekten gerek vardır. Sovyetler Birliği'nin tüm düşmanlarının düşlediği bir «yeniden canlanma»dır bu sözünü ettiğimiz; işçi sınıfını, eski sınıf devletini yeniden kurmaya zorlamak amacıyla Sovyetler Birliği'ne ekonomik ambargo uyguluyor düşmanlar. Bir işçi-yazar, işçi sınıfıyla burjuvazi arasındaki çelişkinin uzlaşmaya-

11 Semyon Podyaçev (1866-1934): Sovyet Rusya yazarı. —*Ed.*

12 İvan Volnov (1885-1931): Serflüğün kaldırılmasından sonra Rus köylülüğünün yaşam ve ahlak anlayışını, sergileyen ürünler veren yazar. —*Ed.*

cağını ve bu çelişkiyi yalnızca kesin zafer ya da kesin yok etmenin çözümleyebileceğini çok iyi bilmelidir. Tarihin akışı içinde, işçi sınıfının omuzlarına yüklenen kaçınılmaz görevin acımasız doğası gereği, etkin bir «romantizm», o yaratıcı itilim, aklın ve iradenin sesi, ve Rus devrimci işçisinin her zaman simgesi olan o devrimci nitelikler ancak bu trajik çelişkinin içinden çıkabilmelidir.

Elbet, özgürlüğe giden yolun güçlüklerle dolu olduğunu, insanın güzel kızları karşısına alıp bütün gün tatlı tatlı çay içeceği ya da çoğu gençlerimizin yaptığı gibi kendi güzelliğine, yakışıklılığına hayran hayran aynaların karşısında ömür tüketeceği dönemlerin daha gelmediğini biliyorum. Yaşamın gerçeklikleri, günümüz koşullarında dingin bir yaşamın kurulamayacağını, seçilmiş bir yaşam ortağıyla ya da hatta yapayalnız yaşamının bile mutluluk getiremeyeceğini, kof servetlerin, vurdumduymaz küçük-burjuva rahatlığının süregitmeyeceğini, böylece mutlulukların temellerinin bütün dünyada ufalanmakta olduğu olgularını her geçen gün biraz daha belirgin kılmakta, su yüzüne çıkarmaktadır. Bu çöküntü, pek çok belirtiyi inandırıcı bir biçimde kendini göstermektedir: Tüm dünyada dar görüşlülerin üzerine çöken telaş, korku ve içinde bulundukları kötü durum, Avrupa edebiyatından gelen yakarmalı inilti, dar görüşlü zenginlerin yarın korkusunu giderme umuduyla kendilerini eğlenceye vurması ve son olarak basit zevklere karşı duyulan hastalıklı istek, cinsel sapıklıkların gelişmesi, cinayet ve intiharların yaygınlaşması. «Eski dünya» gerçekten ölüm döşğinde ve biz onun bu zararlı gelişmesinden etkilenmemek için, bu dünyaya karşı koymakta, bu gelişmeyi önlemekte acele etmeliyiz.

Avrupa'dakiler büyük bir ahlâk çöküntüsü içine yuvarlanmaktayken, ülkemizde işçi kitleleri arasında beraberliğin gücüne ve kendi gücümüze karşı, şaşmaz bir güven geliştirmekte. Siz gençler, insanın bu güveni duymak için daha iyi yaşama giden yollardaki engellerin aşılması gerektiğini, böyle engeller aşıldıkta insanın güven duy-

gusunun gelişeceğini, ve bu türden bir güvenin, yaratıcı güçlerin en yıkılmazı, en sağlamı olduğunu bilmelisiniz. Ayrıca bilmelisiniz ki, «eski dünya»da yalnızca bilim insancıldır ve bu yüzden değerli olduğu tartışma götürmez. «Eski dünya»da dolaşan «fikir»lerden sosyalizm düşünüşü dışında hepsi, insancılıktan uzaktır, çünkü o düşünler, şöyle ya da böyle, «mutluluğun» yasallığını sağlamaya ve çalışan kitlelerin kültürü ve özgürlüğü pahasına bireylerin iktidarını kurma ve haklı çıkarmaya yöneliktir.

Gençliğimde, yaşamdan yakındığımı hatırlamıyorum hiç. Aralarında yaşadığım insanlar homur homur yakıntan hoşlanan kişilerdi, ama bu insanların, salt birbirlerine yardım etmekten kaçınmak ve insanlara karşı ilgisizliklerini gizlemek için yakındığını, bu tutumun bir kurnazlık ifadesi olduğunu anladığımda, onlara öykünmemeye karar verdim. Az sonra gördüm ki, yakınan bu insanların çoğu karşı çıkma, direnme yeteneğinden yoksun kişiler, çalışmayan ya da çalışmak istemeyen ve genellikle rahatlarını başkalarının sırtında arayan tembel insanlardır.

Vaktiyle, ben de yaşam korkusu duydum. Hem de az değil, büyük bir korkuydu bu. Bugün, o ürkünçlüğe, gözü kör bir adamın korkusu diyorum. Sırası geldikçe anlattığım gibi, çok kötü koşullarda yaşadım, daha küçük yaşta insanların nice kötü davranışlarına, duygusuz acımasızlıklarına tanık oldum, birbirlerine düşmanlık beslediklerini gördüm, buna bir anlam veremedim, ama gördüm, izledim; insanların bir kesiminin canları çıkasıya çalıştırıldığına, bir kesiminin de büyük bir refah içinde yaşadığına şaşıtm. Çok küçük yaşlarda, «tanrıya yakın» d'ndar insanların, yalnız kendilerini düşündüklerini, onlar için çalışanlara uzak olduklarını, tanrıya yaklaştıkça, çalışanlara daha acımasız, daha anlayışsız davrandıklarını gördüm. Sizin arada bir rastladığınız kötülüklere ben her gün tanık oldum diyebilirim; ayrıca şunu da söylemeliyim ki, şimdi sizin karşılaştığınız dar görüşlü tipi, Devrim'in sınırd'ğı burjuvazinin kaptanıdır - ve şu anki rejimin, kendi-

sine tanıdığı haklardan tümüyle habersizdir. Benim dönemimdeki dar görüşlüler, bir eli yağda, bir eli balda, astığı astık, kestiği kestik kişilerdi.

O zamanlar, artık, Dickens ve Balzac gibi eşsiz yazarların kitaplarını ve başka çeviri romanlarla birlikte Ainsworth'ün, Bulwer-Lytton'ın ve Dumas'nın tarihsel romanlarını okuyordum. Bunlar, iradesi güçlü, kişiliği ödünsüz insanları anlatıyordu. Bu roman kişilerinin acıları ve sevinçleri, bildiğim gördüğüm acılara, sevinçlere benzemiyordu; onlarda düşmanlık, kin duyguları uyandıran olaylar çok başkaydı. Oysa benim çevremde sıradan ve küçük insanların öfkeleri, düşmanlıkları, hırsları, kavgaları çok başka şeylerden kaynaklanıyordu: komşunun oğlu tavuğun bacağını kırmış ya da bir pencere camını indirmiş ya da lahana çorbası taşmış, süt kesilmiş, dükkancı şekere ya da bir metre patiskaya bir kapık fazla para almış. Bu ve benzeri gerekçelerle saatlerce yakınabilirlerdi. Komşusunun başına gelen küçücük bir dert, için için sevindirirdi bu küçük insanları; üstelik sevinçlerini yapmacık bir acıma altında gizlerlerdi. Bir dar görüşlünün cennetinde, bir kapık'ın parıldadığını, bu insanların bir kapık yüzünden birbirlerine düşman kesildiklerini görebiliyordum. Tava tencere, haşlanmış tavuk ve lahana, hamur işi ve kilise fiyakaları, doğum günleri, cenazeler, içki ve kumar... İşte aralarında büyüdüğüm insanların mutlu yaşantısını oluşturan öğeler. Bu iğrenç durum, kimi zaman derin bir suskunluk, kimi zaman derin bir taşkınlık uyandırıyor içimde. Belki de o durgunluğumdan sıyrılmak için fırlayıp koşuyor, ne yaramazlık yapabilirim, başıma ne iş açabilirim diye âdeta aranıyordum. On dokuz yaşındaki bir okurumun bana yakınlarda yazdığı bir mektuptan, onun da benzeri bir durumu yaşamakta olduğu anlaşılıyor:

Mutfak sorunlarını konu edinen konuşmalardan, dır-dırlardan, dedikodulardan duyduğum can sıkıntısı bütün benliğimi sararak derin bir nefrete dönüştü.

Beni türlü yaramazlıklara iten, bu türden bir can

sıkıntısıydı işte. Dama tırmanıp, bacaları paçavralarla tıkadığım olmuştur; lahana çorbalarının içine avuç avuç tuz doldurduğum, saatlerin içine deliklerinden toz toprak akıttığım olmuştur. Ve genelde, serserilik denen o şeyden yaptığımı da söylemeliyim. Bütün bunların nedeni şuydu bence: Yaşayan bir varlık olmakla birlikte, kendimi bu olguya inandıracak başka bir yol bulamıyordum. Bana öyle geliyordu ki, yerlere yıkılmış ağaç gövdeleriyle dolu sık bir ormanda, dallar çalılar arasında yolumu yitirmiş duruyordum ve ayaklarım, dizlerime dek çürük yapraklara gömülüydü.

Şöyle bir olay anımsıyorum çocukluğumdan: Sibirya'ya gönderilen tutuklular bizim sokaktan geçirilir, tutuk-evinden iskelelere götürülür, orada, Volga ve Kama nehirleri boyunca seyreden vapurlara bindirilirdi. Bu solgun benizli, bitkin tavırlı kalabalık bana çok ilginç görünürdü; bu ilginçlik belki de, başlarında silâhlı nöbetçiler, bileklerinde zincirler olsa da, bu kalabalığın bir yere varma amacıyla götürülmekte olduğunu kıskanmamdan geliyordu. Çünkü ben, bodrumda tek başına kalmış bir fare gibi yaşıyor, taş döşeli pis mutfağında çalışıp duruyordum. Bir gün, ellerine ayaklarına zincir vurulmuş kalabalık bir tutuklular topluluğu nehre götürülmekteydi. Birbirine zincirli iki suçlu, kaldırımın kıyısına inmiş, uygun adım yürümekteydi. Bunlardan biri, kara kıvrıkcık sakallı, at bakışlı, alnı kan kan yarık, kulağı kopuk... kısacası korkunç görünümlü bir adamdı. Gözlerimi adama dikmiş, ona doğru yürüyordum. Birden bana seslendi, neşeli neşeli, «Sen de bizimle gelsene, ufaklık,» dedi.

Garip bir güç beni arkamdan itiyormuş gibi, adama koştum, ama silâhlı nöbetçilerden biri söverek çekip itti beni. Nöbetçi böyle yapmasaydı, düşte yürüyenler gibi o korkunç adamın peşine takılacaktım; neden, çünkü olağandışı bir adamdı; gördüğüm tanıdığım adamların hiçbirine benzemiyordu. Korkunçtu, zincirliydi ama başka bir yaşamın adamıydı ve beni çeken, herhalde buy-

du. Ne adamı, ne de onun o neşeli, tatlı sesini unuta-bildim. Onunla ilgili ve o günlerde yaşadığım bir başka anım daha var. Nasılsa kalın bir kitabı elime geçirmiş-tim, ama kitabın baş sayfaları yırtık ve yitikti. Okuma-ya başladım. Pek bir şey anlamamakla birlikte, bir sayfayı bitirdiğimde, sıradan bir okçuyu şövalye yapmak isteyen bir kraldan söz edildiğini çıkarmıştım. Okçu, krala şu ya-nıtı veriyordu:

*Ben bir küçük adamım,
Bırak böyle kalayım,
Babam böyle yaşamış,
Oğlu başka olmaya,
Küçük adam ki büyük iş yapar,
Büyük iş yapan büyük adama
Çok daha üstün ola.*

Bu biraz da sıkıcı olan dizeleri bir kâğıda çektim, ez-berledim. Bu dizeler, bir gezide yolcuya hizmet eden gö-revliiler gibi bana yardımcı oldu ya da o vakitler, «iyi yürekli insanlar» sayılan dar görüşlülerin önerilerinden ve eğilimlerinden beni koruyan bir siper görevi gördü. Sanırım pek çok genç, rüzgârın yelkenleri doldurması gi-bi bir çeşit itici güçle belleklerini dolduran dizelere rast-lamıştır.

Aşağı yukarı on yıl sonra, bu dizelerin, on altıncı yüz-yılda, Shakespeare'den önce gelen Robert Green tarafın-dan yazılmış *Mutlu Okçu George Green ve Robin Hood'un Komedi*si adlı kitaptan alındığını öğrendim. Bu buluşum-dan büyük haz duydum ve eski zamanlardan beri insan-ların gerçek dostu ve çekilmez yaşamlarının en büyük yardımcısı olan edebiyatı daha çok sevmeye başladım.

Evet yoldaşlar, yaşamın kötülüklerinden, korkuların-dan, heyecanlarından, sikkınlıklarından, çekilmezliklerin-den bol bol payımı aldım, hatta bir keresinde kendimi öldürmeye bile kalktım. Ve bu girişimimden sonra, yıl-larca utanç ve aşağılık duygusundan kurtulamadım.

İnsanların, kötü edebiyatı çok sevdiğini, yığın-

lığımın insanlardan ya da yaşamdan değil, toplumsal ve başka çeşit cahilliğimden ileri geldiğini, yaşam karşısında savunmasız ve çaresiz oluşumdan kaynaklandığını anladığımda o korkudan kurtuldum. İşte durum buydu. Kanımca siz de bu durum üzerine derin derin düşünmelisiniz, çünkü aramızdaki insanlardan gelen yakınmalar ve iniltiler, onların savunmasızlıklarından, «eski dünyanın», insanları içten ve dıştan ezmek için kullandığı şeylerle savaşmaya güçleri olduğuna güvenmeyişlerinden kaynaklanmaktadır, başka şeyden değil.

Unutmayınız ki, benim gibileri o günlerde tek başına, «toplumun» üvey oğulları durumundaydı: oysa siz, yüzlercesiniz ve gücünün bilincinde olarak iktidarı eline almış ve bireylerin yararlı emeklerini tümüyle değerlendirmeyi hızla öğrenen bir işçi sınıfının üyelerisiniz. İşçi ve köylü hükümetinde yeteneklerinizi sonuna dek geliştirme olanağı sağlaması gereken ve sağlayacak olan güce sahipsiniz. Bu ilerleme yavaş yavaş gerçekleşmektedir. Ama eğer iktidarın ve sizin en büyük düşmanınız olan burjuvazi, onun yaşamasını ve çalışmalarını baltalamasaydı, bu gelişme çok daha hızlı olabilirdi.

Kendinize ve gücünüze güven duygunuzu geliştirmelisiniz: engellerin aşılması ve istemlerin çelikleşmesiyle sağlanan bir güvendir bu. Kendi içinizden ve çevrenizden, geçmişin kötü mirasını söküp atmayı öğrenmelisiniz, çünkü, bunu yapmazsanız, «eski dünyayı» nasıl «kovarsınız»? (1875 yıllarında çıkan bir Rus devrimci türküsü olan *İşçi Marşı*'ndan alınan sözler —*İngilizceye çeviren.*) Bu türkünün öğütlediği güç ve isteği duymazsanız, onu söyleyemezsiniz. Bu mirastan arınmada sağlanan küçücük bir utku bile kişiyi daha güçlü kılar. Beden eğitiminin kişiyi daha sağlıklı kıldığını biliyorsunuz; akıl ve istem de aynı biçimde eğitilmelidir.

Böyle bir eğitimin nice şaşılası sonuçlar doğuracağı, şu örnekle kanıtlanıyor: Bir süre önce, Berlin'de, bir kadın gösteri yapıyordu. Kadının her elinde ikişer ve dişleri arasında da bir kalem vardı ve aynı anda beş ayrı dil-

de beş sözcük yazıyordu. Bu, inanılmaz bir eylem gibi görünebilir, çünkü yalnız fizik açıdan değil, düşüncenin bölünmesini gerektirmesi açısından da çok güç bir iş. Ama başarılmış, sergileniyor. Öte yanda, bu olgu, dikkat çekmek için kişinin sokakta amuda kalktığı, elleri üstünde yürüdüğü, uygulamada çok az ya da hiç değeri olmayan hız rekorlarının kırıldığı, aynı anda yirmi ayrı kişiyle satrançların oynandığı, akıl almaz akrobatik şarlatanlıkların yapıldığı ve genel olarak, içi kararmış, yüreği *sıkkın* insanların gönlünü eğlendirmek için türlü gösteri numaralarının yaratıldığı bu karmaşık burjuva toplumu curcunasında nice üstün yeteneklerin boşa harcanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Siz, gençler, bilmelisiniz ki, insanoğlunun bilim, sanat ve teknoloji alanında sağladığı güzel, sonsuza dek yararlı ve gerçekten değerli olan her şey, anlatılması güç kötü koşullar altında, «toplumun» büyük cehaletinin dişleri arasında, kilisenin yabanıl düşmanlığı ve kapitalistlerin doymak bilmez hırslı gözleri dibinde, ve sanatla bilim «patronlarının» kaprisli istemlerinin pençelerinde elde edilmiştir. Kültürün yaratıcıları arasında, örneğin, büyük fizikçi Faraday ve büyük mucit Edison gibi pek çok sıradan işçi bulunduğu akıldan çıkarılmamalıdır; makara sisteminin, bir berber olan Arkwright tarafından bulunduğu, en güzel seramik sanat yapıtlarının bir nalbant olan Bernard Palissy'nin yaratıcılığıyla ortaya çıktığı, dünyanın en büyük oyun yazarı Shakespeare'in ve de Molière'in sıradan birer aktör olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. İnsanların yeteneklerini nasıl geliştirdikleri üzerine buna benzer daha yüzlerce örnek verilebilir.

Bütün bunlar, şimdi insanoğlunun elinde bulunan büyük bir bilimsel bilgi ve teknik bulgular birikiminin sağlayacağı kolaylıklardan yararlanabilme olanağına sahip olmayan kişiler tarafından gerçekleştirildi. İnsan emeğinin boşa harcanmasının, işçilerin insan onuruna yaraşmayan sömürülerinin, hızla yozlaşan varlıklı bir sınıf yaratmakla kalmayıp, çalışan sınıfın da yozlaşması tehlike-

sini yaratan sömürünün kökünden kazınmasına çabaladığımız ülkemizde, kültürel çalışmaların ne denli kolaylaştığını düşünün bir kez.

Çok büyük ve son derece açık bir yükümlülükle karşı karşıyasınız: «Eski dünyayı kovmak» ve yeni bir dünya yaratmak. Bu eylem başlamıştır. Bu süreç ilerlemektedir ve eski dünya o yola ne engeller koyarsa koysun, gelişmesini sürdürecektir. Bütün dünya bu işe hazırlanmak üzere kollarını sıvamakta. Topluluktan soyutlandıkları duygusunu taşımak yerine, o topluluğun yaratıcı iradesini haykıran öncülerini olduklarına inanan bireylerin çalışmaları, artık hoşnutlukla karşılanıyor.

İlk kez böylesine apaçık, böylesine yürekli bir gözüpекlikle saptanmış bir erek söz konusu olunca, kimilerinin diline dolanan «Ne yapacaksın?» «Yaşamak kolay değil.», gibi sözlere yer olamaz. Yaşamak, gerçekten güç mü acaba? İsteklerinizin çoğalmasından, atalarınızın akıldan geçmeyen şeylere gereksinim duymanızdan gelmesin bu güçlük? Belki de istekleriniz aşırı olmaya başladı?

Aranızda, kolektif çalışmanın sevincini ve şiirselliğini duyan, ve milyonlarca kapık biriktirmeyi amaç edinmek yerine, kapıkların dünyanın en büyük mucizesi ve dünyadaki bütün mucizelerin yaratıcısı olan insanlar üzerindeki kötü etkisini yok etmeyi amaç edinen pek çok kişi bulunduğunu da bilmiyor değilim elbet.

Şimdi, yazmayı nasıl öğrendim sorusunu yanıtlayacağım.

İzlenimleri, hem doğrudan doğruya yaşamdan, hem de kitaplardan topladım. Bu birincisi, hammaddeyle, ikincisi yarı işlenmiş maddeyle kıyaslanabilir; ya da daha kaba, ama daha açık bir deyişle, ilkinde hayvanla ve daha sonra, o hayvanı kusursuz bir güzellikle saran postuyla ilişki kurdum. Yabancı edebiyata, özellikle Fransız edebiyatına çok şey borçluyum.

Dedem, acımasız, çekilmez bir adamdı, ama Balzac'ın *Eugénie Grandet*'sini okuyuncaya dek onu doğru dürüst

anlamamıştım. Eugénie'nin babası ihtiyar Grandet de acımasız ve çekilmez bir adamdı ve dedeme çok benziyordu; ne var ki o, dedemden daha akılsız ve daha az ilginçti. Sevmediğim ihtiyar bir Rus, bu Fransıza kıyasla daha üstün niteliklere sahipti. Bu, benim ona karşı tutumumu değiştirmede, ama çok önemli bir şey öğrenmiş bulunuyordum: *Kitaplar, insanlarda görmediğim, ya da bilmediğim bir şeyi önüme serebiliyordu*. George Eliot'ın sönük romanı *Middlemarch* (Martortası), ve Auerbach ve Spielhagen'in yazdığı kitaplar, İngiliz ve Alman kasabalarında yaşayanların, Nijni-Novgorod'un Zvezdinskaya Caddesi'ndekiler gibi değilse de, onlardan çok iyi yaşamadığını gösterdi bana. Aşağı yukarı aynı şeylerden — İngiliz ve Alman kapiklerinden, Tanrı korkusu ve sevgisinin gerekliliğinden söz ediyorlar, ama bizim sokakta oturanlar gibi, birbirlerinden hoşlanmıyorlar, özellikle çevrelerindeki çoğunluktan şöyle ya da böyle ayrılan değişik hamurdan yoğrulma insanlara karşı sevgi beslemiyorlardı. Aslında, yabancılarla Ruslar arasında benzer noktalar arıyor degildim; ayrılıkları bulmak üzere yola çıkmıştım, ama gene de hep benzerlikler buluyordum.

Dedemin kafadarları iflas etmiş bir tüccar olan İvan Şçurov'la Yakov Kotelnikov, Thackeray'in *Vanity Fair* (Gösteriş Dünyası) adlı yapıtındaki insanlar gibi konuşuyor, aynı sözleri söylüyorlardı. İlahi kitaplarını okumayı, onlardan dizeler yazmayı öğrendim, çok güzel ve ezgisel bir dille yazılan bu kitapları çok sevmiştim. Yakov Kotelnikov, dedem ve öteki yaşlılar, birbirlerine çocuklarından yakındıklarında, Davud Peygamber'in, Tanrıya oğlundan yakınığını, söz dinlemez Absalom'u düşünüyordum. Bu ihtiyarlar, genellikle bütün insanların ve özellikle gençlerin, giderek daha kötü bir yaşam sürdüklerini, giderek daha aptal ve tembel olduklarını, tanrı korkusunu yitirdiklerini öne sürdüklerinde, bu sözleri gerçek değilmiş gibi geliyordu bana. Dickens'in ikiyüzlü kahramanları da aynı böyle konuşuyorlardı.

Sekter dogmatikler ve Ortodoks rahipler arasında ge-

çen tartışmaları dikkatlice dinledikten sonra, bunların, başka ülkelerdeki din adamlarıyla aynı sözcükleri kullandığını, sözcüklerin anlamını aynı biçimde çarpıttıklarını ve bütün din adamlarının, sözcükleri, başkalarını dizginlemede bir araç olarak kullandıklarını, ve birçok yazarın bu din görevlilerine benzediğini anladım. Bu benzerliğin, ilginç olmakla birlikte kuşku doğurucu, düşündürücü etkisi oldu üzerimde.

Dizgeli ya da yoğun bir okuma tutturmuş değildim elbet; her şey, rastlantılara bağlıydı. Patronumun kardeşi Victor Sergeyev, Xavier de Montépin, Gaboriau, Zacconné ve Bouvier'nin yazdığı «sarı kaplı» Fransız romanlarını okumaktan hoşlanıyordu. Daha sonra «nihalist devrimcilerle» alay eden, onlara saldıran Rus yazarlarının kitaplarına merak saldı. Ben de Krestovski, Stebnitski-Leskov, Klyuşnikov ve Pisemski'nin kitaplarını okuyor ve aralarında yaşadığım insanlarla ortak yanı çok olmayan ama kendisine katılmam için beni çağıran tutukluyu andıran kişileri tanımayı ilginç buluyordum. Elbet, bunların «devrimciliğinin» nerde yattığını anlayamıyordum; oysa yazarların bir amacı da devrimcileri tanımlamaktı; ne var ki, bütün «devrimcileri» aynı fırçayla boyamaktaydılar.

Pomyalovski'nin *Molotov* ve *Dar Görüşlü Mutluluğu* adlı öyküleri elime geçti. Bunlar, dar görüşlü insanların «son derece sıkıcı yaşamını» ve dar görüşlülerin mutluluk kavramlarının değersizliğini, saçmalığını gösterdi bana. Biraz bulanık olmakla birlikte, karamsar «nihalistlerin», bir bakıma refah içindeki Molotov'dan daha iyi olduğunu düşündüm. Pomyalovski'den sonra, Zarubin'in, *Rus Yaşamının Karanlık ve Aydınlik Yönleri* adlı sıkıcı bir kitabını okudum; kitapta, aydınlık bir yan göremedim ama karanlık yönler açık, çıplak ve iğrenç bir biçimde sergilendi önümde.

Pek çok değersiz kitap okudum, ama onların bile yararı oldu bana. İnsan yaşamın güneşli yönlerini olduğu kadar, çirkin yönlerini de bilmelidir. İnsan, olabildiğince çok bilgi edinmelidir. İnsanın deneyimleri ne denli çeşitli

olursa, görüş alanı o denli büyük, yapısı o denli sağlam olur.

Yabancı edebiyat, kıyaslamalar yapmama olanak sağladı ve sergilediği beceri karşısında hayranlık duymama neden oldu. Bu kitapların anlattığı insanlar, öyle canlı, öyle gerçek kişilerdi ki, onlara dokunabilirmişim gibi geliyordu bana. Bu kişileri, Ruslardan çok daha etkin buluyordum — az konuşan, çok iş yapan insanlardı bunlar.

Stendhal, Balzac ve Flaubert gibi «büyük» Fransız yazarlarının, üzerimdeki geliştirici ve oluşturuucu etkisi çok önemlidir; bu yüzden bütün «yeni başlayanlara» bu yazarları okumalarını öneririm. Bunlar gerçekten büyük biçem ustaları ve birer sanat dâhisidir; benzerleri, Rus edebiyatında günümüze dek çıkmış değildir. Bu kitapları, Rusça'dan okudum, ama bu, Fransız edebiyatının gücünü sezmeme engel olmadı. Sayısız «bulvar» romanından sonra, Mayne Reid, James Fenimore Cooper, Gustave Aimard ve Ponson du Terrail'den sonra, büyük yazarların romanları, öyküleri, bende bir mucize izlenimi bırakmıştı.

Bir dinsel bayram günü, eğlencecilerin gürültüsünden kaçıp yıkık bir evin damına sığınmış, Flaubert'in *Un Coeur Simple* (Bir Aşk Öyküsü) adlı romanını okumuştum. Anlatım beni öyle büyüledi ki, gözü hiçbir şey görmez, kulağı sağır biri kesildim birden; çevredeki bayram eğlenceleri, bütün o gürültü patırtı ansızın kesildi ve her şey, büyük işler yapmayan ama suçu, yanlış da olmayan sıradan bir kadının, bir aşçının görünümünü aldı. Tanış olduğum sıradan sözcüklerin, bir aşçının «sıradan» yaşantısını anlatan bir öyküyü oluşturduğunu görmek neden beni öylesine heyecanlandırsın, bilemedim, anlayamadım. Kitabın etkisiyle büyülenmişim sanki; burada, kitabın sayfalarını ışığa tutarak, ne yaptığımı bilmeden, bir yabanıl gibi, gizemliliğin kapılarını açacak anahtarı satırların arasında bulmaya çabaladığımı sizden saklamayacağım.

Gizemli ve kanlı cinayetleri anlatan pek çok kitap okumuştum, ama Stendhal'in *Chroniques Italiennes* (İtal-

ya Öyküleri) adlı yapıtını okuduğumda, bu işlerin nasıl yapıldığını aklım almadı. Acımasız, gözü dönmüş, öç alma hırsıyla kıvranan canileri anlatıyordu bu adam ve ben, onun öykülerini, *Azizlerin Yaşamı*'nı anlatıyorlarmış gibi ya da İsa'nın Anasının, işkence görenleri avutmak için cehenneme gidişini anlatan *Meryem Ana'nın Düşü*nü dinliyormuş gibi okuyordum.

Balzac'ın *La Peau de Chagrin* (Tılsımlı Deri) adlı romanında, bir bankerin verdiği yemeği anlatan sayfaları okurken tam anlamıyla şaşıp kalmıştım. On beş yirmi konunun aynı anda konuştuğunu anlatıyordu Balzac ve onun kâğıt üzerinde anlattığı bu sesler, kulaklarımı sağır edencesine somut olarak duyulabiliyordu. Daha da önemlisi, konuşulanları duymakla kalmıyor, konuşan konukların her birini görebiliyordum da; onların gözlerini, bakışlarını, gülümsemelerini, tüm hareketlerini görebiliyordum, oysa Balzac bankerin konuklarının ne görünümelerini ne de yüz çizgilerini anlatıyordu.

İnsanları sözcükler aracılığıyla tanııtma sanatında ve kişilerin konuşmasını yaşar ve duyulur kılma sanatında Balzac ve öteki Fransız yazarlarının gösterdiği beceri, diyaloglar yaratmadaki kusursuz ustalıkları, beni hep etkilemiştir. Dostoyevski'nin çılgın kitaplarını okurken, onun, bu büyük roman ustasına çok şey borçlu olduğunu düşünmeden edemiyorum. Goncourt'ların, çini mürekkebiyle çizilmişcesine açık, ince ve kesin özdeyişlerle dolu romanlarını da, Zola'nın, koyu ve karanlık renklerden oluşan etkileyici birer tabloyu andıran iç karartıcı romanlarını da sevdim. Hugo'nun romanları pek ilgimi çekmedi, hatta, *Quatre-vingt-treize* (Doksan Üç) adlı yapıtını bile öylesine okudum. Ancak, daha sonra, Anatole France'ın, *Les Dieux ont Soif* (Tanrılar Susamışlardı) adlı romanını okuyunca, o «öylesineliliğin» nedenini anladım. Pek çok şeyden nefret etmeyi öğrendikten sonra Stendhal'ı okudum; onun o sade sözleri ve kuşkulu gülümsemesi, duyduğum kini besliyor, haklı çıkarıyordu.

Şunu demek istiyorum ki, yazmayı Fransız yazarla-

rından öğrendim. Bir rastlantıydı bu, ama sonuçları yararlı oldu. İşte bu yüzden, genç yazarların Fransızca öğrenmesini ve büyük ustaları yazdıkları özgün dilden okuyarak, sözcüklerin sanatını onlardan öğrenmesini öneriyorum.

Rus edebiyat dünyasının büyük adamlarını — Gogol, Tolstoy, Turgenyev, Gonçarov, Dostoyevski ve Leskov'u okumam, çok daha sonralara rastlar. Kuşkusuz, Leskov da, şaşılası bilgi ve dil zenginliğiyle büyük ölçüde etkilemiştir beni. İyiden öte bir yazardır o, Rus yaşantısını çok yakından görmüş, yansıtmış, ama edebiyatımızda hak ettiği yeri alamamış bir sanatçıdır. Çehov, Leskov'a çok şey borçlu olduğunu söylemiştir. Kanımca, A. Remizov¹³ da aynı şeyi söyleyebilir.

Bu ortak bağlardan ve etkileşimlerden söz etmemin nedeni, bir yazar için —yabancı olsun Rus olsun— edebiyatın gelişmesini bilmenin «kaçınılmaz» olduğunu vurgulamaktır.

Aşağı yukarı yirmi yaşlarındayken, insanların duya-bileceği ve duyması gereken şeylerin çoğunu gördüm, duydum, anladım ve yaşadım. Bana öyle geliyordu ki, bazı şeyleri başka insanların bildiği ve algıladığı biçimden değişik anlıyordum; bu durum beni hem rahatsız ediyor, hem de daha susmak bilmez, daha konuşmaya can atar duruma sokuyordu. Turgenyev gibi ustaların kitaplarını okurken bile, kimi zaman öykünün baş kişileri üzerine bir şeyler söylemek, diyelim, *A Hunter's Sketches* (Bir Avcının Notları) adlı öyküyü Turgenyev'in geliştirdiğinden başka biçimde yazmak istiyor, bunu yapabileceğimi sanıyordum. O vakitler artık bir «anlatmacı» olarak ün salmış, liman hamalları, fırıncılar, aylaklar, marangozlar, demiryolu işçileri, gezginler ve genel olarak aralarında yaşadığım herkes tarafından istekle dinlenen

13 A. M. Remizov: Süslü konuşma biçimini kullanma açısından oldu:u kadar Ataerkil Rusya'yı ve Kilise dünyasını konu edinmede, anlatmada da Leskov'un kurduğu geleneği izleyen Rus yazarı. —Ed.

biri olmuştum. Okuduğum kitapların içeriğini başkalarına aktarırken, sık sık öykünün gidişini değiştirdiğimi, okuduğumu çarpıtarak kendi yaşam deneylerimden seçtiğim olayları eklediğimi gördüm birden. Bunun nedeni, aklımda, yaşamın olgularıyla edebiyatın yansıttığı olguların birbirine karışmış olmasıydı. Kitap, tıpkı insan gibi yaşamın bir görüngüsüydü; aynı zamanda yaşayan ve konuşan bir olgu ve insanoğlunun yarattığı ya da yaratmakta olduğu tüm öteki şeylerden değerli bir «şey»di.

Beni dinleyen aydınlar, şu öneriyi yaptı: «Yazmalısın. Dene bir kez. Yaz.»

Kendimden geçip taşkınlıklar yaptığım, durmadan konuştuğum oluyordu. Yüreğimde kabaran duygular, çene vurmuştu. Beni mutlu eden ya da üzen her şeyi, ama her şeyi sözcüklerle anlatmak istiyordum. Duyduğum, düşündüğüm her şey söz olup taşıyordu benliğimden; «içimi dökmek» istiyordum. Duyduğum gerilimin bana acı verdiği oluyordu, kimi zaman boğazıma bir şey tıkanıyor, şişe yapımcısı, cam ustası dostum Anatoli'nin yetenekli biri olduğunu, ama yardım edilmezse yok olup gideceğini, sokak kadını Tereza'nın iyi bir insan olduğunu, onun fahişelik yapmasının yazık olduğunu haykırmak istiyordum. Oysa Tereza'yla yatan öğrenciler, ekmeğini dilencilikle kazanan ihtiyar Matitsa'nın, okumuş yazmış Yakovleva ebeden daha akıllı olduğunu görmedikleri gibi, bu «yazıklığı», bu haksızlığı da görmüyorlardı.

Gizli gizli, en yakın dostum öğrenci Guri Pletniyov'dan bile gizli, şiirler yazıyordum: Tereza ve Anatoli üzerine dizeler düzdüm, fırıncıların çalıştığı bodrumlara su taşımanın, baharda eriyen karın getirdiği su kadar kolay olmadığını yazdım, Volga'nın güzel bir nehir olduğunu, pastacı Kuzin'in bir hain olduğunu, yaşamın, ruhu kötürüm eden üzüntü ve pislik dolu bir bataklıktan başka bir şey olmadığını dile getiren şiirler yazdım.

Kalemim şiire yatkındı, ama yazdıklarımın kötü olduğunu gördüm ve kendimi beceriksiz, yeteneksiz olmakla suçladım. Puşkin'i, Lermontov'u, Nekrasov'u ve Kuroç-

kin'in Beranger çevirilerini okudum. Ve bu ozanlardan hiçbirine azıcık olsun benzemediğimi anladım. Bana göre şiirden daha güç görünen, özel bir görüş keskinliği, başkalarının göremediği şeyleri görebilme ve sezme gücünün yanısıra kısa ve öz anlatma yeteneği gerektiren düzyazıyı deneyip denememe konusunda kararsızdım. Gene de, düzyazıyı yeteneklerimin ötesinde gördüğümünden, «ritmik» düzyazıyı seçmiştim. Yalın bir üslupla yazma çabalarım acıklı ve saçma sonuçlar veriyordu. İşte o ritmik düzyazıyla, koca «şiirim» *Ihtiyar Meşenin Türküsü'* nü yazdım. Yanılmıyorsam *Znaniye* (Bilgi) dergisinde yayımlanan ve evrim kuramını irdeleyen «Yaşamın Girdabı» adlı makaleyle ilgili olarak gelişen düşüncelerimi dile getirdiğim bu beceriksiz yazıyı paramparça etmek için V.G. Korolenko'nun beş on sözcüğü yetti. O yazıdan anılarımda kalan tek tümce şudur: «Bu dünyaya, karşı görüşte olmak için geldim.» Evrim kuramının içerdiği görüşlere de karşıydım aslında.

Ancak, Korolenko ritmik düzyazıya karşı eğilimimi köreltmeyi başaramadı ve beş yıl sonra, *Arhip Dede* adlı öykümü överken, öyküyü, «şiiri andıran bir şeyle» süslemem gerektiğini söyledi. İlkin ona inanmadım, ama evde öyküyü bir kez daha gözden geçirdiğimde, koca bir sayfanın, bozkırda bardaktan boşanırcasına yağan yağmuru anlatan o bölümün, uzun süre ayak izlerimi sürüp öykülerime sızan o istenmedik, yersiz «ritmik» düzyazıyla yazıldığını gördüm... Genel olarak «zarif» bir üsluptan yararlanmaya çalışıyordum. Örneğin: «Sarhoş, sokak fenerine sarılmıştı. Gülümsüyor, ve titreyen gölgesini inceliyordu.» Gece, yazdığımı göre, rüzgârsızmış. Ay ışığı varmış; o dönemde buna benzer gecelerde sokak fenerleri yakılmazdı, hem ayrıca, fener yakılmış olsaydı bile, adamın gölgesi titrer gibi kımıldamayacak, durduğu yerde duracaktı, çünkü rüzgâr yoktu. Bu tür karşıtlıklar ve yanlışlıklara her öykümde rastlanabilirdi; bunları yaptığım için kendime öyle ağır sövgüler savuruyorum ki...

«Deniz gülümsüyordu», diye yazdım ve uzun bir sü-

re, bu söyleyiş biçiminin çok iyi olduğunu sandım. Güzeli arayışında sürekli olarak terslikler yaratıyor, tanımlamalarda yanlışlara düşüyordum. Eşyaları yerli yerine koymuyor, kişileri doğru anlatmıyordum. Üstelik, bütün bunları yapmada kendime özgü bir yöntemim vardı sanki.

«Fırının durması gereken yerde değil», dedi bana bir kez Leo Tolstoy. *Yirmi Altı Erkek Ve Bir Kız* adlı öykümdeki fırındı bu. Öyle bir yazmışım ki, fırının alevi, benim anlattığım biçimde, fırıncıların yüzünü aydınlatamazdı. *Foma Gordeyev*'imdeki Medinskaya'dan söz ederken, Çehov, «Buradan, kadının üç kulağı varmış anlamı çıkıyor—bir tane de çenesinde— bak,» demişti. Gerçekten de doğru söylüyordu, kadının yüzünü ışığa çevirme biçimi öyle yanılttı ki...

Böylesi yanlışlar, küçük görünmekle birlikte, çok önemlidir, çünkü sanatın doğruluk sınırını aşarlar. Genel olarak, gerekli sözcükleri bulmak ve az sözcükle olabildiğince çok şey anlatmak, sözcükleri ölçülü kullanmak, ama gene de düşünceyi en ince noktalarına dek aktarmak, sözcükler aracılığıyla canlı görüntüler yaratmak, bir öykü kahramanının en önemli özelliğini en açık, en belirgin biçimde saptayıp anlatmak, okurun aklına, o başkişinin davranışlarını, sesinin tonunu hemen kazmak, çok güç bir iştir. Sözcükler aracılığıyla nesnelere ve insanlara «renk» katmak başka şeydir, onları capcanlı, «üç boyutlu» hale getirmek, *Savaş ve Barış*'ın kişileri gibi elle tutulurcasına somutlaştırmak başka şey...

Bir keresinde, Orta Rusya'da bir kasabanın çok küçük göründüğünü nasıl anlatacağım diye tam üç saat düşündüm, sonunda şu sözcükleri ürettim:

«Dalga dalga salınan vadi, sıkkın yol çizgileriyle bölük bölüktü; öyle ki, renk renk ışıldayan Okurov kasabası, geniş ve buruşuk bir avuç içinde duran pırıltılı bir oyuncağa benziyordu.»

Çok güzel yazdığımı sandım o anda, ama öykü yayımlandığında, her şeyin süslü bir pasta ya da bir çiko-

lata kutusunun üzerindeki resim gibi donandığını anladım.

Genelde, sözcükler tam yerinde kullanılmalıdır. Değişik bir konudan şu örneği verelim: «Din, afyondur,» denir. Afyon, doktorların ağrı kesici olarak kullandıkları bir şeydir, öyleyse iyidir. Afyonun, tütün gibi içildiği, afyon alışkanlığının insanları öldürdüğü, ve afyonun alkolden daha zararlı, çok daha tehlikeli bir zehir olduğu olgusu kitlelerin bilmediği bir şeydir.

Başarısızlıklarımı gördüğümde, hep ünlü ozanın şu acıklı sözlerini düşünmüşümdür: «Dünyada, sözcüklerin işkencesinden daha ağır işkence yoktur.» Bunu burada tartışmayacağım, çünkü A. G. Gornfeld'in *Gosizdat* yayınevinde 1927 yılında basılan *Sözcüklerin İşkencesi* adlı kitabında benim yapabileceğimden çok daha iyi açıklanmış bu sözler.

«Dilimiz soğuk ve acınası bir dildir» diyen ozan, yanılmıyorsa Nadson'du. Aslında dilin «yoksulluğundan» yakınmayan ozan azdır.

Bana öyle geliyor ki, bu «yoksulluk» yakınmaları Rus diline değil de, genelde insan diline yöneltilmiş yakınmalardır; bunların kaynağı da, sözcüklerin ne sezinleyebildiği, ne de anlatabildiği duygu ve düşüncelerin varlığıdır. Gornfeld'in kitabı, bu tür şeyler üzerine çok doğru saptamalar yapmış. Ama, sözcüklerin sezinleyemeyeceği şeyler bir yana, Rus dili tükenmez bir servete sahiptir ve şaşılacak bir hızla beslenip gelişmektedir. Dilimizdeki gelişmenin hızını saptamak için Gogol, Çehov, Turgenyev ve örneğin Bunin, Dostoyevski, ve diyelim Leonid Leonov'un¹⁴ kullandığı sözcükler arasında bir kıyaslama yapmaya değer. Leonov, kendisinin de basına açıkladığı üzere, Dostoyevski'den esinlenmekte, ama bazı bakımlardan —ki bunu aklın değerlendirmesine bırakıyorum— Leo Tolstoy'dan

14 Leonid Leonov (Doğ. 1899): Lenin Edebiyat Ödülü almış ünlü Rus yazarı. —Ed.

da esinlendiğini söylemiş olabilir. Burada kesinlikle söylenebilecek şey, bu iki bağın da genç yazarın özgünlüğünü kanıtlayan ve yazarı özgünlüğünden uzaklaştırmayan bağlar olduğudur. Leonov, *Hırsız* adlı romanında, kuşkusuz, şaşılasi bir dil zenginliği sergilemiştir. Kabarık sayıda ve kutlanası sözcükler yaratmış, bu sözcükleri yerli yerinde kullanmıştır; ayrıca romanın yapısı bütünlük ve düş gücü zenginliği açısından çarpıcıdır. Benim gördüğüm kadarıyla, Leonov, kendisine ait, son derece özgün bir mesajı olan bir yazardır; bu mesajı vermeye yeni başladı ve ne Dostoyevski ne de bir başkası onu durduramayacaktır.

Unutmayın, dil insanlar tarafından yaratılmıştır. Edebiyat dilinden ve halkın dilinden söz etmek, bir anlamda, birinin «hammadde» ötekininse ustalar tarafından işlenmiş madde olduğunu söylemekten başka bir şey değildir. Bunu tümüyle ilk anlayan Puşkin olmuştu ve halkın kullandığı dilin edebiyatta kullanılması ve işlenmesi gerektiğini gösteren de oydu.

Sanatçı, ülkesini ve sınıfını etkileyen her şeyin duyarlı bir alıcısı — ülkesinin ve sınıfının kulağı, gözü ve yüreğidir; döneminin sesidir sanatçı. Elinden geldiğince çok şey öğrenmekle yükümlüdür; bu onun görevidir, ve geçmiş ne denli iyi bilirse içinde bulunduğu dönemi de o denli iyi anlayacak ve dönemimizin evrensel devrimcilerini ve onun görevlerinin kapsamını daha derin, daha köklü bir biçimde değerlendirebilecektir. İnsanların geçmiş tarihini bilmek, esastır; tarihteki toplumsal ve siyasal düşünce biçimlerini bilmek de öyle. Bu işi bilenler —yani kültür tarihçileri ve budunbilimciler— bu düşüncenin masallarda, destanlarda, atasözlerinde ve deyişlerde anlam kazandığına işaret etmişlerdir. Kitlelerin nasıl düşündüğünü en öğretici, en eksiksiz biçimde yansıtan, aslında deyişler ve atasözleridir; acemi yazarlar, bu gereci, yalnız sözcüklerin ölçülü kullanılmasında başvurulacak en iyi kaynak olması açısından değil, şu nedenle de çok iyi tanımak zorundadırlar: Sovyetler nüfusunun çok

büyük bir çoğunluğu tarihin, çalışanları, kasabalıları, tüccarları, rahipleri, subay ve soyluları, bilginleri ve sanatçıları yoğurduğu hamurdan yapılan köylülerden oluşmaktadır. Köylünün akli, devlet kilisesiyle o kiliseden kopan çeşitli parçaları yönetenlerin sürekli etkisi altında kalmıştır. Köylülere yüzyıllar boyu, çoğu kilisenin kısaltıp derlediği atasözleri ve deyişler gibi hazır ve saptanmış biçimler, düzenlemeler halinde düşünmeleri öğretilmiştir...

«Tutucuların», otokrasiyi savunanların yazdığı kitapları okuduğumda tanışım olmayan hiçbir şeyle karşılaşmadım; çünkü bu kitapların her bir sayfası çocukluğumdan beri bildiğim bir atasözünün çok geniş kapsamlı bir açıklamasını yapmaktaydı. Tutucuların —K. Leontyev, K. Pobedonostsev ve benzerleri— o derin bilgilerinin, kilise ruhunun bir yansıması olan «halkın bilgeliğiyle» soğrulduğu apaçık ortadaydı.

Genelde, atasözleri ve deyişler, çalışan insanların toplumsal ve tarihsel deneyim birikiminin kısa ve öz bir toplamıdır, ve yazar için parmakların avuca gömülüp yumruk oluşturmaları gibi sözcükleri toparlayıp özetlemeyi, az sözcükle zengin anlatım sağlamayı öğretecek olan bu gerece sahip olmak kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu gereci elinde bulunduran bir yazar, başkalarının toparlayıp özetlediği sözcükleri de, zamanın alıp götürdüğü gizli ya da modası geçmiş anlamları da ortaya çıkaracak biçimde geliştirebilir.

Ben, atasözlerinden ya da başka bir deyişle, özdeyişler çerçevesi içinde düşünmekten çok şey öğrendim. Şimdi şu olayı anımsıyorum: Herkes gibi şakadan hoşlanan bir dostum vardı; bahçeli bir evin kapıcılığını yapıyordu. Bir gün, çalı süpürgesiyle kapının önünü süpürürken, bana şöyle bir baktı, neşeli neşeli göz kırptı:

«Ne yapsam bitiremem bu işi,» dedi. «Ne kadar süpürsem, o kadar geliyor.»

Doğru söylüyordu. Komşular, kendi kapılarının önünü temiz tutsalar bile, rüzgâr çevredeki sokaklardan toz toprak üförecekti; kasabanın tüm sokakları temiz tutulsa,

komşu kasabalardan ya da çevredeki yollardan, tarlalardan toz toprak bulutları gelecekti. Elbet, kişi kapısının önünü temiz tutmalıydı, ama insanın emeği, tüm sokağa, tüm kasabaya ve tüm dünyaya yayılırsa, daha büyük sonuçlar doğuracaktı.

Özdeyişler, böyle ortaya çıkar. Bir örnek daha: Nijni-Novgorod'da kolera salgını varmış. Kentlilerden biri, doktorların hastaları ortadan kaldırdığı söylentisini yaymaya başlamış. Vali Baranov, onun tutuklanmasını buyurmuş ve adamı, kolerahıların bakıldığı bir hastanede hademeliğe atamış. Söylendiğine göre, eski yalancı, kendisine verilen ders için valiye teşekkür etmiş ve karşılığında şu yanıtı almış:

«Hakikatin yumruğu gözüne indiği zaman, yalanı bırakırsın!»

Baranov kaba bir adamdı, ama hiç de akılsız değildi ve kanımca, böyle sözler söylemede de hayli ustaydı. Aslında bu sözleri kimin söylediği hiç önemli değil.

Düşünmeyi, yazmayı öğrenmede bana yardımcı olan yaşayan düşünceler bunlardı işte. Kitaplarda kapıcılardan, avukatlardan, yoksul düşmüşlerden ve çeşitli koşullardaki insanlardan duyduğum düşüncelerin aynını buluyordum; ne var ki, bu düşünceler, kâğıt üzerinde başka sözcüklerle anlatılıyordu; demek, bu anlamda, yaşamın olgularıyla edebiyatın olguları birbirini tamamlıyordu.

Yazarların nasıl «tip» ve karakter yarattığı üzerine konuştum, ama şu iki ilginç örneği vermeden geçemeyeceğim:

Geothe'nin *Faust*'u eşsiz bir sanatsal yaratıcılık ürünüdür; elbet böyle bir yapıt, düş ürünü olmak zorundadır ya da daha doğrusu, yaşamın verilerine eklenen bir çeşit varsayım ve aynı zamanda düşüncelerin imgelere çevrilmesi, imgeler halinde anlatılmasıdır. *Faust*'u ilk okuduğumda yirmi yaşlarındaydım. Bir süre sonra, Christopher Marlowe adlı bir İngiliz'in, Alman Geothe'den iki yüz yıl kadar önce Faust konusunu yazdığını anladım; o sönük, kötü Polonya romanı *Pan Twardowski*'nin de, Fran-

sız yazarı Paul Musset'nin *Jean Le Trouveur* adlı romanının da bir çeşit Faust olduğunu, Faust'a ilişkin bütün kitapların da yalnız kendinin olmasını istediği bir mutluluğun ve insanlarla, doğanın gizlerine egemen olma isteğinin susamışlığı içinde ruhunu şeytana satan bir adamı anlatan bir ortaçağ destanından kaynaklandığını anladım. Bu destan, yaşamın gözlemlerinden ve temel cevherleri, altına dönüştürmek ve bengisuyu bulmak için çalışmalar yapan simyacıların bulgularından gelişmiştir. Bunlar arasında, dürüst olma çabasında kişiler, hırslı bilim adamları olduğu gibi, sahte bilimciler, şarlatanlar da vardı. Ortaçağlarda yaşadığı varsayılan, her şeyi bilme ve ölümsüzlük yetileriyle, şeytanın ve ölümün bile gücünü aşan Doktor Faust'un serüvenlerini anlatan öyküde, «ölümsüz gücü» sağlamada boşuna çaba gösteren bu bireyler alaya alınmaktaydı.

Mutsuz Faust'un yanı sıra, bir başka kişi daha var, bütün halkların tanışı bir kişi: İtalya'da Punchinello, İngiltere'de Punch, Türkiye'de Karagöz, ve ülkemizde Petruşka... Nereye giderseniz gidin, kukla tiyatrolarının her vakit üste çıkan, polisi, jandarmayı, hatta şeytanı, ölümü bile atlatan, kendisi de ölümsüz olan bir kahramanı vardır. Çalışan halk, emekçiler, bu saf ve kaba tipte, kendi özyapılarını görmekte ve önünde sonunda yalnız ve yalnız kendilerinin her şeyi yeneceklerine olan inançlarını bir kez daha duymaktadırlar.

Bu iki örnek, daha önce söylediğim bir şeyi bir kez daha doğrulamakta: Hiç tanımadığımız kimselerin ürettiği¹⁵ yapıtlar, yani «adsız» yapıtlar da, soyutlama yasalarına, herhangi bir toplumsal tabakanın özgün özellik ve niteliklerinin o tabakayı temsil eden bir kişide tipleştirilmesi yasalarına uymaktadır. Sanatçı bu kurallara bağlı kaldığında «tip» yaratabilir. Charles de Coster, Flandra'nın

15 Bu tür yapıtlara «halk ürünleri» demek daha doğru olacak, çünkü bunlar, belki de, bayram günlerinde sahnelenmek üzere el sanatçıları birlikleri tarafından geliştirilmiştir. —*Yazarın notu.*

ulusal tipi *Thyl Ulenspiegel*'ini, Romain Rolland, Burgundy'li Colas Breugnon'unu ve Alphonse Daudet, Taraskon'lu Tartarin'ini böyle yaratmıştır. «Tipik» insanların böyle canlı portrelerini çizebilmek, keskin bir gözlemciliği, benzerlikleri ve ayrılıkları seçebilme yeteneğini ve sürekli, durup dinlenmeksizin çalışmayı gerektirir. Kesin bilginin olmadığı yerde, doğruyu kestirmek gerektir; bu kestirme işindeyse on varsayımdan dokuzu mutlaka yanlıştır.

Kendimi, Oblomov, Rudin, Ryazanov¹⁶ ve benzeri gibi tip ve karakterlere eşdeğerde tipler yaratmaya yetenekli bir usta saymıyorum. Bununla birlikte, *Foma Gordeyev*'i yazmak için, içinde bulunduğu yaşamdan hoşnut olmayan, babalarının yaşantısı ve işinden yakınan pek çok tüccar çocuğuyla konuştum, bunların evlerine gittim, bu kişilerin tekdüze ve «sıkıcı» yaşamlarının bir anlamı olmadığını belli belirsiz sezdiklerine tanık oldum. Bu insanlar, Foma Gordeyev gibi, küçük düşürücü buldukları bu can sıkıcı yaşama tutsak olmuş kişilerdi. Bir yanda ayyaşların, sürtüklerin ve ahlâksızların, öte yanda Leninist bir dergi olan *Iskra*'yı finanse eden varlıklı Savva Morozov'la, Kalugalı fabrikatör Gonçarov gibilerin, Toplumsal-Devrimcileri paraca destekleyen armatör N. Meşkovların, Moskovalı N. Schmidt ve daha birçok kuraldışı kişinin ortaya çıktığını görmeye başlıyorlardı. Milyutin ve Çerepovets valisi gibi kültür öncüleri, bilim, sanat ve diğer kültürel çalışmaları desteklemede büyük başarılar sağlamış birkaç Moskovalı ve taşralı tüccar, bunların arasından çıkmıştır. Foma'nın vaftiz babası Mayakin de, önemsiz görünen niteliklerden, «özdeyişlerden» oluşturulmuş bir tiptir ve kanımca, o kişide belli bir anlayış sergilenmiştir: 1905 yılından sonra, işçilerle köylüler, ölü gövdelerini yerlere serip Mayakinlerin iktidara geçmesi için gerekli yolu döşediklerinde, bunlar işçi sınıfına karşı yapılan savaşında önemli bir rol oynamışlardı; Mayakinler, bugün bile, eski yuvalarına dönmeyi düşlemektedirler.

16 Sleptsov'un *Zor Zamanlar* adlı yapıtında çok canlı bir biçimde çizdiği bir *raznoçinets* aydını tipi bu. —*Yazarın notu.*

Gençler, niçin «serseriler»le ilgili öyküler yazmakta olduğumu soruyorlar.

Bunun nedeni çok açık: Dar görüşlüler arasında yaşayan ve başkalarının damarlarındaki kanı emerek, o kanı kapıklere, kapıkları rublelere dönüştürme hırsıyla kavruan kişiler tarafından kuşatılmış bir birey olarak ben de, on dokuz yaşındaki okurum gibi, varlığımın her bir dokusunda, darphaneden aynı yıl çıkmış bakır beşlikler gibi birbirine benzeyen sıkkın insanların, sivrisineksi varlığına karşı sağlıklı bir kin duygusuyla doldum.

Serseriler ve aylaklar, sıradan insanlar değildi bana göre. Bunlar ayrıcalıklı kişilerdi, çünkü sınıflarından atılmış, adlarını yitirmiş insanlar olarak, geçmişlerinin en özgül özelliklerini üzerlerinde topluyorlardı.

Nijni'de, Milyonka denilen zenginler mahallesinde, bir yığın serseriyle hali vakti yerinde kentliler iç içe yaşamaktaydı. Kendi halinde bir düşsever olan kuzenim Aleksandr Kaşirin, Gladkov adındaki eski bir lise öğretmeni, Tontini adında bir İtalyan ressam, Baron B. diye biri, hırsızlıktan hapis yatmış bir polis komiseri ve «General Nikolka» diye anılan, gerçek adıyla Vander-Flit olan ünlü bir hırsız...

Kazan'da *Steklyanni Zavod*'da, sayıları yirmiyi bulan huyu suyu birbirine benzeyen insanlar bir arada yaşıyordu. Bunlar arasında Radlov ya da Radunov adlı «Öğrenci», on yıl kürek cezası yemiş yaşlıca bir eskici, bir vakitler Vali Andriyevski'nin oda hizmetlisi olan Vaska Graçık, papazın oğlu, beyaz Ruslardan makinist Rodziyeviç, Davidov adlı bir veteriner vardı... Çoğu gereğinden fazla içen, kavgadan dövüştten eksik olmayan kişilerdi, ama aralarında yoldaşlık duygusu, karşılıklı yardımlaşma duygusu gelişmişti bunların; harcamaları da kazançları da ortaktı. Aldıklarını ya da çaldıklarını ortaya koyar, birlikte tüketirlerdi. Gördüm ki, bunların yaşantısı, o «sıradan halk»inkinden daha güç olmakla birlikte, bunlar, kendilerini onlardan üstün görüyorlardı, çünkü her şeyden önce yüreklerinde hırs yoktu, karınları aç olsa bile

gözleri toktu; kime çelme takayım diye tasaları yoktu, para biriktirme kaygıları yoktu. İçlerinden bazıları, beş on kuruş ayırıyordu belki bir yana; çünkü bunlar «düzenli» bir yaşamın özlemini, tutumluluğun izlerini taşıyorlardı daha. Son derece zeki ve başarılı bir hırsız olan Vaska Graçik, yağmaladığı şeyi «kasadar» Rodziyeviç'e verip saklattığı için para biriktiriyor olabiliyorlardı. Bu Rodziyeviç, serseriler topluluğunun bir anlamda genel yönetmeniydi, çünkü herkesin güvenini kazanmıştı ve şaşılacak şey, son derece yumuşak, uysal bir adamdı üstelik...

Birkaç olay hatırlıyorum: Bir keresinde, biri, çaldığı bir çift çizmeyi getirip ortaya koydu. Bu çalıntının satılmasına ve sağlanan parayla içki alınmasına oy çokluğuyla karar verildi. Ancak, o sıralar, karakolda yediği dayaktan hasta yatmakta olan Rodziyeviç, çizmelerin yalnız konçlarının satılmasını ve geri kalanının delik pabuçla gezen «Öğrenci»ye verilmesini istedi. «Çocuk donacak,» dedi. «Hem, iyi bir insan, yazık...»

Çizmelerin konçları çıkarıldığında, ihtiyarlar, bunlardan iki çift ayakkabı yapılmasını önerdi, biri kendine, biri de Rodziyeviç'e. Böylece çalıntı çizmeler içki parası sağlamak için kullanılmadı. Graçik, «okumuş insanlardan» hoşlandığını, bu yüzden onlara karşı dostluk gösterdiğini ve yardım ettiğini belirtti.

«Okuyan adamı, güzel bir kadına yeğ tutarım», dedi bana. Garip bir adamdı bu. Kara saçlı, kaşı gözü yerinde, güler yüzlü, iyi bir insandı. Genellikle düşünceliydi ve sözünü sakınmazdı. Kimi vakit coşar, bağırır çağırır, taşkın, nerdeyse korkunç bir neşeye bürünürdü: türkü söyler, tepine tepine oynar, zıplar, yiğitlikleriyle övünür, ona buna sarılıp havalara kaldırır, sanki, bir daha dönmemek üzere savaşa gidiyormuş gibi herkesi ve her şeyi kucaklardı. Bir meyhanenin bodrumunda yatıp kalkan yedi sekiz dilenci beslerdi; bunlar hep sakat ihtiyarlardı, kadını da vardı, erkeği de; yalnız, içlerinde bir genç kadın bulunuyordu, bu da kucağında bir yaşında çocuğuyla aklını oynatmış bir zavallıydı. Vaska Graçik, nasıl hırsız ol-

muştı? Şöyle: Valinin hizmetindeyken, bir gece, sabaha dek aşığıyla kalmış, sabahleyin, çakırkeyif evine giderken rastladığı sütçüden zorla bir şişe süt almıştı. Sütü kafasına dikip içmiş, daha bitirmeden polislere yakalanmış, ne olduğunu anlamadan apar topar götürülmüştü. Liberal tanınmakla birlikte, görevine bağlılığıyla da ün salmış olan Başyargıç Kolontayev, onu hapse attırmış. Günü dolup da hapisten çıkınca, doğru Kolontayev'in bürosuna giden Vaska, yargıcın odasını harman yerine çevirip belgelerini yırtmış, bir çalar saatle dürbününü de çalarak, hapishaneye dönmüş... Onunla tanıştığımda başarısız bir soygun girişiminden sonra gece bekçisinden kaçıyordu. Peşinden koşanlardan birine çelme takıp düşürdüm, böylece Vaska'nın kaçmasına yardımcı oldum ve sonra tabana kuvvet, kaçana katıldım.

Bu toplumdışı insanlar arasında, garip adamlar vardı. Ve benim anlayamadığım, çözümleyemediğim garip tavırlar... Onlar üzerine vardığım önyargıların olumlu olmasının nedeni, bu insanların yaşamdan yakınmadıklarıydı; hali vakti yerinde kişilerin mutlu yaşantılarına özenmiyordu bunlar. Tersine, onların her şeyini saçma buluyor, onlardan söz ederken alaylı konuşuyor ve hiç de uzanmadıkları üzüme koruk der bir tavır sergilemiyorlardı. Bundan gurur duyuyor gibiydiler; sanki biliyorlardı ki, yoksul olmalarına karşın kendileri, bir eli yağda bir eli balda olanlardan çok daha değerli, çok daha geçerli insanlardı.

Bir Zamanlar İnsan Olan Yaratıklar adlı öykümde anlattığım hancı Kuvalda'yla ilk kez, Kolontayev'in başkanlık ettiği bir duruşmada karşılaştım. Üstü başı partal olan bu adamın, yargıcın sorularını nice seçkin bir onurla yanıtladığını, bir polisin, savcının ve Kuvalda'nın dövdüğü otelcinin, davacı olarak öne sürdükleri kanıtları çürütürken nice saldırgan ve kindar davrandığını görünce şaşırırmaktan kendimi alamadım. *Çelkaş* adlı öyküde aktardığım olayı bana anlatan iyi huylu, şakacı Odesa serserisi de beni aynı derecede şaşırtmıştı. Onunla Nikolayev ka-

sabasinda bir hastanede karşılaşmıştık. Beyaz dişlerini bir bir gösteren o eşsiz gülümsemesini hiç unutmayacağım. Biraz iş yaptırmak için tuttuğu gencin onu nasıl aldattığını anlatmıştı bana. «Ben de bıraktım gitsin. Para da onun olsun, dedim. Defol git, aptal herif, git de ye paraları...»

Bu genç, Dumas'ının «soylu» kahramanlarını anımsattı bana. Hastaneden çıktıktan sonra kasabanın eteklerindeki ağaçların dibine oturduk. Bana kavun sunarken, «Kârlı bir işte bana ortak olmak ister misin?» dedi. «Bu işlerin adamısın gibi geliyor bana, ha?»

Çok çekici bir iş önerisiydi ama ben, çalıp çırpmaktan daha değerli şeylerin olduğunu artık öğrenmiş bulunuyordum.

Neden serserileri yeğlediğimi, neden dar görüşlü burjuvaları, yaşantıları tekdüze tipleri değil de sıradan olmayan kişileri anlattığımı böylece açıklamış oldum. Bir de, yabancı edebiyatın ve hepsinden çok, Rus edebiyatından daha canlı ve daha renkli bulduğum Fransız edebiyatının etkisi altındaydım. Ama asıl amacım, düş gücümün yardımıyla, on beş yaşındaki okurumun sözünü ettiği «ezici sikkınlıktaki yaşamı» canlandırmaktı.

Daha önce de söylediğim gibi, bu itilime, «Romanizm» adı verilir. Kimi eleştirmenlerin kanısına göre, benim romantizmim, idealist felsefenin bendeki yansısydı. Sanırım, bu değerlendirme yanlıştır.

Felsefi idealizme göre insan, hayvan ve tüm insan yapısı şeyler «ideaların» etkisi altındadır, yönetimindedir. Bu idealar, davranışları tümüyle o kalıplara bağlı olan insanlar tarafından yaratılan her şeyin kusursuz örnekleridir; bu insanların tek işi, «ideaları» yansılamak, onları yinelemektir ve kendileri bu ideaları ancak belli belirsiz sezebilen kişilerdir. Bu açıdan bakıldıkta, bizim üstümüzde ve ötemizde, elimizi kolumuzu bağlayan bir idealar zinciri vardır: Sindirim sistemi ideası, verem mikrobi ideası, bir çağdaş silâh deposu ideası, bir su kurbağası, bir küçük-burjuva, bir fare, yani kısacası, yeryüzünde var olanlarla;

insanlar tarafından yaratılmış olan her şeyin bir ideası var demektir. Çok açıktır ki, buradan giderek, bütün ideaların yaratıcısı olan, şu ya da bu nedenle kartalı ve bitî, fili ve kurbağayı yaratan bir varlığın bulunduğunu kabul etmek kaçınılmaz oluyor.

Bana göre, insanın dışında var olan hiçbir idea yoktur; her şeyi ve tüm ideaları yaratan yalnız ve yalnız insandır; harikalar yaratan ve sonunda, doğanın bütün güçlerine egemen olacak olan, insandır. Bu bizim dünyamızda her şeyin en güzeli insan emeğiyle, onun akıllı elleriyle yaratılmıştır; bütün düşünceler ve idealler, emek sürecinden filizlenmişlerdir; sanat, bilim ve teknoloji tarihi, bunu bize kanıtlamaktadır. Düşünce, olgudan sonra gelir. İnsana saygım var, onun önünde eğiliyorum, çünkü dünyamızdaki her şeyin, onun düşüncesinden, düş gücünden ve sanılarından, kuşkularından, yaratıcı gücünden kaynaklandığını, onun ürünü olduğunu görüyorum. Fotoğraf ne denli insan aklının bir yaratısıysa, Tanrı da öylesine insan aklının bir ürünüdür; aradaki ayrılık, fotoğraf makinesinin gerçekliği olduğu gibi alması, tanrının- sa, insanın yarattığı bir şeyin fotoğrafı olmasıdır. Gerçekten de tanrı, insanların her şeyi bilen, her şeyi yapabilen ve kesinlikle adil bir varlık yaratma isteğinin ürünüdür.

«Kutsallık» üzerine bir şeyler söylemek gerekirse, kutsal saydığım tek şeyin, insanın durumundan hoşnut olmaması, olduğundan daha iyi duruma gelmeye çaba harcamasıdır, diyeceğim. İnsanın, yaşamı karmaşaya boğan, tıkayan tüm kendi yarattığı süprüntülere karşı duyduğu kin de kutsaldır bana göre; kıskançlığa, doymakbilmezliğe, cinayetlere, hastalıklara, savaşlara ve dünyadaki bütün halklar arasındaki düşmanlıklara son verme isteği de kutsaldır. Ve asıl kutsal olan insanın emeğidir.

**EDEBİYAT
ÜZERİNE
YAZILAR**

KİŞİLİĞİN PARÇALANMASI

I

Halk, yalnızca bütün maddesel değerleri yaratan güç değil, tinsel değerlerin de tek ve tükenmez kaynağıdır. Zaman içinde güzelliklerin ve üstün akılsal yeteneklerin kolektif yaratıcıları haline gelen insanlar, dünyanın ilk ve en büyük düşünürleri, ozanlarıdır; var olan tüm büyük şiirlerin, dünyadaki bütün trajedilerin yaratıcısıdır; ve bu trajediler arasında en büyük olanı, dünya kültürünün tarihidir.

İnsanoğlu çocukluk döneminde, kendini koruma içgüdüleriyle dolu olarak yaşadı; ürktüğü, korku ve hayranlık duyduğu doğaya karşı yalnız elleriyle sürdürdüğü bir savaşımın içinde bulunuyordu o zamanlar.

Bu dönemde çevresindeki düşmansı öğelerle yaptığı çarpışmalarda özümlediği deneyimlerinin ve doğanın gücü hakkında edindiği bilgilerinin toplamını içeren dini yarattı; bu, onların şiiriydi. İnsanların doğaya karşı kazandığı ilk zaferler onlara ayaklarını yere sağlam bastıkları duygusu, özgüven, gurur duygusu ve daha çok zaferler kazanma isteği verdi. Böylece insanlar, kendi bilgi birikimlerinin bir hazinesi olan destanları yarattılar; yapmak istedikleri şeyleri bu kahramanlık destanlarında dile getirdiler.

Daha sonra insanoğlunun herhangi bir destan kahramanına içinde yaşadığı topluluğun kolektif anlayışının gücünü yakıştırmasıyla ve o destan kahramanını tanrılarla bir tutması ya da tanrılar sırasına koymasıyla, efsanelerle destanlar birbiri içinde eridi.

Mitos ve destanlarda soluyan şey, tek bir insanın özel düşüncesi değil, bir halkın kolektif yaratıcılığıdır.

Destanların en belli başlı ögesi olan diller de halkların kolektif yaratıcılığının ürünüdür. F. Buslayev'in¹ deyişle:

Dil, bireyin etkin bir biçimde katıldığı bir etkinlikler toplamının temel öğelerinden biridir; ancak, bu etkinliklere katkıda bulunmuş olmakla birlikte bugüne dek hiçbir birey, etkinliği oluşturan bir halkın içinden tek bir kişilik olarak ortaya çıkmış değildir.

Dilbilimcilerle kültür tarihinin de ortaya koyduğu gibi, dilin oluşma ve gelişme sürecinin kolektif bir nitelik gösterdiği tartışma götürmez bir biçimde saptanmış bulunmaktadır. Mitos ve destanlar eşsiz güzelliklerini, biçimle ideanın kusursuz uyumundan kaynaklanan o güzelliği, topluluğun dev gücünden, yalnız ve yalnız o büyük güçten aldığı yadsınamaz. Bu uyum, kolektif anlayışın bütünselliğinden doğmuştur. Bu anlayışın düşünme süreçleri, bir destansı düşüncenin ayrılmaz parçaları ve o düşüncenin anlatımı haline gelerek mitos ve destanların dışsal biçimlerini oluşturmuş ve böylece konuşulan sözcükler, her zaman için bir simge olmuşlardır. Bir başka deyişle konuşma olayı, bir halkın imgeleminde, yaşayan imler ve kavramlar uyandırmış, insanlar, bu imler ve kavramlarda düşüncelerini somutlaştırmışlardır. Örneğin rüzgârla bir kuşun kanat çırpması arasında bir benzerlik kurulduğunda, izlenimler arasında ilkel bir bağlantı sağlanmış oluyordu; böylece havanın görünmez hareketi, bir kuşun uçuşunun göze görünür hareketinde somutlanıyordu. Bundan sonraki adım, oklar, kuş gibi uçuyor, demek oldu. Slavlar rüzgâra *stri*, rüzgâr tanrısına da *Stribog* dediler (bog, Rusça Tanrı demektir — İ. Çev.). Bu kökten şu Rusça sözcükler türetilmiştir: *Strela*, *strezen*

1 Fyodor İvanoviç Buslayev (1818-1897): Ünlü Rus dilbilimcisi. *Rus Dilinin Tarihsel Gelişmesi* adlı yapıtın yazarı. Ayrıca, Rus edebiyatı ve folklorü tarihi konusunda incelemeler yapmıştır.

(ok, nehir). Ayrıca hareket çağrışımı yapan şu sözcükler üretildi: *Vstreça, strug, srinut, riskat*, vb. (karşılaşma, gezi sandalı, akıp gitmek, dolaşmak). Prometheüs gibi, Şeytan, Herkül, Svyatogo, İlya, Mikula² gibi, halkın yaşam deneylerinin büyük birer genellemesi olan daha yüzlerce gibi eşsiz simgeler ve geniş kapsamlı kavramlar yaratmak yalnız ve yalnız bütün bir halk, tek bir insan olarak düşünülmeye başlandığı zaman mümkün olmuştur. Kolektif yaratıcılığın gücü şu olguda çok açık olarak sergilenmektedir: Bireysel yaratıcılık yüzyıllar boyunca, *İlyada* ya da *Kalavela* ayarında hiçbir şey ortaya çıkaramamıştır; ve bireysel zekâ, halk yaratıcılığından kaynaklanmayan tek bir simgesel tip ya da halk masallarında ya da efsanelerde daha önce görülmemiş, ve destan kahramanları gibi bütün dünyaca kabul edilmiş tek bir tip ortaya koymamıştır.

İlkel toplulukların yaratıcı çalışmalarıyla, bir kahramanın nasıl yaratıldığı üzerine kesin sonuçlara varmamızı sağlayacak yeterli kanıt yok henüz elimizde. Ama kanımca, bu konudaki bilgilerimizi toparlayıp buna sanılarımızı, varsayımlarımızı da eklersek, o süreci kaba çizgilerle de olsa açıklayabiliriz.

Şimdi bir klanı, durmadan süregiden varolma savaşımı içinde ele alalım. Anlaşılması güç ve genellikle zarar verici düşmansı görüngülerle dört bir yandan kuşatılmış olan küçük bir insan topluluğunun üyeleri, birbirleriyle çok yakın ilişki içinde yaşamaktaydı. Bu topluluğun her bir üyesinin özel yaşantısı herkesin gözü önünde süregitmekte, bu durumsa topluluğun öteki üyelerinin bu davranışlar üzerine akıl yürütmesine olanak sağlamak ve böylece bir üyenin duyguları, düşünceleri ve varsayımları genelleşmiş, herkese ait duygu, düşünce ve varsayımlar haline gelmiş oluyordu. Topluluğun her üyesi, içinde uyanan bütün düşünceleri dışlaştırmak, kendi-

2 Svyatogo, İlya, Mikula: Bunlar Rus halk destanlarının kahramanlarıdır. —Ed.

sini bu düşüncelerin ağırlığından kurtarmak için güdüsel bir itilim duydu. Çevresindeki ormanlarda yaşayan ve korku uyandıran güçler, orada dolaşan canavarlar, denizin, gökyüzünün, gece ve güneşin karşısında duyduğu çaresizliğin yarattığı bir itilimdi bu. Aynı dürtü, uyurken gördüğü düşlerle ve güneşle gecenin yarattığı gölgelerin garip yaşantısıyla da duyuluyordu. Böylece bireylerin deneyimleri hemen topluluğun deneyimleriyle kaynaşıyor ve topluluk tarafından bir araya getirilen bu deneyimlerin tümü, topluluğun her üyesine ait oluyordu.

Birey aslında topluluğun fiziksel güçlerinin belli bir parçası ve aynı zamanda o topluluğun zihinsel enerjisinin *bütününün* bir somutlamasıydı. Birey ortadan yok olabilir, bir canavar tarafından yutulabilir, ya da düşen bir şimşek onu öldürebilir, bir ağacın ya da koca bir kayanın altında kalabilir, nehirde boğulabilir ya da bataklıkta yitebilirdi. Topluluk, bütün bu olaylara insanoğlunu her fırsatta tuzığa düşüren korkunç güçlerin bir ifadesi gözüyle baktı. O küçük toplulukta fiziksel güçlerin belli bir parçasının yitirilmesinden doğan bu üzüntü, daha çok güç yitirme korkusu, böyle yitirmelere karşı kendilerini koruma çabası ve topluluğun sahip olduğu tüm direnme gücünü ölüme karşı kullanma itilimi, ölümcül kötülüklerle savaşma isteği, oç alma duygusu şekillerinde kendini gösterdi. İşte böylece, fiziksel güçlerin bir parçasının yitmesi sonucu toplulukta doğan heyecanlar, bilinçsiz ama gerekli ve yoğun bir ortak isteğin doğmasına yol açmış oldu: zarardan yararlanma, öleni yaşatma ve aralarında koruma isteği. Gideni onurlandırmak üzere düzenlenen gömme şölenlerinde klan, ilk kez bireyi bir birey olarak kavram haline dönüştürdü; şimdi yüreklenen, öfkeyle kabaran klan, bir çeşit meydan okuma, karşı güç yaratma isteğiyle kendi öz becerilerini, gücünü ve zekâsını hem bireyi, hem de klanı daha güçlü, daha dayanıklı yapan tüm nitelikleri o tek bireye yakıştırdı. Bu noktada klanın her üyesi, kendisinin yaptığı bir yiğitliği ya da yaşadığı çok mutlu bir olayı, ya da aklına düşen mut-

lu bir düşünce ya da varsayımı, klanın yaşantısında iz bırakmış olan herhangi bir küçük olguyu pekâlâ anımsamış olabilir. Topluluğun dışında bir «ben» bilmediğinden, kendi «ben»ini topluluğun dışında bir kavram olarak zihninde belirlemediğinden, kendi «ben»inin tüm niteliklerini ve gücünü gidenin imgesine katar, İşte böylece, klanın dışında, üstünde ve ötesinde bir kahraman kavramı ortaya çıkmış olur. Klanın bütün gücünü taşıyan ve kendisinde somutlayan bu kahramanın zihinlerdeki imgesi hareketlerle ifade edildikte, klanın tinsel gücünün bir yansıması niteliğine bürünmüş olur. Böyle, kavram ya da imgeyi hareketlerle ifade etme anlarında, gene büyük bir olasılıkla bambaşka bir zihinsel durum ortaya çıkmış, ölümü yaşama çeviren bir yaratıcı irade belirmiştir. Gideni yeniden getirme, yaşatma itilimiyle yönelen bütün bireysel istemler, gidenin imgesine göre uyarlanmış, o imgeden kaynaklanır olmaya başlamıştır. Öyle ki topluluk, bir bütün halinde, az önce yarattıkları kahramanın aralarında yaşamakta olduğu sanısına bile kapılmıştır. Sanıyorum ki gelişmenin bu aşamasında «o» kavramı belirmiş, ama «ben» kavramı topluluğun buna gereksinimi olmadığından henüz biçimlenmemiştir.

Klanlar, kabileler oluşturmak üzere birleştğinde klan kahramanları kabile kahramanı imgesiyle kaynaştı. Herkül'ün on iki işinin, bir araya gelen on iki klanı anlattığı akla uygun bir olasılıktır.

Bir kahraman yaratıldıktan ve onun gücü, üstünlüğü ve güzelliği, gurur ve hayranlık duyma aracı olduktan sonra halk, kendi aralarında ve insanoğluna karşı kötülükler doğuran pek çok doğa gücüne ve onların bu örgütlü enerjisine karşı koymak için, bu kahramanı, tanrılar katma çıkarma gereksinimi duydu. İnsanla tanrılar arasındaki çatışkı, insan dehasının en güzel örneklerinden biri olan Prometheus imgesini ortaya çıkardı. Ve burada, halkın yaratıcılığı, inanç simgelerinin en görkemlisini üretti, çünkü insanlar varmak istedikleri en uç nok-

taları, en erişilmez sonuçları bu simgede topladılar ve bu niteliklerin tanrılara özgü olduğunu düşündüler.

İnsanlar çoğaldıkça, klanlar arasında savaşımalar başladı ve artık, «biz» kavramıyla simgelenen topluluk «onlar» sözcüğünü de kavramaya başladı; «ben» kavramı bunlar arasındaki savaşımın doğdu. «Ben»in ortaya çıkma süreci, destan kahramanının ortaya çıkma sürecine benzer. Topluluk, kişilik yaratmayı kaçınılmaz gördü, çünkü «onlar»a karşı ve doğaya karşı savaşımın çeşitli alanlarına katkılar yapması, yani işbölümü gereksinimi doğdu; uzmanlaşma gereksinimi doğdu, üyeler arasındaki kolektif deneyimin dağıtılması gereği doğdu; işte bu an topluluğun bütünsellik gösteren enerjisinin bölünmeye başladığı andır. Ancak, topluluk aralarından bir bireyi başkanlığa ya da rahipliğe yükselttiğinde, kahramanın imgesinde nasıl anlayışlarının bütününü somutlaştırdıysa, bu yükseltilen kişiyi de bütün deneyimleriyle donattılar. Başkan ya da rahibin oynayacağı rol konusunda yapılan telkinler, birer önerme biçiminde ya da başkanlık görevini sürdürecektir bireyi çeşitli yollarla etkileme biçiminde kendini göstermiş olsa gerektir. Ancak, topluluk, bir kişilik ürettiğinde kendi güçlerinin birliği bilincini, bu iç bilinci bozmadı; bu bilincin yıkılması ve giderek yok edilmesi olayı, o üretilen kişinin anlayışında kendini gösterdi. Topluluğun aralarından çıkardığı bir birey, o topluluğun önünde, ötesinde ya da —daha sonra— üzerinde durmaya başladığında, o birey ilkin topluluğun bir organı olarak kendisine yüklenen görevi yerine getirdi; daha sonra, belli bir beceri edindikten ve toplu deneyimin sağladığı malzemeyi kullanma girişiminde ustalaştıktan sonra, kendisinin, topluluğun tinsel güçlerinden bağımsız, yani bir yaratıcı güç olduğunun bilincine vardı.

O an, kişiliğin tomurcuklarının patlamaya başladığı andır; kişiliğin kendi varlığının bilincine varmasıysa, bireycilik dramının başlangıcıydı.

Topluluğun ortaya çıkardığı birey, kendisini o topluluktan, büyük bir güçlülük duygusuyla ve öneminin bi-

lincinde bir kişi olarak ayırdığında, önceleri, çevresinde hiçbir boşluk duymadı. Çünkü, topluluğun kendisine akıp boşalan tinsel gücü onu sürekli besliyordu. Topluluk bireyin bu filizlenmesinde kendi öz gücünün yansısını gördü ve enerjisini kendisine karşı henüz düşmansı olmayan «ben»e vermeyi, onu beslemeyi sürdürdü. Topluluk, liderlerinin parlak zekâsına ve onun yetenek zenginliğine içten hayranlık duyuyordu, zafer tacını onun başına koymuştu. Başkanın karşısında, kabilenin destan kahramanlarının imgeleri vardı; bunlar, onu kendilerine eşit olmayı başarmaya çağırıyorlardı. Öte yanda topluluk, başkanın kişiliğinde, bir başka kahraman yaratabileceğini sanıyordu. Bunu yapma olasılığı, kabile için dirimsel bir önem taşıyordu, çünkü o çağlarda, bir kabilenin kahramanlıklarının ünü, düşmana karşı kılıçlar, ya da duvarlar kadar güçlü, onlar kadar geçerli korunaklardı.

Başlangıçta «ben», toplulukla arasında bir bağ olduğu duygusunu yitirmedi; kendisini, içine kabilenin deneyimlerinin aktığı bir havuz olarak gördü. Ve o deneyimleri, idealar biçiminde düzene koyunca yeni güçlerin birikmesi ve gelişmesi olayını hızlandırmış oldu.

Kafası kabile kahramanlarının imgeleriyle dolu olan birey, başkalarına egemen olmanın tadını da tattıktan sonra, kendisine verilen hak ve yetkileri kendi öz yararına kullanma eğilimi göstermeye başladı. Bu isteği gerçekleştirmek için bu yeni gelişen ve değişmek durumunda olan olguya süreklilik kazandırmak ve kendisini başa getiren yaşam biçimlerini, değişmez yasalara dönüştürmek zorundaydı. Kendini kabul ettirmenin başka yolu yoktu.

Bu nedenle ben, bireyin tinsel yaratıcılık alanında, tutucu bir rol oynadığı kanısındayım. Birey kişisel hakları olduğunu öne sürüp bunu kabul ettirince, kaçınılmaz olarak topluluğun yaratıcılığını sınırlamak, yaratıcılığın işlevini daraltmak ve böylece onu çarpıtmak durumunda kaldı.

Topluluk, ölümsüzlüğün peşinde değildir, çünkü o,

ölümsüzdür; birey, başkaları üzerinde üstünlüğünü kurunca kaçınılmaz olarak kendi içinde sonsuza dek varolma açlığı —ya da yetkilerini, üstünlüklerini yitirme korkusu— belirdi.

Her zaman olduğu gibi halkın yaratıcılığı, doğayı yenmek, bir senteze varmak itiliminden doğup gelişen, kendiliğinden oluşan bir yaratıcılıktır. Bireyse tersine, yetkisini ve yönetme hakkını, kendisini tek bir üstün varlık olarak kabul ettirmekle sağlamıştır.

Bireycilik böylece kendisini, başkalarını ezme hakkına sahip bir yönetici öge olarak sağlama alınca, bir ölümsüz Tanrı yaratmış, kitleleri, «ben»in tanrısal doğasını kabul etmeye zorlamış ve kendi öz yaratıcı güçlerine karşı sarsılmaz bir inanç geliştirmiştir. Bu gelişmenin en üst noktasında, bireyin kesin bağımsızlık elde etme isteği onu, kendi saptadığı geleneklerle ve kendi yarattığı ve o gelenekleri kutsayan tanrıyla büyük bir çatışmaya düşürür. Bireycilik, iktidar hırsıyla, kendi varlığının gerekçesi ve desteği olan ölümsüz Tanrıyı öldürmek zorunda kaldı. İşte o an, bir dış gücün desteği olmaksızın yaratıcı olamayan ve *yaşamayla yaratma birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğundan* yaşayamayan tanrısal ve yalnız «ben»in hızla düşmeye başladığı andır.

Çağdaş bireyciliğimiz, dar kişisel çıkarların loş ormanında yiten ve yaşayan tüm yaratıcı güçlerin kaynağı olan toplumla arasındaki bağı koparmış olan «ben»in, harcanan güçlerini yerine koymak için yetkisini kullanmak üzere çeşitli yollarla Tanrıyı yeniden diriltmeye çabalamaktadır.

Kabilede, bireye karşı bir düşmanlık ve bireyin bu yurganlığına karşı bir ürkü gelişmeye başladı. Bestuzhev-Ryumin³, İbn-Fadlan'ın ağzından Volga Bulgarlarını şöyle anlatıyor: «Alışılmışın dışında sayılacak kadar akıllı

3 Konstantin Nikolayeviç Bestuzhev-Ryumin (1829-1897): *Rusya'nın Tarihi* adlı iki ciltlik yapıtın yazarı olan bir burjuva tarihçisi. —Ed.

ve derin bilgisi olan biriyle karşılaştılar, 'Bu adam ancak Tanrıya hizmet edebilir,' diye karar verirler; ve onu yakalayıp bir ağaca asar, cesedi parçalanıp dökülesiye dek orada bırakırlar.» Hazar Türklerinin de bir başka töresi vardı: Başkanlarını seçtikten sonra boynuna bir ilimik geçirir, halkı kaç yıl yönetmek istediğini sorarlardı. Başkan, o anda söylediği yıl süresince başkanlığını korumak zorundaydı, yoksa öldürülürdü. Bu gelenek, öteki Türk kabilelerinde de uygulanmaktaydı ve kabilenin, topluluğun amaçlarına ters düşen bireyciliğe güvensizliğinin bir belirtisiydi.

Halk efsaneleri, masal ve inançları, töreleri, bireyin çaresizliğini sergileyen, kendine güveniyle alay eden, iktidar hırsını lanetleyen ve genelde bireye karşı düşmanlık beslendiğini gösteren sayısız aydınlatıcı örneklerle doludur. Halk öyküleri, insanın insana karşı olan savaşımının, insanoğlunun kolektif gücünü azalttığı ve giderek yokettiği inancıyla doludur. Bu katı kural, topluluğun yaratıcı güçlerinin sesinde şiir biçiminde yansımıştır; yüksek, zaman zaman da çılgınlık olan bu ses, birlik çağrıları, doğanın karanlık ve düşmansı güçlerine karşı zafer kazanma çağrıları yapmıştır. Bu savaşıma tek başına katılan herkes, yenilgiye uğramıştır. Bu kavgada, insanlar arasındaki her düşmanlıkta olduğu gibi, her bir taraf, ötekinin suçlarını abartmış, bu abartma kavgayı büsbütün kızıştırmış, iki yaratıcı ilke, yani ilkel olanla yeni olgu arasındaki uçurum büsbütün genişlemiştir.

«Bireyler», sayıca çoğaldıkça, aralarında, iktidarın tamamına sahip olma ve ünlü olma hırsına şimdi her zamankinden fazla kapılmış olan bir «ben»in çıkarlarını koruma savaşımı başladı. Topluluk bölünmekte, hızla eksilen enerji birikimini durmadan bireye vermekteydi. Ruh-sal beraberlik eriyip gitmekte, birey, giderek silikleşmekteydi. O, şimdi kabilenin karşı koyan güçlerinin dışları arasında olan kazanımlarını sıkı sıkıya tutmak, kişisel durumunu, mülkünü, karılarını ve çocuklarını daha tetikli, daha uyanık bir tutumla korumak zorundaydı. Bireyin içinden

pazarlıklı varlığının sorunları, çok büyük çabaları gerektirecek kadar karmaşık hale gelmişti. Birey, kendi «ben»inin bağımsızlığı savaşımında, toplulukla olan bağını tümünden kopardı ve kendini, güçlerini kısa zamanda tüketecek olan korkunç bir boşluk içinde buldu. Bunun üzerine, bireyle toplum arasında bir anarşik savaşım (dünya tarihinin evreleri bu savaşımın örnekleriyle doludur), günümüzün güçsüz ve yıkkın bireyinin güçlerinin çok ötesinde olan bir savaşım başladı.

Halkın birliğini bozan, ilişkilerini zedeleyen ve uzlaşmaz çelişkileri ortaya çıkaran özel mülkiyet giderek gelişti. İnsanoğlu, yoksulluktan sakınmak için elinden geleni yapmak zorunda kaldı. Birey, özel çıkarlarını korurken, kabile, devlet ve toplumla olan tüm bağlarını yitirdi; birey, bugün, düzenin gerektirdiği disipline zar zor uymakta, aile düzeninden bile bıkkınlık duymaktadır.

Topluluğun bölünmesinde ve kendine dönük, içten pazarlıklı «ben»in yaratılmasında özel mülkiyetin oynadığı rol, herkesçe bilinmektedir; ancak biz, bu süreç içinde halkın fiziksel ve moral köleleşmesinden başka, kitlenin enerjisinin azaldığını ve topluluğun, en güzel niteliğinin, yani, şiirsel bir biçimde ve kendiliğinden ortaya çıkan ve dünyayı sayısız sanat yapıtlarıyla zenginleştiren yaratıcı zekâsının giderek yok olduğunu da belirtmekteyiz.

«Kölelerin tarihi yoktur» denir; bu söz, köle sahipleri tarafından söylenmiş olmakla birlikte, gerçek payı taşımaktadır. Kilisenin ve devletin, aynı bıkip usanmazlıkla ruhlarını öldürmeye, onları odun testeresine, dolap beygirine çevirmeye çabaladığı insanlar, kendi öz kuşkularını, arayışlarını, varlıklarının anlamı olacak biçimde geliştirmek, ve bu düşüncelerini, özlemlerini ve umutlarını bir efsane ya da öyküde yansıtmaya fırsat ve haktan yoksun bırakılmışlardı.

İnsanlar, ruhları zincire vurulmuş olduğundan, iç dünyalarının derinliklerine varmayı sürdürmekle birlikte, önceden yaptıkları gibi şiirsel yaratıcılığın doruğuna varmadılar, ama elbet binlerce masal, türkü, özdeyiş yarat-

tilar; insanların bu yaratıları, zaman zaman Faust ve benzeri gibi imgeler halinde ortaya çıktı. Görülüyor ki, halk, Faust efsanesini yaratmakla, çok uzun zamandır onlara karşı tavır almış olan bireyin tinsel güçsüzlüğünü vurgulamak istedi; bir de, o bireyin zevk alma hırsı ve yetilerinin, görüş alanının ötesindeki şeyleri bilmeye kalkışmasının saçmalığını sergilemek, onunla alay etmek isteğinden hareket etti. Bütün ülkelerin büyük şairlerinin en güzel yapıtları, halkların kolektif yaratıcılıklarının ürünlerinden, çok eski zamanlardan beri tüm ünlü imge ve tipleri, tüm şiirsel genellemeleri sağlayan o kaynaktan türemiştir.

Kıskanç Othello, kuşkulu Hamlet ve şehvet düşkünü Don Juan, Shakespeare ve Byron'dan önce, halk tarafından yaratılmış tiplerdir. Calderon, daha «yaşam bir düştür» diye yazmadan çok önce, İspanyollar, bu sözü türküler olarak söylüyorlardı, dahası, İspanyollardan önce, Emeviler aynı türküyü söylüyorlardı; Cervantes daha kalemi eline almadan yıllar önce, şövalyelik düzeni, halk masallarında aynı iğneleyicilikle, aynı derinlikle eleştiriliyordu.

Milton ve Dante, Miçkiyeviç, Goethe ve Schiller, toplumun yaratıcılığıyla aydınlandıktan, çok derin ve sonsuz çeşitlilikte son derece zeki ve cömert bir kaynak olan halk şiirlerinden esinlendikten sonra doruğa çıktılar.

Bu ozanların ününü haksız görüyor, onları küçümüyor değilim asla, şunu söylemek istiyorum ki, birey yaratıcılığının en iyi örnekleri bize dünyanın en seçkin pırlantalarını sunmuşsa, bu değerli taşların elmasları, toplumda, halkta oluşmuştur. Sanat, bireye bağlıdır, onun işidir ama yaratıcılık yeteneği yalnızca halklarda vardır. Zeus'un yaratıcısı halktı, Phidias mermer aracılığıyla ona biçim vermekten başka bir şey yapmış değildi.

Birey, toplumla olan bağlarından yoksun, insanları birleştiren düşüncelerin etkisinden uzak ve kendi öz kaynaklarıyla başbaşa kalınca, tembelleşir, yaşamın gelişmesi karşısında tutucu ve düşmansı bir tavır alır.

Uygarlık tarihini bu açıdan inceleyerek, durgunluk

dönemleriyle, toplumun yeni yeni akımlara sahne olduğu dönemlerde, örneğin Rönesans ve Reform yıllarında bireyin oynadığı rolü araştırarak olursak, birinci durumda, bireyin dünyaya karşı tutucu, kötümser eğilimli ve suskun olduğunu, öteki durumlardaysa nihilist bir tavır aldığını görürüz. Böyle dönemlerde halk, sürekli olarak deneylerini billurlaştırırken, birey, insanlardan kaçır, onların yaşamını yokumsar, kendi yaşamının nedenini ve anlamını kavrayamaz olur, güçsüz, bıkkın bir halde, değersiz, yararsız ve sıkıcı bir yaşantı sürmeye, kendi yaratıcı görevini, yani topluluğun deneyimini, düşünceler, varsayımlar ve kuramlar biçiminde örgütleme işini boşlamaya başlar. İkinci durumda, yani toplumda büyük akımların ortaya çıktığı böylesi toplumsal karmaşa dönemlerinde, bireyin onu araçları olarak seçmiş binlerce istemi kendinde toplayan bir odak noktası haline gelmesinin bir sonucu olarak, tinsel gücünün hızla artması olgusuyla karşı karşıya kalırız. Böyle dönemlerde birey, halkının, sınıfının ve partisinin emellerinin göz kamaştıran ışınlarıyla aydınlanmış, güçlülüğün ve güzelliğın bir yansıması olarak ortaya çıkar.

Bu bireyin kim olduğu —Voltaire ya da Başpapaz Avvakum⁴, Heine ya da Fra Dolcino olması— ve hangi güçlerin etkisi altında bulunduğu —soylu olmayan halk tabakasının ya da Rus Soylularının, Alman demokrasisinin ya da köylülüğün— hiç önemli değildir; önemli olan, böylesi kahramanların kolektif enerjiyi elinde bulunduran kitlelerin sözcüsü durumunda kişiler olarak ortaya çıkmasıdır. Miçkiyeviç ve Krasinski, halklarının üç büyük güç arasında bölündüğü, ama her zamankinden büyük bir tinsel birlik içinde bulundukları, tinsel birliklerinin en çok bilincinde oldukları bir dönemde ortaya çıktılar. Tarihin gidişi içinde her zaman ve her yerde halktır insanı yaratan.

İtalyan cumhuriyetlerinin ve *trecento* ile *quattrocento*

4 Avvakum: S. 131'deki 31 numaralı dipnotuna bakınız. —Ed.

komünlerinin yaşamı bu savı kanıtlamaktadır. Bu dönemlerde, İtalyan halkının yaratıcılığı, tinsel yaşamın bütün yönlerini, köklü bir biçimde etkilemiş, kaynayan kanını ülke yaşamının bütün damarlarında dolaştırarak eşsiz bir sanat oluşturmuş ve böylece pek çok kalem, fırça ve yontu ustası yetiştirmiştir.

Rafael'den önceki sanatın büyüklüğü ve güzelliği, sanatçıların halka olan maddi ve manevi yakınlığından kaynaklanmıştır; günümüzün sanatçıları, Ghirlandaio, Donatello, Brunelleschi ve o günlerin —yaratıcı itilim yoğunluğunun çılgınlığa varan görkemli bir delilik, sanatçının da sanatsever patronunun uşağı olmak yerine, kitlelerin putu olduğu o dönemlerin— tüm sanatçılarının gelişmesini inceleyecek olurlarsa, bunun kanıtını kolayca göreceklidir. 1298 yılında, Floransa halkı, Arnolfo di Lapo'yu bir kilise yaptırmakla görevlendirirken şu sözcükleri kullandılar: «Öyle bir bina yaptırmalısın ki, insanoğlunun sanatında bundan daha büyük ve daha güzel bir şey düşünülemez; öyle bir biçimde inşa ettirmelisin ki, içine *tek bir iradeyle dolu yurttaşların* ruhlarını kendi içinde *birleştiren, olağanüstü* büyüklükte bir yürek sığabilsin.»

Cimabue, Madonna'sını tamamladığında yörede öyle büyük bir neşe, öyle büyük bir taşkınlık görüldü ki, oturduğu mahalle *Borgo Allegro* (Neşeli Mahalle) adını aldı. Rönesans tarihi o çağda sanatın halkı çok yakından etkilediğini ve halk için varolduğunu gösteren olgularla doludur; sanat, ruhlarını onunla bütünleyen ve ona kendi ölümsüz, görkemli ve aynı zamanda çocuksu doğalarını veren halk tarafından beslenmiş, geliştirilmişti. O dönemi inceleyen bütün bilim adamlarının doğruladığı bir gerçektir bu. Demokrasi düşmanı olan Monnier bile kitabının sonuna şunları yazmıştı:

Quattrocento, *insanoğlunun yapabileceği her şeyi açığa çıkardı. Bir de, şunu ortaya çıkardı ki, —ve bununla bize bir ders verdi— insanoğlu, yalnız kendisi için yaşadığı, yalnız kendine güvendiği, bütünden ayrıldığı ve yal*

nız kendi kaynaklarıyla başbaşa bırakıldığında hiçbir şey elde edemez, hiçbir başarıya ulaşamaz.

Sanat ve halk birlikte can bulur, birlikte yükselir yani ben, Hans Sachs, bu kanıdayım!

Günümüz insanının başarabildiği şeylerin nice önemsiz, ruhunun nice boş ve değersiz olduğu açıkça ortadadır. Geleceğin bize daha neler göstereceğini, geçmişin neler öğretebileceğini ve bireyin kaçınılmaz yıkımına yol açan nedenleri saptamamız için oturup düşünmemizi gerektiren bir gerçek bu.

Zaman ilerledikçe, her bireyin tüm ötekilere karşı savaşımı yüzünden yaşam büsbütün güçleşmekte, acılı hale gelmektedir. Bu kaynaşan düşmanlığın her bireyde bir taraflılık oluşturması, bireyin, soyunun ya da sınıfının saldırısını püskürtme zorunluluğu karşısında bu taraflılığın iyiden iyiye sivrilmesi gerekir; eğer, bireyin içinde bir yaratma itkisi varsa, her insanın tüm ötekilere karşı olan sürekli savaşımı, o insanı, kendi özünün ve şiirsel yeteneklerinin gücünü, kendi dışındaki dünyaya göstermek, sergilemek durumunda bırakır. Ancak bu aşamada birey, tek bir Prometheus ya da William Tell, ya da güzellik ve güçlülükte Herkül'le kıyaslanabilecek tek bir imge yaratmamıştır daha.

Pek çok Manfredler yaratıldı. Her biri başka başka biçimlerde ama hep aynı şeylerden, yani birey yaşamının gizinden, insanoğlunun dünyadaki yalnızlığının ne büyük bir acı olduğundan, bu acının zaman zaman onları inleyecek hale getirdiğinden söz ettiler. İnsanda acıma duyguları uyandıran sözlerdi bunlar ama söylenmeleri için pek öyle büyük bir deha gerekmiyordu. Manfred, Prometheus'un ondokuzuncu yüzyılda yaratılmış bir karşıtıdır. Dünyada kendisinden ve kaçamadığı ölümden başka hiçbir şeyi duyma yeteneği göstermemiş bir dar görüşlü bireyinin ustaca ve güzelce çizilmiş bir portresidir o. Zaman zaman bütün dünyanın dertlerinden, çektiklerinden söz etse bile, dünyanın, dertleri yok etme yolundaki çabala-

rını, isteklerini aklına getirmez, böyle bir olasılık aklından geçse bile, dertlerin giderilemeyeceğini, sorunların çözülmezliğini öne sürer. Söyleyecek başka sözü yoktur, çünkü, yalnızlığın çürütüp yıktığı bir ruh kör olduğundan, topluluğun kendiliğinden gerçekleşen etkinliklerini göremez ve utku düşüncesi ona yabancıdır. «Ben»e, kala kala tek bir zevk kaynağı kalmıştır: hastalığını diline dolamak ve kaçınılmaz ölüme yaklaşmak. Böylece Manfred ağıtıyla başlayarak, kendisinin ve kendi gibi yalnız kalmış küçük adamların ağıtını söylemeye başlar.

Bu tür şiire, «*Weltschmerz* şiiri» denir. Deyişin aslını ararsak, *Welt* —yani dünya— yalnızlık içindeki insan olan «ben»in çıplaklığını örtmek, onu, yüreğini ağzında tutan ölüm korkusundan korumak için yardıma çağrılmaktadır. Şiir, bireyin varlığının anlamsız oluşundan başıra çağıra yakınmaktadır. Bireysellik, kendini çevresindeki büyük ve yaşayan dünyayla bir tuttuğunda, o dünyaya kendi öz duygusunu yayar: Varlığının anlamını yitirmiştir. Bunu söylerken, yalnızlığından gurur duyduğunu «tek»liğin değerli bir şey olduğunu öne sürer, ve bir sivrisinek gibi insanların başını şişirir, acınası ruhunun yakınmalarına dikkat çekmek ister.

Bu tür şiir, kimi vakit güçlüdür, ama içtenlikli bir acı çığlığının olabileceği kadar güçlü. Güzel olabilir, ama ancak Flaubert'in ağzından dinlenen cüzzam ne denli güzelse, o kadar güzel! İnsanlarla organik birliğini, o yaşam ve yaratıcılık kaynağını kendi kollarında parçalamış olan bireyselliğin gelişmesinin akla uygun tükenişi olarak bu çok doğaldı.

Bireycilik, ölüm döşğinde yatarken, kapitalizmin acımasız pençesi, kendi isteminin dışında, elinde olmayarak toplumu yeniden yaratmakta, proletaryayı katı bir tinsel güç haline getirmekteydi. Bu güç, yavaş yavaş, ama gene de giderek artan bir hızla, dünyanın büyük kolektif ruhu olarak, yaşamı özgürce yaratma görevinin yalnızca kendisinin üstesinden gelebileceği bir iş olduğunu anlamaya başlamaktadır. Bu yeni gücün belirmesi, bireycilere

ufukta kara bir fırtına bulutunun belirmesi gibi geliyor. Bu, onları ölüm kadar korkutuyor, çünkü onlara göre bu güç, toplumsal ölümü getirecektir. Her biri kendi «ben»inin, özel ilgilere, büyük övgülere hak kazandığını sanıyor, ama dünyaya yeni bir yaşam getirecek olan proletarya bu «ruh aristokratlarına» ilgisini, övgüsünü bağışlamıyor. Bu efendiler, bunu bildiklerinden proletaryaya karşı büyük kin besliyorlar.

İçlerinden bazıları, becerikli ve kurnaz olanlar ve gelecekteki çıkarlarını hesaplayabilenler, yasa yapıcı, peygamber ve kumandan olarak sosyalistlerin saflarına katılmak isterler; proletarya, onların işçi sınıfıyla birlikte yürümeye karşı gösterdikleri hevesin, kendi öz kişiliklerini öne çıkarma itkisinden doğan dar görüşlülerin bencilliğini yansıttığını anlamalıdır ve kaçınılmaz olarak anlayacaktır.

Ruhsal dilencilige indirgenmiş, çelişkiler arasına sıkışmış ve kendisine sığınacak bir kuytu köşe bulma girişimlerinde acınası başarısızlıklara uğrayan bireycilik parçalanmakta ve düşünme biçimi giderek daha anlamsız, daha saçma bir görünüm almaktadır. Bunu duyumsayan, bilerek ya da kendisinden gizlemeye çalışarak büyük bir umutsuzluğa düşen bireycilik, kurtuluşunun arayışı içinde, büyük öfkelerle kapılmakta, metafiziğe ya da sefahate gömülmekte, Tanrının peşine düşmektedir; ancak Tanrıyı bulmak üzere yola çıkarken, Şeytana inanmaya hazırdır; bireyin tüm arayışları ve telaşı, onun ölüm korkusunu ve bilinçli olarak anlaşılmaya bile derinden duyulan amansız gelecek korkusunu göstermektedir. Günümüzün bireycisi, ikircimli bir sıkıntının kısılcına sıkışmıştır. Dayanaklarını yitirmiştir, hayatta kalabilmek için vargücünü harcamakta ama giderek tükenmektedir, elindeki tek silâh, birinin «ahmakların zekâsı» diye adlandırdığı kurnazlığıdır. Şimdi artık yalnızca kuru bir kabuk halinde kalan bitkin ruhu, öfkeden, incinmeden yıpranmış özüyle, bir an sosyalizmle gönül avutmakta, bir an kapitalizme yaltaklanmakta, bu arada toplumsal ölümü-

nün yaklaşmakta olduğu duygusu, iyice küçülmüş ve hastalıklı «ben»inin parçalanmasını hızlandırmaktadır. Üzüntüsü ve umutsuzluğu, giderek daha sık köpeksiliğe dönüşür ve bireyci, daha dün taptığı şeyi isterik bir biçimde yokumsamaya ve yıkmaya başlar; olumsuzluğunun hızlı darbesi onu kaçınılmaz olarak «Holigan»lığa* varan bir durumun içine atar. Aşağılanmışları aşağılamak ya da utandırılmışları utandırmak isteğiyle kullanmıyorum bu sözcüğü — yaşamın kendisi, bu işi benim yapabileceğimden çok daha acı, çok daha ağır bir biçimde yapmaktadır; canavarlık, yalnızca, kişiliğin fiziksel ve akılsal yozlaşmasının sonucudur, kişiliğin parçalanmak üzere olduğunun tartışma götürmez kanıtıdır. Belki de bu, toplumsal beslenme yetersizliğinden doğan bir beyin zarı hastalığıdır, her zamankinden donuk ve daha bitkin olan duyu organlarını kötürümleştiren, çevreden gelen izlenimleri giderek daha algılanamaz hale getiren, bunun sonucu olarak bir çeşit zekâ uyuşması hali oluşturan bir hastalıktır belki de.

«Holigan», toplumsal duyusu olmayan, çevresindeki dünyayla hiçbir bağı bulunmayan bir varlıktır; onda değer bilinci yoktur, ve giderek, kendini koruma güdüsünü de yitirmektedir, ve artık kendi kişisel yaşamının değerinin bilincinde değildir. Düşündükleri birbirini tutmaz, fikirler arasında ilişki kurmakta güçlük çeker. Onun düşünme süreçleri, tavada patlayan yağlar, ya da tepsiye yansıyan ışıklar gibidir, çevredeki dünyanın çok küçücük bir parçası üzerine ölü bir ışık verdikten sonra hiçliğe gömülür. Hastalıklı bir duyarlılık gösterir, ama görüş alanı dar ve sentez gücü yetersizdir. Düşünmesindeki zıtlıkların ve boş sözlere rağbet etmesinin nedeni budur belki de. «İnsanı yaratan zaman değil, zamanı yaratan insandır,» der, ama bu söylediğine kendi de inanmaz. «Güzel işler değil, güzel sözler önemlidir,» der, ve böylece güçsüzlüğünü vurgular. Kuramsal ve toplumsal durumların

* Holigan: Kabagüç kullanan genç sokak serserisi. —Ş. Y.

daki hızlı değişmelerden yana olduğunu belirtir, ki bu da gene, hastalıklı anlayışının, tutarsızlığının ve kararsızlığının kanıtıdır. Yalnızca ufalanmış değil, ağır bir biçimde bölünmüş bir kişiliktir o; ondaki bilinç ve dürtü tek bir «ben» oluşturmamaktadır. Böyle bir yaratık, kişisel deneyimlerinin yoksulluğu ve aklının sentez yeteneğinin çok zayıf oluşu nedeniyle, atalarının deneyimlerini ön plana çıkarır, öyle ki, kendisi, dedesinin gölgesiyle sürekli, ama beceriksiz ve sonuçsuz bir çatışmaya girer. Geçmişin karanlık ve kinli düşleri, Furialar* gibi çevresini sarar, içgüdüsünün derinliklerinde yatan atasal ve acımasız itilimler uyandıran sürekli bir kışkırtma durumu yaratır. Duyarlılığını ve dengesini yitirmiş olan sınırları, güçlü ve etkin bir uyarıcı gereksinimiyle yanıp tutuşur. Burada, «holigan»ın cinsel ahlaksızlığa, şehvete ve sadizme olan eğilimi somut bir gereksinim haline gelir. Bu yaratık, güçsüzlüğünün bilincindedir; bu bilinçle, yaşamın getirdiği ve giderek büyüyen sorunları, giderek artan bir çaresizlik içinde bir yana atacaktır; bunun sonucu olarak toplumsal ahlâk duygusunu yitirecek, «holigan»ın çok özgün nitelikleri olan çok öfkeli, gücenik ve nihilist bir yapı gösterecektir.

Böyle biri, yaşamı boyunca, çılgınlık uçurumunun kıyısında dolaşır. Toplumsal olarak, bulaşıcı hastalık mikroplarından çok daha zararlıdır; ahlâk bozukluğunun bir kaynağı olan bu insanlar, tehlikeli mikroorganizmaların yok edildiği yöntemlerle yola getirilemez.

Tutarsız ve kopuk düşüncelerinin ve garip, genellikle iğrenç hareketlerinin gerisinde, dünyaya ve insanlara karşı kötülük yapma isteği, güdüsel ama güçsüz düşmanlık duygusu, ve hasta bir adamın kötümserliği yatmaktadır. Algıları kötürümleşmiştir, bu yüzden topallayarak ilerlemekte, yaşamın hızla akışının çok çok gerisinde kalmaktadır. Yolu yitirmiştir, bulamaz da. Çığlıkları duyulmaz,

* Furialar: Mitolojide sakatlanmış Ouranos'un kanından oluşmuş, Alekto, Tisifon ve Magaera adlı korkunç kanatlı dişiler. —Ş. Y.

çünkü çok cılızdır; tümceleri kopuk, sözcükleri siliktir. Çağrılar boşunadır, cevap veren olmaz, çünkü çevresindekiler de tıpkı kendisi gibidir, onun kadar güçsüz ve onun gibi yarı-çılığındırlar; onlar da onun gibi yardımlaşma yeteneğinden yoksundur, böyle bir istek de duymamaktadırlar. Onlar da onun kadar kötü, bozuk ve yetersiz olduklarından, önden gidenlerin izlerine tükürürler, anlayamadıkları her şeyi yadsır, onlara ters gelen şeylerle, yani, işlerliği olan, yaratıcılığın özünü taşıyan, dünyayı yerine getirilen görevlerin güzelliğiyle süsleyen, geleceğe inanç ateşini söndürmeyen her şeyle alay ederler. Çünkü, *Sophia Pistis*'in söylediği gibi, «ateş, ölümlü tutkuları tüketen ve saf ruhu aydınlatan bir tanrıdır.»

II

Dürüst ve yürekli biri, yakın bir gelecekte, *Kişiliğin Parçalanması* adında acıklı bir kitap yazarak bize, insanın özünün giderek bozulması sürecini, «ben»in acımasız küçülmesini canlı olarak gösterecektir belki de.

Dünya «dar görüşlülüğünün» akıl dengesinin ve mantık sağlamlığının geçme-kalma sınavı verdiği ve bu dar görüşlülüğün yaratıcı güçlerinin cılızlığını ve azlığını ortaya çıkaran on dokuzuncu yüzyıl, bu süreçte çok önemli rol oynamıştır.

Teknolojinin gelişmesi? Elbet, bu çok büyük bir başarıydı. Ancak, teknolojinin «kendi kendisiyle yetindiği» söylenebilir, çünkü teknoloji bireysel çabaların değil kolektif çabaların sonucudur; fabrikada, işçiler arasında büyür ve gelişir; masa başında oturanlar, toplumun vardığı sonuçları, yani, kendi gözlem ve bilgilerini toplayıp birleştirmek için gerekli zamana sahip olmadıklarından, bürolarda deney zenginliklerini başkalarına vermek zorunda kalan kitlelerin deneyimlerini toplayıp örgütleme işi yapılmaktadır. Teknolojik gelişmeleri özetleyen doğal bilimde elde edilen bulgular, bireylerin vargıları olarak aktarılıyorsa, bu yalnızca resmi bir açıklamadır aslında. Ya-

kınlarda varılan maddenin yapısıyla ilgili bulguların kolektif özelliğinin ne denli açık olduğunu düşünün bir kez! Bireyciliğin, doğal bilimler dalında elde edilen başarılarla antidemokratik görünüm kazandırmak konusunda gösterdiği ısrarlı çabalara karşın, doğa bilimleri, topluca yaratılmış içeriklerini bozacak olan bu çabalara boyuneğmemişlerdir. Tersine, doğa bilimleri monist çizgilerde gelişmekte, giderek sosyalizmin güçlü ve derinlere kök salan bir temeli haline gelmektedirler. Bu olgu da, burjuvazinin doğal bilimleri bırakıp birden metafiziğe dönüş yapmasının nedenini açıklayabilir.

Bilgiyi tekelleştirme çabası göstermiş olan yönetici sınıflar, netleşmiş düşünceyi, yalnızca kitleleri yönetme aracı olarak tanıtmışlar ve halktan bu bilgiyi esirgemek için ellerinden geleni yapmışlardır. On dokuzuncu yüzyıl, bu yıkıcı politikanın maskesini düşürmüş ve Avrupa'nın düşünsel enerjiden yoksun olduğunu gözler önüne sermiştir. Burjuvazi, ruhsal güçlerinin tümünü yatırdıkları sanayi ve ticareti geliştirmek için çok büyük çaba harcamış anlaşılan, öyle ki, düşünsel yatırımlara sermayeleri kalmamış!

O süreç içinde halkın, yaşam savaşımının başarıya ulaşması için gerekli olan yola, bilim yoluna girmesine izin verilmedi. Verilmedi, çünkü bilgiyle silâhlanan halkın çalışmak istemeyeceğinden korkulmaktaydı. İnsanların özünü zenginleştirme, tinsel enerjiyi oluşturma yolunda hiçbir çaba harcanmadı, bu yüzden «dar görüşlü»de yaratıcı güçlerin nicel yokluğu, hızlı bir nitel düşüşe yol açtı.

Yaşam giderek daha karmaşık hale geliyor, daha büyük çabalar, daha titiz ve özenli davranışlar gerektiriyordu. Teknoloji, bugün olduğu ve her vakit olacağı gibi yaşamın gidişini her geçen gün biraz daha hızlandırıyordu. Her bir iş günü ve her gelen yıl, yükümlü konumdaki kişilerden daha büyük çaba, daha çok iş bekliyordu. Geçen yüzyılın başlangıcında, soyluluğun devletinin zincirlerini yeni kırmış olan küçük-burjuvazi, yeterince zinde, güçlü

ve savaşımı tek başına yürütecek kadar iyi donanmış durumdaydı; çünkü sanayi ve ticaretin getirdiği koşullar, bireyin gücünü aşacak kadar karmaşık değildi. Teknolojinin büyümesi, rekabetin artması ve burjuvazinin doymak bilmezliği, dar görüşlünün üstünlük duygusunun gelişmesi ve o üstünlüğü, altın ve süngülerin yardımıyla koruma itisi, üretim alanında başgösteren ve sorunların çözülmesini büsbütün güçleştiren kaçınılmaz anarşinin yarattığı içinden çıkılmaz durum, bireyin yetileriyle kendisinden beklenenler arasındaki uçurumun büsbütün artmasına neden oldu. Sinirler, iyice yıpranmıştı; zekânın tek yanlı çalışması, dengesizlik yaratmıştı. Burjuvalar arasında sinir hastalıklarının ve cinayetin nasıl yaygın hale geldiğini, burjuva kökenli ailelerde, daha üçüncü kuşakta yozlaşmış tiplerin neden ortaya çıktığını böylece anlıyoruz. Rusya'da, Birleşik Devletler'de, yozlaşma olgusuna, en çok burjuva ailelerde rastlandığı saptanmıştır. Burjuvazilerini çok hızlı geliştiren bu genç ülkelerde, sanayi ve ticaret burjuvazisi kesiminde, akıl hastası oranı son derece yüksektir; bu olgu, tarihsel eğitimin yetersizliğini yansıtsa gerektir: insanlar, bütün gücüyle üstlerine gelen, onları köleleştiren ve daha olgunlaşmamış enerjilerinin kökünü kurutan sermayeyi omuzlayacak kadar güç göstermemişlerdir. İnsanoğlu belli bir alanda uzmanlaştığında, tinsel gelişmesini sınırlamak zorundadır, öte yanda, burjuvazinin uzmanlaşmaktan başka seçeneği yoktur: yaşamak için o hiç değişmeyen ağıni durmadan örmek zorundadır. Anarşinin, burjuva yaratıcılığının ürünü olduğu tartışma götürmez bir gerçektir, ve kendisini giderek daha ağır bir biçimde hissettiren ruhun erimesi olgusuysa, bu anarşinin sonucudur.

Sermaye, burjuvazinin düşünsel güçlerini tüketirken, işçi kitlelerini örgütlemekte, bunun sonucu olarak da burjuvazi, yeni bir karşıt güçle yani, toplumcu güçle karşılaşmaktadır. Bu korku, kapitaliste ortaklaşalığın gücünü tüm öteki öğelerden daha çok hissettirmekte ve savaşım da yeni çareler, yani tröstler ve lokavtlar önermektedir.

Ne var ki, kapitalist örgütler, kişilikleri kısıtlamak zorundadırlar; çünkü bireysel emelleri kendi amaçlarına hizmet edecek biçimde yönlendirmede edilgin bir anlayışın gelişmesine neden olmaktadır.

Amerikalı milyonerlerden Gould, bir keresinde trös-tün, ışıkları yakılmış bir odada, birbirinin ellerine yapışmış halde bir arada duran ve tek bu nedenle birbirini öldürmeyen bir düşmanlar grubu olduğunu söylemişti. Birbirine dış bileyen bu insanlardan her biri, bu geçici ve zorunlu dostlardan birinin, nöbetçisinin gözünden uzak bir anını kollamakta, onun elindeki silâhları alıp, onu ortadan kaldırmak üzere tetikte beklemektedir; bunlara göre, tam yanıbaşlarındaki dost, duvarın öte yanındaki düşmandan daha tehlikeli görünmektedir. Böyle bir düşmanlar örgütünde kişilikler gelişemez, çünkü dış görünüşte bir çıkar birliği varmış gibi görünmekle birlikte, kişilerden her biri kendi içinde, tek başına ve yalnız kendisine çalışmaktadır. Bir işçi örgütünün amacı, bir savaşım vermek ve zafer kazanmaktır; içsel olarak, bu örgüt deneyim birliğiyle kaynaşmıştır, bu deneyim birliğinin toplumculuğa varmada en önemli öge olduğunu giderek ve her zamankinden daha kesin olarak anlamaktadır. Burada, kolektif olarak üretilmiş fikirlerin örgütleyici niteliğinin etkisiyle, bireyin anlayışı kendine özgü bir uyum içinde gelişir: sürekli olarak düşünsel enerji alışverişi yapılmakta, çevre, kişiliğin gelişmesini engellememekte, tersine bu gelişmenin özgürce gerçekleşmesi için gerekli ortamı oluşturmaktadır; çünkü, kolektifin enerjisinin olabildiğince büyük miktarını özümleyen bireyler, o birlikte yaşama inancının savunucusu, amaçlarını yayan, açıklayan kişi haline gelmiş, o inancı güçlendirmeyi ve inananları davaya kazandırmayı görev edinmişlerdir. Bir kapitalist örgütte, «sürü» psikolojisi egemendir: belli dışsal çıkarlarla, zaman zaman yalnızca bir ortak ruh halî yaşadıklarından —örneğin tehlike karşısında duyulan telaş ya da onları yağmacılığa götüren oburluk duygusuyla— gevşek ve geçici olarak birbirine bağlanmış bireyler grubudur

kapitalist örgütler. Burada yaratıcı bir itilim, yani toplumsal ya da görevsel bir dürtü yoktur; uzun süreli bir enerji bütünleşmesi de olamaz, çünkü her bireyin iyice bilenmiş, kendine özgü bir «ben»i vardır. Her «ben»in köşelerini, sivriliklerini törpülemek ve insanların az çok sağlam ve düzenli bir bütün haline gelmelerini sağlamak için pek çok büyük baskılara ve güçlü darbelere gerek vardır. Her birey, birtakım basit, önemsiz özellikleri kendisinde toplar; her biri kendisinin kusursuz ve eşsiz olduğunu varsayar; kendi özünün, ruhunun yoksulluğunu, eksikliğini ve dar görüşlülüğünü güçlülük ve güzeffik olarak yorumlar; duyduğu en derin acıları, kişiliğini belirleyen ve ötekilerden ayıran birer öge olarak alır. Böylesine anarşik bir çevrede, «ben»in toplumsal açıdan değerli ve eksiksiz bir gelişme göstermesine koşullar elverişli değildir; bu durumda, çözülmaz bağlarla topluma bağlanmış, onun enerjisiyle sürekli beslenen ve kolektif yaşam deneyimini düşünler ve imgeler haline dönüştüren, bu deneyimleri uyumlu bir biçimde örgütleyen özgün bir kişiliğin rahatça gelişmesi ve uyumlu bir ilerleme göstermesi beklenemez.

Böyle bir çevrede, sürekli ve doymak bilmez bir yıkımın olageldiğı yabanıl bir süreç vardır; bütün insanlar düşmandır; göbeğini şişirmek için bu pis çarpışmaya katılan herkes, kendi başına savaşıır, komşusu ya da yanibaşındaki gırtlğına sarılmasın diye bir gözü sağda soldadır boyuna. Bu yorucu ve yabanıl savaşım içinde, aklın en büyük güçleri, başkalarına karşı kendini koruma çabası içinde yok olur gider; tinsel yaratıcılık, değersiz savaş oyunları ve ucuz hileler bulma yolunda harcanır. İnsan deneyiminin «ben» diye bilinen bu ürünü, karanlık bir zindan haline gelir; bu zindanda, deneyimlerin artırılması yönünde hiçbir istek, hiçbir itilim yoktur; dahası, bunların kısıtlı tutulmasına çaba harcanır ve deneyimler, yaşam zindanının boğucu duvarları arasına mahkum edilir. İnsana şişkin bir göbekten başka ne gerekir ki? İşte, bu idealin peşinde olan insanlar kaymış, düşmüş,

yara bere içinde kalmıştır, acıyla kıvranmakta, inlemektedirler.

Her bir «ben»in küçük, önemsiz ve özel sorunları, bir ortak tehlikenin varlığını anlamayı engeller. Zayıf düşmüş olan burjuvazi, bir vakitler derebeylerine karşı Voltaire'i, halka karşı Napoleon'u çıkardığı şekilde, yetkisini savunacak ve isteklerini yeterlice dile getirecek kişiler bulma yetisini daha şimdiden yitirmiştir.

Dar görüşlü ruhunun yoksullaştığı şu olguyla açıkça görülmektedir: Küçük-burjuvazinin, daha önce, var olan toplumsal yapıyı sağlamlaştırmaya yöneltilen bütün ideolojik çabaları, şimdi o yapıyı haklı çıkarma girişimlerinden öte gitmemekte ve her zamankinden daha zayıf, daha anlamsız hale gelmektedir. Çoktandır yeni bir Kant'a gereksinim duyulmakta, ama öylesi bir türlü gelmemektedir. Öte yandan Nietzsche, dargörüşlü insandan etkin olmasını istediğinden, kabul görmemektedir. Dargörüşlünün, kendisini savunabileceği tek silah kinizmdir; buysa, umutsuzluğun ve ruh çöküntüsünün belirtisi olduğundan, korkunç bir şeydir.

Kendisini oluşturan maddenin tüm zayıflığına karşın, kapitalizmin gücünü yitirmediği söylenecektir gene de. Buna verilecek yanıt, kapitalizmin kendi öz ağırlığıyla, yani kendi gücü haline gelen polis, ordu, kilise ve okul eğitim sistemi gibi onun çöküşünü geciktiren birtakım payandaların yardımıyla ayakta durduğudur. Ayakta durmaktadır, çünkü pisliklerden, yalanlardan, kötülük ve her çeşit kaypaklıktan oluşan bu dev piramidi yok etmeye yetecek kadar örgütlenmiş bir karşı gücün darbesini yememiştir henüz. Ayakta durmakta ama aynı zamanda ayrışmakta, kendi ürettiklerinin zehiriyle ve her şeyden önce, ben-merkezcilik ve özçıkarcılık dışında her şeyi yokumsayan nihilist bireycilikle kendi kendisini zehirlemektedir.

Edebiyatın sağladığı örnekleri düşünecek olursak, kişiliğin gücünü yitirmesinin daha belirgin bir biçimde ser-

gilendiğini ve bu olgunun daha dikkat çekici hale geldiğini görürüz.

1848 yılına dek, Dombey ve Grandet'ler yaşamın efendileriydiler; bunlar, fanatik birer para-yiyici, çelik kazıklar gibi bükülmez, güçlü adamlardı. Yüzyılın sonlarına doğru, bunların yerini Saccard gibi, Mirbeau'nun *Les Affaires sont les Affaires* (İş, İştir) adlı oyununun kahramanı gibi daha az obur olmamakla birlikte sınırsız ölçüde güçsüz, gevşek ve tutarsız adamlar aldı.

Bu tiplerin her birine, belli varış noktalarına akıtılmak üzere yönlendirilmiş birer istem-gücü ırmağı gözüyle bakarsak, bu gücün, gerilere gidildikçe daha yoğun, daha gür ve daha hareketli olduğunu, bireyin amaçlarını daha belirgin ve daha açık bir biçimde ortaya serdiğini ve hareketlerinin daha bilinçli ve amaçlı olduğunu görürüz. Bu istem-güçleri, zaman açısından bize yaklaştıkça Saccard'ların bayrakları daha hızlı sallanmakta, sinir sistemleri bozuldukça kişilikleri silikleşmekte ve yaşama karşı bıkkınlık duyma hızları artmaktadır. İnsana çok zarar getirecek olan kişilik bölünmesi dramı, bunların her birinde ayrı ayrı seçilebilir. Saccard'lar, kendilerinden önce dünyaya gelen örneklerinden çok daha hızlı yok olurlar. Dickens, ahlâkın zaferini sağlamak ve bencilliğin önlenmesi gereken bir tutum olduğunu saptamak için Mr. Dombey'i ortadan kaldırmıştır. Saccard'lar ve Rochet'ler, tek Zola öyle istediği, öyle gösterdiği için değil, cılız olduklarından ve yaşamın acımasız mantığı tarafından yok edilmeye mahkum bulunduklarından ortadan yitmişlerdir.

Şimdi, edebiyattan gerçek yaşamın olgularına geçecek ve bir kez daha, ölüm döşğinde «milyonlarımı haksız yere ve yasalara aykırı olarak kazanmış olsaydım, çoktan elimden alınırdı» diyen ihtiyar Gould'dan söz edeceğim. Bu sözler, güçlü bir adamın, güce olan inancı yaşamın yasası olarak kabullendiği olgusunu yansıtmaktadır. Çağdaşımız Mr. John D. Rockefeller, canavarcasına zengin olmaktan dolayı kendi dışındaki dünyadan alçakça özür dilemeyi zorunlu bulmaktadır. İnsanları, onlara

iyilik olsun diye soyduğunu kanıtlama çabasındadır. Bu, o tipin yozlaştığını göstermez mi?

Le Rouge et le Noire (Kırmızı ve Siyah)ın başkışisi, iradesi güçlü, büyük ve zafer kazanmış bir dar görüşlü tipini gözlerimiz önüne seriyor. Zaman açısından bundan sonraki sırayı, Balzac'ın Rastignac'sı almaktadır. Zayıf iradeli, hırslı bir tip olan Rastignac, vaktinden önce yıpranır, çöker ve isteklerinin gerçekleşmesi konusunda Stendhal'in kahramanının karşılaştığından çok daha az muhalefetle karşılaşmış olmasına karşın, yok olur gider. Lucien, Rastignac'dan çok daha az sağlam, çok daha az tutarlı bir kişidir, ama sırada, günümüz Fransız devlet adamı prototipi olan *Bel-Ami* var. *Bel-Ami*, zafer kazanmıştır, başı çekmektedir; ama insan, yazgılarını öylesi güvençsiz kişilere bağlayan dar görüşlülerin kendi öz savunma güçlerini ne ölçüde yitirdiklerini merak etmekten kendini alamıyor.

Burjuvazi, halkın desteğiyle feodal ağalara karşı zafer kazandığında ve halk bu yenginin hemen ardından ve de ısrarla, zafer kazananların halkın gereksinimlerini karşılamasını talep ettiğinde, burjuvazi, karşısında yeni bir düşman belirdiğini anlayarak büyük korkulara kapıldı. Dar görüşlünün durmadan ve her zaman sahneye koyduğu eski bir oyundur bu. Bu kavgada dar görüşlü, bağımsızlık yanlısı olmayı bir yana bıraktı, otoriteye rağbet etti ve iktidarı önce Napoleon'a, sonra da Bourbon'lara bıraktı; ancak bu dışsal işbirliği ve dışsal koruma, içsel kokuşma sürecini durdurmadı.

Montesquieu, Voltaire ve Ansiklopedicilerin formüle ettiği burjuva görüşleri sistemi, tüm insanların us karşısında eşit olduğunu söyleyen tehlikeli ve çelişik bir görüşü içermekteydi. Usun gücüne başvuran kitleler, bir kez daha ve daha ısrarlı bir tavırla, burjuvaziyle aynı siyasal eşitliğe kavuşmak ve sonra ekonomik eşitliği sağlamak yolunda ilerlemek istiyorlardı.

İhtek'im us, kendilerini, düşmanı defetme ve yerine oturtmayı beslemede her zaman işe yarayan inancı koy-

makla yükümlü sayan dar görüşlü burjuvaların çıkarlarıyla çatışmaktaydı. Burjuvalar, Dünya düzeninin akılcılığı olduğunu saptamaya başladılar; böyle yapmakla, ilgiyi toplumsal düzenin mantığa aykırılığına ilişkin düşüncelerden koparmayı başaracaklardı. Burjuvazi, kendisini uzayın merkezine, yaşamın doruğuna yerleştirdi ve bu yüksek noktadan evrene, dünyaya ve her şeyden önce, daha dün taptığı düşünceye sövdü, onu lanetledi ve her zamanki gibi sürekli araştırmanın yerine ölü dogmatizmi önerdi.

Byron'ın konuşmaları, eski aristokrat tinsel kültürün bir karşı çıkışıydı; dar görüşlü-burjuva kişiliksizliğine, 1793'ü kanlı ve aç elleriyle sildikten sonra 1789'u getirmek isteyip de, ellerinde olmayarak 1848'i getiren *aurea mediocritas*'ın simgelediği o sıkkın bireylere, zafer kazananlara karşı güçlü bir kişiliğin gür sesiyle duyurulan bir karşı çıkmaydı bu. Otuzlara gelindiğinde, dar görüşlüler, Byron'ın *Weltschmerz*'ini, Petrarch'ın *acedia* diye adlandırdığı ve Voigt'un «gevşek ve istemsiz aydın umursamazlığı» diye tanımladığı bir duruma getirdiler. Bizim yetenekli ve zeki Şakhov'umuz, bu dönemden söz ederken onu belki de biraz fazla basitleştiriyordu: «Yirmilerin kötümserliği moda oldu: toplumda dikkat çekmek isteyen her ahmak, üzgün görünmeye başladı.»

Bana öyle geliyor ki adı geçen «ahmak», üzülmekte çok haklıydı, çünkü yaşamın getirdiği yeni koşulların tinsel güçlerin gelişmesini engellediğini ve insanları durmadan gelişen dar ticaret kanalına yönlendirdiğini, bu koşulların nice aldatıcı ve onur kırıcı olduğunu görebiliyordu.

Musset'nin Rolla'sı, Manfred'in kan kardeşiymi gene, ama «zamane delikanlısı» *acedia*'nın etkisi altındaydı. Chateaubriand'ın Rene'si, yaşamdan kaçabiliyordu, ama «zamane delikanlısının» kaçacak yeri yoktu; dar görüşlülerin gösterdiği yoldan başka izleyeceği yol yoktu önünde.

«Zamane delikanlısının itirafları»nın durmadan tek-

rarlandığını, birkaç kitapta şiir halinde söylendiğini, bu dizideki her yeni karakterin, tinsel güzellik ve düşünce-den yoksun olduğunu, giderek daha renksiz, daha dağınık, geçersiz ve değersiz olduğunu görüyoruz. Bourget'nin Greslou'su cüretkar bir tip; aşağılanası bir kişi oluşu mantıklı nedenlere dayandırıldığı halde, bir «çırak» olmaktan öte gidemiyor Greslou. Musset'nin kahramanının düşünceleri Greslou'nunkilere göre daha akıcı, onlarda daha çok güzellik ve güçlülük var. Sienkiewicz'in «kural-sız adam»⁵ı Greslou'dan daha da güçsüz ve tek taraflı, ama kafası birkaç dikkatsizce ve iyi sindirilmeden okunmuş kitapla beslenmiş olan Przybyszewski'nin⁶ Falk'ıyla kıyaslanınca Leon Ploszowski'nin üstünlüğü ne olabilir?

Bugün, öz ve ruh yoksulu kişiler, Artsibaşev'in yarattığı Sanin⁷ tipinde anlamını bulmuştur. Ancak, şu da unutulmamalıdır ki Sanin, küçük-burjuva ideolojisinin, ko-kuşmakta olan bireyciliğin kurtuluşa varacağı yolu belirtmek için yaptığı ilk girişim değildir. Artsibaşev'in kitabından önce, pek çok kez insanın, hayvansallaşarak iç sadelik elde etmesi önerilmiş, ama geçmişte, bu girişimlerden hiçbiri, kültürlü dar görüşlü toplumunda, şimdi Sanin'in kazandığı ilgiyi kazanmamıştır. Bu büyük ve içtenlikli ilgi, günümüzün ve çağımızın düşünsel iflasa uğradığının bir belirtisidir.

Küçük-burjuva bireycisi, yaşamda aldığı yeri savunurken, halka karşı yaptığı savaşımı haklı çıkarmak için kültürü savunmak sorumluluğunda olduğunu, dünya tarihinin burjuvaziye yüklediğini sandığı bu görevi yerine getirmek zorunda olduğunu söyler.

Burada şu soru sorulabilir: Yeni barbarların elinde yokedilmekte olduğu, dar görüşlü küçük-burjuvalar tara-

5 Polonyalı yazar Henryk Sienkiewicz'in (1846-1916) *Kural-sız Adam* adlı yapıtındaki kahramanlardan biri anlatılmak isteniyor. —*Ed.*

6 Stanislaw Przybyszewski (Doğ. 1898): Polonyalı mistik ve tutucu bir yazar. —*Ed.*

7 1907 yılında ortaya çıkan M. Artsibaşev adlı tutucu yazarın bir romanı olan *Sanin*'in başkişisi. —*Ed.*

findan bağıra çağıra haykırılmakta olan kültür, nerededir? Günümüz burjuva «kahramanının» ruhunda, insani özün dünyayı saran ürünleriyle geçmişten miras kalan ürünlerinin hangi izleri bulunmuş, hangi yansılar görülmüştür

Dar görüşlü burjuvalar, yüzyıllardan gelen mirasın, onun aklının varamayacağı, erişemeyeceği yerlerde korunmakta olduğunu artık kabul etmelidirler. Bu miras, müzelerde, kitaplıklarda tutulmakta, ama dar görüşlünün ruhunda barınmamaktadır. Dar görüşlü, geçmişte oynadığı yaşamın yaratıcısı rolüyle kendisini büsbütün yozlaştırmış, eskimiş hakikatler mezarlığının, ölüyü diriltemeyecek ya da yeni bir şey yaratamayacak kadar zayıf, kötü bir gece bekçisi haline gelmiştir.

Günümüzün tek başına kalmış ve soyutlanmama savaşımı veren insanı, Marmeladov'dan⁸ çok daha sefil bir yaratıktır; çünkü gerçekte ne sığınacak bir yeri, ne de ona gereksinimi olan bir kimsesi vardır. Zayıflık duygusundan başı dönmekte, yaklaşmakta olan ölümden ödü kopmaktadır. Yaşamdaki değeri nedir, bilmiyor. Güzelliği nerede bulabilir, kendi güzelliği nerede kalmış, bilmiyor. Yarı ölü gövdesinde, harap sinir sisteminde, güçsüz beyninde, hastalıklarla dolu ruhunda insansı olan ne var? Hastalıktan başka hiçbir şey.

Günümüzün daha duyarlı ruhları ve keskin zekâları, tehlikeyi anlamaya başlıyorlar. İnsan gücünün nasıl parçalandığını, bölündüğünü görerek, «ben»e yeni bir tazelik, yeni bir yaşam soluğu verme gereksinimini yansıtan tek bir sesle konuşuyorlar. Ve ağız birliği içinde, insanın yeniden canlanabileceği ve tükenen enerjisini yenileyebileceği kaynağa, yaşayan güçler kaynağına giden yolu gösteriyorlar.

İşte Walt Whitman, Horace Traubel, Richard Dehmel, Verhaeren ve H.G. Wells, Anatole France ve Maurice

8 Marmeladov: Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* adlı romanının tipik bir kahramanı. —Ed.

Maeterlinck, bütün bu kişiler, bireycilikten ve sekincilikten toplumculuğa, etkinliğin savunuculuğuna dönmüşlerdir. «Ben»e tapan August Strindberg gibi biri bile insanlığın yararlı etkisi üzerine konuşmadan edemez. «İnsanlık», der, «sayısız hücrelerden yapılmış dev bir bataryadır; soyutlanmış olan hücre, hemen tükenir.»

Ancak, akıllı kişilerden gelen böylesi iyi önerileri, sağırılar duyamayacaktır. Duysalar da neye yarar? Umutsuz bir hastalığa yakalanmış adam, yaşamın coşkun çağrısına nasıl cevap verir? Yalnız homurtuyla.

Rus aydınlarının dramı, kişiliğin parçalanmasına gösterilebilecek en canlı örnektir bence. Andreyeviç-Solovyov, bu drama, Rusya'nın —Gleb Uspenski'nin⁹ demesiyle «Aziz Euphrosyne»in— sevilen, aydının da seven durumunda olduğu bir aşk romanıdır der.

Romanın o bölümünü ya da daha doğrusu, dramın, bugün düş kırıklığına uğramış âşığın aceleyle ve eli titreyerek tamamlamakta olduğu o sahnesini elimden gelince iyi anlatmaya çalışacağım.

Kahramanın zihniyetini anlamak için, toplumsal konumunu tanımlamak gerek.

Raznoçinets aydınının, tarih açısından zamanından önce doğduğu herkesçe bilinmektedir. Gereksinim ortaya çıkmadan doğmuş ve var olan düşünsel güçleri kaldıramayan hükümetin ve kapitalizmin koşullarını aşan bir heykel haline gelmiştir. Yurt içindeki soylu ayaklanmalarından ve başka ülke halklarının oluşturduğu devrim dalgalanmalarından korkan hükümet, aydını kendi hizmetine alarak onun aklından ve emeğinden yeni bir güç sağlamaya çabalamakla kalmadı; bilindiği üzere, bu yeni doğmuş bebeği, korkuyla, elleri titreyerek kucağına aldı ve hemen Kral Herodes'in yöntemiyle ona karşı savaşa durdu.

9 Gleb İvanoviç Uspenski, (1843-1902): Ünlü Rus yazarı ve devrimci-demokrat. En ünlü kitapları, *Toprağın Gücü* ve *Köylü ve Emeği*. —Ed.

Rus kapitalizmi genç, ama tembeldi, gelişmesi kösteleniyordu; bu durumda, öylesine olgun beyinlere gereksinimi yoktu.

Aydının yaşamdaki durumu, *mescanin*'in (Rus kent ya da kasabasının alt tabakasından olanların) toplumsal konumu kadar belirsizdi: Aydın, ne tüccardı, ne soylu, ne de köylü; koşullar elvermişse, bunlardan herhangi biri olabilirdi pekâlâ.

Aydın, aklıyla ve yapısıyla, her sınıfla iletişim sağlayabilecek yetilere sahipti, ama sanayinin büyümesi ve sınıfların belirginleşmesi, aydın saflarındaki artmadan daha yavaş ilerlediğinden, aydın, toplumsal yapıları aynı olan gruplar dışında bir yol bulma zorunluluğuyla karşılaştı. Aydın, serfliğin ortadan kaldırılmasıyla yok olan «tövbekar soylu» gibi, yurt dışındaki aydınların karşılaşmadığı ağır sorunlarla karşı karşıya kaldı. Bu sorunlar iki soruyla özetlenebilir:

«Hangi yolu izleyeceğim? Ne yapılmalı?»

Küçük-burjuvazinin alt tabakalarının gereksinimlerine hizmet edecek bir ideolojik Genel Karargah kurmak gerekiyordu. Bu gereksinim, toplumsal amaçların yalnızca bireylerce gerçekleştirilebileceğini savunan «kişinin tarihteki rolü» kuramıyla karşılandı.

İzlenecek tek yol ortadaydı: aydın, halk kitlesi içinde, onda haklarının neler olduğunun anlayışını geliştirmek yolunda çalışacaktı. Aydınlar, halkın enerjisini bir güç kaynağı haline dönüştürdükten sonra, hükümeti yeni reformlar getirmeye zorlayabilir, ülkenin kültürel gelişmesini başlatabilir, böylece binlerce bireyin her birine yaşamda rahat ve uygun bir yer sağlayabilirlerdi.

Aydının «halkın arasında çalışmaktan» başka çaresi olmadığı ve «kahramanın», gereklilik baskısı altında «kitlikle» ilişki kurmak zorunda kaldığı olgusu, Rus edebiyatında belirgin bir biçimde yansıtılmamıştır; ancak, yaşamını halk güçlerini örgütleme işine adanmakla kutsal kâseyi bulmaya çabalayan kahramanlara sayısız zafer türküleri söylenmiştir Rus edebiyatında.

Aydınlar arasındaki bölünme, aydının genç yaşlarında, toplumculuğu yol gösterici bir kuram olarak kabul etmek üzere zorlandığında başlamıştır.

Aklın bölümlene yetisi, bireyin deneylerinin toplamından çok daha azdır. Yaşamdan edindikleri özel deneyimlerin sonuçlarını, atalarından miras kalan toplumsal mayanın etkinliğini durduracak biçimde kullanacak kişi çok azdır. Gerekli olanın gerçekleşmesi, bireyin iradesiyle ve benliğinin bütünlüğü ve özlülüğüne olan inancıyla uyum içindeyse o kişinin aklı yaratıcılık açısından tutarlı ve verimlidir. Ülkenin toplumsal ve ekonomik koşullarının bireyci düşünceye ortam hazırlar nitelikte olmasından başka, Rus olmaktan gelen özel nedenler de, Rus aydınının bireyci bir eğilime yönelmesini desteklemiş, aydın, ülke kültüründe kendisine öncelik tanıdığı duygusuna kapılmıştır. Rus aydını çevresinde, öz-savunmaya geçmiş ve bu işe dalmış bir hükümet, ekonomi ve düşünce alanlarında çok zayıf bir toprak sahibi soyluluğu, güçlerini düzene koymada acelesi olmayan bir sanayi toplumu, cahil bir memur tabakası ve devletin izinde, etkililikten uzak ve de cahil bir ruhani zümre görmüştür.

Bu durumda aydının, kendisini daha dinç, daha genç ve çevresinde bulunanlardan daha enerjik görmesi, kendisine hayranlık duyması, yeteneklerini abartması, doğaldır.

Ağır, obur ve tembel gövdelerin bu yükü, geçmişte Razin ve Pugaçov'ları¹⁰ yaratan, yakınlarda soyluluktan toprak reformunu koparan ve yüzyılın başından beri iyi gelişmeler gösteren gizemli mujiğin omuzlarına yüklendi.

Batı'dan gelen ve onların çöküşlerini haber veren güçlü sınai kapitalizm rüzgârıyla ürperen toprak sahibi soylular, Rusya'nın çevresini savungan bir Slav-severlik çi-

10 Stepan Razin (1671 yılında idam edildi): Rusya'da, 1667-1671 yılları arasında serfliğe karşı çıkarılan köylü savaşının öncüsü. —Ed.

Yemelyan Pugaçov (yaklaşık 1742-1775): Rusya'da, 1773-1775 yılları arasında serfliğe karşı yapılan yaygın köylü ayaklanmasının öncüsü. —Ed.

tiyle sarmak için ellerinden geleni yaptılar. Bu, aydın-larda, Rus halkının kendine özgü bir gelişme göstereceği, bu gelişmede büyük umutların gizli olduğu inancını do-ğurdu. Aydınlar, «Rus stili sosyalizm» zırhlarını kuşan-dıklarında, cahil, iyi huylu ama güvençsiz Rus köylüsüyle karşı karşıya gelmiş bir şövalyeye benzediler. Nasıl oldu da, bu sapına dek bireyci olan aydın, kendi görüşüne öy-lesine ters düşen bir kuramı kabul etti? Ve o tembel ve katı insan kitlesi hamurunu başka hangi maya kabarta-bilir, galeyana getirebilirdi?

Bu inandırıcı örnek, bir toplumsal idealin, bireyin an-layışına getirebileceği olumlu etkiyi göstermektedir: Bu idealin soylu olmayan *raznoçinets* aydınını, bir idealiste ve bir kahramana çeviren büyüsunü görüyoruz; ortakla-şacılık ilkesinin mucizevi etkisi altında, bir köleler ülke-sinin ölgün evlâtlarının nasıl birden ruhsal güzellikler ve eşsiz bir güçle donanmış amansız savaşçılar haline geldi-ğini görüyoruz. Geçen yüzyılın yetmişleri, insanın birey-sel varlığını, tarihsel bir gereklilik düzeyine çıkarabilen tek olgunun, bir toplumsal fikirden kaynaklandığının tar-tışma götürmez kanıtını ortaya koymaktadır. Şiir sana-tını bir bireyin varlığına dolduran, bireyi, ortaklaşalığın enerjisiyle besleyerek onun varlığını derin ve yaratıcı duy-gularla bezeyen tek şey, toplumsal fikirdir.

Bu kahraman, havanda su dövdü, diyeceksiniz.

Doğru. Ama bu doğru, savaşımın güzelliğini ve gerek-liliğini ortadan kaldırır mı? Ortaklaşa çalışma ilkesinin kaçınılmaz utkusuna olan inancı sarsabilir mi?

Bu kahraman kuşatılmıştı. Elinden geleni yaptı. Sağ-olsun! Daha fazlasını kimse yapamazdı.

Bu dünün adamı, ormanlar ve bataklıklar, Tatarlar ve Boyarlar¹¹, yöneticiler ve genel olarak efendiler görü-nümü alan bir Kötü Ruhun bitmez tükenmez şeytanlıkla-rına karşı verilen acı ve uzun bir savaşımın tarihine —kendi tarihine sahip olan mujikle karşı karşıyaydı. Bu

11 Boyarlar: Eski Rus soylularından. —Ed.

mujik, bütün sorunlarının kaynağı olarak gördüğü şeytandan korunmak için yarı-dinsiz, yarı-Hıristiyan bir kayanın ardına sığındı ve orada, aslında hiç kimseye inananmayan, ama herkesi dinlemeye hazır çileli bir adamın gizli yaşamını sürdürdü.

Edebiyatımız, bu gizemli biçimi, belirgin bir heykel halinde tanımlamak, mujiğin ruhuna ışık tutmak ve onu çözümlemek için büyük bir yaratıcı güç ortaya koymuştur. Soylular, mujiği tanrı korkağı, alçakgönüllü, hoşgörülü bir Hıristiyan olarak tanımladılar. Soylular açısından doğaldı bu, çünkü mujiklere karşı işledikleri günahların bağışlanmasını belki de içtenlikle istiyorlardı.

Eski *Narodniklerin* edebiyatı, özünde ortaklaşacı (kollektif), üstün adalete susamış ve «iyi, görkemli ve evrensel tohumları serpmek için» ayağına gelen herkesi kutsal bir coşkuyla karşılayan, ensesine vurulunca ağzından lokması alınan ama canlı ve parlak bir mujik ortaya çıkardı.

V. G. Korolenko'nun, usta bir sanatçının sevecen ama güvenli kalemıyla mujiğin hakikate uygun bir portresini çizmesi ve Vetlugalı mujik Tyulin¹²'in şahsında gerçek bir ulusal tip tablosu ortaya koyması ta ondokuzuncu yüzyıla rastlar. Bu gerçekten de bir ulusal tipti; çünkü, Minin'lerin ve dönemin benzeri kahramanlarının, bütün Rus tarihinin ve onun garip dalgalanmalarının anlaşılması için gerekli anahtarı veriyordu. Tyulin, bizim halk masallarımızın Saftaloz İvan'ına benziyor. Ama Saftaloz İvan, artık ateş kuşlarını yakalamak istemez, çünkü bu kuşlardan kaç tane yakalarsa yakalasın, onları kodamanlara vermek zorunda olduğunu anlamıştır. Artık Akıllı Vasilisa'ya inanmamaktadır, mutluluk arayışı içinde öyle büyük çabalar harcamış, öyle büyük düş kırıklığına uğramıştır ki, inancı sarsılmıştır. İnsan, Tyulin'i düşününce, yalnız Minin'lerimizi değil, Stundizme (İncile bağlı Baptist mez-

12 Tyulin: 1853-1921 yılları arasında yaşamış Rus yazarı Vladimir Korolenko'nun *Nehir Oyunları* adlı öyküsünde bir kişi. —Ed.

hebine) sığınan Syutayev ve Bondarev gibi sekterleri de daha iyi anlıyor. Öte yanda duygusal ve bir bakıma beyni sulanmış Platon Karatayev, soyluluğun ve *Narodniklerin* baş tacı olan mujiklerle öteki boş emel peşinde olanların bilincini rahatlatmak için yaratılan masum kişiler ve Akim'le¹³ birlikte hemen akıllardan siliniyor.

Toplumculuğun savunucuları, Tyulin'i tanıdı ama Tyulin yerden bitmiş değildi ve aydını anlamadığı gibi ona inanmadı da. İşte bu, bilindiği gibi, bizim kahramanımızın kalbini kıran trajedydi.

Bu yenilginin üstünden çok geçmeden, Puşkin anıtının dikildiği gün, Dostoyevski'nin, yeniklerin yarasını deşen cenazesi geldi. Bunu Tolstoy'un üzgün sesi izledi. Yüzlerce genç ve güzel insanın ölümünden ve kahramanlıklarla dolu bir savaşımın geçen on yıldan sonra, bir köleler ülkesinin en büyük dâhileri, tek bir sesle haykırdı:

«Boyun eğ.»

«Kötülüğe karşı direnmede şiddet kullanma.»

Rus tarihinde bundan daha üzüntülü bir dönem bilmiyorum; kötülüğe karşı direnmek ve *amaçları uğruna savaşmak* için bütün güçlerini zaten ortaya koymuş olanlara bundan daha ağır hakaret edecek bir başka slogan da duymadım ömrümde.

Seksenlerde, aydınlar, kendi geleceklerini saptama çabasına yöneldiler ve üç çizgi izlediler: halk, *Kulturträger* etkinlikler ve bireysel-kusursuzlaştırma. Bu çizgiler bir çember oluşturacak biçimde birleşti: Halk, gene bir güçtü; bu güç aydınının önderliğinde örgütlenirse yaşamın dar sınırlarını genişletebilir, bu yeni yaşamda aydına da bir yer sağlayabilirdi. *Kulturträger* etkinliklere, halkın, hak ve sorumluluk duygularının geliştirilmesi ve örgütlenmesi gözüyle bakılıyordu. Kendini kusursuzlaştırmaysa, «küçük şeylerin» daha verimli olması için gerekli kişisel deneyimlerin halkın gelişmesine yönelik örgütlenmesiydi.

Ne var ki, bu sistemin kabuğunun içinde, özsel bir

uyumsuzluk kaynaşmaktaydı. Bulanık ve bozuk sosyalist maskelerin ardında, kendilerini, yukarıda sözü edilen üç çizgiden birine yerleştirmede vakit yitirmeyen ve olayların gidişyle sarsılmış ruhlarda denge sağlamaya başlayan son derece bireyci dar görüşlülerin, umutsuz ve şaşkın yüzleri görülebiliyordu. Bu noktada, geçmiş deneyimlerin, başa gelenlerin harıl harıl çözümlenmesi işi başladı. Sosyalizmin eski bekçilerinden arta kalanlar, bu «beşpara etmezlerin» çözümlenmesine dalmışları dürtüklemekteydi bir yandan. Novodvorski, o günlerin aydını için «ay mı kurt mu belli değil» diyordu.¹⁴ Ancak, bu tür sesler, kısa zamanda, «kendini kusursuzlaştırma» gürültüleri arasında duyulmaz oldu, ve Rus aydını, aklının o son damlasını rahatça kullanacak ortamı buldu. Pisarev'in¹⁵ de sözünü ettiği yeni bir alışkanlıktı bu.

Aydın, hızla sağa kaymaya, sosyalizmle olan bağlarını, günümüzde de uygulanan yöntemle hızla koparmaya başladı. Amacı neydi? Bunu yapan aydın, doksanların ortasında, ülkenin yaşamında yeni bir devrimci sınıfın çıkması üzerine, gene aynı hızla kendini toplumsuluğa adanıp, on yıl sonra da çabucak bu zincirleri koparır mıydı? Mikhailovski'nin¹⁶ çok yerinde olarak ve üzülerek söylediği gibi, bu aydın, «bir bakıyorsunuz sarışın, bir bakıyorsunuz kumral» oluyordu.

Aydının sağa kayışı, sayısız örneklerle simgelenen yaygın bir olgudur ve bu, nesnel bir bakışla, o günün aydınıyla günümüz aydınının düşünce sınırının benzerliğini ortaya koymaktadır; öyle ki, tek ayrılık, seksenlerin aydınının, çağdaş aydınlardan daha alçakgönüllü, daha az kaba ve uysal olduğudur.

14 A.O. Osipoviç-Novodvorski'nin (1853-1882) *Ne Ayı Ne Kurt Olan Birinin Yaşamından* adlı kitabından söz ediliyor. —Ed.

15 Dimitri İvanoviç Pisarev (1840-1868): Ünlü Rus eleştirmeni ve devrimci-demokrat. —Ed.

16 N. K. Mikhailovski (1842-1904): Toplumbilimci ve yayımcı, liberal Narodnik *Oteçestvenniye Zapiski* ve *Russkoye Bogatstvo* gazetelerinin editörü. —Ed.

Bu örneklerden birkaçı şöyle: Seksenlerde, P.D. Boborikin, *Russkaya Misl* (Rus Düşüncesi) adlı dergide, *Şimdi Daha Akıllı* adlı bir öykü yayımladı. Yazar, öykünün başkişisi aracılığıyla kendisini anlatıyor; daha dün kut-sal saydığı ideallerinin ihanete uğradığını söylüyordu. 1907 yılında, *Vestnik Yevropi* dergisinin bir sayısında, G. Yemelyançenko'nun yazdığı *Sağa Döndü* adlı öyküde, yazar, parti komitesi üyesi ve bir sosyalist olup da bir başkanlıkta memurluğa atanan öykü kahramanını onayladığını yansıtıyordu.

Bourget'nin *Le Disciple* adlı yapıtı için koparılan fırtına, Przybyszewski'nin *Homo Sapiens* adlı yapıtı için gösterilen hayranlıktan farksızdı.

Seksenlerde pornografi daha azdı ve bu tür, yalnız, Sayın Bay Serafim Nezhenati ve Lebedev-Morskoï'nin kalemlelerinden dökülüyordu; ancak, bu dalda da, günümüzdekiler gibi tatsız ve iğrenç örnekler verildi.

Döneklerin toparlanma noktası, bu kez *Novoye Vremya* (Yeni Zamanlar) dergisi oldu; günümüzde böyle birkaç toparlanma ve canlanma noktası var. Bu, aydınların sayıca çoğaldığının mı, yoksa, rahat yaşantının çağrısına direnme güçlerinin azaldığının mı bir belirtisidir?

Menşikov'un *Nedelya'sı* (Hafta), *Russkaya Misl*'de ideolojik açıdan yeniden doğma çabasına girdi. «Küçük şeyler»in övgüsü yüzlerce kez tekrarlandı. Öte yanda seksenlerin adamları şu sözü çıkardılar ve onu binlerce kez söyleyip durdular: «İçinde bulunduğumuz dönem, büyük görevler yüklenmeye elverişli değildir.»

Bu örnekler ve özünde birbirine çok yakın olan bu olgular, aydının, halkla ilişki kurabilse de hemen kendi kısır döngüsüne çekildiğinin ve toplumun sorunlarını değil de, bireyin sorunlarını irdelemeye çabaladığının kanıtıdır.

Seksenlerde, insan okuduğundan pek bir şey anlamazdı, ama kitaplardan seçilen bir iki fikri ya da sözcüğü orda burda söylemek modasına kapılmıştı herkes. Mikha-

ilovski, Plehanov, Tolstoy ve Dostoyevski, Dühring ve Schopenhauer okunurdu. Halkı, şaşılası hızla değişik gruplara ayıran çeşit çeşit akımlar ortaya çıktı. Varlık savaşımında gücü yetsin yetmesin eline gelen ilk silâha sarılan zayıf ve «tek» adamın telaşını çok iyi yansıtan şu olguyu özellikle vurgulamak isterim: Çeşitli inançlar büyük bir hızla yaygınlık kazandı. Kuramların yersiz bir acelecilikle ortaya atılması yüzündendir ki halk, seksenlerde ve günümüzde yaygın olan dönecliğin gerçek nedenlerini anlamamaktadır. Unutulmamalıdır ki, böyle okumalara incelemelere dalmış kişiler, bilginin gücünden, değerinden zevk aldıklarından, insanoğluna bilginin sınırlarını genişletmeye, sonsuza dek uzatmaya olanak sağlayacak olan özgürlüğün yolunda savaşma heyecanı veren gerçek bilgiye kendilerini kaptırdıklarından değil, yalnızca kendileri dar bencil amaçlarına, «bireysellik savının güçlenmesine» hizmet eden bir çalışma içinde bulunduklarından bu işi sürdürmektedirler.

«Radikaller», «dirençsizliğin» savunucusu oldular; «kültürçüler», «beş para etmez adamlar» haline geldiler. Öyle ki, en dürüst Rus yazarlarından N. E. Petropavlovski, yani Karonin¹⁷, ancak şöyle haykırabildi: «Elden ne gelir? Onlara yardım edilemez ki! Yardım etmenin yolu yok! Bu yüzdendir ki insan onlara acıyamıyor bile!»

O dönemde de, bugün olduğu gibi kötümserlik yaygındı. Gençler, evrenin anlamı ile ilgili değişik kuşkulara dile getiriyorlardı. *Weltschmerz* intiharların ortak nedeni oluyordu; Tanrı ve din üzerine pek çok şey söyleniyor, ama yararsızlık duygusu bir başka yola saptırıyordu insanları: Bu yararsızlığı, «sade bir yaşam biçimine dönme» çabasıyla birlikte «aydın toplulukları»nın örgütlenmesini oluşturan «toprağa dönüş» hareketinin ardında saklama yoluna gidildi.

17 S. Karonin — asıl adı N. E. Petropavlovski (1853-1892): Rus Narodniklerinden bir yazar. Köleliğin kaldırılmasından ve ataerkil geleneklerin bırakılmasından sonraki köylü yaşantısını anlatmıştı —

Bu aydın topluluklarındaki yaşam, şaşılasi bir açıklıkla, tümüyle bizim malımız olan, bizden gelen bir nihilist bireyciliğin hiç azalmadan sürmekte, güçlenmekte olduğunu gösteriyordu. Aydının doğuştan disiplinsiz olduğu ve tüm toplumsal kibarlıkları, şaşılasi bir hızla gün ışığına çıktı, ve birden, kötü bir düş gibi, Rus aydınının o ölümcül, o iğrenç niteliği görüldü: Rus aydını, yoldaşlarının insanlık onurunu küçük düşürüyordu. Bu toplulukların dramı, hemen hemen kuruldukları gün başlıyordu. Böyle toprağa dönme işine girişmiş birkaç kişi bir araya gelir gelmez, her birinde bir yeni yaşantı başlıyor ve orada, herkesin bencilliğini, kendi «Ben»ini, benliğini kabul ettirmek için giriştiği çılgın ve gözüdünlük savaşın alevleri belirliyordu. İnsanlar, diri diri derileri soyuluyormuş gibi davranıyorlardı; sinirler haraptı, paramparçaydı, ve insanlar komşularıyla ancak kavga etmek üzere konuşuyordu. «Kendini kusursuzlaştırma» bir çeşit ahlâk yamyamcılığına döndü. Belli bir ahlâk yasası kurmak üzere yola çıkmış olan bu insanlar, aslında birbirlerini paralamaya hazırdı. Kendi benliklerinden başka bir şeyin bilincinde olmayan bu kişiler, bir diğerinde aynı bencil duygusallığını gördüklerinde öfkeden kudurur hale gelmekteydi. Artık herkesin gözü bir diğerinin üzerinde, kulaklar kırıyordu. Herkes birbirinden kuşkuluyor, bir diğerini kısıyor, Cizvitlerin entrikacılığı içinde ikiyüzlü, yapay ilişkilere giriyorlardı. Birkaç ay içinde sağlıklı insanlar sinir hastası oldu, ve ölgün ruhlarla, önceki yoldaşlarına karşı, az çok içtenlikle, açık yüreklilikle dile getirdikleri bir nefret duygusu taşıyarak göçüp gittiler.

Benim görüşüme göre, bu dramlar böyle gelişti. Toprağa yakın olmak zorunda olduklarını düşleyen ve derin bir manevi yaşam sürmek isteğinde olan insanları gözünüzün önüne getirin. İsteklerine gem vuramadıklarından köylülerle bir arada yaşamaya kalktılar; tanışları olmayan, geri ve cahil bir çevrenin, bu «nitelikli» kişilere açıkça ya da içten düşmanlık besleyen insanları arasına

katıldılar. Bunlar, alaycı ve meraklı bakışlarla karşılandılar ilkin. Kuşkuyla karşılandılar ve yeni gelenlerin, elleriyle çalışmada gösterdikleri fiziksel zayıflık, mujiğin içine kapanık dünyasını anlamada ve o dünyaya girmede gösterdikleri beceriksizlik ve yeteneksizlik karşısında bıyık altından gülen köylülerle uyum sağlayamadılar. Bu ilkel, kaba ve sade yaşantı, bu renksiz ve tekdüze günler, aydını sıktı, onun o duygulu yüzüne kabalığın damgasını vurarak, özündeki Avrupa kültürünün yaldızını yavaş yavaş, ama tümüyle ve de pul pul soydu. Yazlar, güneşin altında çalışıp durmakla geçiyor; kışlar kötü beslenme, kıtlık ve hastalık getiriyordu. Bayram ve tatil günleri içki ve kavga-dövüş günleriydi. Aydın, nereye baksa, incelikten uzak, kaba saba ve batıl inançlarla dolu mujiği görüyordu. Bir bakıyorsunuz sürekli asılıp duran bir dilenci, bir bakıyorsunuz insana dert açan, başı dertten kurtulmayan bir kavgacı, bir canavar... Sonra bir bakıyorsunuz, dünyanın en akli başında adamından beklenecek sözleri söylüyor bu canavar sandığınız kişi! Dünya üzerine, yaşam üzerine ya da kendisine ilişkin, doğru bir görüş ya da görüşler ortaya koyuyor. Böylece mujik, ruhunun derinliklerinden ansızın doğuveren bir insanlık onuru duygusuyla aydınlanıveriyordu.

Aydın, kendi sakıngan ve karmaşık duygularını bütünü altüst eden mujik karşısında öyle bir şaşkına döndü, öyle yeni duygular geliştirdi ki, bunların ne olduğunu kendisi bile çözümleyemedi. Ancak bu duygular, mujiğin ruhunu okşayacak türden değildi elbet. Bu aydın toplulukları, bir yanlışlığın kurbanı olduklarını hissettiler, ama gururları, bu yanlışın kökenini araştırmalarına elvermedi. Hepsi bir kümeste tünemekte olduklarından, isteseler de kendileriyle baş başa kalamıyorlardı, her biri yanındakinden bir şey gizlemekteydi. Kendini yapmakla yükümlü saydığı görev içinde uğradığı düş kırıklığı ve o görevi yerine getirememenin gizli telaşı içindeydi. Ancak, burada, herkesin duyduğu bu ruhsal çöküş, kişile-

rin, bir diğerrinin duyduğu bunalımı anlama isteğine kapılmasına yol açtı.

Sözsüz bir anlaşmayla her insanın tavır ve düşüncesi denetim altına alındı. İzlenen estetik yasaların bozulması halinde, suçlu, yoldaşları tarafından yargılandı ve yavaş yavaş çarmıha gerildi. Bu tür yargılamalardan sonra ilişkiler büsbütün iğrenç, ikiyüzlü niteliklere büründü. Dışa dönük küçük bir hareket, bu insanlar arasında gelişen ve sonunda kine dönüşen düşmanlığı açıkça ortaya koyuyordu...

Burada şunu eklemek isterim: Bizim aydınların bireyciliği, onları, kaçınılmaz olarak isteriyi andıran birer hasta durumuna düşürüyordu.

Bu hastalığın belirtileri, günümüzün bireycilik ideologlarının hepsinde kolayca görülebilir. İster mistik, anarşist ya da Merezhkovski¹⁸ ya da Svetsitski türü Hristiyan olsunlar, hepsinde de çabuk sinirlenme, sık sık değişen ruh halleri, tutarsızlık, yanlış düşünme, yanlış karar verme, duygusuzluk ve toplumsal körlük egemendir; üstüne üstlük, böylesi hasta insanlar, ilgiyi üzerlerine çekmek, çoğu düşsel olan hastalıklarını ilgi aracı haline getirmek için inleyip duruyorlar.

Kültürü, «bayağı sürü» diye adlandırılan şeyin saldırısına karşı sözüm ona savunmak için çıkarılan şu gıcirtı, söylediklerimi doğrulayacak niteliktedir. Bir kültür adamına hiç yakışmayacak sözleri *Russkaya Misl* dergisinde söyleyen Bay Merezhkovski'den söz ediyorum:

Giordano Bruno bir insan gibi mi öldü? Hayır, bayağı bir sokak köpeği, ya da sokak köpeğinden de kötü bir yaratık gibi öldü, çünkü hayvan, ölürken ne olup bittiğinin bilincinde olmaz, oysa Giordano Bruno, öldüğünü biliyordu.

Buradaki «çünkü» sözcüğü çok yerinde kullanılmış;

18 D. S. Merezhkovski (1865-1941): Gerici Rus yazarı ve eleştirmeni. *Christ and Antichrist* adlı üçlünün ve 1917'den sonra yayımlanan *Emigré*'nin yazarı.

bu adamdaki ve onun gibilerdeki egoyu, onlardaki ölüm korkusunu, Giordano Bruno ve onun gibi sevme yetisine sahip kişilerin duyamadığı ölüm korkusunu açıkça ortaya koyuyor. Bu bedensel yokolma korkusu, yaşamla bağı olmayan kişiler için çok doğal; hem, Bay Merezhkovski ve onun gibilerin, büyük insanlara ve büyük işlere saygı duymasını beklemek boşuna olurdu elbet. Şu sözleri söyleyen birinin ruhunda saygı diye bir duygunun varlığından söz edilebilir mi:

Doğrusunu söylemek gerekirse, ben yokolduktan sonra her şeyin yok olmasını isterim. Aslında tam tamına böyle olacak: kişisel ölümsüzlük olmadığına göre, her şey benimle birlikte ölecek demektir.

Böylesine alçak bir ruhun, «ben»i, eceliyle ölmekle lağında boğulmak arasındaki ayrımı, gözler önüne serili dünyayı sevgiyle kucaklayan büyük bir ruhla, zihinsel çürümenin mikrobunu barındıran kendisi gibi bir mikroorganizma arasındaki ayrımı artık göremeyeceği bir düzeye indirgemesi doğaldır.

Bay Merezhkovski gibileri, «kültürel değerleri» ve «yüzyılların mirasını» savunma gereksinimi üzerine ağlayıp sızlandıklarında, içtenliklerine inanmak olanaksızdır.

Garip yaratıklar bunlar. Dünyanın en yüksek çan kulelerinin dibinde küçük köpekler gibi koşuşur, yeryüzünün bu büyük çanlarının sesine, kendi kıskanç çılgınlıklarını katabilmek için vargüçleriyle havlar, ulurlar. Zaman zaman biri kalkar, Lev Tolstoy'un atalarından birinin bir zamanlar «falan bakanlıkta» çalıştığını, Gogol'un çok kötü huyları olduğunu ve buna benzer daha birçok değerli bilgiyi aktarır. Bunlar doğru olabilir, ama bu tür gerçekler öyle değersiz, öyle önemsiz ki...

Seksenlerle içinde bulunduğumuz dönem arasında kurduğumuz koşutluğu sürdürürken, o günlerin aydınınının egosunun töresel yönden daha dürüst olduğunu söylemek gerek. O dönemde nicelik açısından az da olsa sağlıklı bir

gençlik görülebiliyordu. O yılların gençleri, serseriliğe, sadizme vurmamıştı kendilerini, kadınının sömürülmesi fikrine kapılmamışlardı. Belki de o günlerdeki yasal ve töresel engellemeler bu olayları önlüyordu denebilir. Bu ego, acemi bir rahatsızlık ya da oturmamışlık duygusuyla Sağa kaydı, ve Sağa vardığında, önceki yoldaşlarını, günümüzde çok görülen biçimde, «gözünün içine baka baka kandırmak»tan utandı.

O günlerin aydınının ortak niteliği olan acemilik ve kendini ortaya sürmede gösterdiği isteksizlik, şu örneklerle anlatılabilir: Nietzsche üzerine Lopatin, Grot ve yanılmıyorsa Trubetskoy ya da Vedenski'nin yazdığı makalelerden oluşan *Felsefenin ve Ruhbilimin Sorunları* adlı kitap 1892 yılında yayımlandığında, dine ve de toplumculuğa karşı çıkan birinin düşüncelerini inceleme heveslerini gizli tutma çabasında olan çoğu genç, kitabı gizli gizli okudular, çünkü, onlara Çernişevski, Lavrov, Mikhaïlovski ve Plehanov'u okutan eski radikalleri incitmek istemiyorlardı. Elbet bu, saçma bir davranış, çünkü bu, gençlerin içsel özgürlük ve onur duygularının çok yetersiz, çok zayıf olduğunu ortaya koyuyor. Bu belki de, kişilik yaratma yetisine sahip bir toplumun yaratılmasına ve kitlelere giden eski yolun —demokrasiden toplumculuğa giden yolun— doğru ve sağlıklı olduğu üzerine duyulan güdüsel bir duygunun, coşkun yaşamın çakıldaşları arasından o dönem insanların yüreğine sızmakta olduğunu gösterir.

Daha önceden olduğu gibi, günün aydını, ülkenin yanlış çizgilerde yönetildiğini açıkça görebiliyordu. Gene de, toplumsal sorunlara hemen ve güçlü çözümler getirilmesi gereği üzerine belli belirsiz bir duygu vardı içinde, ve önceden olduğu gibi, kendisini, ülkenin düşünsel enerjisinin tek sahibi olarak görüyordu.

Yaşam pazarında bugünkünden daha da ölü bir stok, satılmayan bir maldı aydın. Ona her zamankinden büyük bir düşmanlık besleyen hükümet, aydını yadıyor, *zemstvo* ve kapitalistlerse, bu gücü, değişen yaşam koşullarının

—sanayinin büyümesinin, köylülerin kültürel gereksinimlerinin gelişmesinin yarattığı yeni koşulların— gerektirdiği ölçüde kullanamıyordu.

Seksenlerin bir sessizlik, kötümserlik ve umutsuzluk dönemi olduğu düşüncesi, kanımca abartılmış bir görüştür; ama bu belki de, «bugün»ümüzün, dünden çok daha kötü olduğundan, belki de, bize kadar gelen şeylerin daha şimdiden başıboşluğa dönmekte olan sıkıcı ve basit nihilizmin doğmasıyla abartılmış olmasındandır. *Zemstvo*'daki «üçüncü öge»nin Serbest İktisat Derneği'nin¹⁹ yaptığı işi, *artel* ve yerel zanaat ve ticaret üzerine hazırlanan belgeleri anımsayacak olursak, gerçekleştirilmesi hiç de kolay olmayan, değeri tartışma götürmez büyük işlerin önümüze serildiğini görürüz.

Elbet, o vakit de, şimdi olduğu gibi, küçük ve önemsiz birtakım farklı noktaları vurgulama eğilimi vardı, düşman görünürlerde yoktu; o vakitler bile herkes, kendi küçücük benliğinin kendisi gibilerden oluşan kalabalıkta başköşede durmasını isterdi, ancak bu, bugünkü gibi iğrenç ve anarşik biçimlerde gelişen bir savaş haline gelmezdi. Bu, gözü kapalı bir saptama değil, o dönemlerin ve günümüzün edebiyatına dayanan bir incelemenin sonucunda varılan yargıdır.

Şu sıralarda, ağır sövgü ve saldırılara hedef olan Menşikov'u ele alalım. Onun ahlâk ilkelerini benimseyen kişilerden, ve de giderek artan bu benzerlik yüzünden geliyor bu saldırılar. Menşikov bugün ne olursa olsun, o dönemde verdiği ürünler, kuşkusuz, kültürel değerleri olan ürünlerdi ve o dönem aydınlarının daha dürüst ve daha çok çalışan bir kesiminin —köy ve kent okullarındaki öğretmenlerin— gereksinimini karşılamaktaydı. Struve²⁰ ve

19 *Serbest İktisat Derneği*: Rusya'da, ekonomik incelemeler yapmak üzere kurulmuş ilk dernek. 1765 yılında kurulan bu dernek, dünyada, kendi konusunda en eski olanıdır. 19. yüzyılda, liberal aydınların eylem merkeziydi. —*Ed.*

20 P. G. Struve (1870-1944): Rus burjuva iktisatçısı ve siyaset yazarı. —*Ed.*

benzerlerinin ortaya koyduğu «ufak tefek» çalışmaları Menşikov'un ürünleriyle karşılaştıracak olursanız, Menşikov'un, hiç değilse içtenlikli, yetenekli olduğunu, halkın duygularını anlayabildiğini göreceksiniz.

Nedelya'nın editörü Menşikov'un, Çukovski'nin V. Kolenko üzerine, Merezhkovski'nin L. Andreyev üzerine, Berdyayev'in²¹ devrim üzerine yazdığı makaleler gibi, günümüzün *Russkaya Misl'*inde yapılan saldırılar gibi yazıların, kendi dergisinde çıkmasına izin vermesi düşünülemez.

Bütün bunlar, aşağıda açıklayacağım bir önermeyi örneklemek için anlatıldı: Rus bireyciliği, kendi gelişme süreci içinde hastalıklı bir niteliğe büründü, bireyin toplumsal ve ahlâki ölçütlerinde bir düşme görüldü ve bütün bunların yanı sıra, düşüncenin militan güçlerinde genel bir zayıflık başgösterdi.

Gelin, eski edebiyatın, *Ecinniler*, *Azgın Deniz*, *Uçurum*, *Bakire Toprak*, *Duman*, *Hiçbir Yer* ve *Bıçak Bıçağa* gibi yapıtlarını ele alalım; bu kitaplarda, başka bir yazınsal grubun, Rahmetov, Ryabinin, Stozharov, Svetlov²² gibileri aracılığıyla anlatmayı üstlendiği tipe karşı güçlü, hırslı bir kin duygusunun yansıtıldığını görüyoruz. Bu kinin sebebi neydi? Kuşkusuz, Rus tarihi üzerine kesin görüşleri olan, Rus kültürünün gelişmesi üzerine kendi öz tasarıları bulunan ve ülkenin başka bir yol izleyemeyeceğine—tersini savunacak kanıtımız olmadığına göre—içtenlikle inananlar arasında beliren bir korkudan kaynaklanı-

21 N. A. Berdyayev (1874-1948): Ekim Devrimi'nden sonra ülkeden göç eden Rus gerici düşünürü. —*Ed.*

22 Rahmetov: Çemişevski'nin (1828-1889) *Ne Yapmalı* adlı romanının baş kişilerinden.

Ryabinin: V. M. Garşin'in (1855-1888) *Sanatçılar* adlı öyküsünde bir kişi.

Stozharov: D. L. Mordovtsev'in (1830-1905) *Zamanların Belirtileri* adlı romanında bir kişi.

İ. V. Svetlov: Omulevski'nin (1837-1883) *Adım Adım* adlı romanında bir kişi. —*Ed.*

yordu bu kin. Herkesin kendine göre «bir düşündüğü» vardı ve bilindiği gibi, edindiği ve savunduğu bu fikirlerin bedelini pahalı ödemişti. Bu «fikirler» yanlış, hatta ülkeye zararlı bile olabilirdi, ancak, biz burada bu fikirlerin değil, onların yazarlarının içtenlik derecesinin değerlendirmesini yapıyoruz. Bunlar radikalizme karşı kimi vakit yabanıl, kimi vakit —Pisemski'nin²³ yaptığı gibi— yavan ve çirkin ama her zaman açıkça ve güçlü bir biçimde savaşımlardı.

Günümüzdeki okumuşlardan, ülkenin geleceğini umursamaları pek beklenemez. Önde gelen yazarlarımız bile, onlara göre, kendi anayurtlarının en iyi olasılıkla ikincil durumda olduğunu, toplumsal sorunların, onlarda bireyin varlığının gizlerinin uyandırdığı yaratıcı itilimleri uyandırmadığını, sanatın sanat için olduğuna inandıklarını, ülkenin geleceğinin, siyasetin ve partilerin üzerinde, günün, yılın ya da yüzyılın çıkarlarıyla ilgisi olmayan özgür ve nesnel bir sanatın geçerli olduğuna inandıklarını yadsımayacaklardır belki de. Bu tür sanatın varlığını düşünmek bile güç, çünkü, yeryüzünde var olup da, bilinçli ya da bilinçsiz olarak belli bir toplumsal gruptan yana olmayacak, o grubun çıkarlarına kendisini bağımlı kılmayacak, kendi öz istekleriyle çakışan çıkarları savunmayacak ve o çıkarlara düşman olan gruplarla savaşılmayacak akıllı başında bir adam olamaz.

Anadan doğma sağır ve dilsizler, bu yasanın dışında kalır elbet; sakatlar, akıl hastaları da bu sınırın içinde düşünülemez, ve daha önce de belirttiğim gibi, «holigan»lar da kendilerini bu kurallardan soyutlayabilirler. Ancak, şunu da belirtmek gerekir, sokak «holigan»ları (serserileri) kendi aralarında kümelenmiş, örgütlenmişlerdir, bu da gösterir ki, toplumsal gruplaşmaların önemli olduğu bilinci, «holigan»ın ruhunda bile tümüyle sönmüş değildir.

23 A. F. Pisemski (1820-1881): Tanınmış Rus yazarı. Belli başlı yapıtları arasında *Bin Ruh* adlı romanıyla *Acı Bir Kader* adlı oyunu sayılabilir. —Ed.

Bununla birlikte, gelin, bir an için, özgür, tümüyle nesnel, her şeyi aynı ve eşit gören bir sanatın var olduğunu düşünelim.

Günümüz yazarlarının devrimci psikolojisini küçümseydiğini, önemsiz saydığını, hatta ona tümüyle yabancı ve düşman olduğunu gösterecek kanıtları ortaya koymaya gerek yok.

Günümüzün en öndegelen yazarları, bu anlayışı, kendilerine uygun bulmadıklarını, ve kendi yöntemleriyle bu anlayışla savaşmakta olduklarını yadsımayacaklardır sanırım. Son yıllarda, hepsi de, bu eski Rus tipi üzerine «birkaç tatlı söz» etme yarışına girdiler. Tutumlarının ne denli «nesnel» ve «içsel olarak bağımsız» olduğunu görelim.

Tolstoy, Turgenyev ve Gonçarov, hatta Leskov ve Pisemski bile, okurlarında çok iyi izlenimler bırakmış, devrimcinin tinsel değerlerini övmüşlerdir. Okur, Dostoyevski'nin olumsuz roman kişilerini, Turgenyev'in ve Tolstoy'un olumlu kişileriyle karşılaştırabilir; Leskov ve Pisemski'nin abartmalarını göze batmaktan kurtarmak için Boleslav Markeviç ve Vsevolod Krestovski'yi örnek gösterebilir. Bu ikisi, çok daha nesnel olmayı başarmıştır.

Yukarıda adını verdiğimiz yazarlara göre devrimci, kötülük düşünmeyen, iradesi güçlü, kendine inancı büyük, tehlikeli ve iyi silâhlanmış bir düşmandır.

Günümüz yazarları, ağız birliği etmiş gibi, çok daha değişik bir tipler karşımıza çıkmaktadır. *Karanlık*'daki başkışı, apaçık görülüyor ki, akli kıt biri. İrade gücü olmadığından, hemen dengesini yitiriveriyor. *Yedi Asılmışların Öyküsü*'ndeki²⁴ kişiler, uğruna darağacına gittikleri şeylere karşı ilgi duyuyormuş gibi görünmüyorlar; kitap bitiyor da, kimse ortak davanın adını ağzına almıyor. Büyük bir sikkınlık içinde yaşamış, tutukevi duvarları dışındaki yaşamla bağları olmayan ve umutsuz bir hasta-

24 *Karanlık ve Yedi Asılmışların Öyküsü*: Devrimci savaşımı çarpık açıdan yansıtan Rus yazarı Leonid Andreyev'in (1871-1919) yapıtları. —*F.d.*

lığa yakalanmış birinin ilaç alması gibi rahatlıkla ölümü kabullenen kişiler izlenimi bırakıyor hepsi.

Artsibaşev'in aptal ve gülünç Sanin'i, yazarın bu kahramanı karşısına çıkardığı bütün Sosyal-Demokratlardan üstün. *Milyonlar*'da Sosyal-Demokrat garip bir kişilikle çıkıyor karşımıza, öte yanda *Dehşet*'deki devrimci, düpedüz bir alçak. *İnsanlık Dalgası*'ndaki kişiler,²⁵ hep korkak. Sologub'un Sosyal-Demokrati Alkina'nın,²⁶ Rus devriminin kadınlarıyla ne benzerliği var?

Alışılmışın dışına çıkmaya istekli olmayan Kuprin bile, öyküsündeki kadın Sosyal-Demokrati bir denizcinin saldırısına uğratıyor; gene bir Sosyal-Demokrat olan kocası, aşağılık bir adam²⁷.

Önderlerinin peşinden giden yazarlar takımı da, devrimcilerin ayağına çelme takmaya, —son derece yeteneksiz bir biçimde— onların davranış ahlâkına, ilkelerine, belki de, günümüzde yaşayan tek güzel şeye gölge düşürmeye, çamur atmaya girişti.

Bu saldırılara bir nesnelcilik maskesi de takıyor, ve devrimciyi soğukkanlılık içinde, rahat rahat, kaygısızca lekeliyorlar. Devrimciyi aptal, bayağı ve bezgin bir yaratık olarak anlatırlarken, o beceriksiz sinsiliklerini, bir sevecenlik gösterisi ardında gizliyor, bu halleriyle de hastasını avutmaya kalkan ihtiyar ve kendisi hasta olan bir hemşireyi andırıyorlar.

Düşmanı horlayıp alçaltmada, onun açık saldırganlarının —Klyuşnikov, Diyakov, vb. nin— bile uygulamadığı yöntemleri uyguladıklarına göre, neyi savunuyor günümüz yazarları? Ters bakışlarının, çatık kaşlarının nedeni ne?

Bu acıklı durumun açıklaması, yazarlarımızın, önüne gelen her şeyi ve herkesi zehirleyen, bir yandan da sinsi

25 *Milyonlar*, *Dehşet* ve *İnsanlık Dalgası*: M. Artsibaşev'in yapıtları. —Ed.

26 Alkina: Dekadan yazarlardan Fyodor Sologub'un (1863-1927) *Yaratılmış Bir Efsane* adlı romanındaki kişi. —Ed.

27 A. Kuprin'in *Deniz Tutması* adlı öyküsünden söz ediliyor. —Ed.

sinsi iktidara tırmanmaya çabalayan dar görüşlülüğün büyüüne kapıldığını söylemekle yapılabilir. Burada, toplumsal ahlâkın düşüşü ve Rus yazarı tipinin alçalması olgusuyla karşı karşıyayız.

Genç edebiyatımız, Avrupa edebiyatının gelişme tarihinde, şaşırtıcı bir görüngü olmuştur. Batı edebiyatlarından hiçbirinin böylesine parlak bir yetenekle, böylesine güçlü bir hızla doğmadığını söylersem, abartma yapmış olmayacağım. Avrupa'da hiç kimse böylesine önemli ve dünyaca tanınan kitaplar yaratmamış, anlatılmaz derecede kötü koşullar içinden böylesi olağanüstü güzellikler üretmemiştir. Batı edebiyatıyla ülkemiz edebiyatını karşılaştırdığımızda ortaya çıkan sonuç budur; yüzyıl gibi kısa bir zamanda, Rusya'daki kadar büyük bir adlar yığını hiçbir yerde görülmemiştir; hiçbir yerde, bizimkiler kadar çok güçlülere katlanan yazar olmamıştır.

Edebiyatımız, bizim gururumuzdur, bir ulus olarak yarattığımız en güzel şeydir. Bütün felsefemiz, edebiyatımızda yansıtılmıştır; o, özsel değişmelerin yansımasını içerir; böylesine gizemli bir hızla fışkıran bu eşsiz tapmakta, büyük güçlerin akılları, kutsal güzelliklerin yürekleri, yani gerçek sanatçıların akılları ve yürekleri tüt müştür. Bunların hepsi de, gerçekliği içtenlikle ve doğru olarak yansıttıkları gibi, yaşadıkları, gerçekleştirdikleri şeyi haykırıyorlar: «Rus sanatının tapınağını, halkın suskun yardımıyla biz diktik; bize esin veren halktır; halkı seviniz!»

Bütün insanlık için büyük önem taşıyan konular, bizim tapmağımızda, her yerdekenden daha sık ve gür bir direnmeyle yansımıştır. Rus edebiyatının önemi, onun gücüne ve güzelliğine hayranlık duyan bir dünyaca tanınmıştır. Edebiyatımız Batı'ya, daha önce hiç tanımadığı, olağanüstü bir şeyi, Rus kadını göstermiştir; bu edebiyat insanoğlundan, bir ananın sınırsız ve adanmış sevgisiyle söz etmesi açısından eşsizdir.

Edebiyatımıza düzülen bu övgüyle, aydınlarımıza yapılan yergi arasında bir çelişki varmış gibi görünebilir; ancak bu yalnızca görüntüsel bir çelişkidir. Eski Rus

littérateur'ünün psikolojisi, o dönemlerin aydınlarınca kabul edilen siyasal öğretilerden çok daha geniş ve yüksekti. *Narodnik* ideolojisinin kapsamına Sleptsov, Pomyalovski, Levitov, Peçerski, Gleb Uspenski, Osipoviç, Garşin, Potapenko, Korolenko, Şçedrin, Mamin-Sibiryak ve Stanyukoviç gibi yazarları almaya çalışırsanız göreceksiniz ki, Lavrov, Yuzov, Mikhailovski'nin *Narodnik* vargıları, onlar için bir çeşit Prokrustes yatağıdır.²⁸ Genelde «katıksız *Narodnik*» sayılanlar — Zlatovratski, Karonin, Zasodimski, Bazhin, O. Zabiti, Nefedov, Naumov ve daha birçok *Oteçestvenniye Zapiski, Delo, Slovo, Misl ve Russkoye Bogatstvo* işbirlikçileri, bu kapsamın içine girmezler. Bunların her biri, arkalarında, bize şunu söyleme hakkı veren ürünler bıraktılar: bir siyasal öğretinin, yazarın sanatsal gücünü engellemesi halinde, o dönemde yazar, siyasetin üstüne çıkabilir ve günümüzde olduğu gibi kölece boyun eğmezdi. Bu şu demektir ki, eski edebiyat, tüm Rus aydınlarının duygu ve düşüncelerini, ruh hallerini özgürce yansıttı; günümüz edebiyatıysa tümüyle, kendi saflarını düzenleme, canlandırma işine dalmış, kendine güvenini yitirmiş, seksenlerde alıştığı üzere önüne geleni kapan aşağılık dargörüşlülerin beğenilerine hizmet etmektedir. Olguculuktan gizemciliğe, maddecilikten idealizme sıçrayan, bir kaleden öbür kaleye koşan, kurtuluşlarını hiçbirinde bulamayınca koşmalarını sürdüren edebiyatçılar, şimdi kendilerine yeni bir kale — pragmatizm kalesi dikmeye başladılar, ama kuşkusuz, burada da içsel yıkılışlarını önleyecek korunağı, kurtuluşu bulamayacaklar.

Günümüz yazarları, dar kafalıların yanlış adımlarını izlemekte, slogan ve fikirleri, insanın burnu durmadan aktığında kullanılıp atılan mendiller gibi kabullenip bırakmaktalar. Ancak açıkça görülüyor ki, bugün, yazarın

28 Prokrustes yatağı: Mitolojide Atina ile Megara yolu üstünde bulunan bir haydutun biri küçük, biri büyük iki yatağı. Bu haydut gelen geçen yolcuları soyduktan sonra uzun boyluları küçük yatağa yatıp, ayaklarını keser, kısıkları da büyük yatağa yatıtırıp, ayaklarından çok kan akıtırır. —Ş.Y.

kafasında vızıldayan en büyük ve en sesli arı, demokrasi düşmanlığıdır.

Edebiyatımızı, zenginlik ve yazar tipi çeşitliliği açısından şöyle bir inceleyin: Pomyalovski ve Leskov gibi, Sleptsov ve Dostoyevski, Gleb Uspenski ve Korolenko, Salnikov-Şcedrin ve Tyutçev gibi eşsiz, özgün ve yetenekli sanatçıların, üstelik aynı dönem içinde bir araya geldiği nerede görülmüştür?

İncelemenizi sürdürün, gördüğünüz değişik yüzler, çalışma yöntemleri, düşünce çizgileri ve dil zenginlikleri karşısında şaşkınlığınızı gizleyemeyeceksiniz.

Rusya'da, her bir yazar, göze görünür biçimde tekti, hepsi birer bireydi, ama bütün yazarlarımız, tek bir dürtüyle —ülkemizin geleceğini, halkımızın yazgısını ve ülkemizin dünyada oynayacağı rolü anlama, duyma, sezme dürtüsüyle— çabalarını birleştirmişlerdi.

Rus yazarı, insan ve birey olarak, yaşama, edebiyata, çalışmaktan belki bükülmüş halka ve küskün topraklarına karşı duyduğu büyük sevginin ışığı içinde pırıl pırıl kalmasını bilmıştır. Dürüst bir savaşçı, kendini hakikate adanmış bir kişidir. Çalışırken bir dev, başkalarına karşı tutumunda bir çocuk gibidir. Onun ruhu, bir gözyaşı damlacığı kadar berrak, Rusya'nın solgun göklerindeki yıldızlar kadar parlaktır.

Yaşamı boyunca yüreğinin bütün güçlerini, hakikatin utkusuna adanmış, halkının kötü koşullarını hiçbir vakit gözardı etmemiş, ama Frenssen'in Almanları, Kipling'in İngilizleri ayırdığı ve d'Annunzio'nun İtalyanları ayırmaya başladığı gibi kendi halkını dünya halklarından ayrı bir yere koymamış, soyutlamamıştır.

Rus yazarının yüreğindeki sevgi, ülkede atan tüm yüreklerde tepki yaratacak kadar güçlü bir çanın gelecekten haber veren sesi gibi yankıdı.

«Bunları biz de biliyoruz,» diyebilir okur.

Bildiğinize kuşkusuz yok, ama sözüm yazarlaradır. Bana öyle geliyor ki yazarlar, edindikleri ünle sarhoş olmuşlar. Onları kucaklayan, pohpohlayan, kendisine yağ-

dırılan lanetleri duymasın diye kalın etli parmaklarıyla kulaklarını tıkayan şehvet düşkününü bir «dar görüşlü» kadının büyüüne kapılmışlardır. Okurun, dostu saydığı yazara karşı daha önceki tutumunu biliyorum. O okuru çoğu kez, X adlı yazarın kendini içkiye vurduğunu, başını acıyla eğdiğini, dostu ve öğretmenini için gözyaşı döktüğünü öğrenme çabası içinde gördüm. X'in kendini içkiye vurmak için binlerce geçerli nedeni olduğuna inançla okuyordu bu özel bilgileri.

Kanımca günümüzün okuru, çağdaş yazarlar üzerine kendisine ulaşabilecek böylesi söylentilere yalnızca hoşgörüyle gülmekle yetinecektir.

O günlerin yazarı ne söyler, ne öğütlerdi?

«Büyük Rus dilini yaratan halkınıza inanın, onların yaratıcı güçlerine inanın. Diz çökmüş insanların doğrulmasına yardım edin, yanlarına varıp onlarla birlikte yürüyün. Rusya'nın soylu kadını sayın. Onu, Rusya'yı yaratma görevine katkıda bulunan bir yoldaş ve bir dost olarak sevmeyi öğrenin!»

Binlerce genç bu çağrıya uydu. Yılların yüküne omuz verdiler, halkın en ilerici en büyük güçlerini seferber ettiler, düşmana karşı silâhla saldırdılar, çoğu bu savaşım içinde can verdi. Ama amaca varıldı: Halk uyandı, sağına soluna bakmıyor; kaçınılmaz savaşımı düşünüyor şimdi, öncüler arıyor halk, öncülerin sesine kulak kesilmiş, bekliyor.

Ama halkın öncüleri meyhanelerde, genelevlerde sürdürüyor.

Bu sözlerimle kimseyi incitmek istemiyorum — neden inciteyim ki? Yalnızca herkesin bildiği, kanıt gerektirmeyen bir şeye işaret ediyorum. Kitaplar, eleştirmenler ve günümüzün basını bu hakikati ortaya koymakta. Utanç dolu hakikat, çarpıtmadan, başka sözcüklerle anlatılabilecekti kuşkusuz, öyle yapardım.

Ozanın yüreği, artık yaşamın bütün seslerine —kahkahalarına, hıçkırıklarına ve çığlıklarına— cevap veren

bir rüzgâr çenki²⁹ değil. İnsanlar, çevrelerindeki izlenimlere karşı öyle duyarlı değil artık, ve giderek azalan kahkahalarında, yorgunluğun, bitkinliğin notaları inliyor. Bir zamanlar kutsal olan yiğitliği, yılmazlığı, şimdi umutsuzluğun yabanılığine döndü.

Ozan, aydın olmaya başlıyor artık; büyük hakikatlerin ve gözlemlerin yüksek kulelerinden, önemsiz gibi görünen olgular vadisine indi, büyük çabalara, derin uğraşılara girişti. Ödünç alınmış ve yabancı fikirlerin yardımıyla övmeye çabaladığı ve anlamı kendisine de yabancı olan sözcüklerle tanımlamaya, açıklamaya çalıştığı zor yaşıntılara taktı gözlerini. Biçim, giderek daha belirgin, daha değerli, sözcüklerse giderek daha soğuk, daha zayıf içerikli olmaya başlıyor. Duygularda içtenlik, ölmeye yüz tutmuş; üstelik, kurtuluş yok. Kanatları yolunmuş olan düşünce, cansız bir çabayla sıkıntılar bataklığına inmekte. Giderek daha hasta, daha umutsuz hale gelen yılgın ve ölgün bir kuş gibi düşmekte, parçalanmakta düşünce. Bir kez daha, korkusuzluk yerine, şiddet görüyoruz burada; öfke, düşük çeneli ağızlara yerleşmiş, kin, kaba bir fısıltı halinde duyulmakta, sağa sola korkunç, sinsi bakışlar batırmakta.

Eski yazarlar, geniş kavram güçleri, uyumlu bir dünya görüşü ve yaşama sevinciyle dolu olurdu. Uçsuz bucaksız dünyamız, gözleri önüne serili olurdu. Görürdü onlar dünyanızı. Günümüz yazarlarının «kişiliği» yazılarında yansıyor, öte yanda gerçek kişilikleri —duygu ve düşüncelerinin toplamı— giderek daha karmaşık, bulanık, ve —doğruyu söylemek gerekirse— daha acınası bir hal alıyor. Yazar artık, dünyanın bir aynası değil, o aynanın kırık bir parçasıdır. Bir vakitler toplumsal görünümü yansıtan sır, solmuştur. Sokaklara atılmış duran kırık ayna parçası, sokakların tozuyla ayna olmaktan çıkmış; dünyadaki yaşamın büyüklüğünü değil, sokak yaşantısının ve yıkık ruhların kırpıntılarını yansıtabiliyor ancak.

29 Çenk: Arpı andıran telli bir çalgı. —Ş. Y.

Ülkemizde yeni bir yazar tipi doğdu. Bir dalkavuk bu, eğlenceye oldum olası düşkün dar görüşlülerin beğenilerini doyurma işini yüklenmiş bir maskara. Böyle bir insan ülkesine değil, kamuya hizmet eder; hem de tanıklık edip yargılanmak üzere çağrılan biri gibi değil, zengin bir adam karşısında el-pençe-divan duran cimri bir dalkavuk gibi hizmet eder. *Yazarın Takvimi*'nde görüleceği üzere açık açık kendisiyle alay ettirir. Çevrenin kahkahaları ve onayları, saygılarından daha değerlidir ona göre. Yazarın, efendisine pis şakalar yapmaya istekli olması, dar kafalıda, uşağına karşı bir aşağılama, bir nefret duygusu uyandırırsa gerek.

Kişinin, kendisine olan saygısı, başka ölçütler yanında, bayağılığa ve kötü alışkanlıklara karşı duyduğu nefretle de ölçülür. Rusya'da, çağdaş «kamuoyu öncüsü», bayağılığa karşı duyduğu nefreti yitirdi, tersine, Rus edebiyatı tapınağına bayağılık getirdi. Rastgele çamura batırıldığı kendi adına bile saygısı yok. Kendi adını, edebiyat hilecileri ve kazıklayıcılarıyla, dolandırıcılarıyla yanyana koyarken küçücük bir utanç bile duymuyor. Ustaca, el çabukluğuyla yazmayı öğrendi, sözcüklerin hokkabazı oldu, ve borusunu öttürmede çok becerikli olduğunu gösteriyor, çatlak sesleri, ustaca çıkarmasını iyi başarıyor.

Zaman zaman dar görüşlülerin borusunu, aynı bir papağan gibi öttürüyor. Dar görüşlü bu seslere gülümseyerek kulak veriyor, çünkü biliyor ki, bütün bu velvele, sırtına bir iki okşayıcı elin degeceğini bildiği an çılgınlıklarını şükran vızıltılarına dönüştürecek bir sokak köpeğinin sesidir.

Dar görüşlü, eski edebiyatın aslanlarının korkunç gürlemelerini anımsadığında, rahatça göğüs geçiriyor ve gururla çevresine bakınıyor: gün, onun günüdür artık. Peygamberler ölmüştür, onların yerini, gerçek güzellik ve sevgiye çelme takmaktan yorulduğunda kendisini eğlendirecek şey arayan bu kurbağayı neşelendirmek için elinden geleni yapmaya hazır soytarılar almıştır.

Zeki ve çekici yazar George Sand, bir keresinde, «Sa-

natçılık, bütün alanlarda geniş bilgiye sahip olmaksızın gelişebilecek bir yetenek değildir,» demişti. «Sanat yapacak kişi, deneyim sahibi olmalı, arayışlar içinde bulunmalıdır; her şeyden önce birikim sahibi olmak, çok sevmek, çok çile çekmek, ve aynı zamanda durup dinlenmeden çalışmak zorundadır. Kılıç kullanmadan önce savunmayı öğrenmek zorundadır insan. Yalnızca sanatçı olan bir sanatçı, güçsüzdür, yani sıradan bir insandır, ya sivrilemez, yok olur gider, ya da aşırı uçlara varır, yani, çıldırır.»

Sıradan kişiler ve çılgınlar — işte günümüzün iki yazar tipi.

Ülkemizin içinde bulunduğu süreç, yazarın derin bilgiye sahip olmasını gerektiriyor, ancak yazar, bu isteklere karşı sağırmış gibi duruyor, umursamıyor.

Edebiyatımız, büyük zekâların sürdüğü bir tarla gibi. Ancak, yeni gübrelenmiş ve renk renk çiçeklerle donatılmış olan bu tarlada, şimdi bilgisizliğin yabanıl otları bitmekte, renk renk kâğıt parçalarıyla —Fransız, İngiliz ve Alman kitaplarının kaplarıyla— çöp tarlası haline gelmiş. Batılı dar görüşlülerin, bize yabancı olan değersiz ve hastalıklı fikirlerinin çöpleri bunlar. Bu, «devrimin cennetle uzlaşması» bile değil, düpedüz, geçmişin anılarına çamur atmak için gösterilen yabanıl ve pis bir çaba. Kendisine her şeyin yabancı olduğu bir dışarılıklı geldi. Taze mezarların üzerinde tepinmekte; kan birikintilerine basmakta bu dışarılıklı. Çürümekte olan dişlerini göstere göstere sırtan lekeli bir surat. Yabanıllık hastalığına tutulmuş olan bu kişi, kendini bir fatih sanıyor. Onun o tutarsız zırvalarına bugün kulak verenleri görünce zevkten ne yapacağını bilmiyor, atlıyor, sıçırıyor, şımarık zafer çılgınlıkları atıyor. Kısa ömürlü bir tırtıl böceği gibi, yarının onu lanetleyeceğini hiç düşünmeden tek bir günün sesini dinliyor, kısa, kuru gürültülerle avunuyor.

Günümüz aydını neler konuşur?

«Yaşam nedir?» diye sorar. «Her şey kurtlara yem olacak. Ey insanoğlu! Sen ölünce, yaptığın iyilik de, kö-

tülük de seninle birlikte mezara gidecek. İyi de bir, kötü de; ölüm karşısında hiçbirinin ayrıcalığı yok.»

Bu yeni fikirleri duyan dar görüşlü, onaylama anlamında başını sallar, «Elbet,» der. «Yaşamı yaratmanın anlamı olmadığı gibi, değiştirmeye çalışmanın da yararı yok; iyilik de bir, kötülük de, iyi de bir, kötü de. Neden yaşamın anlamını arayalım? Yaşamı olduğu gibi kabul edelim, elimizden geldiğince günümüzü gün edelim, tuttuğumuzu koparalım, eğlenelim. Eğlenelim ki, yaşamımız boş ve rahat geçsin.»

Pişkin ve yüzsüz bir tavırla kendi ahlâk yasalarını —ağır suçların cezalandırılmasında uygulanan yasaları— çiğneyen dar görüşlü, günlerini kokuşma ve anlamsızlıkla doldurur, insanoğlunun maddi ve manevi yapısına karşı iğrenç ve aşağılık suçlar işler boyuna, ve bütün bunlar, ona büyük bir haz verir.

Ayrıkotu gibidir dar görüşlü, bir türlü ölmez. Kökünü kazımadan —yani özel mülkiyeti ortadan kaldırmadan— tarlayı ne kadar sürseniz, yok edemezsiniz onu. Başınızı çevirinceye dek yeniden biter, saf saf gelişir ve çevresindeki tüm çiçekleri kökleriyle, dallarıyla boğarak öldürür. Ölümün haz verici olduğu kabul ettirilmiştir ona, ve o, bu kuralı benimser, kendi çıkarına kullanır, çünkü böylece, ruhunda sakın bir nihilizm duygusu uyanmaktadır —başka da bir şey uyanmaz zaten. Dar görüşlüler, miğde bulantılarını, hazımsızlıklarını gidermek için, dolu ve leziz tabaklarını, yaşayan her şeyin yok olmaya mahkum olduğu sanısıyla tadlandırırlar. Öte yanda yanaşmaları, yani ölüm üzerine şiirler düzen ısmarlama ozanlar, ölüm korkusuyla zehirlenir, solar, ve şöyle inler: «Yok oluyoruz, çünkü birey için ölümsüzlük yok!»

Aptallarla çocuklar doğru söyler demişler ya!

İşte, günümüz edebiyatının Çukovski'nin apaçık dile getirdiği hakikati — insanoğlunu ve yazarı yerin dibine batıran hakikat: «*Şiddet ve dehşet*, söz yerindeyse, edebiyatta moda oldu. *Aydınlar, şair ve sanatçılar, asid damlalarını emer gibi emiyorlar edebiyatı*; öte yanda Andre-

yev'in büyük bir istekle adını kattığı edebiyat okulu, tümüyle şiddetten kaynaklanıyor ve onunla besleniyor. İnsanın günümüzde gerçek bir ozan olabilmesi için, dehşet duyma yeteneğine sahip olması gerekiyor. Blok, Bely, Bryusov ve Leonid Andreyev, farklı olabilirler ama gene de, Tolstoy'un Ivan İlyiç'ine o inlemeli ve uzatmalı 'Uu-uu-uu-uu!'sunu çektiren *ilk dehşet*'te birleştiler.

«Bunlar, ölüme hüküm giymiş suçlular gibidir. Bryusov bile, verilen ölüm kararı karşısında soğukkanlılığını bozmamakta, Bely maskaralıklar yapmakta, cellata göz etmekte, Sologub boynunu ilmiğe uzatmakta, ve Gorodetski, yargıca övgüler düzmekte... Bütün bu coşkun, çılgın ve ağırbaşlı sözler, bu karabasanı andıran ve de şiddetli imgeler, son çözümlemede 'Uu-uu-uu-uu!' haykırışında anlamını buluyor.

«Günümüzde, o acı çığlığı yeni biçimiyle, daha derin bir dehşetle çıkarmayı becerebilenler büyük adam sayılacaktır, öte yanda bizi kendisiyle birlikte, sözsüz, düşünceli ya da itilimsiz bir sesle, yani 'UU-uu-uu-uu!' diye ulutabilenler en büyük adam olacaktır.»

(*Rodnaya Zemliya* dergisinin 2. sayısından alınmıştır. 1907.)

İşte Çukovski'nin vurguladığı «hakikat». Ve anlaşılan, sözünü ettiği yazarlar, ürünleri üzerine yapılan bu saptamayı kabul ediyorlar, çünkü hiçbirinden bir ses çıkmadı.

Eski yazarlarımızdan herhangi birinin o duyarlı ve temiz yüreğinde «bir diş ağrısı» olduğunda, ağzından kaçan küçücük inleme, ülkenin en seçkin kişilerince duyulurdu, çünkü o, çok sıkı manevi bağlarla bağlıydı onlara, ve çıkardığı çığlık, bir ortak sestti.

Günümüzün sinir hastası, kendi öz diş ağrısını —yaşamının dehşetini— bir dünya olayıymış gibi yansıtıyor; insan yazılarının her bir sayfasında, her bir tümcede, yazarın çarpıtılmış özelliklerini, durmayan çenesini görü-

yor ve iniltisini duyuyor: «Acı çekiyorum, korkuyorum; bu yüzden, her şeye lanet olsun, biliminiz de, siyasetiniz, toplumunuz da, benim çektiklerimi, acımı görmenizi engelleyen her şey yerin dibine batsın!»

Hiçbir bencil, hastalıklı bir bencil kadar zalim olmaz.

Doğanın zekâsına şükranlarımızı sunalım: doğada, özel ve bireysel ölümsüzlük yoktur; hepimiz, kaçınılmaz olarak bizden daha dürüst, daha güzel, daha güçlü insanlara, yeni, güzel ve capcanlı bir yaşam yaratacak, ve belki de, pek çok birleşik iradenin eşsiz gücüyle ölümü yenecek olan insanlara bu dünyada yer açmak üzere yok olacağız.

Selâm olsun geleceğin insanlarına!

Kadınlara karşı takınılan tavırda, birden yapılan değişiklik, Rus toplumunun ahlâk anlayışında bir düşme başgösterdiğinin belirtisidir.

Rusların bellekleri pek güçlü değildir ama, umarım, Rus kadınının ülkesine yaptığı büyük hizmetleri, Rus toplumunun yaşamına yaptığı büyük katkıları ve korkusuzca göğüs gerdiği işleri anımsatmaya gerek yoktur. Marfa Boretskaya ve Morozova'dan³⁰ Raskolnik ormanı saldırılarına, devrimci partilere dek, destansı kahramanlıklar yapan örnekler, önümüzde.

Görkemli bir sadelik, aldatmacaya karşı nefret duygusu, kendine saygı, seçkin bir akıl, sınırsız sevgiyle dolu derin bir yürek, inandıklarının gerçekleşmesi uğruna kendini, canını vermeye hazır bir insan... Akıllı Vasilisa'nın nitelikleri bunlardı işte. Eski söz ve imge ustalarının, daha doğrusu, Rus tarihinin yakın geçmişinin sanat mabudelerinin son derece güzel, ve sevgiyle, istekle anlattığı nitelikler...

30 Marfa Boretskaya: 15. yüzyılda Novgorod yöneticilerinden.

F. Morozova (1672 yılında öldü): *Raskolnik* hareketinin önemli kişilerinden. Ortodoks manastırında tutukluken öldü. —Ed.

Çetin yolunda yürürken, arada bir —ama sık değil— yakınmalı bir tavırla şöyle sorardı:

«Bu işkence daha ne kadar sürecek, Başpapaz?

— Ölünceye dek», yanıtını alınca, derin derin göğüs geçirir, «Eh, ne yapalım,» derdi, «biz de biraz güçlük çekeriz...»³¹

Ve bugün, böylesi bir kadın, gerçekten de ülkemizin övünç kaynağı olan bu kadın, birden yok oldu. Onun yerini «kısarak»lar³² aldı. Her türlü azgınlığa açık, yalnız cinsel güdülerle donanmış ve gemi azıya almış kısaraklar... Bu kadınlar, kendilerini çıplak sergilemek zorunda ve, elbet kamçılanmaya hazır...

Irza geçme, artık boş vakitleri değerlendirme aracı oldu. Duyuyor, okuyoruz, A. bir kadının, B. üç kadının birden ırzına geçmiş; C. ihtiyar halasının ırzına geçmiş, D. aynı şeyi kendi öz kızına yapmış. Yazarlarımızın başına da böylesine hızla çöken dar görüşlülük, her yaştan kadına yapılan her türlü saldırıyı yazmalarına yol açıyor. Aydınlarımız, yenilik yaratmak için, kedilerin yaşamı üzerine ciddi incelemelere girişmiş bir yazınsal grubun peşinden giderek yakında turna balığı, karga ve kurbağalarla uğraşmaya başlayacaklar.

Aydınlarımızın aklını çelen pornografi salgını, öylesine çabuk gelişti, öylesine büyük boyutlara vardı ki, akli başında kişiler —demek hepsi havanda su dövme-miş!— şaşkına döndüler, ne yapacaklarını bilemiyorlar. Rus kadınına —kız, kızan ve analarına— atılan bu pislikler karşısında kendi güçlerini harekete geçiremiyorlar

31 1621-1682 yılları arasında yaşadığı sanılan Başpapaz Avvakum, Rusya'nın ilk *Raskolnik* önderlerindendir. Ona yukardaki soruyu soran, papazın yaptıklarını paylaşan karısıdır. Avvakum, 1682 yılında Çar hükümetinin buyruğuyla diri diri yakılmıştır. 17. Yüzyıl Rus yaşamının önemli belgelerinden sayılan bir *Özyaşamöyküsü* yazmıştır. —Ed.

32 Burada, şunu belirtmek isterim: kullandığım kaba sözler, son zamanlarda gazete ve dergilerde kullanılan nitelemelerdir. —Yazarın notu.

bir türlü. Öylesine şaşkın, öylesine aptallaşmış durumda hepsi.

Dürüst kişiler, bu iğrenç görüngünün kaynağını iyi göremiyorlarsa, Weininger'in kitabını, Rusça'ya çevrilmeden önce okuyan Bay Berdyayev, kendilerini aydınlatabilir. «Kültürel değerlerin» o ateşli savunucusu olan Bay Berdyayev, Batı'da dikilmiş şık, ve Avrupa dar görüşlülüsünün mutlaka lekelediği giysiyi kuşanmış beceriksiz bir Rus evladına özgü incelikle ve de, ödünç sözcük ve fikirleri evirip çevirme, kirletip pisletme yetisiyle, genel olarak bütün kadınları ilgilendiren belli «yapıcı» düşünceleri dile getirmede başı çekti. Yazdığı bir makalede, gerici baskımızın, «aldatılmış» ve «nihilist» kadınlara karşı bir savaşımı üstlendiği dönemlerdeki anlatım biçimini çok andıran bir anlatım kullanıyor. Bu yazı, «kadınların manevi yapısının, erkeklerinkinden çok daha düşük olduğunu» göstermek için yazılmış. Yazarın, bir Avustralya yerlisine yaraşır görüşleri bulunduğunu saptayan yazı, *Domostroy* (16. yy. Rus Aile Statüsü) ve benzeri kaynaklardan aktarılan savlarla dolu.

Önemli olan Berdyayev'in yazısı değil, onu ve onun gibileri, kadının manevi değerlerinin erkeğinkiyle aynı ve toplumsal açıdan da erkeğin eşidi olduğu yerleşik kanısını sarsmaya iten dürtülerdir.

Fransızlar, bugün bile bu sorunla uğraşıyorlar; Almanlar, soruna eğilsinler mi, eğilmesinler mi, karar vermiş değiller; öte yanda İngilizler, kadına yanbaşılarında yer verirken, bu işi sessizce yapmayı, gerekliliğin baskısına gönülsüzce boyun eğmeyi yeğlediler. Kadınların başarılarını daha bir süre tartışmaya açık tutacaklarına inanmamıza neden olacak kanıtlar var. Bu sorun, bizim edebiyatımızda on dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru ortaya atıldı ve çözüldü — bu olgu, edebiyatın ülkemize yaptığı büyük hizmetlerden biridir ayrıca. Bu sorun başka türlü çözülemezdi: kültürel güçlerin azlığı, *raznoçinets* aydınlarının, kendilerini sürekli yokumsayan, hor gören toplumsal gruplar arasında soyutlanmaları, yaşamda kendi-

lerine yer bulma savaşımının başlangıcında aydınları çevreleyen koşulların bütünü... bütün bunlar aydını, kadının toplumsal konumunu saptamada doğru bir yaklaşım getirmeye yöneltmiş, onu, kadında, kendisinininkine eş bir güç olduğunu kabul etmek zorunda bırakmıştır. Bugün düşmanı yendiği sonucuna varmış görünmekte, eski yandaşlarını —kadını ve halkı— kendi buyruğu altına aldığı, isteklerine boyun eğen köleler haline soktuğunu sanmaktadır. Bu tür işler daha önce yapılmadı değil, ama böylesi sıkıcı ve insan onuruna yaraşmaz biçimlisi görülmedi.

Misojini,³³ dar görüşlülüğün bir parçasıdır. Savaşım içinde bir vakitler dar görüşlünün yandaşı olan kadın, şimdi savaşımdan zaferle çıkmış olan tarafın görüntüsel etkisinin meyvalarını toplamasına engel oluyor. Savaşım süreci içinde —yoldaşı ve yandaşı olan— erkeklerin aşırı bulduğu istemler gelişmiş kadının ruhunda çünkü.

Dar görüşlüler, kadınlara karşı takınılan bu tavırdan hoşnut, onu destekliyorlar, çünkü, dar görüşlünün çürük gövdesindeki donuk duyarlılığı harekete geçiriyor bu tavır: çünkü düşmanı bugün metres tutmak eğlendirici olsa gerek.

Kanı çekilmiş hastaların, «miğde fesadına uğramış», akıllarında şehvet istekleri dallanıp budaklanmakta, imgelemleri, cinsel saldırganlık görüntüleriyle zehirlenmektedir. Bilerek isteyerek ya da kokuşmuş dar görüşlü ruhundan aldığı kötü etkilerle bilinçsizce güdülen yazarlar, bunları kâğıda geçirmekte, hem kendilerini hem de çevrelerindeki zehirlemektedirler.

A. Veselovski'ye³⁴ göre Kafkaslarda, Kabarda bölgesinde, yakınlara kadar *geguako* denilen saz şairleri var-

33 Misojini: Kadından nefret eden kimse, kadın düşmanı. —Ş. Y.

34 Aleksander Veselovski (1838-1906): Burjuva edebiyat tarihçisi. Edebiyatın incelenmesinde tarihsel-karşılaştırma yöntemini savunmuştur. —Ed.

mış; bunlardan biri gücünü ve amaçlarını şu sözlerle anlatmış:

«Tek bir sözcükle korkağı yiğit, ve halkının savunucusu haline koyarım; hırsızı dürüst bir adam yaparım; benim bulunduğum yerde dolandırıcı soluk bile alamaz. Ben, kötü ya da namussuz olan her şeyin düşmanıyım.»

Elbet, bizim yazarlar, kendilerini Kabardalı «cahil» ozandan çok üstün görüyorlar.

Bu ozanın kendini değerlendirmede gösterdiği yüceliğe erişseler, onun kutsal ozanlık yeteneğinin gücüne olan sade ama soylu inancını anlayabilseler!..

Şimdi gelin, aydınlarımızın, bir başka eski yandaşa—yani köylüye— ne gözle baktığını, ve günümüz edebiyatının onu nasıl değerlendirdiğini inceleyelim.

Mujiği uyandırmak için elli yıllık bir uğraş verildi. Peki ayaklandırıldı da manevi özünde ne gibi bir değişiklik oldu?

«Üstünden çok az zaman geçti,» denecek. «Öylesine kısa süre tanıdığımız bir kahramandaki değişiklikleri görmeye fırsat olmadı daha,» denecek. Bu sav geçerli değil. Eski edebiyat, zamana ayak uydurmasını pekâlâ bilirdi; yeni edebiyat da, görülüyor ki, mujiği incelemeye yetecek zamanı bulmuş, bulmuş ki bu konuda belli bir yargıya varmış.

Bazı genç yazarlar *şimdiden*, ülkeye yararı olacak ya da mujiğin gönlünü okşayacak bir şey görüp duymadıklarını ortaya koyan ipuçları verdiler, ama gene de, soruya kesin yanıtlar getirilmiş değil.

Mujik, günümüzün dergilerinde ne görünümde yansıtılırsa yansıtılsın Rešetnikov'un³⁵ vaktiyle anlattığı cahil ve kaba yaratık olarak tanıtılmaktan öte gidemedi. Mujik, hep o eski mujik. Özelliklerine yeni nitelemeler katıldıysa da, bunlar, mujiğin pogromlara,³⁶ katılmaya,

35 Rešetnikov (1841-1871): Yapıtlarında köylü, işçi ve Urallar'da yaşayan dağlıları anlatan Rus demokratik yazar. —Ed.

36 Pogrom: Halkın, siyasal koşullardan hoşnutsuzluğunu ört-bas

soygunculuğa, kundakçılığa eğilimli olduğunu yansıtan niteliler. Mujik, eskisinden daha çok içiyor, ve «niteliğe» yönelik tutumu, Çehov'un *Yeni Yazlık* adlı öyküsünde çizilen yolu izliyor. Bay Muizhel'in aynı adı taşıyan öyküsünde aynı köylüyü görüyoruz; üstelik, bu bayın mujiğe değgin döktürdükleri bir hayli yer tutuyor.

Rus edebiyatının eski kahramanına yöneltilen genel yaklaşım, seksenlerin edebiyatında tanışı olduğumuz üzüntüleri ve düş kırıklıklarını yansıtıyor. O dönemde de aynı göğüs geçirmeler duyulmuş, aynı sözler solunmuştu: «Biz, ülkemiz için çalıştık, çabaladık da ne oldu? Karşılığında ne gördük? Hep nankörlük, hep nankörlük!»

Böylesi göğüs geçirmelerden başka çok kaba sözler, büyük hakaretler de duyuluyordu. 1892'lerde, bir grup siyasal sürgünün Volga yöresindeki kolera salgını üzerine, aralarında şöyle konuştuğunu öğrenmiş ve çok şaşırmıştım örneğin:

«Bizim mujikler süngüden, kamçıdan anlar azizim,» diyor bir eski siyasal sürgün. Üstelik akli başında bir adama benziyor. Ve yoldaşları, bu sözler karşısında susuyorlar.

Bugün, «kültürlü» toplumda aynı ses çıkarmazlık görülmekte, insanlara kandırılıp doldurulmuş «mankafalar», «kışkırtılmış canavarlar» ve benzeri niteliler yakıştırılmaktadır.³⁷ Profesör P. N. Milyukov dünyadaki en büyük fikrin, insanları birleştirebilecek ve birleştirmekte olan fikrin bayrağına «bir paçavra» nitelmesini yakıştırdı, ve kendi ideolojik muhaliflerine «eşsekler» dedi.

etmek ve başka yöne kaydırmak için hükümetin gizli denetiminde başlatılmış olan ve Yahudileri hedef alan tedhiş hareketi. İlk pogrom, 1881 yılında İmparator II. Aleksandr'ın öldürülmesinden sonra düzenlenmiştir. Daha sonraki yıllarda, altı yüz kadar köy ve kentte Yahudilere saldırılmış, binlerce insan öldürülmüş, elli milyon rubleyi aşkın değerinde mal ziyarı saptanmıştır. —Ş. Y.

37 *Mankafa* sözcüğü önceleri insanlardaki duygusuzluğu, tepkisizliği, dengesizliği anlatmak için kullanılırdı, ama o günden bugüne, bazı gayretkeş kişiler, bütün niteliklerini içeren bir anlam kazandırdılar bu söze! —*Yazarın notu.*

«Eşşekler, kısraklar, hayvan, mankafa...» Aferin sana kültür; aferin size «Rus toplumunun kültür öncüleri!»

«Kültürel değerlerin» savunucularının uyumsuz ve karmakarışık safında, kadehini güzelce ve içtenlikle «düşmanın kaleminin özgürlüğü»ne kaldıran şair Yakov Polonski gibi yetenekli savaşçılar yok artık.

Bu, Rus kültür adamı tipinde bir düşünüş, bir eksiklik değil mi?

Genç yazarlarımızın sakıngan kaleminden çıkmış yazılara bakılırsa, işçinin mujikten çok daha kötü olduğu görülmekte: İşçi, daha aptal, daha küstah, üstelik, kendisine ve elbet dünyaya olan zararlarını anlayamayacağı sosyalizmden söz ediyor.

Amfiteatrov'un «Rus edebiyatının Viyana dönemi»³⁸ diye adlandırdığı yazarların sergilediği ideolojik umursamazlık, bu yazarların, sosyalizmi, yalnız ve yalnız miğdeyi ilgilendiren bir öğreti olarak kavradıklarını, bu dar görüşlü sosyalizm kavramını çok iyi sindirdiklerini, öte yanda manevi değerleri ve ruhun emellerini yokumsadıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Proletaryanın, her yerde ve her zaman, dar görüşlülere ters düşeceğini, dar görüşlü komedisine uymayacak kadar trajik bir öge, ve günümüz yazarının isteklerine uygun bir kahraman olarak kullanılamayacak kadar büyük olduğunu anlamak güç olmasa gerek.

Mujik, edebiyattaki yerini zedelemiş, dahası, şu nedenle yazarlarımızın ilgisini çekmez olmuştur: Kendisinden üstün olanların kendilerine siyasal iktidar sağlama da büyük ve heyecan verici çabalara girdiğini gördü; bu «üstün»leri desteklemesi halinde, resmi yetkililer, onun taleplerine boyun eğmek zorunda kalacaklar, mujik onun el-

38 *Rus edebiyatının Viyana dönemi*: Rusya'da gerici hareketin geliştiği yıllarda, St. Petersburg'daki Viyana Lokantası, dar görüşlü sempatanı yazarların toplanma yeri haline gelmişti. O dönemlerin *gazete köşesi* yazarı A. Amfiteatrov, «Rus edebiyatının Viyana dönemi» alaycı değişini ortaya atmıştı. —*Ed.*

leriyle, kendi kurnazlıklarının yardımıyla servetlerini sağlama bağlayacak olan dar görüşlü militanlardan gayretkeşliğine yaraşır bir teşekkür almak umuduyla, bütün güçlerini dar görüşlü militanın hizmetine sunmak durumunda olacaktı; bundan sonra, öylesine soylu yürekli olan bu baylardan teşekkürünü sabırla beklemek yerine, bu kaba, cilasız nankör, ürkünç bir ısrarla «bütün toprakların» kendisine verilmesini talep etti ve işçilerin safına yanaştı, dahası sosyalizmden söz etmeye bile başladı. İşte bu yüzden şiddetle ve bağırış çağırış azarlandı ve bir süre için, iyi yürekli olmakla ün salmış olan bu bayların tekmelerini yedi.

Aydınlarla halk arasındaki açıklık, elbet uzun ömürlü olamaz. Saltikov-Şchedrin'in bir keresinde söylediği gibi, «mujiksiz yaşanamaz», ve ülkeyi korumak ve geliştirmek için «kültürlü toplumumuz» öylesine alıngan olmaksızın vazgeçmeli, insanların onun istekleriyle ilgilenmediği üzerine yaptığı isterik ve kaprisli yakınmalarını kısa kesmelidir. Aslında, aydınlar, devlet içinde, devrimin sarsıp araladığı çatlakları bir an önce tıkmak için elinden geleni yapmaktadır. Vaktinden önce yaşlanmış ve düş kırıklığına uğramış olan aydın sınıfı, şimdi yalnız kuytu köşeler peşinde; davranışlarında ülke sevgisi yansımıyor, sözcüklerinin inançla yoğrulmadığı apaçık...

Rusya'ya özgü bir başka olguya da değinmek gerek: «fazlalık», «ölgün», «değersiz, işlevsiz» ve «istenmeyen» kişilerin sayısında gerektiğinden fazla bir artış var. Bu olgu, apaçık ortada olduğu gibi, nedenleri de belli. Bu öge toplumsal açıdan tehlikeli, çünkü bu insanların istemleri, umut ya da istekleri yok... Düşmanlarımızın us-taca yönlendirebileceği, yararlanabileceği bir kitle bu. Edebiyat, bu tipin kültürlü toplumumuzda yaşamakta olduğu hakikatini dile getirince, kimsenin bir tepkisi olmadı, çünkü kültür, halkın enerjisinden doğmuştur; «yarar-sız» ve «istenmeyen» insanları ortaya çıkaran toplum olduğuna göre, telaşa düşmek için yeterli neden var demektir, çünkü böyle bir olgu, o kültürü besleyen toprağın ve-

rimliliğini yitirmekte, yani insanların kültürel güçlerinin tükenmekte olduğunu gösterir. Bu görüngü dikkate alınmalı ve göğüslenmelidir, ve böyle insanları bir kenara bırakmak ya da sırtlarını doğrultmalarını sağlayarak onları etkin yaşama döndürmek, edebiyatın yapacağı bir iştir.

«Öküz sahibini, eşek semerini tanır». Bizim yazarlar, dar görüşlünün hizmetine girdi; bunun sonucu olarak da kendi ruhlarındaki boşluğu, çürümüşlüğü duyacaklardı elbet, duyuyorlar da: bireyin yaratıcı güçlerini yönlendirebilecek fikirler üretme yetisinden yoksun olan dar görüşlülerin tasarıları dar ve kötürüm.

Yalnız cılız ağaççıkları ve alçak boylu köknarları barındıran bataklıklar nasıl ulu meşe ağaçlarını büyütemezse, bu hastalıklı ortam da, yaşamın yavanlığını aşacak güçlü yeteneklerin ortaya çıkmasını engellemekte, bu ülkede ve dünyada gelişmekte olan ve biz halkın yükselmesini sağlayacak büyük amaçlara ve de geleceğe giden yola ışık tutacak görüngülere kem gözle bakmaktadır.

Dar görüşlülük kendini sonsuz kez yeniden üretebilecek bir sürüngen ot, yoluna çıkan her şeyi sarıp boğma çabası içinde gelişen bir ayırkotudur. Yok ettiği büyük ozanların sayısını düşünün bir!

Dar görüşlülük, dünyanın başının belasıdır. Bir kurdun meyveyi kemirmesi gibi kişiliği için için yer bitirir. Durmak bilmez hisırtısı yaşamın gerçeklerinin ve güzelliklerinin güçlü sesini boğan bir ot tarlası gibidir dar görüşlülük. Dehayı ve sevgiyi, şiiri ve düşünceyi, sanatı ve bilimi derinliklerine çeken dipsiz bir kuyudur.

İnsanoğlunun dev gövdesindeki bu kötü çıbanın, kişiliği nihilist bireycilikle zehirleyerek tümünden yok ettiğini ve insanı, içsel tutarlılıktan yoksun, tehlikeli bir yaratığa döndürdüğünü görüyoruz. Bu çıban, kişiye harap sinirler, yıpranmış beyinler kazandırıyor yalnızca. Kendi güdülerinin dırdırlarından ve hasta tutkularının ölgün fısıltısından başka hiçbir şey duyamayan yaratıklar haline getiriyor insanları.

Bizi Prometheus'den holigana getiren, dar görüşlülüktür.

Ancak holigan dar görüşlünün piçidir, ondan türemiştir. Tarih, ona baba katilliği görevini vermiştir, ve baba katili olacaktır, çünkü kendisini peydahlayan babayı öldürecektir.

Bu dram, düşmanın ailesinde oynanmakta olduğundan, biz kahkahalarla, sevinç çılgınlıklarıyla izliyoruz onu; ama değerli ve yetenekli kişilerin, dar görüşlülüğün kendi öz yavrusuna karşı sürdürdüğü savaşıma kapıldığına üzgünüz. İyi ve güzel insanların, hızla parçalanan bir çevreden yayılan zehire yenilerek yok olduğunu görmek üzücü.

İnsanları sağlıklı, neşeli ve güzel görmek isteriz. Bütünlüğünü korumuş insanlar böyle ister, böyle diler. Biz, inanırız ki, insanların tinsel güçleri örgütlense ve gelişse, dünyanın yaşamını canlandırabilir, insanoğlunun yaklaşmakta olan bayramının gelişini hızlandırabilir.

Bize göre dünya kültürünün tarihi, gürül gürül ses veren soylu dizeler halinde yazılmıştır. İnsanların geçmişte yapılanların karşılığını vereceği günün geleceğini, dünyamızın evrendeki yerini alacağını, yaşamın ölüme karşı kazandığı utkunun kanıtı, yaşamı bir sanat haline getiren özgür sanatın gerçekten yükseldiği bir yer olacağını biliyoruz.

İnsanoğlunun yaşamı, yaratıcı bir çabayla, cansız bir maddenin direncine karşı zafer kazanma itilimiyle, o maddenin tüm gizlerini öğrenme ve güçlerini insanlığın istemlerinin hizmetine vererek, ona mutluluk getirme isteğiyle doludur. O amaca varma yolunda ilerlerken, dünyada var olan maddi ve manevi, yaşayan, bilinçli ve etkin güçlerin tümünün gelişmesinde gayretli bir çaba harcayarak bu amaca varılacağını göstermeliyiz. Tarihin bu aşamasının görevi halkların elinde bulunan bütün enerji birikimini olası olan her yolda örgütlemek ve geliştirmek, o enerjiyi etkin güce dönüştürmek ve sınıf, grup ve parti toplulukları yaratmaktır.

SANAT İŞÇİLİĞİ ÜZERİNE SÖYLEŞİ

I

...Nijni-Novgorod, bir tüccarlar kentiydi. «Evleri taştan, insanları demirden,» demiş atalar bu kent için.

Aralarında, bir kaytanla kamçılanan topaç gibi «dönüp» dolaştığım insanlar, bu «demir insanlar»m «normal» yaşama biçimini çok iyi biliyorlardı. O vakitler aklımın almadığı, bir türlü çözemediğim, ama yüreğimde büyük öfke uyandıran şeyleri anlamak için önüne geçilmez bir istek duyuyordum. Arabacılar, dadılar, kapıcılar, hizmetçiler ve «demir insanlara» hizmet eden tüm öteki kişiler, bu insanlar üzerine iki türlü konuşuyorlardı: Efendilerinin düzenledikleri isim günü, doğum günü, düğün ve cenaze şöleni gibi toplantılardan söz ederken, bir katedralde başpiskoposun yönettiği çok büyük tören ve kutlamalardan söz edilirkenki şaşkınlık ve hayranlık içindeydiler; ama «demir insanların» günlük yaşantıları söz konusu olduğunda, tavırlarında ürkü ve küskünlük, şaşkınlık ve umutsuzluk görülüyor ve kimi zaman da yüzlerinde gizli bir kin okunuyordu.

Kafa yapıları açısından, «normal» insanlara benziyordu bu hizmetçiler, ama ben, «yazar çizer bir genç» olarak onların anlattıklarında bir püf noktası bulabiliyor, dile getirdiklerinin gerisinde yatan gerçekleri görebiliyordum.

Efendilerinin yaşamı, gerçekte bir karabasandı, bunu görüyordum. Bedenleriyle ruhları arasındaki savaşımın dramını anlayabiliyordum. Beden, ağır yiyeceklerle —şçi (lahana çorbası), kaz eti ve çeşitli pastalarla— besleniyor, üstüne deryalar dolusu çay, kvas ve votka içiliyor; bu besili gövde, daha sonra «soyadını yaşatma» işiyle ilgili be-

den hareketleriyle yıpratılıyordu. Ara ara oruçla yatıştırılıp dinlendirilen efendi gövdesi, ticaret yaşamının gerektirdiği zincirlerle bağlı olarak, bir kukla gibi oynuyordu. Bütün bunlar, bir on beş, yirmi yıl kadar bedenle ruhun bir arada yaşamasını sağlayabilirdi.

Bu besili gövdeli, başkalarına karşı kaba ve acımasız olan «demir» adam, acınası bir boyuneğmişlik içinde, tiyatro nedir bilmeden, konser nedir duymadan, bütün eğlenme gereksinimini kiliselerde papazları ve avaz avaz koroları dinleyerek gideren, evindeyse, buharlı hamamlarda, iskambil oyunlarında vakit değerlendiren, bol bol uyuyan ve ayrıca görkemli bir sakal büyüten bir yaratıktı.

«Kırkından sonra azanı, tenesir paklar.» Gün gelir, bu adamların yılgınlığı onları büyük günahlara çağırır. Sırça köşkleri, yıpranmış iskambil kâğıtlarından yapılmış bir oyuncak ev gibi dökülür. Örneğin, daha yatağını ayırmamış karısı ve gelinlik kızları olan kimi «demir adamların» çocukların ırzına geçme suçu işlediği çok duyulmuştur. Bu gelinlik kızların onurunu korumak için, iyi huylu, iyi niyetli kadın, günahkâra şöyle der:

«Şimdi ne olacak? Gelinlik kızlarımız var. Babası tutuklu bir kızla kim evlenir? Haydi, gel biraz zehir iç, ha?»

Günahkar, dava açılmadan birkaç gün önce zehir içer, ve «davalının öldüğü gerekçesiyle» mahkeme dosyası geçersiz olur.

Bir de ateşi başına vurmuş ve bu arada üç karısını mezara yollamış bir başka «demir adam» örneğini alalım. Kilise dördüncü evliliği yasakladığı, adam da evine bir metres almayı uygun bulmadığı için, o oğluna bir eş ayarlıyor, düğün sofrasında damadı sarhoş edip mahzene kitledikten sonra, kendisi güvey giriyor.

Oğlan babasına hôt demeye kalkınca da, güveyden bir güzel sopa yiyor ve bir daha dönmemek üzere evden gidiyor. Baba, dördüncü kurbanını da yavaş yavaş öldürükten sonra, küçük oğlunu evlendirmeye kalkıyor. Oğ-

lan, gık demeden babasına boyuneğiyor. Sonra da içkiye vuruyor kendini.

Ben, bu babayla tanıştığımda seksen iki yaşındaydı. Ama benden sağlandı. Ne kamburu vardı ne de bastonu. Ağzında otuz iki dişi tamamdı. Şimşek şimşek yanan kara gözlerinde kötü kıvılcımlar görülüyordu hâlâ. Belleği kusursuzdu. İnsanların günahları üzerine çok ayrıntılı bilgisi vardı; bu günahların cehennemde nasıl cezalandırılacağını da iyi biliyordu.

Şöyle bir göz kırpar, «Ne dersen de kardeşim,» derdi bana, «ikimiz de cehennemlikiz. Kaynar kazanda altı yüz yıl kadar kaynatılacağız.» Biraz durur, kurnaz kurnaz sırtır, aklına bir şey gelmiş gibilerden, «Ama nasıl olur?» derdi. «İşkence görmesi gereken beden değil ruhtur, ruh desen ne deridir, ne kemik, kaynamaz ki? Ha, ne dersin?» Sonra kıkır kıkır ve uzun uzun gülerdi ihtiyar.

Bu eski hovardalardan dinlediğim öyküleri olduğu gibi almadım; bu ihtiyarı, *Foma Gordeyev* adlı kitabımda Anani Şçurov adıyla canlandırdığımda, uydurduğu yalanları bir bakıma kestim.

«Normal» sayılan dar görüşlü yaşamının sıkıcı ortamı yanında, bu «demir adamların» yaşantısı bana daha renkli görünüyordu, gerçekten de öyleydi. Gordey Çernov'un öyküsü, özellikle çok değişik gelmişti bana.

Volga'nın bütün oyunlarını çok iyi bilmekle ünlüydü bu Çernov. Kaptan köprüsünde dikilir, vapurları kayıkları peşine takar, nehrin durmadan değişen derinliklerinde hiç şaşırmadan, yanılmadan yol bulur ilerlerdi. Görevli su mühendislerinin, nehirde yol bulamadıklarından yüklerini sığ sulara seyredebilen deniz taşıtlarına aktarmak zorunda kalan kaptanların şaşkın ve kıskanç bakışları altında bana mısın demeden görürdü işini. Çernov, giriştiği her işin üstesinden gelirdi. Önüne engel çıkarsa da, bunları kendi yaratırdı. Bir keresinde, su taşma düzeyine gelse bile kullanılamayacakmış gibi görünen, büyük yük kapasiteli bir şilep yaptı örneğin; ve elbet kullandı.

Planını taslağını kendi hazırladığı bir ev yaptırmış bir de. Kuleli kubbeli bir evmiş bu. Uzun sivri gözetleme kuleleri bile varmış. Orasını burasını değişik, gözalıcı renklerle boyamış, ama gidip bir gün oturmamış. Etrafına tel çekip bırakmış.

Söylediklerine göre, bir gün Ortodoks kilisesinden atılmış bir genç buna gelip iş istemiş. Çernov delikanlıyı ayda on beş rubleye Sura Nehri'nde bir limana tahıl yüklemeye göndermiş. Bir gün, delikanlıdan Çernov'a bir telgraf gelmiş. Şöyle diyormuş: «Romörk gönder, su alçalıyor.»

Çernov, ona şu telgrafı çekmiş: «Haydi ordan yalançı.» İki gün sonra bir telgraf daha almış Çernov: «Şileplerin dibi kurudu.» Bunun üzerine «Tamam,» diye bir telgraf çekmiş, kalkmış gitmiş işveren. Vasilsursk'ta «demek sen kendini patronundan akıllı sanıyorsun ha?» diye sormuş delikanlıya. «Sıva kolları bakalım, kim kimden üstün!» Bunun üzerine Volga kıyısında herkesin gözü önünde teketek dövüşmüşler ve delikanlı patronunu bir güzel silkelemiş.

«Tam bana göre bir adamsın,» demiş Çernov. «Aklına diyecek olmadığı gibi, bileğine de diyecek yok, yüreğine de. Pokrovskaya Sloboda'daki işimin başına koyuyorum seni. Aylığın da 50 ruble. İyi çalışırsan artırırım da.»

Söylendiğine göre bunlar sonradan çok yakın iki dost olmuşlar.

Bu dövüşün öyküsünü, Vasilsursk'lulardan dinledim.

Onun yaptıklarını, dikip bıraktığı evi gören, deli derdi ona, ama Çernov'a «Amerikalı» adını takmışlar.

Derken bir gün, işinde gücünde böylesine başarılı, gücü kuvveti yerinde, derdi tasası olmayan bu adam, oğluna kızına tek bir şey söylemeden, işlerini yüzüstü bırakmış, ortadan kaybolmuş. Arama tarama sonuç vermeyince öldürüldüğü kanısına varılmış. Malı mülkü devlet eliyle gülünç derecede düşük fiyata satılmış. Borçlar alacaklar ödenmiş, kalanı da Çernov'un çocuklarına otuz kırk bin ruble sağlamış.

Gordey Çernov, 1896 yılında, Nijni-Novgorod'da Yerli Mallar Fuarı'nda görülmüş. Meğer keşiş olmuş. «Memleketteki kutlamaları görmek için» Athon Manastırı'ndan geliyormuş. Sağı solu dolaşıp eski dostlarda yiyip içtikten sonra, manastırına dönmüş. Ve 1900 yılında, orada ölmüş.

«Normal» yaşantıya sırt çeviren, dünya malını böylesi bir gösterişsizlik içinde bırakıp giden bu adamın öyküsü çok ilgimi çekti. Çernov'un öyküsünü bana anlatan saçı ağarık, yaşı hayli geçkin, votka üreticisiyken iflas edip hapislere düşen, öte yanda inanmış bir Tolstoy'cu ve başarılı bir örgütleyici olan A.A. Zarubin'in bu ilginç adamdan söz ederken duyduğu heyecan ve gurur da dikkatimi çekti. Bu Zarubin, o günlerde çok taraftarı olan rahip Kronstadt'lı John'un çevresini saran hayranlar arasında kalmış bir gün; rahibe açık açık, «İmparatorun kilisesinde bir oyuncusun sen!» diye bağırılmış. Bu adamın, tek bir kapık için polisi nasıl mahkemeye çıkardığını bir öykümde anlatmıştım. Davayı Senato'ya kadar götürmüş ve Senato'nun Zarubin'i haklı çıkaran kararının yayımlanmasını yasaklayan Nijni-Novgorod valisi Gubernia'ya, şöyle demiş ihtiyar: «Yasalara karşı gelesiniz diye mi başımıza getirdiler sizi?» Sonunda Senato'nun kararı bir yerel gazetede yayımlanmış.

O günlerde, bu gibi davranışlar büyük yurttaşlık görevi sayılırdı.

Çernov'dan gururla söz eden tek kişi Zarubin değildi; onu kime sorsam, böbürlenme fırsatı buldu diye övünür, «İşte bizden böyle adamlar çıkar, anlıyor musun?» derdi.

Anlıyordum elbet. «Demir adam»ın garipliklerini Ostrovski'nin arşınıyla ölçüp göklere çıkaran avukat, gazeteci gibi akıllılar, ve genel olarak aydınlar, bunların «istim koyverdiğini» öne sürüyorlardı. İnsanlara «istim koyverdiren» nedenler pek umurumda değildi, yeter ki tencere kaynasındı.

Bu gibi olaylara sık rastlanmıyordu elbet, ama gene de, çevremdeki yaşamın değişmesi gerektiği duygusunu veriyordu bana. Bu «demir adamlar» arasında, geçerli sa-

yalan kalıba uymak istemeyen, Neçayev'e¹ bağlı ve Flaubert'in *Tentation de Saint Antoine* ve Leopardi'nin *Conversazione* (Konuşmalar) adlı kitaplarının çevirmeni olan ihtiyar Orlov'dan söz etmeyi yasalara aykırı, hatta «zararlı» bulan kişiler var gibi geliyordu bana. Güncel yaşam, bir satılık-kadın kadar cerbezeli ve değişkendi. Arkadaşlarımdan badanacı Yezdokov, bir evin üçüncü katının dış duvarlarını boyarken iskelenin tepesinden tiz sesiyle şu türküyü söylerdi.

*Başka bir şey istemem
Dünyada senden başka.*

Boyadığı evin sahibi Aleksı Maksimoviç Gubin, eski bir vali, kilise yöneticisi ve de cümbüşçüydü. Yakınlarda, bir ayın sırasında diyakozu dövmüştü. «Yani yalnız bir tane mi istiyorsun» diye seslenirdi ona aşağıdan. «Sana bir kadın yetmez, dişinin kovuğuna gitmez be! Ama hakikate gelince, bütün insanlar tek bir hakikatin peşinde; evet, biz orospu çocuklarına öyle bir hakikat gerek ki, korkudan titreyerek geri geri kaçalım. İşte bize gerekli olan bu...»

Bir de, Maria\Kapitonovna Kaşına vardı. Büyük bir Volga ulaşım acentasının sahibi, zeki bir kadındı. Benimle karşılıklı çay içerken kendi kendine konuşur gibi felsefe yapmaya koyulurdu:

«Paraları istif ettik, keseleri doldurduk... Şimdi ne olacak? O parayla ne yapacağımızı bilmiyoruz. Evler, saraylar yaptık, ayağımızı uzatacak yer yok. Yaşam desen su birikintisi kadar durgun ve sönük. Aslında, albaştan etmek gerek, ha, ne dersiniz? Taş devrinden başlamalı gene. Bakın işte bu iyi olur belki, ha? Yaşam biraz renklenir; üstelik, başka bir dünya kurarız bu kez...»

Yaşama karşı böyle olumsuz, böyle bıkkın sözlerini

1 S. G. Neçayev (1847-1882): Terör ve başka serüvenci savaşım yöntemleri uygulayan devrimci suikastçı. —Ed.

çok dinledim onun. Ancak, «demir» ana babaların böyle sözler söylemesine karşın, çoğu «normal» saygınlığa uymayan yaşamlar sürüyorlardı. Kentin önde gelen tüccar ailelerinin yaşantısını çok iyi biliyordum, ve biliyordum ki, Çernov o tür «normal» saygınlığa sırt çeviren tek kişi değildi; daha birçokları, kurulması onlarca yıl sürmüş yaşama biçimini bırakmış, aynı şeyi yapmışlardı.

Avukat yanında çalıştığım ve sık sık adliyeye gittiğim dönemde, birçok günlük dramın tanığı oldum. Okuma-yazma bilmeyen, kaba ama işbilir yapımcılar tanıdım. Bunların her biri, en az kendileri kadar cahil, kaba yüzlerce işçi çalıştırıyordu. Bu işler böyleydi, biliyordum. Marangozların, taşçıların ve duvarcıların değişikle, «normal» yaşam, böyleydi, her vakit böyle olmuştu.

«Paraları istif etmek,» taş kırmaktan, tuğla dizmekten güç değildi, hem özel bir çaba ya da yetenek gerektirmiyordu. Yapımcıyla işçi arasındaki tek ayrım, ilkinin daha çok ve daha iyi yiyip içmesi, daha büyük tantanalara gömülmesi, işçininse, iki metrelik toprağa atılmasıydı. Yoksul kişilerin gömülmesinde gösterilen bu acelecilik ve baştansavmacılık bana çok ağır geliyordu. Gençliğimde, bütün insanların bando mızıkalar ve kilise çanları eşliğinde büyük törenlerle gömülmesini isterdim. Yaşam öyle çetin, öyle çileliydi ki, onu renklendirmek, canlandırmak gerekiyordu. Benim bu romantik isteğim, kilise dilinde yazılmış kitapları okumaya itmiş olmalı beni. En tatsız konuları —kutsal kitabı bile— güzel ve süslü biçimde anlatan bir dildir bu.

Yaşamın anlamı yoktu. Tadı tuzu yoktu. Herkes de bunu böyle bilmiş, buna alışmıştı; öyle ki, yaşantılarının nice boş, nice anlamsız ve sığ olduğunu kimse göremiyordu. Ben, kendi adıma bunu açıkça görebiliyordum, ama görmek yetmiyor, beni doyurmuyordu. Kitaplar, değişik bir yaşamı betimliyorlardı. Belki daha da kederliydi betimlenen bu yaşam, ama bana öyle geliyordu ki, daha az yoksul, daha renkli, ve ilginçti o yaşantılar. Benim kavrama yetimi aşan bir anlamlılığı vardı. Kitaplardan tanıdığım

insanlar daha canlı, daha akıllıydı, yapıları, benim bildiğim «normal» insanlardan daha iriydi sanki.

Yirmi, yirmi iki yaşlarına geldiğimde, insanları artık şu ışık altında görüyordum: Büyük bir çoğunluk «normal» insanların o lanetlenmiş soyu olan dar görüşlü soyuydu. Bunların arasından, kilise görevlisi, belediye meclisi üyesi gibi işlere atanan, kendi arabalarını süren, kilise törenlerinde en önde oturan «demir adamlar» çıkıyordu. Çok seyrek olarak, bu «demir adamlardan» bazıları yolunu sapıtiyordu.

Bu gibileriyle kıyaslanınca, Onegin, Peçorin, Beltov, Ryabinin, Dostoyevski'nin «budalaları» ve kitap sayfalarından çıkıp yaşamıma giren bütün kahramanlar, güzel sözcüklerden oluşan kazıklar üzerinde dolaşan cüceler gibi görünüyordu bana. Osipoviç-Novodvorski'nin *Ne Tavus Kuşu Ne Karga Olan Birinin Yaşamından* adlı kitabında dediği gibi «Oblomov'un hısımları» gözüyle baktığım kişilerdi bunlar.

Svetlov, Stozharov, Volodin gibi sıradan roman tipleriyle, Omulevski, Mordovtsev ve Zasodimski gibi yazarların «gençlerin ıslahı» için çalakalem uydurduğu öteki «devrimci» tipler, daha da sıkıcı geliyordu bana. Anlayamadığım çok şey vardı, ama bana öyle geliyordu ki, bu tip insanlar «normal» denilen yaşamı değiştirme yeteneğinden yoksundular; yapsalar yapsalar, *Küçük-Burjuvalar* oyunundaki ayyaş koro şefi gibi «eşyanın yerini değiştirebilirlerdi.»

Seksenlerin sonlarıyla doksanların başlarında, «demir adamların» çocukları, Medvedev adlı Kazan'lı öğrencinin kendini öldürmeden yazdığı notta dediği gibi «yaşamdan bir an önce çekip gitmek» eğilimi göstermeye başladılar. Zengin bir çay tüccarının Latişova adında bir kızı vardı. Yetenekli bir öğrenci, üstelik şen şakrak yaşam dolu bir kızdı bu. Evlendiği gece kendini vurdu. 1888 yılında, ya-nılmıyorsam on bir öğrenci kendini öldürdü. Aralarında iki de kız vardı. Daha sonra, babası zengin bir fabrikatör

olan ortaokul öğrencisi kendini vurdu; daha birkaç intihar olayı oldu.

Bütün bu olayları not aldım. Çoğu durumda, «aklı ermez» ve «saftaloz» kişilerin, hep hali vakti yerinde ailelerden çıktığını gördüm. Gençlik yıllarımda, tüccar tabakası çocukları üzerine birinci ağızdan bilgi edinme fırsatı geçmedi elime, ama doksanların ortalarında orta, lise ve üniversite yakınlarında ev tutarak bu gençleri inceledim. Yakınlarda ölen ozan ve *Lanetlenmiş Aile* adlı romanın yazarı İ. Rukavişnikov, bir gün *Tohumları Kuşlar Gagaladı* adlı ilk öyküsünün el yazmasını getirdi bana. Yazı işçiliği zayıftı, babasının, yaşamını yıktığından yakınıyordu. Rukavişnikov bile içkiye dadanmıştı ve tıpkı Baudelaire gibi iki kadeh atmadan doğru dürüst düşünemediğine beni inandırmaya çalışıyordu. *Lanetlenmiş Aile* adlı romanı, az bir beceriklilik sergiliyor, Lyubov adındaki korkunç babaannesiyile oğlu Sergey ve amcaları İvan'la Mitrofan'ı anlatıyordu.

Romanın adı çok iyi seçilmişti doğrusu...

Evet, tüccar tabakasından pek çok gençle tanıştım. Onların yabancı dil bilgisini, Avrupa edebiyatını özgün dilinden okuma olanaklarını kıskanıyordum. Kıskanılasi başka hiçbir yönleri yoktu. Süslü püslü sözcüklerle ama bir bakıma saçma konuşuyorlardı. Sözcükleri güvenli, suçlamasız, inançlı görünüyordu, ama bu örtünün altında, tozdan buluttan başka hiçbir şey, elle tutulur tek şey yoktu. Bu insanlar da, Rukavişnikov gibi yalnız kadehlerin içine düştüklerinde yaşamı gerektiği gibi görüyorlardı. Gerçi bunlar, aşırı içkici değildi ve, içkiden çok, korkunç sözcüklerle sarhoş olurlardı. Poe'nun, Baudelaire ve Dostoyevski'nin yapıtlarındaki «korkunç» şeylerden konuşurlardı, ama aslında kendi içlerindeki korkunç şeylerden konuştuklarını sanıyorlardı. Ürkünç bir yanları yoktu, görüyordum; tanıdığım bildiğim canavarsı adamlar, onlardan çok daha ürkünçtü. Bu gençler, *Yeraltından Notlar*'ın baş kişisine hayranlık duyuyorlardı, ama belliydi ki, asıl hoşlarına giden, Jeriço'yu servet sahibi yapacak birinin,

bir gün çıkıp gelivereceği umuduydu. Asıl düşünceleri bu yöndeydi.

Gordey Çernov, daha çok hoşuma gidiyordu. Bunlar, Schopenhauer'a tutkundu, ve bu tutku, en çok, kadın ve aşk üzerine söyledikleri ipe sapa gelmez sözlerinde, okudukları kitaplar ve akıllarını saran düşüncelerle gelişen şehvet duygularını gözler önüne seren konuşmalarında kendini belli ediyordu.

Ben, Schopenhauer'i onlardan çok önce okumuştum, ve bana hiç zararı dokunmamıştı. Bu insanlar, Balmont ve Bryusov'u² övüyorlardı. Elbet, bu iki ozanın, şiiri biçim ve teknik açılarından zenginleştirdiğini kabul ediyordum, ama onların, yaşamın gerçekliklerine ve «normal» insanlara karşı tutumundan bir şey anlamıyordum. Bana öyle geliyordu ki bu ozanlar, yaşamın ötesinde, kendi deyişleriyle, «kötü gerçeklikten» yapılmış bir bulut üzerinde yaşıyorlardı. Ayakları yere basmıyordu. Onların tanımladığı bu kötü gerçeklik, son çözümlemeye, sözcüklerden oluşmuş, hoşça vakit geçirten, sözcük yaratma heveslerine malzeme sağlayan bir uydurmacaydı.

İ. Rukavişnikov, düzenlenen bir öğrenci gecesinde kendi şiirlerinden okumuştı; şu kötümser dizeler bir duyuştta belleğime yerleşmişti:

*Sözlerimiz seslerimiz
Görkemlidir, yiğittir!
Oysa biz
Ölüme hükümlüyüz.
Biz,
gelmek bilmez bir baharın
yaklaştığını müjdeleyen
sağır dilsiz
habercileriz.*

Bu kederli sözler, önce şaşırttı beni, çünkü şiirin tem-

2 Balmont ve Bryusov: Simgeci Rus ozanları. —Ed.

posuyla uyum içinde değillerdi, polka dansının ritmini çağrıştırdı bana. Bütün bunlar doğaldı. Hizmetçilerin, uşakların eğlencelerine de giderdim ara sıra. Burada konuklar, müzik eşliğinde danseder ve genellikle, şuna benzer ezgiler söylerlerdi:

*İki kardeş eve koştı
baba baba diye diye
«Babacığım, babacığım
Gel nehire, koş nehire
Adam boğulmuş akıyor!»*

Polka müziğine ayak uydurarak danseden kızların ağzından bu sözleri duymak gülünç geliyordu bana...

*Üstünde koca bir balık
Alık alık bakıyor!*

«Normal yaşamı» kurmakta olanların evlatları, hiç de «normal» görünmüyordu bana. Bu, onların yararınaydı elbet, ama mutluluk getirmiyordu. İyice yozlaşmıştı hepsi. Ne biçim bir baharın habercileri olduklarını sorduğumu anımsamıyorum.

Sanırım, *Foma Gordeyev*'imi oluşturan malzeme üzerine, o malzemenin nasıl toplandığı ve ne kötü işlendiği üzerine okura bir fikir verecek şeyleri söyledim. Eleştirmenler kitabı övdü, ama ben bir eleştirmen olsaydım, öylesine zengin malzemeyi, bir genç adamın aklını nasıl oynattığının öyküsüne harcadığı için yazarı suçlardım.

Bu noktada, betimlediğim şeylerin, anlattığım olayların, aktardığım biçimde gelişmediğini söylemeliyim. Bu nasıl oluyor?

«Fransa'nın Newton'u» denilen ünlü matematikçi ve *Exposition du Systém du Monde*'un yazarı Pierre Simon de Laplace, şöyle demişti:

Canlı bir inceleme sahip bir bilim adamı, belli bir

görüngünün nedenini bulma sabırsızlığı içinde, genellikle, gözlemlerinin sonuçlarını değerlendirmeden önce aradığı nedeni bulur. Ortaya çıkardığı açıklamanın doğruluğuna inanmak konusunda kendini koşullandırmış olduğundan, olgular bulguyla çatıştığında, vargisinden vazgeçemez; ama olguları, kendi kuramına uyacak biçimde değiştirir. Zamanın, yalnız gözlem ve hesaplamaların sonuçlarını saptayacağı gerçeğini hiç düşünmeden, doğanın işlerini, kendi imgeleminin işlerine benzeyecek biçimde çarpıtmaya uğraşır.

Yazar çizerin çalışması da bir bilim adamının çalışmasına benzer; yazar da, «genellikle, gözlemlerinin sonuçlarını değerlendirmeden önce aradığı nedeni bulur.»

II

Bir halat fabrikasının sahibi olan Yakov Mayakin, *Foma Gordeyev*'de çok önemli rol oynar. «Demir adamlardan» biridir bu, üstelik, «kafalı»dır. Öz çıkarlarının gerektirdiğinden daha çok ve daha kapsamlı düşünme yetisine sahiptir. Siyasetten anlamakta, sınıfının siyasal önemini kavramış bulunmaktadır.

Mayakin'de somutladığım kişiye benzer, onun görüşlerine sahip kimseye rastlamadım gerçek yaşamda. Yalnız, edebiyatta siyasal düşünme yeteneğine sahip bir tüccarı anlatma girişiminde bulunmuş bir yazar tanıyorum: P. Boborikin. Romanının adı *Vasili Tyorkin*. Boborikin, yeni fikirlere karşı son derece duyarlı bir yazar. Keskin bir görüşü olmasına karşın, doğalcı bir yol izledi, düşüncesizce alınmış acele kararlara vardı; ancak, vaktinin çoğunu yurt dışında geçirdiğinden, okura sunduğu sonuçlar üzerine çok az olgusal kanıtlara sahip olduğu üzerine doğru ve yerinde eleştirilerle karşılaştı. «Fotoğrafçılığa» saplandığı ve olguları derinlemesine irdeleyip değerlendirmede başarısızlık gösterdiği konusunda da eleştirildi.

Vasili Tyorkin yazarın öteki romanlarından daha büyük bir ilgiyle karşılandı, ama kanımca bunun nedeni, eleştirmenlerin, tüccar Tyorkin tipinde, bu «dükân Sokrates'i»nde, o bilinen liberal aydını bulmaları ve bulgularından hoşnutluk duymalarında yatmaktadır. «Saflarımız genişledi»; Ostrovski'nin oyunlarından çıkmış izlenimi veren yarı-uygar Moskova tüccarı, nerdeyse başını almış giden Avrupa burjuvazisinin arasına katıldı. Kanımca, bu tüccarın düşünceleri, seksenlerin sonlarında, otokrasinin, *Narodnaya Volya* teröristlerini yenmesiyle parçalanın dönemin aydınlarının belli bir bölümünün izinden gitmekteydi. Bu düşünce biçimine, «yenginin anarşizmi» denebilir. Bu anarşizmin düşünsel kapsamı, kısmen Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar*'ından alınmadır, ama temelde, Friedrich Nietzsche'nin 1892 yılında, *Felsefe ve Ruhbilimin Sorunları* adlı gazetede yayımlanan yazılarda yansıtılan görüşüne dayanmaktadır.

Yakov Mayakin'in kişiliğini oluşturan öğeler nelerdir? Her şeyden önce ben, «patronları» iyi tanıyordum; başkalarının sırtlarından geçinme dürtülerini, bu derinlere kök salmış hırslarını, kendi deneyimlerimle yakından tanımıştım. Bu insanlar, ayrıca, böyle davranmayı hak sayıyorlardı. Delikanlılığımda, patronumun beni kendinden aşağı gördüğü, tümüyle onun egemenliğine girmiş «insanaltı» bir yaratık saydığı izlenimine kapılmıştım. Ancak, aynı zamanda, hesabına çalıştığım adamdan daha bilgili, daha okumuş olduğumu görüyor, zaman zaman da ondan daha akıllı olduğumu sanıyordum. Bir de şunu görüyordum: patronum, beni itip kaktıkça, içimde çalışma isteği uyandırıyor. Emegin kültürel ve tarihsel değerini, hayli küçük yaşlarda, çalışma hevesi duyar duymaz, kereste doğramanın, toprak kazmanın ve ekmek pişirmenin, türkü çağırırken duyulan zevk gibi bir zevkle yapılabileceğini duyduğum anda anladım. Bu hiçbir biçimde, benim özgün bir yapısal özelliğimi yansıtmamaktadır; bu anlamda, herkes «özgün» olabilir, yeter ki amaca varmak için yeterli çabayı harcamayı kafasına koysun. So-

runun karmaşık bir yanı yok: Rahatça harcanmaya, kendini anlatma ortamı bulmaya, varlığının kabul edilmesine can atan bir enerji birikimi olan genç ve sağlıklı bir delikanlıydım. Enerji, böyle bir şeydir, böyle isteklerle kendini belli eder. Ayrıca, kitaplar da, emeğin gücünü örgütlemeyi anlamamda yardımcı olmuştu. Bu kitaplar arasında en belli başlı dört yapıt, V.V. Bervi-Flerovski'nin³ *Toplumsal Bilimlerin Alfabesi*, Draper'in *Avrupa'nın Düşünsel Gelişmesinin Tarihi*, Whewell'in *Tümel Bilimler Tarihi* ve Johannes Scherr'in *Deutsche Kultur- und Sittengeschichte*'siydi. Bu kitaplarda olgulardan kaynaklanan pek çok malzeme vardı; bunlar kendi deneyimlerimle birleşince, emeğin, insanlığın kültürel büyümesine temellik ettiğine, ve bu gerçeğin, aptal olmayan her çalışanca anlaşılır ve doğruluğu tartışılmaz olması gerektiğine olan inancım perçinlendi.

Bu noktada, yeniyetme yazarlarca dile getirilen bazı yakınmaları, özellikle birinden gelen mektubu yanıtlamak yerinde olabilir. Karısının, oğlunun ve bekledikleri bebeğin ve daha da önemlisi, «bir yığın günlük işlerin» vaktinin çoğunu aldığını öne süren bu mektup sahibi, «yaratıcı çabaların, beklenen en iyi sonucu vermesi için, kişinin kendisini yalnızca bir yazar olarak görmesi, sizin gibi yalnız yazarlık yapması gerekir,» diyor. «Sizin gibi» dediği ben. Her şeyden önce, şiir ve düzyazı yazmaya başlayanlara, sözlüklerinden «yaratıcı çaba» gibi soylu bir deyişi çıkarmalarını ve yerine daha sade ve daha yerinde bir sözcük olan çalışma sözcüğünü koymalarını öneririm.

Genç bir delikanlı, sıradan birkaç dizeyi ya da önemsiz birkaç öyküyü içeren incecik bir kitap yazmış, ve «ürününü», «yaratıcı çalışmam» diye adlandırmışsa, işçi sınıfının dev fabrikalar yapmakla kalmayıp ülkenin gö-

3 V. V. Bervi-Flerovski (1829-1918): Rus *Narodnik* siyaset yazarı. 1869 yılında yayımladığı *Rusya'da İşçi Sınıfının Koşulları* adlı kitap, Karl Marx'ın övgüsünü kazanmıştı. —Ed.

rünümünü tümüyle değiştirmekte olduğu, kırsal kesime, büyük gelişmeler kazandırdığı ve genel olarak, bütün gücünü ortaya koymacasma çalışarak dünyaca önemli işleri durup dinlenmeden yaptığı bir ülkede, bu sözler çocukça ve saçma kaçır. Şu da anlaşılmalı ve unutulmamalıdır ki, bütün bunlar, belli bir varlığın dünyayı «yoktan var ettiği» ve Evren denen sonsuz boşluğa yıldızları serptiği savındaki gibi, ona çok benzer biçimde, «yoktan var edilmektedir.» Tanrı üzerine söylenen çocuk masallarının bir an için doğru olduğunu varsayarsak, dünyanın, işçiliği kötü bir ürün olduğunu itiraf etmek gerekir: içinde, insanogluna zararlı çok şey var. Bitki ve hayvan asalaklar, çorak topraklar... Hem, doğrusunu söylemek gerekirse, insan da öyle pek ahım şahım bir yapıya sahip değil. Bütün bu kusurlu «yaratıcı çalışmalar» düzeltilmeli, kursosuzlaştırılmalı... Gerçekten de, dünyayı düzeltme ve dünyada bir toplumcu yaşam yaratma işi hızla ilerliyor ve eşsiz sonuçlar vadediyor. Yukarıda sözünü ettiğim gençler gibileri, milyonlarca alçakgönüllü ve kendini davaya adanmış çalışana gereksinim duyulan bir ülkede, kendilerinden «yaratıcılar» diye söz etmeyi bıraksalar iyi olur. İnsanın kendini, geleceğin yapıcılarının ön saflarına sözle bile itelemesi anlamsızdır. Gençliğin üzerinde kötü etkisi olabilir bu davranışın; gençlerin, kendilerini sıradan insanlara üstün görmelerine, geçmişte olduğu gibi kafa-larına yumruk yemelerine yol açabilir.

Bana gelince, şunu belirtmeliyim ki, hiçbir vakit kendimi «yalnızca bir yazar» olarak görmedim. Yaşamım boyunca, şöyle ya da böyle günlük işlerden payıma düşeni yapmaya çalıştım. Bugün de, böyle çalışmalara karşı duyduğum hevesli isteği yitirmedim. Genç yazarlar sık sık, «önemsiz günlük işlerin çok zaman aldığından ve yaratıcı düşünceyi engellediğinden» ve benzeri şeylerden yakınır-lar. Bu yakınmaları, yersiz ve sebepsiz buluyorum.

Günlük işler, hiçbir vakit boşuna olmamıştır. Bir bahçeyi süpürseniz, zararlı tozların çocukların ciğerlerine girmesini önlemiş olursunuz; bir kitabı ciltlemeye zaman

harcamış olsanız, o kitabın hizmet süresini uzatmış, insanlara daha çok yarar sağlamasına yardım etmiş ve devletin kâğıt harcamasını azaltmış olursunuz. Kitapların hor kullanılması devlete büyük zararlar vermektedir, çünkü pek çok kitap basılmaktadır ve ne de olsa, devlet, *biziz*.

Bu sözlerime karşılık olmak üzere, soylular arasından L. Tolstoy dışında günlük işler yapmayan bütün yazarların, yazılarında üstün bir kusursuzluk sağladığı söylenebilir. Ama bu yazarların hepsi de, az çok eğitim görmüşlerdi, akli disipline eden, yaşamın algılanması ve bilgiye dönüştürülmesi yetilerini geliştiren okul eğitimi görme olanağı bulmuşlardı. O soylular, yurt dışına, Avrupa'ya gitmişler, bu gezilerde, gözlem yetilerini genişletmişler, malzeme birikimlerini zenginleştirmişler, dolayısıyla düşünsel açıdan da ilerlemişlerdi. Soylular, yaşam üzerine, *raznoçinets* aydınlarından daha geniş bilgiye sahiptiler, çünkü *raznoçinets*lerin görüş alanı onlara kıyasla daha dardı. Bunun, Pomyalovski ve Sleptsov gibi yetenekli adamlar üzerinde özellikle ters etkisi oldu.

Burada, daha önce söylediğim bir şeyi yinelemeliyim: soyluların edebiyatı, kanımca yerel görüş açısı içermekteydi, çünkü genelde malzemesini, Rusya'nın orta kesiminden sağlamaktaydı. Bu yazarların baş kişisi, genellikle Tula ya da Orel'li mujiklerdendi. Oysa başka mujikler, Novgorod yöresi, Volga, Sibirya, Urallar, Ukrayna, vb. yörelerin mujikleri de vardı. Turgenyev ve Bunin'in mujikleri, Vyatka ya da Yaroslavl mujiklerini hiç andırmıyordu. Soyluluk edebiyatı ve *raznoçinets* aydınları, ülkenin bütün bölgelerini görmüyor, Don, Ural ve Kuban Kazaklarını yokumuyor, azınlıklardan hiç söz etmiyorlardı. Bu, onların, ülkenin orta kesiminde ya da St. Petersburg'da, Moskova'da yaşayan mujikleri tutmadıkları anlamına gelir demiyorum; amacım, gözden kaçan önemli bir olguya dikkat çekmek yalnızca: Şimdiki edebiyatımız, Sovyetler Birliği'nin bütün yörelerini ele almış durumda, bu, olumlu bir tutum. Romanların ve öykülerin yerel ya da bölgesel çalışmalar düzeyine indirilmesi gerektiğine inandığım sa-

nılmasın; bu da önemli elbet, ama demem bu değil; insanları incelemede, *belles-lettres*'in⁴ çok iyi bir yöntem olduğuna inanıyorum.

Asıl konumdan uzaklaştım —öykünülmesini hiç önermediğim bir örnek— şimdi, sözünü ettiğim «patronlara» döneceğim.

Bu insanları ve onların «normal» yaşama biçimini çok yakın ilgiyle inceledim, ve yaşam üzerine söylediklerini büyük dikkatle dinledim. Hizmetlerinde çalışan insanlara ve özellikle bana, kendilerinden daha ahmak, daha inceliksiz kişilermiş gibi yukardan yukardan bakma hakkını nerden ele geçirdiklerini anlamaya çalışıyordum. Bu hak, güçten başka nerden kaynaklanıyordu? Onların dar görüşlü «saygınlığının» özünde, koyu bir duygusuzluk ve körlükten, besili hayvanlara özgü bir dar kafalıktan başka bir şey olmadığı açıktı; bu, yalnız işçilere karşı tutumlarında değil, karılarına ve çocuklarına gösterdikleri tavırlarda, kitaplara bakışlarında, bütün yaşamlarında, şaşılasi bilgisizliklerinde, mantık ve mantığın işlemesine ilişkin kuşkuculuklarında, düşmanlıklarında da yansıyor. O sıralar, on beş, yirmi yaşlarındaydım ve bilimle din arasındaki ilişki üzerine, Draper'ın *Katoliklik ve Bilim* adlı kitabından bir şeyler öğrenmiştim. Bu kitap ve daha başkaları, tartışmasız ve «her zaman için bilinen» olgu ve dogmalara dayanan kanonik⁵ —ya da aşağı yukarı aynı anlama gelen— düzgüsel (normatif) düşüncenin doğurduğu zararları anlamama yardımcı olmuştu.

Dar görüşlü tutuculuğunun, sınai tekniklerin gelişmesini geri bıraktığı gerçeği bilinir, ama okura şunu anımsatmak isterim ki, buharlı makinanın ilkesi İ.Ö. 120 yılında bulunmuş, ama aşağı yukarı iki bin yıla yakın bir

4 Belles-Lettres: güzel yazı yazma sanatı. —Ş. Y.

5 Kanonik: Mutluluğu «aç kalmamak, üşümek ve susamamak» diye tanımlayan maddeci düşünür Epikuros'un mantığa verdiği ad. —Ş. Y.

süre pratikte uygulanmamıştır; İsa'dan Önce ikinci yüzyılda, Abonteus'lu Alexander, yılan biçiminde bir fonograf bulmuş ve bunu «fal bakmada» kullanmıştır. Buna benzer yüzlerce örnek vardır ve dar görüşlülerin, araştırmacı zihinlerin yaptığı işe karşı gösterdikleri utanç verici umursamazlığı ortaya koymaktadır. Son bir örnek daha vereceğim: Bu yıl, Marconi, Genova'dan Avustralya'ya telsizle elektrik akımı gönderdi; gönderilen akım, orada, Sidney fuarındaki elektrik ampullerini ışıklandırdı. Bunun benzeri, bizim ülkemizde, yirmi yedi yıl önce, M.M. Filippov adında bir yazar ve bilim adamı tarafından gerçekleştirilmişti. Filippov, elektrik akımının hava yoluyla iletilmesi üzerine yıllarca çalışmış ve sonunda, Saint Petersburg'dan, gönderdiği akımla, Tsarskoye Selo'da bulunan bir avizeyi aydınlatmayı başarmıştı. Bu olgu, gerekli ilgiyi görmedi ve birkaç gün sonra, Filippov, evinde ölü olarak bulundu. Aletleri ve yazılarına polis el koydu.

Patronların tutuculuğu, kısa zamanda «ideolojilerini» bana açıkladı. Bu ideoloji, son derece saptayıcı ve monarşik bir biçimde geliyor, bir babalar zinciriyle birbirine bağlanıyordu: Allah Baba, Çar Baba, rahip-baba, ve evdeki baba... Bütün bunlar, «her zaman için» saptanmış, yadsınmaya kapalı bir kurallar zinciriyle —bir demir zincirle— birbirine ekleniyordu.

«Patronların» yorulmak bilmez bir çaba içinde, bir «normal» yaşam kurmaya uğraştıklarını gördüm, ama bu işi bir huzursuzluk içinde yapıyorlarmış gibi geliyordu bana; sanki, kendi sorunlarının patronu değillerdi de, babaları ve atalarının izinde, bu sorunları yönetmeyi yazgı edinmiş, yaşayıp gidiyorlardı.

Sürekli bir tedirginlik içindeydiler, «emeklerinden» başıra çağıra yakınıyorlar, «yetkililere» hizmet eden işçilerini denetleyememe korkusuyla yaşıyor, kendilerini, onlardan daha büyük ceplilere karşı savunuyorlardı. Sanırım, zaman zaman kendileri de şimdiye dek «kazandıkları» parayla daha mutlu, daha zahmetsiz ve daha az aptalca bir yaşam, belki daha özgür, şöyle ya da böyle de-

gişik bir yaşam sürebileceklerini anlıyorlardı. Çoğu «patron»da, insan belirgin bir endişe hatta, yarın korkusu sezebilirdi; kendi aralarında bu düşüncelerini gizleme gereği duymuyorlardı ayrıca.

Bu «normal» baylardan birinin üzerine «kasvet» çöker de, raydan çıkmasına, dinsel bağlarını koparıp köklü aile geleneklerini sarsmasına yol açarsa, buna, bir gelecek korkusunun neden olduğunu düşünürdüm. «Kasvet», çeşitli nedenlerle çökerdi: belki bir köpek burnunu havaya dikip ulumuştı, ki bu, bir yangın çıkacağına işaretti; köpek, burnu yerde havlamış ya da ulumuş olabiliirdi, bu da, birinin ölüm döşğinde olduğunun belirtisiydi; diyelim bir tavuk, horoz gibi öttü... bu da bir uğursuzluk belirtisiydi; eğer sokakta bir papaza rastlınırsa, bu, işlerin bozulacağına işaretti. Sonsuz sayıda boşinan, belli olaylarla kanıtlanıyordu: Gerçekten yangınlar, bir yığın terslikler oluyor, insanlar ölüyor, iflaslar ve başka perişanlıklar görülüyor, çoğu ailede, «babalarla oğullar» arasında savaşimler sürüyordu. Babalar, başlattıkları sinai kuruluşlardan büyük servetler sağlıyor, ama oğullar, babalarının izinde yürümek isteği göstermiyor, bu servete servet katma çabasına katılmak yerine, hazırı yemeyi yeğliyor ya da baba işine burun sokanlar, yeni ve riskli yöntemler öneriyor, yürümekte olan iş düzenini modası geçik buluyorlardı. Ya da kimi gençler, üniversitelere girerek ailelerinden uzaklaşıyor, avukat, doktor ya da öğretmen oluyorlardı. Aslında işler yolunda gidiyor, iş düzeni cepleri taşırmaya yeterli bulunuyordu, ama bireylerin küçük dünyasında her şey uçurumun kıyısındaymış, her şey bir anda yok olabilirmiş gibi görünüyor ve gözleri «dört açmak» her an «tetikte» bulunmak gereği duyuluyordu. «Yoksa, düşkünler yuvasında buluverirdi insan kendini.»

«Askerin tüfeği, tüccarın rublesi,» der bir Rus atasözü. İşte «saygın» ve «normal» baylar, boyunlarından yüzlerce okkalık ruble sarkıtıyor, paraların ağırlığıyla, güçlkle ayakta duruyorlardı. Bununla birlikte, tanıdığım bir

dokuma fabrikatörü, Bakaldin adında çok «normal» bir adam, altmış yaşma vardığında Çernişevski'yi okumaya başladı. Okuduklarından bir şey anladığında, şaşkınlıkla ünlerdi: «Demek saygınlığımı böyle yitirdim ben ha! Düşünsene, kırk yıl para peşinde koş, onca adamın canına oku ve şimdi kalk, bütün kötülüklerin başının para olduğunu öğren! Vay, vay vay!»

Gene böyle bir adam, ihtiyar Zamoşinkov, şöyle bağırdı: «Papazlar kafalarımızı saçmalıklarla doldurdu, bizi allak bullak etti. Benim gibi zengin bir adam, nalları herkes gibi dikecekse, şu yukardaki herifin tanrılığı nerde kalır be!»

Şimdiye dek belli bir genellik sınırları içinde dile getirilen yakınlardan söz ettim, oysa daha boş, daha anlamsız dırdırları aktarmalıyım. Bunlar, son derece eğitici dırdırlardı aslında, çünkü bana, «normal» yaşamın gerçekte hastalıklı ve çarpık bir yaşam olduğunu gösteriyorlardı. «Normal» insanlar, kendini beğenmiş, güvenli bir doygunluk içinde olmalarına karşın, kendi güçlerine, güçlülüklerine kuşkuyla bakıyor, başlarının çok yakında derde gireceğini sezinliyorlardı. Kendilerine göre bir yaşam kuruyorlardı, ama o yaşamın içinde bir yerlerde, dingingliğe ve «az çok sağlam bir dengeye» kavuşmak için gösterdikleri çabaya karşıt düşen bir güç ortaya çıkıveriyordu. Bir çeşit «tarih» anlayışları vardı bunların; bu anlayış, uğurlu leyleklere değgin söylenceler, soylu ve tüccar tabakasında güçlü ve yetkin kişilere değgin uydurma acıklı öyküler biçiminde kendini gösteriyordu. Bu tarih anlayışı, başında defne dalından taç olan utkuluların bile attan indirilebileceğini söylüyordu onlara. Böyle bir insanın yokolma nedeni, onu yıpratıcı iyi yaşantısıdır. Ya da yaşamın bir savaşım olduğunu unuttuğundan, bu unutma olgusu kendisinden daha güçlü biri tarafından sömürüldüğünden ve giderek bu güçlü «biri»nin, üstünlük sağlaması sonucu yok olacaktır. «Normal» insan temelde bir kötümser, bir insan düşmanıdır. İnsandan nefret eder. Bu yüzdendir ki, yaşamı boyunca yaptıklarını

ödüllendirecek birinin varlığına inanır. Öteki dünyaya inanır. Elbet, öteki dünyadaki ödül umutları, kimsenin, yüzündeki yaşamdan sonuna dek yararlanmaktan, —iyi yiyeceklerinden, içkiden, kumardan, hizmetçilerin ırzına geçmek ve benzeri eğlencelerden— yoksun kalacağı anlamına gelmez; ama bunlar, yaşamın yüklerinden yakınmasını da önlemez elbet.

Bakaldin ve Zamoşinkov'ların yakınmaları dışında, başka düşünceler de duydum elbet; bar sahibi Graçov, eski bir ilahiyat öğrencisiyle yapılan bir tartışmada bu düşünceleri çok iyi dile getirmişti.

«Böyle dırdırlanmanın nedenlerinden biri, beş parasız bir dilenci olduğudur. Bak, şunu kafana sok: Dünyadaki herkesten daha zengin olan kimdir? Tanrıdır. Anlıyor musun? Demek ki, insan ne kadar zenginleşirse Tanrıya o kadar yaklaşır. Zengin adam, büyük adamdır. Kendi yasalarını kendi çizer, ve o yasaları yokumsamak da senin gibi asalaklara düşmez. Şimdi, karnını doyurdun, zıkkımını içtin, çekil git şurdan. İnsanların aklını karıştırmaya izin vermeyeceğim. Daha üstelersen, Gruzinski Caddesi'ni boyalarsın.»

Bu söylediği yer, siyasal polis müdürlüğünün bulunduğu caddeydi.

Bu tür sözleri yalnız zengin ve güçlülerden duyuyor değildim; yoksul kasabalılar, zanaatçılar, fabrika işçileri ve hizmetçilerden de geliyordu benzeri sesler. Bunlar, «güçlü olan haklıdır,» ya da «on maddelik yasanın dokuz maddesi paradır,» diye düşündüklerinden değil yalnızca, «zenginlerin işine Tanrı karışır,» ve «utku da onur da zengine vergidir,» diye vaız veren kilisenin de etkisiyle, patronların yetkisini yasal görüyorlardı.

«Normaller» okur yazar bile değildi, kalın kafalıydı, bununla birlikte, yaşamın olguları onlara rahat vermiyor, hareket serbestliklerini baltalıyordu. Daha yüksek seslerle homurdanmak bir yana, «siyasal düşünme»ye bile başladılar bu yüzden.

Bu konuda özgün örnekler verebilirim. Bir keresinde,

birkaç bina yapımcısı, valilik mimarının yazlık evinin bahçesinde oturmuş, şefin keyfini beklerken, devlet votka tekeli üzerine konuşuyorlardı. İçlerinden Trusov adında elmacık kemikleri çıkık biri, şöyle dedi:

«Bence hiç doğru değil. Çar ticaretten uzak durmalıdır. Bu tekel tartışmalı bir konu, oysa Çar'la tartışılmaz ki?»

Hepsi de bu görüşü kabul etti. Yalnız Şişkin adlı bir sıvacı, Çar'ın bu işte patron olduğunu, her işte başkan olduğunu, dilediğini yapabileceğini öne sürdü. Kimseye danışmadan, kimseyle tartışmadan canının istediği gibi davranırdı Çar. İster votka ticareti yapardı, ister tahıl ticareti. Bunun üzerine Trusov gözlerini kısa kısa şunları söyledi:

«Yanılıyorsun Şişkin. Çar bu işlere girmemelidir. Bak, beni dinle: Tut ki bütün işleri —seninkini, marangozun ve öteki ortağın işlerini— hep ben yönetiyorum. Kendi bildiğimi okuyorum. Hoşuna gider miydi bu?

— Senin baban akıllı mı? diye yanıtladı onu Şişkin.

— Gördün mü?»

Kasabın oğlu lise öğrencisi Kurepin, bir gün babasına sordu: «Baba, Çar'ı neden öldürdüler?»

«Biriyle geçinememiştir mutlaka,» dedi baba. Ama hemen sonra, yanlış bir şey söylediği sanısına kapılarak, tatlı ama sert bir tavırla şöyle ekledi: «Sen o soruyu on yıl kadar sonra sorsan iyi olur. Bu arada sorunun üzerinde hiç durma. Şimdi başka bir Çar'ımız var.»

Papazlara hiç işi düşmeyen ve Volga boylarında «İncilce» konuşmakla ün salmış bir sekte olan Pyotr Vasilyev, tüccarlara «siyasal bilim» dalında pratik bilgiler verirdi. «Soylular,» derdi, «ayrıcalıklarını ellerinden almaya çalışan çarların işini bitirirler.» Ona göre, gelmiş geçmiş çarların en iyileri olan III. Peter, I. Paul ve II. Aleksandr'ı bu yüzden öldürmüşlerdi. Bu çarlar, soyluların ayrıcalık ve çıkarları pahasına tüccar ve köylülerin haklarını genişletmek istiyorlardı. Vasilyev'in, köylülere ne gerektiği üzerine kendine göre düşünceleri vardı. Ko-

cası soylular tarafından öldürüldükten sonra tahta çıkarılan «şehvet düşkün» İmparatoriçe Katherine'den ne vakit söz etse, tüccarlara, soylular gibi serf sahibi olma yetkisi verecek kadar yürekli olmadığı konusunda sakınmasız sövgüler düzerdi. Bu Vasilyev, aslında bir köylüydü.

Benim Üniversitelerim'de, Örümcek-Çar üzerine ileri geri konuşan Nikiforiç adlı bir polisten söz ederim. Bu adamın çara, Örümcek-Çar dediğine yemin ederim; benim yakıştırmam değildi bu benzetme.

Bu tür görüş ve gariplikleri aklımda tutmaya çalıştım, ve kimi vakit, *Kahramanın İzinde* adlı eşsiz kitabı yazan Dimitri Lavrukhin'in yaptığı gibi bunları kâğıda geçirdim. Bu yazarın kitabını okuyup incelemek de, genç yazarlar için çok yararlı olacaktır.

«Patronların» «siyasal» görüşleri, aslında çok önemliydi. Kurgusal yazılara uygulanan sansür, yazarların bu görüşleri apaçık, olduğu gibi yansıtmamasını engelliyordu. Oysa bence, edebiyatın belgelediği tanıklık, çok geçerli ve önemlidir. Yalnız Saltikov-Şcedrin, eşsiz bir görüş yetisiyle günlük yaşantının olgularını siyasal temellerine oturtabiliyordu, ancak, bu yaşantı benim tanıdığım yaşantı değildi, hem ayrıca Saltikov'un eski ve öfkeli dilini pek anlamıyordum. Ancak Gleb Uspenski'yi okurken onun kişilerinin konuşmalarını, yaşamda gördüğüm duyduğum sözcüklerle genişleterek kendimce eklemeler yapıyordum.

Bu üstün ve son derece yetenekli yazarın çok hızlı yaşamış ve çok büyük kışkırtmalara kapılmış, gücünün büyük bir bölümünü «günlük konulara» harcamış ve geleceği pek düşünmemiş olması nedeniyle edebiyatımız çok şey yitirmiştir.

«Patronlar» üzerine en geniş bilgiyi 1896 yılında Nijni-Novgorod'da, Yerli Mallar Fuarı ve Üretici ve Tüccarlar Kongresi'nin açıldığı yıl edindim. *Odesskiye Novosti* ve *Nizhegorodski Listok* gazeteleri adına Kongre birleşimlerine katılmıştım. Bu toplantılarda dış ticaret, gümrük ver-

gileri ve para politikası konuları tartışılıyordu. Rusya'nın dört bir yanından gelen büyük sanayi kuruluşlarının temsilcilerini gördüm ve onların, «ziraatçilerle» yaptığı ateşli tartışmaları dinledim. Söylenenlerin hepsini yeterince anlıyor değildim, ama en önemli noktayı sezinlemiştim: Bu adamlar zengin Rusya'nın sevdalılarıydılar, onun kalbini kazanmak, elini tutmak istiyorlardı ve biliyorlardı ki, Rusya'nın onlara elini uzatıp nikahlanması için önce Nikolay Romanov'dan (çar) boşanması gerek.

Kongre birleşimleri Bolşaya Pokrovka ve Mişkin caddelerinin kesiştiği köşede bulunan bir okul binasında yapılıyordu. *Nizhegorodski Listok* gazetesi için gülünç bir öykü hazırladım; öykünün adı, «Mişkin Caddesi'nde Pezevenklik»ti. Gazete yazımı geri çevirdi; ben de tuttum *Odesskiye Novosti*'de Marakuyev'e gönderdim. Öyküm burada yok oldu.

Oturumlara katılanlar, «birinci sınıf» adamlar—zengin fabrikatörler, büyük toprak sahipleri ve Maliye Bakanlığı'nın bilgili iktisatçılarıydı. Aralarında ünlü kimyacı D. Mendeleyev ve daha başka—sanırım örneğin Profesör Yanzhul gibi öğretim üyeleri de bulunuyordu. Bütün bu kişiler değişikti bana göre, bildiğim tanıdığım «normal» tiplere benzemiyorlardı. Görünüşlerinde, yapılarında bir terslik, bir gariplik vardı. Konuşmalarında bir sakınganlık, bir gizli kapaklılık seziliyordu. Bu, bazı Kongre üyelerinin, aydın tabakasından geçici bir süre için ödünç aldığı ve takıp takıştırdığı süs eşyası diye tanımlanabilirdi belki. Birkaçı, halkın çektiklerinden, köylülerin yoksulluğundan, kimisi fabrikaların, köylünün ahlâkını bozduğundan söz etti. Oturuma katılanlardan biri, kalın sesiyle şu dizeleri okudu:

*Kutsal yükü altında iki büklüm
Köyleri bir bir
Kentleri bir bir
Kutsadı.*

Ve böyle iyilik dağıtarak

*Başı önde
Gönlü alçakta
Tanrıya vardı.*⁶

Bu düpedüz uydurmaydı, biliyordum, çünkü hiçbir kutsal kitap, İsa'nın Rusya'da köy köy dolaştığını yazmıyordu.

Bana öyle geliyordu ki, çoğu gazetecinin Kongre'ye karşı tutumu kuşkucu, inançsız ve genel olarak ciddiyetten uzaktı. Ben de aynı havaya girdim.

Fuara akın akın gelen kasabalı üreticiler ve tüccarların yanısıra sergileri dolaşmayı daha ilginç ve eğitici buluyordum. Bu kalabalık, güzün ortaya çıkan mavi at sineklerini anımsatıyordu bana, tembel tembel dolaşiyor, pavyon camlarına çarpıyor, kimi zaman şaşkın, ama çoğu kez beğenmezlik içinde uçup gidiyorlardı. Bu türü tanır-dım, onların «günlük» konuşmalarını da bilir ve anlardım. Konuşmaları bir temel konuda toplanıyordu: Köylülüğün ve kırsal kesimin selameti. Bu çok doğaldı, çünkü bu insanlar, daha dün birer «muji» ve bundan gurur duyuyorlardı, çünkü «Tanrı, Rus topraklarını muji vermişti» ve «eğer soyluların gövde olduğu varsayılırsa, köylüler o gövdenin iskeletiydi». Fuarın dokuma ürünleri bölümünü gezdiklerinde, bu adamlar, fabrikada, diyelim Givartovski fabrikalarında dokunan ketenin çok güzel olduğunu, ama el tezgahlarında dokunan ketenin de fena olmadığını, üstelik fabrikada dokunan kumaştan daha dayanıklı olduğunu söylerlerdi. Ayrıca, «fabrikalarda herke-se yetecek kadar kumaş dokunamazdı, değil mi?» Ve şöyle sürdürürlerdi konuşmalarını: «Aktristlere yetecek kumaşı bile dokuyamazsın fabrikada»; «Zaten hepsi yabancı bölgelere gönderiliyor.» «Buğdayımız, derimiz de oralara gitmiyor mu?»; «Yağ da öyle»; «Bizi de vasıfsız işçi diye

6 Rus ozanı F. Tyutçev'in (1808-1873) *Bu Zavallı Köyler* adlı şiirinden. —Ed.

oralara satacaklar yakında»; «Gösteriş yapıyorlar canım»; «Mujikin satacak malı da yok, alacak parası da.»

Bütün bunlar otuz dört yıl önce olan şeyler, ama Pskov, Vyatka, Sibirya ve öteki valilikler ve bölgelerden gelen bütün bu «patronların» sakallı yüzleri bugün görüyormuşum gibi gözümün önünde. Makina bölümünü gezerkenki saklamasız şaşkınlıklarını ve hoşnutsuzluklarını hiç unutmam. Kimi yüzü kızararak, kimi umursamasız gülümsüyor, kimi kaşlarını çatıyor, derin göğüs geçiriyor, her biri, şöyle ya da böyle bu duygularını açıklıyordu. Nedense bir Alman baskı makinası da kurulmuştu fuarda. Sanırım, fuar yayınlarını basmada kullanılıyordu bu makina. Ufak tefek, sivri sakallı, kırpışık gözlü, donuk bakışlı bir ihtiyar, «Bu ne biçim makina böyle? Ne işe yarar ki?» dedi. «Gazete basar,» diye yanıtladı onu biri. «Gazete mi?» dedi beriki. «Gazete de neymiş! Kaç para bu makina?»

Fiyatını söylediklerinde, ihtiyar şapkasını düzeltti, sağına soluna bakındı, «görüyorsunuz ya,» gibilerden gülümseyerek, «İşte ödediğimiz vergiler buralara gidiyor, gazetelere işte! Kâğıt parçalarına! Allah belâla...» Gerisini getirmemek için kendini güç tuttu, dudaklarını gererek uzaklaştı. Çizmeleri gıcırdayıyordu. Yardakçıları peşinden gitti.

Bu adamla takımı, yere ipile bağlı bir balonda gezmeye çağrıldı. «Ah çok teşekkür ederim,» dedi ihtiyar, sonra sordu: «O ipi bıraksanız, balon Tanrının yanına dek, yükselir mi? Yükselmez ha? Öyleyse neden buza takılmış tezek gibi havada asılı kalacakmışım?»

Ne vakit fuara gitsem, «patronların» ruh hali ve düşüncelerini yansıtan olaylarla karşılaşıyordum. Sekiz yıl sonra gerici Rus Halk Birliği'nin şubelerinin başına geçen adamların, bu tür adamlar olduğuna kesinlikle inanıyorum. Ancak, bu insanların hepsinin nitelikleri, Yakov Mayakin tipi için yeterli malzemeyi sağlamadı bana.

Bugrov başlıklı bir öyküde, yazar, kahramanına şunu

söyletiyor: «Mayakin, eşsiz bir insan. Öylesi birini ömrümde görmedim, ama onun gibilerin yaşamda mutlaka var olduğuna inanıyorum.»

Bu sözleri, kendimi övmek için değil, o tabaka halkı arasında izlediğim küçük olaylar yığınının, az çok eksiksiz ve «yaşayan» bir ortalama «patron» tipi oluşturmada doğru yöntem uyguladığımın bir kanıtı olarak nesnel değer taşıdıkları için aktarıyorum.

Bu tipi çizerken, Yakov Mayakin'e, Friedrich Nietzsche'nin toplumsal felsefesinden kattım. Bir eleştirmen, bu «dökümü» görmüş ve beni Nietzsche'nin öğretilerine eğilimli bir yazar olarak değerlendirmişti. Bu doğru bir değerlendirme değildi elbet; ben «kalabalıktan» biriydim ve Lavrov, Mikhailovski ve Carlyle'in yarattığı «kahramanlar» bana ilginç gelemezdi; ayrıca Nietzsche, *Herrenmoral*'ı öyle tımtırlı sözlerle övmüyordu.

Nietzsche'nin toplumsal felsefesinin altında yatan fikir çok açık: Yaşamın gerçek amacı, üstün soylu insanlar, «üstün-insanlar» yaratmak; ve elbet, yanısıra köleleri yaşatmak. Eski Yunan dünyası eşsiz düzeyde bir gelişme sağladı, çünkü, o dünya köle sahipliği kurumuna dayanıyordu. Ama o günden beri Hristiyan-demokrat akımın etkisiyle, insanlığın kültürel gelişmesi durmadan düşüş gösterdi; Avrupa, eski Yunan kültürünün temellerini yeniden kurmaz (toplumsal eşitlik öğretisi gibi) ve «köle ahlâkını» yıkmazsa, çalışan kitlelerin siyasal ve toplumsal eğitimi Avrupa'nın barbarlığa dönmesine engel olamaz. İnsanlar her zaman için, azınlık — dilediğini yapan güçlüler — ve çoğunluk — azınlığa boyun eğmek için yaşayan güçsüzler — olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır.

Sonunda aklını yitiren bir adamın yarattığı bu felsefe, gerçekten «patronlar»ın felsefesi idi ve hiçbir özgün yanı yoktu. Bunun temelleri Platon tarafından atılmıştı; bu temeller üzerine Renan'ın *Felsefi Dramlar* adlı yapıtı ortaya çıkmıştı; Malthus'un da bilmediği bir görüş değildi bu ayrıca. Genel olarak bu, amacı «patronlar»ın ege-

menliğini haklı çıkarmak olan eski bir felsefedir; ve «patronlar» bu görüşü bir an için olsun akıllarından uzak tutmazlar. Belki de Almanya'da Sosyal-Demokrasinin geliştiği dönem Nietzsche'de bu düşüncenin tohumlarını atmıştır. Günümüzde, faşistlerin sevdiği en doyurucu ruhsal gıda olarak işlevini sürdürmektedir.

Bu felsefeyi 1893 yılında, Yaroslavl Lisesi'nden atılan ve benim gibi avukat yanında çalışarak ekmeğini kazanan öğrencilerden duydum. Ama daha önce, 1889-1890 yılları kış aylarında, dostum N.Z. Vasilyev, Nietzsche'nin en güzel ürünü *Also Sprach Zarathustra* (Zerdüşt Böyle Dedi) yı Rusça'ya çevirmiş ve bana yazardan söz ederek, felsefesini «kibar kinizm» diye nitelemişti.

Rus «patronlarına» çok eski kopyalarının bazı özelliklerini yakıştırmakta çok haklıydım. «Sınıf ahlâkı» ve «patron ahlâkı» uluslararası özellik gösterir. Nietzsche güçlülerin «zayıfı ezmesi gerektiğini» öne sürmüştü, bu da «patron ahlâkının» belli başlı dogmalarından biridir. Nietzsche, Hristiyanlığa «köle ahlâkı» demiş, onun zayıfların ve «sendelemişlerin» yardımına koştuğunu, bu yüzden güçlülere gereksiz yere yıprattığını söylemişti.

Her şeyden önce, sendeleyip düşenler yalnız zayıflar değildi. «Patronların» çelme taktığı güçlüler de tökezlemişti ve ben bunu açıkça görebiliyordum.

İkinci olarak, «patronlar,» zayıflara kendileri için en az tehlikeli olabileceği durumda güçsüzün, iyice güçsüz ve «bitik» olduğu zamanlarda yardım etmişlerdir. Bu yardım, hastaneler ve düşkünler evi biçiminde kendini göstermiş, zayıflardan «ahlâk yasalarına» karşı koymaya kalınlar için tutukevleri yapılmıştır. Kırsal kesimin patronları ve efendileri olan Hristiyan feodal ağalara karşı kentli Hristiyan patronların yürüttüğü acımasız savaşım üzerine pek çok şey okudum. Bu insanlar, kendilerinden olanlara karşı da aynı acımasızlığı sergilemişlerdir. Zimmermann'ın eşsiz yapıtı *Geschichte des grossen Bauernkrieges*, şövalyelerle kasabalıların birleşerek, kutsal kitap-

ta keşfettikleri ilkel komünizm fikrini dünyaya uygulamaya çalışan Taboritlerle köylülere karşı nasıl savaştığını çok canlı renklerle gözümün önüne sermişti. Son olarak, Marx'ın öğretisiyle de tanışmış bulunuyordum. «Patronların ahlâkı» «kölelerinki» kadar yabancıydı bana. Gerisi, kendi içimde gelişti: «İsyan edene yardım et.»

Felsefenin Zararı Üzerine adlı oyunumda, öğretmenim ve dostum N. Z. Vasilyev'i anlattım. İnançlarını bana aşılama hiçbir vakit girişmeyen, kendisini izlememi sağlamak için en küçük bir çaba harcamadan benimle yalnızca konuşan Vasilyev ve tüm öteki öğretmenlerim savundukları ve «ideolojik» amaçlarına en uygun fikirleri bana aşılama için ellerinden geleni yaptılar. Kendimi bu şiddete karşı savunmak zorunda kaldım, bu da elbet öğretmenlerimin hoşuna gitmedi. Bugün, bunlardan hayatta kalanlar, inatçılığımı ağır bir dille yüzüme vuruyorlar.

Onların hoşnutsuzluğundan çok yararlandım: Benimle nerdeyse akranlarıymışım, kendilerine eşitmişim gibi tartışırlardı. «Nerdeyse» diyorum, çünkü bunlar yüksek eğitim görmüş ya da en azından liseyi bitirmiş «yetkin» kişilerdi, oysa ben, onlara kıyasla çok «hamdım». «Yüksek» eğitim görmemiş olmam sık sık yüzüme vuruldu. Bugün de sürdürülüyor bunun bir eksiklik olduğu; haklılar, zihnime «okul» disiplini kazandırmamış oluyorum böylece. Gerçekten, ciddi bir eksiklik.

Öğretmenlerim benimle yaptıkları tartışmada, ciddi bir eksiklik daha ortaya çıkardılar. Kendi içlerinde iki ayrı ahlâk anlayışını —«patronların» ve «kölelerin» ahlâkını— birleştirmişlerdi. İlki, kendi akıllarının geliştirdiği bir anlayıştı; köle ahlâkıysa, yaşamın gerçeklerine olan saygılarından ve zayıflıklarından kaynaklanıyordu. Devrimci görünmeye ve davranmaya çabalıyorlar, «çile çekiyorlar», kendilerine kapalı tutulan iktidar yolunu görüyorlardı; bu, onların «yaşama isteğini» köreltiyor ve Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar*'ında çok iyi anlatılan ve benim «yenik anarşizmi» dediğim bir görüş yaratıyordu. Bir vakitler sosyalizmin propagandacısı olan Butaşeviç-

Petraşevski'nin⁷ kurduğu bir eğitim grubunun üyesi olan bu yazar da «yenik»ler arasındaydı ve sosyalizme ilgi duy-mak suçuyla çarptırıldığı cezayı çekmekteydi.

Bir de: Hanlarda, manastırlarda ve yollarda pek çok «serseri» gördüm. Bütün bunlar «patronlara» karşı eşit-likten uzak bir savaşımın, dar görüşlünün (philistine) tav-rı olan «gününü gün etme» eğilimine karşı duydukları zaaftan ya da aşırı gururluluktan serseri olmuşlardı.

«Serserileri romantik göstermekle» lumpen proletarya-ya temelsiz ve boşuna umut bağlamak, hatta onlara Niet-zsche'ci görüşü yakıştırmakla eleştirildim.

«Romantik göstermek»? Hayır, olamaz. Bu gibilere umut bağlamadım, ama, Mayakin'de olduğu gibi, onlara Niet-zsche'nin felsefesinin bazı özelliklerini verdiğimi yadsıma-yacağım. Ancak, her iki durumda da bilinçli davrandı-ğımı öne süremem, ama «serserilere» «Nietzsche'ci» anar-şizmi yakıştırmakta haklı olduğum kanısındayım. Neden böyle?

Çünkü, hanlara ve çete üyeliklerine sürüklenmek üze-re «normal» yaşamdan fırlayıp çıkmış olan bu insanlar, «yenik» aydınların ruhsal özelliklerini yansıtıyorlardı. Bu-rada, yazarlık hakkımı kullanarak, onun malzemesini «ürettim» ve kanımca yaşam, bu «ticaret oyununu» haklı çıkardı. 1905-1906 devriminden sonra, «patron» Yakov Ma-yakin, bir Ekim'ci oldu, öte yanda 1917 Ekim'inden son-ra, işçilerin acımasız düşmanı olarak ortaya çıktı. Han-ların «serserileriyle» Varşova, Prag, Berlin ve Paris «émig-ré»leri (göçmenleri) yani siyasal entrikacıları arasında terminolojik ayırmadan başka bir ayrılık göremiyorum.

«Çapkın» Promtov ve «Filozof» Satin ölmediler, ha-yattalar, ama başka bir kılıfa girmişler ve *émigré* basına çalışıyor, «patron ahlâkını» yayıyor, varlıklarını haklı çı-karmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Görevleri bu,

7 M. V. Butaşeviç-Petraşevski (1821-1866): 19. yy. ortalarında Rusya'daki özgürleşme hareketinin ünlü bir kişisi. Petraşevski akımı de-nilen siyasal akımın öncüsü. 1849 yılında Sibirya'ya sürülmüştü. —Ed.

bu görevi yerine getiriyorlar; ve uşak rolü oynamaktan yakınmak bir yana, mutluluk duyuyorlar. Bütün bu söylenenlerden, yazarın «geleceği» görmek» gibi gizemli bir yetiye sahip olması gerektiği sonucu çıkmasın; ama çevresinde olan biteni görmek, yaşadığı çevreyi tanımak ve o yaşam içinde işlerlik gösteren güçleri iyi tanımak zorunda olduğu bir gerçektir. Geçmişin ve içinde yaşanılan zamanın etkin güçlerini tanımak, yazarın çoğaltma ve üretme gücünün yardımıyla, geleceği görmesini olası kılacaktır.

Çok yakınlarda, işe yeni başlayan bir yazar, bana şunları söyledi:

Her şeyi bilmek zorunda değilim, hem, her şeyi bilen yoktur ki!

Bu yazardan bir şey çıkacağını sanmam. Öte yanda, yetenekli yazarlarımızdan Vsevolod Ivanov'un (adının gereklerini yerine getirmeyen) *Literaturnaya Gazeta*'da yazdıklarına bakalım:

Sanatçının işi son derece güçtür; büyük sorumluluk gerektirir. Ancak, okurunun işi daha da güç, sorumluluğu daha da büyüktür. Çünkü onun gerçekçiliği utkuya ulaşanların gerçekçiliğidir, ve öyle olacaktır.

Sanatçı desteklenmek, yüreklendirilmek gereksinimi duyar. Ama okurun bunlara duyduğu gereksinim daha da büyüktür, çünkü okuduklarının etkisiyle yapacağı dönüşümlerde gerçekten ve içsel olarak kendisine yararlıdır bu tür destekler. Biz altı Moskova'lı yazarın, Türkmenistan'a yaptığımız gezi, halka o türden bir destek sağlamıştır kanısındayım...

Yanılmıyorsam, V. Ivanov'un söylemek istediği, yeni yaşamla doğrudan ilişki kurmanın yararları. Bilgisizlik, gelişmenin durması demektir. Dünyadaki her şey, bir hareket içinde ve o şeyin hareketine göre algılanır; herhangi bir güç, hareketten başka bir şey değildir. İnsanoğlu hareket içindedir, oluşum içindedir, kendi güç ve yetile-

rinin gelişmesinin «oluşma» süreci içinde yaşamaktadır. Günümüzde yaşam giderek hızlanmakta, olgular görül-medik hızla birbirini izlemektedir. Sovyetler Birliği işçi sınıfının yaratıcı gücü, bize çok şey öğretmekte, şu ger-çeğin tartışma götürmez kanıtını sergilemektedir: İnsan-lığın, doğaya karşı kendini koruma ve daha iyi bir yaşam koşulu elde etme yolundaki savaşımının araçları, işçi sı-nfımızın yaratmakta olduğu hız ve adanmış enerjiyle yaratılsaydı, insanoğlu, içinde bulunduğu bataklık kan göl-lerini çok daha önce gerilerde bırakmış olurdu.

Yaşam, hiçbir geçmiş dönemde günümüzdeki kadar eğitici olmamış, insan, hiçbir vakit böylesine yaşam dolu, böylesine istekli yaşamamıştır. «İlerici» insan, hiçbir va-kit, böylesine büyük içsel çelişkiler taşımamıştır. «İlerici» derken, yalnız Parti üyesini, Ortaklaşmacıyı belirtmek istemiyorum, Parti üyesi olmayanlar da özgürlüğün ver-diği bir hareketlilik içine girdiler ve sosyalist yapının so-luk kesen hızına kendilerini kaptırdılar. Bu «çelişkililik» doğaldır, çünkü insanlar iki dünya arasındaki sınır çiz-gisinde yaşamaktalar şimdi. Bunlardan biri kendi dönem-lerinden önce yaratılmış olan çok çeşitli ve uzlaşmaz çe-lişkiler dünyası, ötekiyse, tüm öteki çelişkilere temellik eden ve giderilecek olan toplumsal ve ekonomik çelişkiler içinde kurmakta oldukları dünya.

Eleştirmenlerimiz edebiyatımızın, zamanımızın kahra-manlarını «eksiksiz» ve yaşayan canlılar olarak değil de, donuk, tahta insanlar olarak betimlediğinden yakınıyor-lar; kimi eleştirmenler, «gerçekçiliğin», kahramanın canlı ve tamamlanmış bir tablosunu üretme yetisinden yoksun olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyorlar. Bu savın ni-teliği, eleştirmeni, az çok kuşkucu bir konuma getiriyor. Eleştirmenler sürekli olarak eksikliklerin arayışı içinde. Ve, o kuşkuculuğu genellikle derin bir inanmışlığın ardına gizliyorlar. Birbiriyle ilişkisi olmayan iki ayrı şeye özgü bu niteliklerin doğal olmayan bu karışımı, pek çok yay-garanın kopmasına, şamatanın çıkmasına yaradı, ama ye-ni yazarlara yararı dokunduğu söylenemez. Ayrıca eleş-

tirmenlerin yazarlarla olan ilişkilerinde ve onlardan söz ederken kullandıkları dil, genellikle son derece yersiz ve genç yazarları incitici nitelik gösteren «üstünlük» duygusunu yansıtıyor. Bu, benim, eleştirmenlerimizin, «patron ahlâkına» bağımlı olup olmadıkları sorusunu sormama yol açıyor; eleştirmenler, kendi öz yeteneklerinin çok üstün olduğuna mı inanıyorlar?

Benim görüşüme göre, «gerçekçilik», bireyi iyice ihtiyarlamış olan dar görüşlülük ve bireycilikten sosyalizme varan yolda, gelişmesinin süreci içinde ele alırken onu yalnız bugünkü haliyle değil, yarın olması gerektiği ve olacağı biçimiyle de ele alırsa, bu güç görevi başarıyla yerine getirebilir.

Bu, insan karakterini «keşfetmeyi» önerdiğim anlamına gelmez, ama inanıyorum ki, yazar, insanı «genişletme, üretme» hakkına sahiptir, dahası, bu onun görevidir. Yazar, bireyi betimlerken, o bireyin sınıfsal özelliklerini, iyi ve kötü yanlarıyla hamuruna katmayı öğrenmelidir. «Keşfetmeye» gerek olmadığını bir kez daha söylemek isterim. Çünkü gerçeklikte, yansıtılması gereken yeterince özellik vardır; kimi kanser tümörü ya da apandisit gibi, dokulara, yeni doğmuş organlara yerleşiyor; ayrıca, büyük sancılar doğurunca çıkarılıp atılmak durumunda olan urlar da var; bunlar organizmanın biyolojik evriminin ortaya çıkardığı ve o organizmada köklü değişiklikler yapacak olan urlar... Bunlar, elbet, «lâf olsun diye» söylediğim daha az önemli şeyler. Ama yazma sanatına yeni başlayanların şunu unutmamalarını isterim: Fikirler, örneğin nitrojen gibi havadan özümlemez; fikirler, yeryüzünde yaratılır, emeğin toprağından fışkırır, gözlemlleme, inceleme yöntemlerini ve, son çözümlemede olguları kullanır.

Aslolan, kültürün *olgusal* tarihi, sınıf savaşımının, sınıf çelişkilerinin ve sınıfların gelişmesinin tarihidir. Hakikat ve akıl, aşağıdan, kitlelerden fışkırır; yaşamın üst katındakiler, aşağıdan yükselen heyecanları solur; o coşkun hava, yaşama yabancı olan kokularla karışmıştır. Üst

kattakiler, bu «kışkırtıcı» ideolojik heyecanları bastırmak, emeğin özünde bulunan katı gerçekleri çarpıtmak ya da gizlemek durumundadır.

Emek dünyası, devrimin gerekliliğini kavrama bilincine vardı. Edebiyatın görevi, ayaklanmış olan emek dünyasına omuz vermektir. Bu destek, ne kadar güçlü olursa, «sendeleyeni» düşürmek onca çabuk olacaktır.

III

«Seksenlerin eğitim çevrelerinde nelerin nasıl öğretildiğinden» söz etmem istendi. Bu konuda pek bir şey söyleyemem, çünkü ben o çevrelere düzenli olarak katılmaya vakit bulamadım. Bununla birlikte, onlarla ilişkim oldu, size bunlardan aklımda kalanları anlatmaya çalışacağım. O günlerde benim gibi gençler, yaşamla edebiyat arasındaki, yani kitaplarda görülen dogmalarla deneyimlerin meyvaları arasındaki çelişkiler karşısında çok belirlenmiş ve çok köklü bir hayranlık, derin bir ilgi duyuyorlardı.

Bir «çevreye» girişim, ilk, on beş yaşlarıma rastlar. Olay şöyle başladı:

Nijni-Novgorod'da, Saint Peter ve Saint Paul mezarlığının arkasında bir yerde, geleneksel bir yumruk dövüşü yapılıyordu. Kalabalık bir kavgacılar topluluğunun sille tokat dövüştüğü bir gösteriydi bu. Tarafını tuttuğum dövüşçülerden biri, emekleyerek kavga alanından çıktı, bir kereste yığınına çevreleyen duvarın ardına gizlenmeye çabaladı. Ayağa kalkacak hali yoktu, yardımına koştum. İnliyordu. Çektiği acı yüzünde görülüyordu. Ayağına bir darbe yediğini, bir kemiğinin kırılmış olabileceğini söyledi. Yakınlarda oturuyordu ve evine gitmesine yardım etmemi istedi. Rızı oldum, çünkü o yuvarlak düzgün yüzü, temiz ve dost bakışlı gözleri hoşuma gitmişti. Sırtında bir ceket, başında deri şapka ayağında güzel bir çift çizme vardı. Adı Vladislav, soyadı da, yanılmıyor

sam, Dobrovolski ya da Dobroklonski'ydi. Böyle çizmeyle dövüşe girilmeyeceğini söylediğimde, öfkeyle yanıtladı beni:

«Çizmesiz yaşayamam ben!»

Yüzündeki anlamdan, sancısının çok büyük olduğunu anladım. Nerdeyse ağlayacaktı. Yürüyemiyordu. Sırtladım taşıdım onu.

Odasına vardık. Güzel döşenmiş bir odaydı bu. Eşyaların hiçbirini daha önce görmemiştim diyebilirim. Bir dükkân kadar geniş, çok iyi aydınlatılmış, duyulmadık kokularla dolu, sımsıcak bir odaydı bu. Yerde uzun tüylü bir halı seriliydi. Duvarlarda resimler, köşedeki dolabın üzerinde de sarı gözlü doldurulmuş bir baykuş vardı. Dolap çiçek çiçek tabaklarla doluydu. Asık yüzlü, şaşkın, saçlı başı dağınık bir adam girdi içeri. Peşinde ufak tefek, gözleri iri iri açılmış bir kadın. Çocuğu kanepeye uzattıktan sonra baba, çizmeleri bir traş bıçağıyla keserek çıkardı.

«Şimdi nasıl? diye sordu titrek titrek.

— Çay isterim,» dedi çocuk.

Kadın, ayağına bir bezle pansuman yaptı, bağladı. Hiç konuşmaması beni şaşırttı doğrusu.

Çocuk, sesini yükselterek, «Dikkat et, acıtıyorsun,» dedi.

Bana gelince, bir daha giyilemeyecek biçimde paralanmış çizmeleri düşünüyordum. Az sonra nefis bir fincan çay ve pespembe kızarmış taze çörekler verdi kadın bana. Tadı uzun süre damağımdan gitmedi. Uğurlama vakti gelince, baba da oğul da gene gelmemi istediklerini söylediler. Ertesi pazar gittim.

Vladislav'm kırığı çıkığı yoktu. Bileği incinmişti yalnızca. Bastonla dolaşiyor, ama odasına giden merdivenleri kolayca çıkıyordu. Beni odasına aldı. Ciltli ciltli, pırıl pırıl kitaplarını böbürlenerek gösterdi bana. Horace Vernet'nin resimlediği *Napolyon'un Yaşamı* ve daha birçok resimli kitap gördüm orada. Ganot'nun *Fizik* adlı kitabıyla, Karazin'in *Barut Dumanları Arasında* adlı romanını

övdü, ama bunları ödünç almak isteğime karşılık şunları söyledi:

«Aaa, veremem, çok pahalıdır bu kitaplar.»

Renksiz, donuk bir çocuk olduğunu düşünmüştüm. Ve de çenesi düşük... Ama konuşması öyle dümdüzdü ki, sözlerinden hiçbirisi belleğimde iz bırakmadı. İlişkimiz süresince yalnız babasına ilişkin öfkeli yakınması aklımda kalmış:

«Bu dövüşlerden nefret ediyorum. Ama babam hep yolluyor beni oraya. Eski bir Rus sporuymuş da, herkese uymam gerekmiş de... Zırva! Bakalım daha neler isteyecek benden.»

«Şundan nefret ediyorum, bundan nefret ediyorum,» derkenki hali hiç hoş değildi ve bu sözleri durmadan söylüyordu.

Acınası yanlarının çok olduğunu gördüm: Şımarıktı. Yüzü kız suratı gibiydi. Yapış yapış gülüyordu. Benden üç yaş büyük olmasına karşın, ancak omuzuma geliyordu. İlkokuldan sonra altı yıl okumuş, sonra da bir koca yıl babası ve üvey anasıyla yurt dışında kalmıştı. Şimdi, askeri okula girmeye hazırlanıyordu.

«Subay olunca Çar'a karşı tuzak hazırlayacağım,» dedi o gün. Sigara tütürüyordu; elindeki bastonu da küt diye yere indirdi ve kaşlarını ciddi ciddi kaldırdı bunu söylerken. Bu sözleri umursamamıştım o gün, ama uzun yıllar sonra, Kazan'da anımsadım onları.

Daha ikinci görüşmemizdi ve bende öyle bir izlenim bırakmıştı ki, hemen çıkıp gitmek, bir daha hiç uğramamak istiyordum. Tam kalkacaktım, merdivende ayak sesleri duyuldu; az sonra, dışlerinde bir kehribar ağızlık, sırtında simokin ceket, iki dirhem bir çekirdek baba girdi odaya. Peşinde gözlüklü bir ortaokul öğrencisi, fıkır fıkır kız kılıklı bir başka çocuk ve uzun ve ağır suratlı, kara saçlı bir kız vardı. Gitmek üzere ayağa kalktım; Vladislav'ın babası, «Nereye gidiyorsun?» diye yolumu kesti, «Bu kişilerle tanışmanı istiyorum. Otur da dinle.»

Masanın başına oturdu, cebinden tütün tabakasını çıkardı, bir sigara sardı ve şöyle kükredi:

«Gene geciktiniz. Neden? Ötekiler nerde? Neden gelmeyeceklermiş? Hastalar, öyle mi? Onu sakalıma anlatın! Kayak yaptıklarına kalıbımı basarım.»

Bu aynı kükreyen ve soğuk sesiyle, ne tür kitaplar okuduğumu sordu. Birkaç kitap adı söyledim.

«Hava,» dedi. «Ciddî kitaplar okumalısın, evlât, şiiri romanı bir yana at!»

Daha sonra, bunca insanın, köylülerin sırtından geçinmesinin bir cinayet olduğunu, mujiğin yükünü azaltmak için elden gelenin yapılması gerektiğini söyledi. Ben, kendimi köylünün omuzlarına binmiş bir yük olarak görmüyordum; tersine, bana öyle geliyordu ki, kendi omuzlarım, bana karşı hiç de iyi davranmayan kişilerin rahatça dinlenebileceği bir dayanak görevi görüyordu; ama söyle-necekleri dinlemek, bıyıklı bayın bu hızlı girişinin gerisini görmek istiyordum. Aslında, bu iri yarı, tombul yakanaklı, çarpık burunlu ve ne derlerse desinler, bana akıllı bir köpeğin üzgün bakışlarını anımsatan solgun bakışlı adamı dinleyecektim. Sade tümcelerle tane tane konuşuyor, arada bir dudaklarını yalayıp duman bulutları salıyordu. Gözleri giderek büyüyor, sonra birden kısılıyor, bu sırada adam parmaklarını şaklatarak, «Anlıyor musunuz, kardeşler?» diyor, sonra elini ağzına götürüp bıyık burarken, «Bir adam tarla sürüyor, ekin biçiyor, ve yedi boğaz doyuyor. İşlerin ağırlığını köylü yapıyor, ve biz, domuzlar gibi yiyoruz.» diye sürdürüyordu konuşmasını.

İşte böyle, bir saati aşkın bir süre konuştu. Bana Rusya'nın, Avrupa'nın çok gerisinde kalmış gıcırtılı bir at arabası olduğunu söyledi. Ancak bu, iyi ki böyleydi, çünkü Rus halkı, Avrupa halkına göre İsa'ya daha yakındı. Üstelik, Rus yurttaşının, içinde bir kolektif «artel»⁸ ruhu

8 Artel: Rusya'da 19. yy. da ortaklaşa çalışan ve kârı bölüşen bağımsız işçiler birliği. —Ş. Y.

vardı ve köy komünlerinin hakları genişletilmeli, her köylünün, kendi öz toprağında tasasız, kaygısız ve de barış içinde yaşaması sağlanmalıydı.

«Anlıyor musun, kardeş? Sorunun temeli burada yatıyor.»

Söylediklerinin bir bölümünü anlıyor, dahası, biraz hoşlanıyordum da. Bu hoşlanma, böyle sözlerin anlamını çıkarabiliyor olmamdan geliyordu belki, bilmiyorum. Büyük bir dikkatle dinliyordum, ama gördüm ki, ötekiler sıkılıyor. Fısıltıyla aralarında konuşuyor, durmadan sigara tütürüyor, kıza göz ederek rahatsız olduklarını anlatıyorlardı. Az sonra oda tütün dumanıyla doldu ve bütün yüzler, mavi bir sis bulutunda yüzüyormuş gibi göründü. Genç kızın yüzü uçuk mavi bir renk aldı. Gözünü kırpmadan konuşmacımıza bakıyor, onun şimdi bozlaşan yanaklarını inceliyormuş gibi görünüyordu.

Evden çıktığımda, görülmemiş bir ağırlığı, hoş bir yükü sırtımda taşıyormuşum gibi bir duyguya kapıldım. Bu yük, ağırlığını duyuran bir yük değildi ama, bana güç veren bir ağırlıktı. Bu eve daha iki üç kez gittim, ama daha önce öğrendiklerimden değişik bir şeyler kazanmadım. Belki de başka önemli konular konuşulmuştu, ama anlayamadım.

Vladislav'm babası aynı boruyu öttürmeyi, «artel» ruhlu köylüleri ve onların sade ama işlek zekâlarını övmeyi sürdürdü hep. Nekrasov ve Nikitin'den şiir de okudu bize. Bir keresinde de Saltikov-Şchedrin'in *İki General Üzerine* adlı öyküsünü okudu. Bir gün, üst kattaki odaya geldiğinde, hıçkırıklarla boğulmaktaydı. Hıçkırık tuttuğuna sinirleniyor, ama önünü alamıyordu bir türlü. Bardak bardak bira yuttu, yararı olmadı. Sonunda, öyle çok içti ki, oğluna, kız suratlı gence ve bana, bir türkü öğretmeye kalktı. Sonra birden ağlamaya başladı ve gıcırtilı ama yüksek sesle, başını iki yana sallaya sallaya şöyle dedi:

«Şu yaşadığımız hayata bak! Ne biçim yaşıyoruz, aah!»
Oğluna dayanamıyordum. Babasına karşı takındığı ka-

ba tavrı, onunla konuşurken bağırıp çağırmaktan kaçınmamasını hoş göremiyordum. Üvey annesine karşı tutumu büsbütün garipti. Kadına bir şey söyler ya da ondan bir şey isterken şımarık, yayvan yayvan konuşuyor, binbir naz yapıyordu. Bunu amaçlı yaptığını ve kadını üzme istediğini anlıyordum. Kadının tek bir sözcük ettiğini anımsamıyorum. Eline ayağına çabuk, ama çıtı çıkmayan bir kadındı. Yan yan yürür gibiydi, sol elini uzatmasına bakılırsa, kör olduğu sanılırdı. Bende acıma duygusu uyandırdı. Kaçmak istiyordu da, bağımsızlık kapısını bulamıyordu sanki. Evin havasını sıkıcı ve dayanılmaz bulduğumdan, görüşmeleri kestim ve hemen sonra Kazan kentine gitmek üzere oradan ayrıldım.

Bu tanışlık, çok önemlidir benim için, çünkü o ana dek, köylü yaşamı ve köy komünü üzerine hiçbir şey bilmiyordum. Yaşamın hiç de kolay olmadığını, iyi ve kolay yaşamın sağlanabileceği bir ülkede yaşadığımı ve böyle bir ortamın hazırlanabileceğini öğrenmiştim. İnsanlar daha insanca yaşayabilirdi. Bunun için, ben de dahil bütün halkın, kırsal komünlere katılması yeterliydi. «Artel» ruhunun benim içimde bulunduğu kuşkusuzdu. Durup durup kendime, «Evet, işte bu, 'artellik' bir adam!» diyordum.

Marangoz, duvarcı, dokumacı grupları üzerine bilgim vardı ve benim gördüğüm kadarıyla, bu artellerdeki yaşıntılar, Vladislav'ın babasının «artel» ruhundan anladığı her şeyle çelişiyordu. Üyeleri, ortaklaşa yardımlaşmanın bir gereklilik olduğunu anlamayan artellerde, dostluk sınırlıydı. Her artelde bir iktidar savaşımı sürüyor, güçlü ve kurnaz olan, zayıf ve aptal olana patronluk taşıyordu. Bir de, artel üyelerinden çok azının kendini vererek, istekle ve zevkle çalıştığını gördüm. Elbet, günümüz *udarnik*'lerinin öncüleri olduğu apaçık ortada kişiler de vardı, ama bunlar, öteki artel üyelerince sevilmiyorlardı. O isteksizler, bu öncülerin patronun gözüne girmek, ustabaşı olmak gibi kaygıları bulunduğunu düşünüyor, ağır suçlamalar yapıyorlardı. Ama patronlar, «votka parası» de-

nilen şeyin ucunu gösterdiklerinde, vargüçleriyle çalışıyorlar, bu hıza ayak uydurmayanlara sövüyorlardı.

«Heey! Bana baksana! İçkiye gelince benden önce koşarsın, ama işe gelince kaytarmaya bakıyorsun!» diye seslenirlerdi yeterince hızlı çalışmayana.

Özdeyişleri içeren kitapları okumaktan hoşlanır, onları değerli bulurdum. Ancak, artel yöntemiyle yaşama ve çalışma üzerine övücü özdeyişe pek rastlamadım. Bununla birlikte, Kazan'a geldiğimde, kafama koyduğum bir «fikir» vardı; artelden, köy komününden, bir akıl ve düşünce sadeliği içinde yaşamayı öğrenebileceğim mujikten yanaydı görüşlerim. «Fikir»le tanışıklığım, benim için bir böbürlenme aracı bile oldu, övücü sözler duydum bu yüzden. «Daha pek genç, ama kafası doğru yolda,» diyordu bazıları. Artel yaşamında gördüklerim, ve bu yaşamı «artel ruhundan» yoksun bulduğum üzerine konuşmaktan sakınmadım. Bu da, benimle eğlenilmesine, yanıldığının ve artel anlayışımın yanlış olduğunun söylenmesine yol açtı.

Kazan'da geçirdiğim ilk üç dört ay, liseli öğrenciler ve üniversiteye yeni başlayanlardan oluşan ve Çernişevski'nin açıklamalarıyla sunulan John Stuart Mill'in yazılarını okumak üzere cumartesi ve pazar akşamları bir araya gelen bir gruba katıldım. Ancak daha çok, benim yaşımda, son derece yetenekli bir badanacı olan Anatoli, saatçı çırağı Pokarpov ve yirmi yaşlarında Kabanov adlı, daha sıradan insanlardan oluşan bir gruba karşı daha eğilimliydim. Az sonra, bu çevreye Gury Pletnyov adında bir lise öğrencisi daha katıldı. Ekonomi Politik okumak ve tartışmak güç ve ciddi bir işti. Bana çok ağır geliyordu bu çalışma. Bir süre sonra beni bir çeşit sınavla çektiler, neyi öğrenip neyi sindirdiğimi ölçmek istediler. O eğitim çalışması sırasında yazdığım tek özet, büyük çabalarla ve Anatoli'yle Kabanov'un yardımlarıyla gerçekleşmişti ve öyle kötü bir çalışmaydı ki, tanrıbilim öğrencisi olan grup liderimiz, «Sen bu işten hiçbir şey anlamamışsın!» sözleriyle değerlendirdi yazdıklarımı.

Bu sözler hiç hoşuma gitmemişti ama, bunun bir gerçek olduğunu da görüyordum. Yazdığım bir özet değil, bir tümceye karşı öne sürdüğüm bir karşı görüştü. Ya da düpedüz eleştiri. Bu tümce, yakınlarda gene karşıma çıktığından, burada hemen tekrarlayabilirim:

Tarihsel olaylar alanından, soyut düşünce alanına geçmeliyiz. Soyut düşünce, tarihin olguları yerine, soyut biçimlerle ilgilenir. Ve soyut biçimlerin anlamı çağdaş ve yararlıdır.

«Soyut düşünce»nin ve «soyut biçimlerin» ne anlam geldiğini ve bunların ne açıdan «yararlı» olduğunu kimse bana açıklayamadı. Anatoli böyle şeylerden haberi değildi. Kabanov'a gelince, biraz düşündükten sonra, o sık sık kullandığı sözü söyledi: «Saçma!»

«Soyut düşünce» sözcüklerinden bir anlam çıkarabilmek için elimizden geleni yaptık, ama bizi mengene gibi sıkıştıran yaşamın pençesinden kendimizi «soyutlayamadık».

«Yazarlar, sokağa köşebaşında durup da bakıyor,» dedi son söz olarak.

Bu başarısızlıktan sonra, gene böyle özetler yazmam istendi ve az sonra, böylesine ciddi bir eğitim grubunda istenmediğimi anladım. Yeleonski'nin çevresi, yerel sanayi, artel ve *Sırp Zadruga* komünü (ataerkil kırsal komün —İ.Çev), toprağın miras yoluyla el değiştirmesi ve sekterlik gibi konular üzerine yazılar okuyorlardı. Yadrisev'in *Hapisteki ve Sürgündeki Komün* adlı kitabını çok seviyorduk ve bütün bunları ciddi ve zekâmızın gelişmesinde önemli katkıları olan tartışmalar olarak görüyorduk. Andrei Derenkov'un özel ve yeraltı kitaplığında çeşitli konularda yazılar içeren ve gazete, dergi kesintilerinden oluşan ciltler vardı. *Kadınların Durumu* adlı bir ciltte, Tkačov, Şaşkov ve başka yazarların, Başrahip Krisanf'ın yazıları olduğunu iyi anımsıyorum. Elbet, altmışların ve yetmişlerin romancıları elimizden düşmüyordu.

Bu noktada, Kabanov üzerine bir iki söz söylemeliyim. Bu çocuk, Anatoli ve benimle iki ay dostluk etti. Yalnız iki ay. Yedi sekiz kez karşılaştım onunla daha sonra, ama her görüşmeden sonra, onun varlığını unutmak isteginden başka hiçbir şey uyanmadı içimde.

«Biz onunla başa çıkamayız, bize göre değil o,» demişti Anatoli.

Kabanov'un dış görünümü hiç çekici değildi: Kısa boylu, çarpık bacaklı tombul bir gençti. Birbirine hiç benzemeyen iki yarımın bir araya gelmesinden oluşmuştu sanki. Sağ omuzu sol omuzundan daha yukarda, sol kol sağdan uzundu. Bacakları da böyle ayrı ayrı ölçülerde gibiydi. Sol elini hep arkasında, sırtından düşen solgun ceketinin altında tutardı. Çizmelerinin topukları aşınmış, bir yana —sağa— yatmıştı. Arkadan bakıldıkta, sakat sanılırdı. Genellikle çarpık durur, topal gibi yürürdü, kımtısız durduğunda da sağ omuzunu bir duvara, ağaca ya da önüne gelen bir şeye dayardı hep. Koca kafası, seyrek ve siyah saçlarla örtülüydü; ve bu kafa, uzun bir boynun ucunda, dalgın dalgın sallanırdı. Alnı ve yanakları solgun, yüzü dümdüzdü. Burnu, o geniş yüzde gereğinden küçük, uygunsuz bir takıntı gibi duruyordu. Dudakları ince ve ısırılmış gibi yamuk yumuktu. Gür, çatık kaşları altındaki soğuk mavimsi gözleri, dünyaya dar aralıklardan bakardı. Bu çekicilikten uzak görünüme, ağır sövgülerle dolu, alçak sesli, kımtısız yüzlü kaba konuşmaları katarsak, Kabanov'u gözünüzün önüne getirebiliriz sanıyorum.

Anatoli, onun konuşmasını, «Güzün akan bir su oluğunun sesi,» diye tanımlardı.

Kabanov'un güldüğünü hiç anımsamıyorum, ama gülümsemesi hiç hoş değildi. İnce dudakları büsbütün geriliyor, inceliyor, yanaklarındaki sarkık etler, gözlerine tırmanarak kırış kırış oluyordu. Babası, eski bir askerdi ve o dönemde b'ir devlet dairesinde bekçi olarak çalışıyordu. Oğul, ayrı yaşıyordu.

Babasından ve daha başka birçok kişiden yediği dayakları kendine özgü hareketlerle anlatarak «Kaçmaktan başka çarem yoktu,» dedi. İlkokula gitmiş, ama üçüncü sınıftan atılmıştı. Babası, onu bir kürkçü yanına çırak vermiş, sonra bir Tatar'ın yanında çalışmış, sonra sokak lambalarını yakma işine girmiş, ama hiçbir yerde dikiş tutturamamış. Böyle işten atıldığı bir dönemde, kalkmış Arsk kasabasına, polis amcasının yanına gitmiş.

«Amcam cin gibi bir adamdır, ama babamda iş yok,» derdi sakın sakın. O sıralarda işsizdi, ve oyuncak satan bir kadınla ilişkisi olduğunu gizlemiyordu.

Çok sevimsiz, kötü bir gençti. Konuşmaları bizi sinirlendiriyor, hatta öfkeliendiriyordu, ama bütün bunlara karşın, onda bizi çeken bir şey, üzücü ve acı hakikatin mık-natısı vardı.

Guri Pletnyov, kaşlarını çatarak, «Soysuz herif,» demişti bir gün, «ama çok şey biliyor!»

Kabanov, bizden daha az okurdu, ama gerçekten de bizden çok şey bilirdi. Kitaplara ve yazılara güvenmezdi pek. «Kitap, yalnızca bir kitaptır,» derdi bize. «Neyin nasıl koktuğunu anlamak için burnunuzu çalıştırın biraz. Dumanı çekip düşünmeye başladın mı, kitapların verdiğinden çok daha büyük yarar sağlarsın.»

Zagoskin, Lazheçnikov ve Masalski'nin yazdığı bütün tarihsel romanları ve elbet, Mayne Reid, J. Fenimore Cooper, Aimard ve Jules Verne'leri okumuştı. Ama bütün bunları dişlerinin arasından çıkardığı tek bir sözcükle özetliyordu: «Süprüntü!»

Yeleonski-Milovski, Kabanov'a çok değer veriyor görünürdü. Onun sorularını dikkatle dinler, uzun uzun yanıtlardı. Kabanov'la sık sık fısıldaşır, bizi odasından kışkışlarken onun kalmasını söylerdi çoğu kez. Kabanov'sa, Yeleonski-Milovski'ye, «ne istiyorsun» gibilerden bakar, umursamaz, saygısız bir ses tonuyla konuşur, onun önerdiği kitapları okumak istemediğini, başkalarını önermesini söylerdi. Anatoli de ben de, grup liderimizi pek sev-

miyorduk, silik bir kişiydi. Kitap gibi ve mırıl mırıl konuşurdu.

«Sönmüş mangal kömürü gibi konuşuyor,» diye tanımlardı bunu Anatoli.

Elbet, Yeleonski'nin göze aldığı şeyleri değerlendiremiyorduk biz. Onun o gizli saklı konuşmaları, aşırı tetikli tavırları bizi hem eğlendiriyor, hem de ağırımıza gidiyordu. Georgievski Caddesi'ndeki bodrum katına, hırsızlarını toplayan «çete reisi» gibi alırdı bizi.

Kabanov, onun için «yumuşakça,» derdi. «Neden hepimiz onun ağzına bakıyorsunuz sanki! Durmadan soruyorsunuz! Ne sanıyorsunuz onu? Vır vır, dır dır! Oku babam oku! Ölünceye dek oku! Eee? Sonra n'olacak?»

Aslında, ona soru sormadığımız gibi, kendimize de, «Sonra n'olacak?» diye sormuyorduk.

Yeleonski-Milovski, V. V. Bervi-Flerovski'nin *Toplum Bilimlerin Alfabeti* adlı kitabı üzerine tartışma toplantıları düzenlemişti. Konuşması düz ve renksizdi, ama gene de, yalnızca köylünün emeğinin yararlı sayılabileceğini, çünkü «yaşamın tüm sade ve akıllı hakikatinin ruha gerekli bütün sıcaklık ve ışığın o emekten kaynaklandığını» anlayabilmiştik. Köylülüğe hizmet etmek, bütün düşünce ve gücünü bu görevin gerçekleştirilmesine adanmak, kasabada yaşayanların baş görevidi. Okuduğumuz her şeyin bu hakikatin tartışma götürmez olduğunu onaylaması bekleniyordu. Gerçekten de, bunun doğru olduğunu, bütün kitaplarda bunun vurgulandığına inanıyorduk.

Zlatovratski'nin *Köylü Jüri Üyesi* adlı kitabını okuduktan sonra, Kabanov'a izlenimlerimizi anlattığımızda tembel ve kararlı bir sesle, «Bir avuç yalan» diyerek görüşünü açıkladı. Daha sonra, hiç acelesi yokmuş gibilerden, o ünlü sesiyle köylerdeki yaşantıyı, köy kulaklarını, gelinlerini kendileriyle yatmaya zorlayan ihtiyaçları, kocasız köylü kadınları ve genel olarak köylü kadınların yaşantısını anlattı bize. Orduya katılmış köylüler üzerine çok ağır sözler etti. Ağır ve kaba sesi, bayağı sövgülerle

büsbütün dayanılmaz ve çirkin oluyor, solukları, ince dudaklarından çıkan yeşilimsi tütün dumanına karışıyordu. Yüzündeki anlatım, durmak bilmez öksürükleri ve kırpışan gözleri, içinde her an alev alıp başkalarını yakmaya hazır bir ateşin varlığını yansıtıyordu. Ancak, ne içinde bir ateş alevleniyor, ne de bir kimseyi yakıyordu; öyle dümdüz, heyecansız bir sesle, söyledikleri çok kesin, kaçınılmaz ve değiştirilmezmiş gibi konuşuyordu. Çok rahatsız oluyorduk bu durumdan.

«Nikolay Uspenski'yi alalım örneğin,» derdi. «İşte size, hakikati, ve hakikatin dışında hiçbir şeyi yazmayan bir adam. Reşetnikov da öyle, ve, öteki Uspenski'ye gelince... Biraz düşünmek gerek. Ne demişler, 'alındaki kara suyla arınmaz'.»

Onunla tartışmak için can atıyorduk, ama gerekli araçtan yoksunduk. Köy yaşantısı üzerine tüm bilgimiz, kitaplardan öğrendiğimize dayanıyordu, oysa Kabanov, yalnız Kazan eyaletindeki değil, Simbirsk ve Vyatka eyaletlerindeki kırsal yaşantıyı da iyi biliyordu.

«Vyatka eyaleti, daha yoksul,» demişti bize bir öğretmen tavrıyla, «ama ora halkı, daha okumuş.» bunun doğru olup olmadığını araştırdık, doğrudu.

Edebiyat üzerine görüşleri, şöyle özetlenebilirdi: Kötülükleri yansıtan yapıtlar gerçeği yansıtıyor sayılırdı, gerçek acıydı; ama yaşamı toz pembe gösteren her şey, «bir avuç yalandı». Anatoli de ben de, kişisel deneyimlerimizden, yaşamda iyilikten çok kötülük olduğunu biliyorduk; dahası, iyiliği yalnız kitaplarda görmüştük. Kitaplarda tanıdığımız «altın yürekler» çok etkileyiciydi ve genel olarak, kitaplardaki kişiler öyle tatlı, öyle yontulmuş, cilalanmıştı ki, öylelerine gerçek yaşamda hiç raslamıyorduk. Ye- leonski ve öteki açıklamacılar, Zlatovratski, Omulevski, Mordovtsev, Zasodimski, Nefedov ve benzerlerinin kitaplarındaki Svetlov, Stozharov ve öteki karakterlerin yanından bile geçmiyorlardı bize göre, ama gene de Kabanov'a inanamıyorduk, belki de, bunun nedeni şu deyişte yatıyordu:

*Bize söylenen övünçlü yalanlar
Yergili hakikatten yeğdir.*

Bir başka neden de şu olabilir: İdeolojik açıdan elverişli bir ortama girmek için sabırsızlanıyorduk, ve *Narodnik* hareket bize yeterli elverişlilikte geliyordu. Bu yüzden, Kabanov'un sözlerinde gerçek payı olduğunu sanıyor, sevmediğimiz birinin doğru düşünmesine bir tepki olarak ondan büsbütün hoşlanmıyorduk.

«Haydi bayramda Arsk'a gidelim,» diye üsteledi bir gün. «Amcamlarda kalırız. Size köy yaşamı üzerine bir yığın şey anlatır amcam.

— Hani şu polis olan mı?

— Ee, n'olur yani? Size bir profesörden daha çok şey öğretebilir. Öğretir ve de bir papaz gibi söylediği her şeye inanmanızı beklemesin.»

Güzün, Kabanov ortadan kayboldu, ama buna üzülmedik ve uzun süre, aklımıza bile getirmedi onu sanırım. Ama bir süre sonra ve birçok kez anımsadık onu.

Çörek fırınında çalışmaya başladığımda, toplantılara gidemez oldum. Bir buçuk yıl kadar uzak kaldım o çevreden, aydınlara rastlama olasılığı da yoktu pek. Fırında, yirmi altı erkek işçi çörekta, beş erkek de ekmekte çalışıyordu. Ara sıra başgösteren işçi kıtlıklarında, Donovan ve Kuvşinov'un fırınlarında çalışan işçiler takas edilir, büyük ya da önemli bir istek olduğunda, fırıncılar birbirlerine «ödünç» işçi verirdi. Bu, bana, yüzlerce fırın işçisini yakından tanıma fırsatı vermiş oldu. İşte bu arada, «hakikat acıdır,» sözlerini, sık sık anımsadım.

Çörekçiler, Kazan Valiliği'nin bir bölgesinden gelmeydiler, tam olarak aklımda kalmadı ama, Karguza, Sobakina ve Kletni gibi köy adlarını unutmamışım. İşçi arkadaşlarım arasında özel bir yerim vardı nedense; seviliyordum. Paskalya tatilinde beni evlerine çağırdılar. Kabul ettim, ve iki hafta süreyle köyden köye dolaştım, ağırlandım, pek sevmiyordum ama gene de bol bol votka içtim, geleneksel dövüşlerde beni ağırlamakta olan ev sahip-

lerinin yanını tuttum, ve kızlara «asılmak» yerine saygın davrandığım için, yaşlı köylülerin sevgisini kazandım. Bu tavrım karşısında herkes şaşırılmıştı aslında, garip karşılamışlardı. Bizi patrona fitneleyen ve bu yüzden de kendisine Yehuda adı takılan ihtiyar Kuzin, öğretici bir tavırla şöyle dedi bana:

«Kızlara hiç yüz vermiyorsun, ya burnun havada ya da peygamber rolü kesiyorsun. Peygamberden mujik olmaz, unutma.»

Peygamber rolü oynamadığımı, ama bir mujik de olmadığımı söyledim ona.

«Farketmez,» dedi. «Sürüden ayrılanı kurt kapar.»

Bu sözler üzerine ne düşündüm, anımsamıyorum ama, sanırım, Kuzin'i konuşturanın «artel ruhu» olup olmadığını sormuşumdur kendi kendime. Yirmi yıl kadar sonra, Leonid Andreyev'in *Karanlık* adlı öyküsünü okuduğumda bu sözleri anımsadım.

Onca zaman sonra, «Rus yaşamının karanlık yanları» beni pek şaşırtamazdı, ama gene de, gittiğim her köyde, aklımı başımdan alacak duyulmadık olaylar oluyordu.

Şu olay, yanılmıyorsam Kletni köyünde olmuştu:

Üç köylü genç, komşu köyden üç kızı evlerine geçiriyorlarmış. Birden kızların üstüne atlayıp eteklerini başlarına geçirmişler ve torba gibi bağlamışlar. Bu işe «lale yapmak» deniyormuş. Sonra kızların ellerini bağlayıp, orada bırakmışlar. Nasılsa, kızlardan biri köylerine varmış ve tüm erkekleri ayaklandırmış. Eline silahını, sopasını, ekmek bıçağını alan koşmuş, savaş alanına gitmiş. Ancak, çarpışma olmamış, çünkü saldıran güçler arasında, birkaçı kafayı bulmuş, kendi aralarında kavgaya tuşmuşlar.

Karguza köyünde bir çoban vardı. Her sabah, kavalının sesiyle uyanırdım. Çobanın takma adı, «İneğin Yavuklusu» ydu, çünkü, söylendiğine göre bir cinsel sapıktı. Olağanüstü güzellikte kaval çalardı, pek çok ezgi bilirdi. Ellisini geçikti, yakışıklı, etkileyici bir görünümü vardı.

Ağarmakta olan kıvrıkcık saçları, düşünceci, temiz bakışları belleklerde iz bırakırdı.

Sapıklığı üzerine çıkarılan söylentilere inanmamıştım başlangıçta. Ama bir gün, köy delikanlılarını yel değirmeninin yakınında, çobanın çevresini sarmış onu dinler gördüm. Korkunç öyküler anlatıyordu. Özellikle biri, çok dikkatimi çekti. Aziz Nikolay ve Aziz Kasyan üzerine uydurduğu bir masaldı bu. İkisi de bekar bir köylü kadınla ilişkideymişler. Birbirlerini başarıyla atlatarak ilişkiyi sürdürüyorlarmış, ama sonunda, Aziz Kasyan, ötekini suç üstü yakalamış ve bir güzel dövmüş. Tanrı, Aziz Kasyan'ı cezalandırmak için onu isim gününden yoksun bırakmış. Bunun sonucu olarak da, Aziz Kasyan günü kilisede dört yılda bir kutlanırken, Aziz Nikolay'inki yılda iki kez kutlanıyormuş.

Bu öyküyü çobandan dinlemeden önce, bir yerde aynı konuda bir öykü okumuştum; iki din adamı arasında geçen bir kavgadan söz ediliyordu öyküde, ama elbet, olay, hiç çobanın anlattığı gibi değildi. Bu adamın, öyküyü değiştirdiğini, daha ilginç hale soktuğunu düşündüm. Yeteneklerine karşı duyduğum saygıyı artırdı bu.

Bununla birlikte dostum Osip Şatunov, öyküyü dinledikten sonra derin bir göğüs geçirdi, «Çok akıllı bir adamsın be Nikita,» dedi. «Neden böyle hayvanlı işlerle uğraşıyorsun?

— Ne demek hayvanlı? Güzel bir sokak kadınıyla koyun arasında pek bir ayırım yoktur. Üstelik koyun çenesini tutar...»

Nikita, kahkahalar arasında daha birkaç dakika konuşt, çok çirkin ve son derece ahlâk dışı sözler etti.

Sobakino köyünde, bir baba, on iki yaşlarındaki üvey oğlunu öldüresiye dövmüştü. Sonra çocuğun annesini, saçından sürüyerek sokağa attı. Bu olayı izleyen kalabalıktan tek kişi çıkıp da adama engel olmaya kalkmadı. Arkadaşım Artyom kadını kurtarmaya davrandığında, aile sorunlarına burnunu sokmaması gerektiği söylenerek engellendi.

Paskalya bayramının ikinci gününde, yakındaki bir köyde bir adamı öyle bir dövmüşler ki, adam dayaktan ölmüş. Dul karısı geceleri mezarlığa gidip mezarın başında ağlarmış. Meraklılar toplanıp onu izlermiş. Bir kere sinde ikisi erkek, üçü kadın beş köylü, söğütlerin altında durmuş ağlayan kadını izliyorlardı. Bu mezarlık küçük, otlarla kaplı, mezarlarla tıklım tıklım bir yerdi, kimi mezarlar bakımsızlıktan pas renkli toprağı açığa çıkarıyordu. Ağaçlardan biri düştü düşecek yere eğilmişti. Yüksek otların arasında tek tük seçilen haçlar, yere kapaklanmak üzere kollarını iki yana açmış sarhoşlara benziyordu. Kadın, nemli topraklar üzerine yığılmış, biçimsiz bir paçavra yığınının andırıyordu. Hıçkıra hıçkıra ağlıyordu kadın. Gözetleyen kadınlardan biri, «Şimdi sıra onun!» dedi. «Kocasını çok kişiyi ağlattı!»

Yanımda duran ufak tefek zayıf bir köylü, şöyle mırıldandı: «Kadına ayıp değil, ağlar, ama erkek... Gözyaşı dökemez ki! İğneye ipliğe döner...»

Buna benzer olaylar, yüreğimde ve aklımda derin izler bıraktı. Artyom'la birlikte ambarda sabahladığımız geceler... Şimdi bile o dönemlerin anısı canlandıkça, gücümün üzerinde bir yükü kaldırıyormuş gibi oluyorum. Geçmişin, alacakaranlıklar içine serpilmiş renk renk anıları arasında, bir nisan akşamının boz boz sis bulutlarını, uçsuz bucaksız çayırları, yama yama kıvılcık toprakları, ağaçların kara gölgelerini, küçük birer çöp yığını gibi duran kulübeleri ve tepedeki sıkkin gökyüzüyle, yel değirmeni üzerinde ince bir yay çizmiş ayı anımsıyorum. Artyom köy yaşamını hiç sevmez, köyden söz ederken, yumruklarıyla göğsünü döver, tükürür gibi konuşurdu. Heyecanlı bir gençti, kolay kendinden geçerci.

«Git burdan, dedim ona.

— Nereye giderim? dedi bana. Serseri mi olayım? Sokaklarda mı yatayım?»

İnanılması güç bir gerçektir bu. Kaçacak yeri yoktu. Hiç konuşmadan oturduk bu sözler üzerine. Okuduğum kitaplar, köylü yaşantısını bir cennet gibi yansıtan, köy-

lünün «iyi yürekli akıllılığını» öven bütün o sözler silindi anılarımdan. Köy komününde ve «artel ruhunda» var olduğu söylenen sosyalizm üzerine okuduğum bütün yazıları unuttum bir anda. Gördüklerim, edebiyat yapıtlarında gözlerimin önüne serilen gerçeklerle çelişiyordu, ve zaman zaman, yazarların, yaşamın bazı yönlerini yansıtmaktan kaçındıklarını, böyle bir görüngüyü yazmayı utanç verici ve sıkıcı bulduklarından sustuklarını düşünüyordum.

Şişeye tutkun olmasına karşın akli başında bir adam olan fırın sahibi, benim elbet «görece» olan «okumuşluğum» ve işimdeki ustalığımdan etkilenmiş, aylığımı iki ruble artırarak, ekmekçiliğe geçirmişti beni; böylece aylığım beş ruble olmuştu. Gece yarısı karşıma dikilir, nasılsa renkleri birbirinden değişik olan gözlerini bana diker, bir öğretmen buyurganlığıyla şunları söylerdi:

«Bütün insanlar domuz oğlu domuzdur. Hepsi... İster efendiden adam olsunlar, ister polis, ister din adamı... Kadınlar da domuzdan hırslı değil. Köylüler de öyle. Ben köylü takımındayım, bilirim. Kendine bir yol seçeceksin, insanlardan uzak duracaksın. Yaşamını kendin kuracaksın. Anlıyor musun ne demek istiyorum? Senin konuştuklarını anlıyorum ben. Hepsinden haberim var; benim gözümünden kaçmaz. Vaktini ziyan ediyorsun. Yaşamaya bak, ilerlemeye bak. Burda bir yıl daha çalış, seni kasaya koyarım, benim yardımcım olursun...»

Patronum, garip ve ürkünç bir yaratıktı. Çok tuhaf bir adamdı bu. İnsana hiç benzemezdi. En azından on tanesi kendisinden çok daha fazla insana benzeyen otuzu aşkın adamın patronuydu. Kitaplar, «patron» tipini betimlememişlerdi. Edebiyatta, gerçek yaşamda gördüğüm şeyleri bulmamıştım; o dönemde okumaya pek vaktim olmuyordu, çünkü günde on dört saat, bayram ve tatil günlerinde on altı saat çalışıyordum.

O işten çıkıp, Andrey Derenkov'un fırınına girince, kendimi daha düzeyli bir çevrede buldum. Bu çevre, üniversite öğrencilerinden, İlahiyat Akademisi, Veterinerlik

okulu öğrencilerinden oluşuyordu. Bu kez daha az çalışıyordum, vaktim elverişliydi, ve ben, açlıktan ölmek üzere olan bir adamın oburluğuyla kitaplara gömüldüm. Bu konuyu başka bir bölümde anlattım.

Aydınların düzenlediği tartışma gecelerinde, genellikle Profesör Vasilyev'lere çağrılıyor ve «bir halk adamı» olarak «sergileniyordum». Böyle gecelerde, «halkın geleceği üzerine» ateşli tartışmalar yapılır, ben, zeki kişilerin, o «geleceği» ne yönde değiştirmek istediğini anlamak için göz, kulak ve akıl kesilirdim. İçlerinde, Brodov ya da belki Bodrov adında biri vardı. Ufak tefek, sivri burnuna gözlük oturtmuş, sarıya çalılık sakallı, üzerine kalın bir gümüş zincir yayılı koca bir göbeği olan bir adamdı bu. Zincirinin ucunda, elli kopek büyüklüğünde bir madalya asılıydı. Kısa, ince ve tütünden sararık parmakları bu madalyayla oynar dururdu; bu hareketi, nedense, onun oradakilerden daha bilgili, ne yapılacağı üzerine daha çok şey bilir bir kişi olduğunu düşündürüyordu bana. İnsanlara üstten üstten bakması bu yüzdendir diyordum kendi kendime. Tartışmaları dinlerken, azdan gü-lümser, boynunu horoz gibi uzatırdı, öyle ki, o kocaman burnu, ileri ileri fırlıyor sanılırdı. Kimsenin görüşünü paylaşmaz, hiçbir konuda uyuşmazdı. Serflerin özgürleşmesinin, halka yarar sağlamadığını, tersine onları yozlaştırdığını savunurdu; «çünkü,» derdi, «bu, mujiğin ticarete atılmasına neden olmuştur. Asıl 'Rus hakikatini' ve Avrupa'nın dar yollarının bizim halkımızın açık yürekli ve özgür niteliklerine uygun olmadığını, yalnızca Slav-severler anlamıştır.» İhtiyar, kısık sesle konuşurdu, ama dinletirdi. Bir de, sık sık, «Zırva bunlar, zırva,» deme alışkanlığı vardı.

Gözlüklerinin gerisinde alev alev yanan gözleri, kırmızı damarlarla kaplıydı, bu damarlar, gözlerinin akını ve bakır çalığı yeşili göz bebeklerini bir ağ gibi örtüyordu.

«Toprak sahibi soyluluk,» derdi, «mujiğin düşmanı değil, yol göstericisi, öğretmenidir. Gerçek düşman, tüccar-

dır, yani mujiğin düşmanı, bir başka mujik, tüccar ya da üreticidir. Tersini kanıtlayamazsınız.»

Bütün bunları kafama yazdım, sonra kâğıda. Tanıdığım öğrencilerden Slav-severler üzerine kitap istedim, bana güldüler.

Bu yaşlı baya en çok karşı koyan, iri yarı uzun boylu, gözlerini nerdeyse kapalı tutan; dudaklarını ağzına gömen tombul al yanakları olan bir kadındı. Ancak, öfkelenip, sesini yükselttiğinde, o küçücük ağzı yeterince büyür, dili uzar, sesi, geri veren şömine bacası gibi ortalığı duman ederdi. Yaşlı bayımız, «Sizin şu Gleb Uspenski bile, elbet onu yeterince anlamışsanız...» diye söze başlasa, bu bayan, «Uspenski'yi şahsen tanırım...» diye haykırırdı.

«Kolyupanov'a göre...

— Hayır, öyle değil! Kolyupanov'u şahsen tanırım.»

Şahsen tanıdığı herkesin doğru saptamalar yaptığına olan inancı, dinleyenleri olumlu yönde etkirdi. Ben bile, bunca kişiyi «şahsen» tanıyan birinin son derece akıllı olması gerektiğine inanırdım, ama bu kadın, hem aptal, hem saçma geliyordu bana. Pletnyov da benim gibi düşünüyordu. «Kadının ağzına takoz tıkama» isteğini dile getirecek kadar kızılıyordu ona.

«Sen dikkatini gerekli şeylere vermiyorsun!» diye eleştirdi beni Pletnyov.

Bana kalırsa, dikkatim doğru yöne çevrilmişti. İnsanları, sözlerinden daha ilginç buluyordum.

İlahiyat Akademisi'nden koyu bir *Narodnik* olan bir öğrenci, yaşlı baya, mujiğin, yaşamın baş yapımcısı olduğunu ve Koca Peter'den⁹ daha büyük bir önem taşıdığını söyleyince, ihtiyar, zinciriyle oynayarak, soğuk soğuk şu yanıtı verdi:

«Şu senin Peter hiç de büyük değil, çılgın bir adamdır. Ne yazık ki, oğlu Aleksî'nin başını yedi, oysa oğlu onun başını yeseydi ne iyi olurdu. Mujik, bin yılı aşkın

9 Koca Peter (1672-1725): Rus Çarı (1682-1725). —Ş. Y.

zamandır yaşam kuruyor, ama ne yararı var, yaptıkları ne işe yarar... İşte durum bu...»

Adamı sevmiyordum, ama Muzikantski'nin demesiyle, «derdini iyi anlatıyordu.» Bu Muzikantski, üniversiteye yeni başlamıştı, uzun saçlı, asık suratlı bir gençti. Çok yaşamadı. Sanırım kendini vurdu. İhtiyara karşı olanları anlamak çok daha güçtü. Pletnyov ve tanıdığım öteki öğrenciler —Greiman ve Komlev— de benim gibi, aydınlar arasındaki tutarsızlıktan, uyumsuzluktan yakınıyorlardı.

Bununla birlikte, görüşlerin çeşitliliğinin bana yararı oldu: Yazarların ve kitapların adlarını öğrenmeme, onları bulup okumama, bildiklerimle kitapların bana söyledikleri arasında bağ kurmaya çalışmama ortam hazırladı bu tür tartışmalar. Ancak, bu bağı kısa zamanda kuramadım; bunun nedeni, yaşamdan doğrudan gözlemlediğim ve özümlediğim bilgilerin, kitaplardan sağladığım bilgilerden daha hızlı bir gelişme göstermesi olabilir belki; bir de, edebiyattaki temel fikirler yaşamın olgularından çoğuna ışık tutmadığından bu iki bilgiyi bütünleştirememiş olmalıyım. Pletnyov da ben de, edebiyatın sergilediği olgulara karşı bir güvensizlik geliştirirken, ona karşı duyduğumuz ilgi de çoğalıyordu.

Naumov'un¹⁰ *Örümcek Ağı* adlı kitabını okuduğumuzda, «İşte, Rus karakterinin eşsiz bir sergilemesi!» diye heyecanlanmıştı. Ama Pomyalovski'nin bir oyununu okuduktan sonra, daha üzgün ve düşünceli bir tavırla, «Bu da *Örümcek Ağı*'nda betimlenen yabanılığın sergiliyor.» dedi.

Elbet, asıl mujiği anlamamız gerekiyordu. Bu da, edebiyatın diline doladığı bir sorundu. Ayrıca öğretmenlerimiz ve öncülerimiz, bileğimizin güçsüz olduğundan yakınıyorlardı. Daha önce söylediğim gibi, bütün temel Narodnik dogmalarını, temel doğrular olarak kabul etmiş-

10 N. İ. Naumov (1838-1901): En seçkin ürünleri Rus köylüsünün güç yaşam koşullarını sergileyen *Narodnik* yazar. —Ed.

tik. İnançlarımızla bilgimiz arasındaki sınırı çizememekten geliyordu asıl güçlük.

O yıllarda, Gleb Uspenski, dillerden düşmüyor, büyük tartışmaların çıkmasına neden oluyordu. Kimileri, «toprağın gücünün» çok büyük olduğunu açığa çıkarmakla, *Narodnik* kuramının doğruluğunu ve haklılığını saptadığını öne sürüyor, kimi de açık açık, «hain» diyordu. Bizim küçük grubun, onun köylü öykülerini büyük bir heyecanla karşılaması, müziğin bizde uyandırdığı etki gibi geçici duygular uyandırmasındandı. Uspenski, içimizde bizi huzursuz eden duygular yarattı ve düşüncelerimizi bazı sorunlara yöneltti. Greiman, Uspenski'yi okuduktan sonra bir şeyler yapma, örneğin, Meyerbeer'in *Le Prophète* operasının galasından çıkıp, anayasa istemiyle Kralın sarayına yürüyen Brüksel halkı gibi bir şeyler yapma isteği duyduğunu söylerken, bu duyguyu iyi açıklamış oluyordu. Ne var ki, Kazan'da ne opera vardı ne de kral; evet, kentte oturan bir vali yok değildi, ama valilerin anayasa çıkaramayacağını iyi biliyorduk. Zlatovratski ve Karonin'in anlattığı iyi yürekli mujiklerden başka, Rešetnikov ve Nikolay Uspenski'nin tanıttığı tipte yüreksiz mujikler olduğunu da, Saint Petersburg'da, aynı derecede sevimsiz işçi ve zanaatçıların bulunduğunu, Sibirya'nın altın sarısı tarlalarında, ahlâkları tüccarlarıinki kadar bozuk olan işçilerin çalıştığını, uzağa gitmeye gerek yok, yanibaşımızda, Kazan'ın Sukonnaya Sloboda bölgesinde, ayyaşlığın ve kabadayılığın alıp yürüdüğünü de biliyorduk.

«Bir şeyler yapmak gerek,» diyordu Pletnyov boyuna. Onun yardımıyla, köy okulunda öğretmenlik yapmak' üzere hazırlıklara giriştim.

Sürgünden dönmüş bir adam, kederli ve unutulmaz izlenimler bıraktı üzerimizde. Ağırık saçları sakalına karışık, uzun ve kemikli yüzlü, kemik yontu gibi görünen karga burunlu bir adamdı. Perimov adlı bir doktorun evinde, sıcak bir yaz gecesi karşılaştık onunla yanılmıyorsam. Adam, sıkı sıkı giyinmişti, hava sıcaktı üstelik, ama o hiç rahatsız görünmüyordu, alnında tek bir ter

damlası yoktu en azından. Avcı çizmelerini dizlerinden aşağı sıvamıştı; sağanaktan çıkmış da, şimdi giysileri kurumuş gibi buruş kırış oturuyordu. Kavruk sesiyle çok etkileyici konuşuyor, Gleb Uspenski, Lavrov ve Mikhaïlovski'den övgüyle söz ediyordu. İşçilere devrimci propaganda yapma girişimlerinin başarısız olduğunu, bu deneylerin, pek çok *ajan provokatör* yaşattığını anlattı; *Narodnaya Volya*'yı yıkanın Degayev değil, Merkulov adlı bir işçi olduğunu söyledi. Daha sonra, sınai gelişmeyi savunanların, özünde tüccarların uşağı olduğu üzerine uzun uzun konuştu ve sonunda çok tanıdığı olduğumuz şu sözleri söyledi: Bütün dürüst insanların, Rus köy komünü *mir*'in korunması ve gelişmesine katkıda bulunması, ve mujiğin de o ruhsuz uygarlık makinasının çarklarını çevirmede yardımcı olması gerektiğini söyleyenlere karşı savaşması gerekmektedir.

Dinleyicileri, yirmi kadar aklı başında görünümlü bayla beş gençten oluşuyordu. Sözlerini bitirdiğinde, ortaya uzun ve beklenmedik bir sessizlik çöktü, kimse ne diyeceğini bilemedi, konuklar yapmacık öksürüklere, burun çekmelere başladılar, herkes birbirine baktı. Bundan sonra, sarı maden düğmeli devlet memuru üniforması kuşanmış kabak kafalı bir adam ayağa kalktı, pencere pervazına dizili çiçekleri kokladı, ve sakıngan adımlarla, yan yan yürüyerek bitişik odaya geçti. Usandırıcı sessizlik iki dakika kadar daha sürdü.

«Ne şeytan herifler,» diye fısıldadı Pletnyov bana.

Konuşmacı, gözlerini masaya indirmiş, parmaklarıyla dolaşık sakalını tarıyordu. Sonra, «Ee, ne konuda konuşacağız?» diye sordu.

Ev sahibi bitişik odaya geçip çay içilmesini önerdi. «Orada konuşuruz,» dedi.

Konuklardan beş ya da altısı, bitişik odaya geçen sürgünü izledi, gerisi oradan ayrıldı. Biz de öyle yaptık.

«Böyle olmaması gerekirdi,» dedi Pletnyov. «Çok kötü davrandık. Adama saygısızlık ettik. Ev sahibinin pe-

şinden bitişik odaya giderken acı acı güldüğünü gördün mü?»

Hayır, görmemiştim, ama gene de içimde bir gariplik vardı; hepimiz de, sessizce gerçeklerden kaçtık gibi geliyordu bana.

Bir süre sonra, üvey babasının Sobaçi Caddesi'ndeki evinde Pletnyov'u görmeye gittiğimde, dostumun parmaklarının mor mor olduğunu gördüm.

«Çıkmıyor,» dedi bana. Mürekkep lekesiymiş bu. Yeraltı notları çoğaltma görevi verilmiş ona. Onun yerinde olmak isterdim, diye düşünmüştüm. Bu olay, *Benim Üniversitelerim* adlı kitabımda ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Borisoglebsk kasabasında yeni *Narodnikler*'den birine rastladığımda, köylüler üzerine o güne dek duymadığım övgülerle karşılaştım. Manenkov-Starostin adında taşralı bir gazeteciydi bu. Eğer, eski *Narodnikler*'in mujiği harcadığı söylenebilirse, bu adamın tutumu son derece yer-sizdi. Bu adam, gövdesiyle de konuşuyor, ellerini dizlerine yaymış, çömelip çömelip doğruluyor, belki de dövünür gibi, herkesin gözünün içine baka baka, budaklı tahtaya sürtülen testere sesini andıran konuşmasıyla köy yaşamını anlatıyor, dinleyenleri de bayağı etkiliyordu. Söylediğine göre, «hakikat ve adalet» yalnızca toprağı işleyen, doğayla el ele vererek sağlayacağı bir şeydi. Kimdi, pek aklımda kalmamış ama, sanırım, V. Alabişev, «Kulak da onun bu hakikatleri elde etmesine seyirci kalacak öyle mi,» diye alaylı alaylı sordu.

Sözün burasında, daha önce hiç karşılaşmadığım Solovyova adında bir kız, konuşmaya katıldı ve artık düş kurmaktan vazgeçme zamanının geldiğini söyledi. Her yerde olduğu gibi, köylerde de zenginler ve yoksullar vardı ve köy kulak'ının gerçek doğası da araştırılıp saptanmış değildi. İçinde bulunduğumuz koşullarda, kulak belki de ileriye açık bir güçtü, çünkü sermaye biriktiriyor ve fabrikalar dikeyordu.

Kızın sözlerine güldüler ilkin, sonra gürültülü bir tartışmaya tutuştular. Ama kız bilgiliydi ve silâhını elin-

den bırakmıyordu. Manenkov ve ötekiler ona bağırırlar bile. Kız da onlara bağırırdı. Öfkeli saldırganlarına karşı kendini koruyormuş gibi bir sandalyenin arkasına tutunmuş, sırtını duvara dayamış, bağıra çağıra konuşuyordu o da. Solgun yüzü ve gözlerini ısıldata ısıldata, *Narodnikler*'in, köylüler üzerine yazdıklarının mürekkeple değil, kilise kandili yağıyla yazıldığını söyledi.

«Bunlar edebiyat değil, beyin yıkama!» diye bağırırdı.

Kız, orda bulunanların en gencinden en azından on yaş küçüktü. Gençlerden bir denizci, ve yanılmıyorsa mütbesi elinden alınmış bir gedikli olan Mazin, kızıdan yana çıktı. Ancak bana öyle geldi ki, delikanlının bu davranışının kaynağı kızın düşüncelerine inanmışlığı değil, onu güzelce bulmasıydı.

Kız, ertesi gün Tsaritsin'e gitti ve az sonra, Kazanlı öğrenci Fedoseyev'le ilgili bir davaya karıştığı gerekçeyle tutuklandı. Kulakların ileriye açık bir güç olduğu üzerine öne sürülen o sav, beş yıl sonra, sorunu tartışma ortamına ilk getiren Zimmermann-Gvozdev tarafından ayrıntılarıyla geliştirildi. *Kulaklık Tefeciliği* kitabında, kulakların, sermaye birikimi yapmak ve köyleri proleterleştirmek, sanayi ve ticareti geliştirmekle, ekonomik gelişmede önemli rol oynadıklarını saptamaya çalışıyordu. 1870-71 yıllarının Prusyalı askerini andıran bu sakallı, iri yarı adam da, Solovyovalı kız gibi *Narodnikler*'in alaylarıyla karşılandı. Bilindiği gibi, Marksizm, *Narodnik* hareketine yeni bir yön verdi, hareketi canlandırdı, çünkü dirençle karşılaşmak, insanları güçlendirir ve yeteneklerini geliştirir. *Iskra* (Kıvılcım) daha tutuşmamıştı ama, Rus yaşamındaki temel çelişkilerin doğurduğu sürüşme giderek artıyor, yoğunlaşıyordu. Yaşamın seyrini kökten değiştirebilecek temel güçlerin yalnız köylülükten çıkacağını saptamak için girişimler yapılıyordu ama, önemi kabul edilmeye başlanan işçi sınıfı ve kentlerden yana görüşler de ortaya atılıyordu.

Yaşamın gidişi üzerine «görüşlerim» yavaş yavaş ve güçlkle biçimlendi. Bu, benim göçebe yaşantısı sürmem-

den, edindiğim izlenimlerin çokluğundan, sistemli bir eğitim görmediğimden ve kendimi eğitmeye vaktimin olmayışından ileri gelebilir. «Ekonomik gelişme» hiç ilginç değildi bana göre, dahası, toplumsal ve kültürel gelişme kavramlarımla çelişiyordu. Bu, elbet, içimdeki *Narodnik* mayanın etkisiydi.

Patronum Vasili Semyonov'u, toplumsal ve kültürel gelişme içinde hiçbir yere koyamıyorum. «Patronların» hiçbirini uymuyordu bu gelişmeye. Duyduğum ya da okuduğum en akıllı fikir, Proudhon tarafından söylenen şu söz, belleğimde silinmemecesine kazılıdır: «Mülkiyet hırsızlıktır.»

Bunu çok iyi anlıyordum. Pek çok gerçek soyguncu tanımış, bunların «mülklerinin» çok az olduğunu görmüş-tüm; bir de, «dürüst» patronların, Proudhon'un haklılığını göstermek için durup dinlenmeden çalıştığını, bu konuda ellerinden geleni yaptıklarını görüyordum. Yaşamlarının anlamı buydu onların.

Avrupa edebiyatını (çevirilerden) tanıyordum, bu konuda az çok yeterli bilgiye sahiptim, Rus edebiyatını da tanıyordum, ama okuduklarımdan çoğu, güzellikleriyle beni büyülemiş olmalarına karşın, bana yabancıydı. Öğrenci Raskolnikov'un ihtiyar kadını neden öldürdüğünü, Paul Bourget'nin «havarisi» olan bir Fransız'ın, neden Rus öğrencinin izinde yürüdüğünü uzun bir süre anlayamadım. *Yaşamın Anlamı* adlı romanda, o anlamı saptayamamış bir genç olan Edouard Rod'u, neden yaşlı bir kadının yola getirdiğini ve gencin, neden kiliseye katıldığını anlayamıyordum. Okuduğum kitapların hepsi, temel konusu gençleri, yaşamın anlamını ya da daha doğrusu, yaşamdaki yerlerini aramaları olan bitmez tükenmez kocaman bir kitap haline geliyordu kafamda. Anlamadığım çok şey vardı, ama gene de, kitaplarda betimlenen yaşamdan, Rus ve yabancı edebiyat arasındaki benzerlikleri ve ayrılıkları seçebiliyordum, bu benzerlik ve ayrılıklar, Rus yaşamının daha iyi olduğunu gösteriyor değildi.

Edebiyatta asıl aradığım, her şeyden önce ve her şey-

den önemli olarak, «güçlü», «eleştirel zekâya sahip bir kişiliği olan» bir «kahraman»dı; oysa hep, Oblomov, Rudin ve benzeri tiplerle karşılaşşıyordum. Kahramanın yüzü, iğneleyici bir alayla çarpıtılmıştı; Pomyalovski'nin yarattığı kahraman Çerevanin, kendi yolunda gidiyordu. Bazarov'la aynı yıl doğmasına karşın, bu, Turgenyev'in kahramanından çok daha «eksiksiz» bir nihilistti.

Yazarların, aydınları neden irade ya da kişilikten yoksun tipler olarak canlandırdığını anlamak güçtü, çünkü yüzlerce aydın, «halka gidiyor» ve çoğu hapis ya da sürgünü boyluyordu. Neden edebiyat, «193'ler davasında» yargılananlar gibi¹¹ fabrikalarda propaganda yapan, *Narodnaya Volya* hareketinde çalışanlara benzer kişileri «yansıtamıyordu»? Edebiyatın, yaşamı küçük düşürdüğü ve onu sıkıcı renklerde gösterdiği izlenimi yaratılıyordu. O dönemle ilgili birkaç öykü, ironik pişmanlıklarla dolu tatsız örnekler, belleğimden çıkmadı. İşte birkaçı: *Hamletler - İkisi Bir Para* (L. Obolenski'nin dergilerinden birinde yayımlanan bu öykünün yazarını unuttum); *Şçigrovski'li Hamlet* ve *Ne Tavus Kuşu Ne Karga Olan Birinin Yaşamından*. Pyotr Boborikin, *Göz Açkısı* diye bir öykü yayımladı, ama o günlerde, Boborikin'e inanılmazdı. Ben, kendi adıma onun kitaplarında günlük yaşantıyla ilgili çok şey buluyor ve ona inanıyordum. V. V. Bervi - Flerovski'nin iki öyküsünü anımsıyorum bir de: *Galatov ve Steşa'nın Felsefesi*. Yazarı şahsen tanıyordum, böylesine yapay ve yavan yazıların, bu uzun boylu, iri kıyım, ödünsüz bir insanın ve *Toplum Bilimlerin Alfabeti*'yle, «işçi sınıfının durumu» üzerine ilk Rus kitabını yazan bir adamın kaleminden çıktığını düşünmek üzücüydü. Çevremdeki yaşam içinde, birçok canlı, hareketli ve yetenekli kişilikler görüyordum; bunlar edebiyatta —o «yaşam aynasında»— yansıtılmıyordu; ya da, yansıtılsa bile öyle bu-

11 193'ler davası: 1877 Ekiminde başlayan, 1878 Ocağına dek süren ve 193 *Narodnik* propagandacının yargılandığı dava. Sanıklardan çoğu Sibirya'da kürek cezasına çarptırılmıştı. —Ed.

lanık, öyle belirsizdi ki, ben göremiyordum. Ancak, yorulmak bilmez bir karakter özgünlüğü arayıcısı olan Leskov'un yazılarında böyle kişilere rastlanıyordu; gerçi, kırımca, onlar da gerektiğinde betimlenmiyordu. İmge ve biçimin sunduğu güzelliğe karşı duyulan hayranlıkla birlikte, edebiyata karşı bir inançsızlık da gelişmeye başladı yüreğimde.

Altmışların ve yetmişlerin edebiyatını, bir kez daha ve dikkatlice taradım. Bana göre iki gruba ayrılıyordu bu. Bu grupların ilki, Nikolay Uspenski gibi kaba ve öfkeli «doğalcıları», kitaplarına düpedüz «dayanamadığım» kötümser Rešetnikov'u, Levitov'un *Moskova'nın Aşağı Mahallelerinin Ahlâkı* ve yazarın, alkolik ve geveze heyecanını hoşgöstermeyen başka öykülerini, Voronov, Naumov, Nefedov ve sakıngan ve alçakgönüllü kuşkucu Sleptsov'u içeren gruptu. Bu grubun başını, pek çok bilim ve sanat adamı yetiştiren ilahiyat okullarındaki yaşamı anlatan kitabıyla, yetenekli ve son derece gerçekçi yazar Pomyalovski çekiyordu. Gerçekten de, Pomyalovski, önemi bugün bile yeterince kavranmamış olan *Dar Görüşlü Mutluluğu* adlı kitabını İlahiyat Akademisi'nden çıktıktan sonra yazdı.

İkinci grupta şunlar vardı: Neçayev'in yandaşlarından Orlov'un sözleriyle «goygoycu» Zlatovratski; Karonin-Petropavlovski, Zasodimski, Bazhin, Mikhail Mikhailov, Mamin-Sibiryak ve hatta, birkaç kötü romanın yazarı G. Danilevski... ve benden başka daha birçok kişinin adını bile unuttuğu bir yığın yazar.

En azından bana göre, bu grubun başını, aralarında edebiyata ilk giren Uspenski çekmiştir. Dahası, tüm ötekilerin, ondan kaynaklandığı ya da onu izlediği apaçık ortadaydı; ancak, bu ötekilerin ses tonu daha alçak, kendileri daha az hırslıydı. Ne olursa olsun, hepsi, sonunda Uspenski'yi çıldırtan o «üstün hakikat»ten söz ediyorlardı.

Ben bu yazarı, başkalarının «Dostoyevski okur gibi» dediği biçimde, şaşkınlık ve öfke içinde, sürekli bir gerilimle okudum. Uspenski'nin öğütlediği «üstün hakikate»

inanamadım, ama insan Dostoyevski'yi okurken, onun kendi öz «ruhunun» derinliklerinde inleyen korkuyu nasıl duyarsa, bu yazarın öfkesi ve «evrensel kötülüğe» olan nefreti de beni öyle etkiledi. Bazı konularda Gleb Uspenski'yi haklı görüyordum, ama doğru bulmadığım yönleri de vardı: Bunlar «köylü yaşamının koşullarıyla bütünleşmek» gereği üzerine yaptığı taşkınlıklarda yansiyordu. Ben, bu yazarın şu saptamasını hiç de ürkünç bulmuyordum: «Altmış milyon, birden bire, bir fırtına gibi ayaklanır ve kendi sorunlarını kendi bildikleri gibi çözmeye kalkarsa, aydının durumu çok acıklı olacaktır.»

Bütün bunların gerçek dışı olduğunu görmemek olası değildi. Kırsal kesimin çürümekte olduğunu, kulakların giderek güçlendiğini, kötülükler ve hantal, uyusuk insanlar ürettiğini biliyordum. «Köylü yaşamında» kendime bir yer bulamıyordum, ve bir okul müfettişi olan Malinovski, «elinde olmayan nedenlerden» beni öğretmenlik sınavına alamayacağını söylemişti.

Eleştirmenler, beni bir yazar olarak değerlendirme çabaları içinde, *Decameron* ve Nietzsche'den başlayan ve bilmem kime dek uzayan sayısız kişi ve yapıtın etkisi altında kaldığımı öne sürdüler. Şunu belirtmek isterim ki, Pomyalovski ve onun Çerevanin'i, Nietzsche felsefe yapmaya başlamadan çok önce ölmüşlerdi. Kanımca, benim yaşamı değerlendirmemde, üç yazar, ve her biri kendince, beni etkilemiştir.

Pomyalovski'nin «etkisinin» öteki iki yazardan büyük olduğu söylenebilir. Eskiye, aristokratik hiyerarşiye ve edebiyattaki inançlara ilk karşı çıkan, yazarlara, «yaşama katılanların tümünü» —dilenci, itfaiyeci, bakkal, serseri ve benzeri kişileri— incelemenin gerekli olduğunu apaçık bir dille ilk söyleyen odur.

Dar görüşlü (philistine) yaşamının eleği, saygın kişileri sürekli olarak kalburaltı ediyor; yapılması gereken şey, «düşkünleşme» sürecinin nedenlerinin derinlemesine incelenmesiydi, çünkü bu nedenler, dar görüşlü toplumunun gövdesindeki olağandışı kan dolaşımını ve onu sar-

san ağır hastalıkları her şeyden daha açık ortaya koyacaktı. Sanırım, bu üç yazarın etkisiyle, her şeyden önce, «halkın» nasıl yaşadığını öğrenmeyi kafama koydum.

Gördüğüm, mülkiyet hırsı içinde bulunanların en büyük rolü oynadığı bir ortamda, canavarı bir traji-komedi yaratan büyüklü küçüklü ve kesinlikle uzlaşmaz sayısız çelişkinin kaynadığı kocaman bir kazandı.

Yukarıda kullandığım «traji-komedi» sözcüğü, bilerek ve isteyerek seçilmiş bir sözcüktür. Bütün «acıların» insana ve eşyaya sahip olma savaşımdan kaynaklandığı ve «özgürlük için savaş» sloganı altında, başkalarının emeğini sömürme «hakını» genişletme savaşımdan sürdürüldüğü bir dünyada trajedi sözcüğü çok görkemli kaçardı. Dar görüşlü bir insan, «haris bir şövalye» olduğu vakit bile trajik değildir, çünkü paraya ve altına karşı aç gözlü olmak saçma ve sevimsiz bir nitelik. Genelde, eski dar görüşlü dünyasında, gülünç olduğu kadar üzünçlü kişiler var. Gogol'un Plyuşkin'i ve Balzac'ın Grandet *baba'sı* hiç de trajik değil, olsa olsa iğrenç kişiler. Plyuşkin'in, para delisi milyoner dar görüşlülerden ne ayrılığı olduğunu göremiyorum, yalnızca, dar görüşlülerin yaptıkları kötülük ve pislik daha fazla... Trajedi, yaşamı lekeleyen ve kirleten ufak tefek dar görüşlü dramlarında kaçınılmaz olarak varlık bulan çağdışılıkla kıyaslanamaz. Hayvanat bahçesindeki maymunlar arasında çıkan kavgaya, bir trajedi olamaz. Gerçek, köklü ve eşi görülmemiş bir trajediler çağına daha yeni giriyoruz. Bunlar, Aiskhillos, Sofokles, Euripides ve Shakespeare'lerin değil, tarihin yeni kahramanlarının —bütün ülkelerin işçileri adına onların öncülerinin, Sovyetler Birliği işçi sınıfının, yaşamdaki tüm kötülüklerin ve acıların temel nedeninin ortadan kaldırılması ve kapitalizmin ağır ve utançlı zincirlerinin kırılması gerektiği bilincini geliştirmiş olan proletaryanın oluşturacağı trajedilerdir.

Burada, olayların sırasını tam tamına izlemedim bir bakıma, «atladım»: Dar görüşlü dünyasının dram ve acılarına karşı daha ilk gençlik yıllarımda bir nefret duygu-

su geliştirmiş olmama karşın, bu duygu, çok daha sonra ve sözcüklere olan inançsızlığım nedeniyle çok yavaş biçimlendi. Söyledikleri yaptıklarını tutmayan pek çok insanla karşılaşmıştım çünkü. Bu sözünü ettiğim dönemde, «yaşam üzerine izlenimlerim» öyle karmakarışıktı, içimde öyle büyük bir savaş sürüyordu ki, acı duyuyordum, ama gene de, bu acıları şu ya da bu dogmanın kılıfına tıkmayı düşünmedim. O günlerde, yaşamdaki çelişkileri, mantıksal sonuçlar elde edecek biçimde çözümlemek ve geliştirmek gereği üzerine çok bulanık ve netleşmemiş sözler duyulabilirdi ancak. Lenin'in söyledikleri, o vakitler bana çekici gelmedi ya da iç sorunlarımı çözmede bana yardımcı olmadı. Lenin'i, ancak onunla tanıştıktan ve Londra Kongresi'ndeki konuşmasını dinledikten sonra anlamaya başladım. Ondan sonraki on yıl içinde, «kendimi tanıma» işiyle uğraşmaya koyuldum, bu işin, belki de o dönemde bir *déclasse*¹² olduğumdan, hiç de kolay olmadığını söylemeliyim.

O vakitler, «yaşam hocaları», «kapitalizmden öğrenme»yi savunuyorlardı, ama ben, kendi «öğrendiklerimi» yeterli görüyordum. Gerçek, öyle bir çarpıtılmıştı ki, örneğin tefeci kulakların, ileriye açık bir ekonomik etken olduğu söyleniyordu. Yıkılan şiddet yanlısı partinin Yürütme Kurulu üyesi olan Lev Tikhomirov'un yazdığı bir broşürde, yazarın neden artık «bir devrimci olmadığı» açıklanıyordu.

«Artık devrimci olmayan» pek çok kişi gördüm. Bunlar, hoşlanılası kişiler değildi ve çeşitli sınıfların ve meslek gruplarının sınıfdışı öğeleriyle ortak bir yanları vardı.

Sonraki üç ya da dört yıl içinde, birkaç öyküm gazetelerde yayımlandı, bunlar övüldü de, ancak bu övgüler beni sevindirmedii. Kendimi bir profesyonel yazar olarak görmüyordum.

İyi bir kitap okuru olarak, çevremde kitap okuyan

12 Déclassé: Sınıfından aşağıda anlamında kullanılıyor. —Ş.Y.

kişileri inceledim, onlarla konuştum; amacım, insanların kitaptan ne beklediğini, bir kitapta her şeyden çok ne bulmayı umduklarını anlamaktı. Bu da kolay değildi, çünkü «beğeniler» hızla değişiyor ve her okur, bir kitabı kendine göre yorumluyor, kendi beğenileriyle ölçüyordu. Kısa bir süre önce, bir olay, bana okurun beğenilerini inceleme işine ta Kazan'da başladığımı anımsattı. Eski bir tanışım, o dönemlerdeki okuryazarlık düzeyimin nice düşük olduğunu açığa çıkarmada yardımcı olmak amacıyla kırk yıl önce tuttuğum bir not defterini bana göndermiş. Eski bir İlahiyat öğrencisi olan bu dost, amacına vardı. Yılların sararttığı yirmi üç sayfa, çok yerinde olarak bana, ve bugün artık pek yerinde olmayarak bazı genç Sovyet yazarlarına yöneltilmiş «eleştirel» görüşleri içeren el yazımıyla doluydu. Bu deftercik, gerçekten de, on sekiz, yirmi yaşlarımdayken, kalem tutmadan çok balta sallamakta yetenekli olduğumu gösteriyor. Defter, çeşitli kitaplardan yapılan alıntılar, beceriksiz şiir yazma girişimleri ve Kazanka Nehriyle Volga'nın kucaklaştığı yerde söken şafağı betimleyen bir yazıdan başka bir şey içermediğinden, pek ilginç değildi. Ancak, bütün bu saçma sözler arasında, Shakespeare'i inceleyen, onu yorumlayan, sahnede oynayan ve Shakespeare ve genel olarak sanat üzerine dersler veren Anatoli Kremnyov adlı birinin verdiği söylev not edilmiş. Bu Kremnyov, «çevik hareketli, ufak tefek, biraz züppe, hızlanıp yavaşlayan bir çanı andıran ince sesli, ve sebepsiz yere elini kolunu sallayarak konuşan bir adamdı» diye yazmışım deftere. Üstelik, kurşun kalemle yazdığım sözlerin üzerinden mürekkeple geçmişim de! Sonra şunları yazmışım: «Ne Çernişevski'den, ne Tolstoy'dan ne de Uspenski'den hoşlanmıyorum. Aydınların hiçbir biçimde halka borçlu olmadığı kanısında. Başın ellere borcu yokmuş, eller ve ayaklar başa hizmet edermiş, —doğanın yasası buymuş. Edebiyatın görevi, ruhun dinlenmesini sağlamakmış, müzik ve sanat da öyle. Çirkinlikte güzellik varmış —söze gel. Yazar günahlılarla günahsızlar arasında ayırım yapmaz. Yoksul, zengindir, ve

zengin, yoksuldur. Yoksullara örnek: Tanrı elçisi Aleksi, azizler ve Budala Ivan. Zenginler 'Ölü Canlar'dır. Edebiyat kendi hayatını yaşar, bağımsızdır, her şeyi olduğu gibi yansıtır. Çernişevski'nin '*Estetik İlişkiler*'inde işlediği gibi değil. Nasıl olur anlamıyorum. Bu konuşmayı vaiz veren bir papazı dinler gibi, soluk almadan dinledi herkes.»

Bu karalama içinde tek dikkate değer tümce şu: «Soluk almadan dinledi herkes.»

Seksenlerin sonlarından, doksanların başlarına dek ben de, edebiyatla ilgili savları «soluk almadan dinledim.» Dinlediklerimin beni etkilemediğini öne sürüyor değilim, çünkü bir yazar için şu gibi soruların yanıtını aramak çok sancılı bir iştir: Edebiyat nedir? Neye yarar? Kendi başına ve kendisi için mi vardır?

Ancak, o dönemde de, dünyada hiçbir şeyin kendi başına ve kendisi için var olmadığını, her şeyin bir varoluş nedeni olduğunu, bir başka şeyle bağıntılı ya da ilintili olduğunu biliyordum.

«Ruhun dinlenmesini sağlamak!» *Prometheus*, *Hamlet*, *Don Kişot* ve *Faust*'u okurken, Balzac, Dickens, Tolstoy ve Stendhal'ın, Dostoyevski, Uspenski ve Çehov'un kitaplarını okurken—yani genel olarak düşünceleri, duygulanımları ve kanı yoğunlaştıran, dünyanın bütün acı ve alevli gözyaşlarını sergileyen, bütün bunları büyük bir ustalıklı sözcükler ve imgeler halinde gözler önüne seren kitapları okurken ruhunu dinlendirebilen bir yaratık düşlemek çok güç.

«Yaşamın aynası!» Ayna, her evde bulunan, insanların ona bakarak saçlarını kendi yüzlerine uyacak biçimde taradığı, burun ya da yanaklardaki sivilceleri, kırışıklıkları incelediği ya da yüzlerini gözlerini düzelttiği bir aygıttır. Benim gördüğüm kadarıyla, edilgin rollerin edebiyatta geçerliliği yoktu; bir de, şunu biliyordum: Eski bir Rus özdeyişiyle, «çirkin suratı ayna güzel gösteremez» di. Ama «suratların» kendi istekleriyle değil, yaşamın içinde, herkesi ve her şeyi çarpıtan bir gücün etkisiyle «çir-

kin» olduğunu da anlıyordum. «Yansıtılması» gereken, çarpıtılan şey değil, çarpıtan gücün kendisiydi; ancak, çirkinini sergilemeden ya da onun eski güzelliğini görmeden bu nasıl yapılabilirdi?

Okur, Şişirilen Bir Yazar Üzerine, Yalancı Bir İspinoz, ve Şeytan Üzerine gibi değişik ve çok sayıda yazı yazdım. Çok öykü yazdım, ama yırtıp attığım ya da yaktığım öyküler çoğunlukta idi. Doğaldır ki, bundan hemen sonra, kısa zamanda kendi yolumu çizdim.

Yazmaya yeni başlayan gençler, bana yazdıkları mektuplarda, «yaratıcı çalışma yapmaya vakitleri olmadığından» ve «yaşamın güçlüğünden» yakınıyorlar.

Bu tür yakınmaların, içimde en küçük bir acıma ya da hoşgörü uyandırmadığını, ve «yaratıcı çalışma» sözcüklerinin beni güldürdüğünü söylemeliyim. Bu çok yükseklerden atılan bir niteleme. Ve, bu ağır koşullar altında, vargücüyle çalışan, büyük çabalar harcayan, ve hiç yakınmadan, insanoğlu için, —üretilmesi yetenek gerektirirse bile— bir şiiirden, bir öyküden çok daha önemli bir şeyi, ölçülemez büyüklükte bir şeyi yaratmakta olan bir işçi sınıfının gözü önünde böyle bir «yaratıcı çalışmadan» söz etmek, biraz yersiz kaçıyor.

Yaşam, bir «yapma işi» olarak elbette güç: Ortadan kaldırma ve yaratma işi, bir arada yürütülüyor; dört bir yandan yaygaralar kopuyor; eskimiş ve aşınmış geçmişin sefil molozları ayaklara dolaşıyor, kötü hastalıkları yayan tozları havayı kirletiyor. Her şey, hızlı bir değişme içinde, bu yüzden baş kaşımaya vakit yok, alınının terini silmeye, burnunu hınkırmaya, canlı ve kusursuz imgeyi, ya da istenilen sesi verecek sözcüğü bulmaya, o gür sesi ve hoş düzünü (ritmi) aramaya vakit yok.

Bütün bunlar doğru, ama unutulmamalıdır ki, daha on üç yıl önce, yaşam, gençler için daha güç, kıyaslanamaz ölçüde daha çekilmezdi, hele otuz, kırk yıl önce bütün dayanılmazdı.

Elbet bu, bir avuntu değil, ama zaten, sosyalist yapının «rahatsızlığı» ve telaşından üzüntüye kapılanları

avutmaya niyetim yok. Geçmişte gençlerin nasıl yaşadığı soruldu benden, yanıtlayacağım. Geçmiş iyi tanımanın, günümüzün gençleri için çok yararlı olacağı umudu ve inancıyla bildiğim her şeyi anlatacağım.

Dar görüşlülüğün gerçekten çok güçlü olduğu, «bağımsızlaşmış» köylülüğün kanıyla iyice beslendiği bir dönemde başladım yaşama. Köylüler, kendilerine verilen bağımsızlık karşılığında, dar görüşlülerin saflarını güçlendirmelerine yardımcı oluyorlardı. Semiz dar görüşlüler, gençlerini, «geleneğin» derin bataklığından, çok eski önyargılardan, yanlış kavrayış ve inançlardan oluşan o bataklıktan çıkarmamaya bakıyorlardı. Otokrasinin çift başlı kartalı, yalnızca bir devlet arması değil, çekip çekisti-rilen capcanlı bir kötü kuştu. Tanrı da, bir yığın etkile-yici papazın şahsında yaşıyordu. On, on iki kiliseli, iki manastırlı, ve yalnızca iki okullu köyler vardı. Köylüler yaptırmıştı bu kiliseleri. Okullar, sıkı sıkıya kiliseye bağ-lydı. Öyle ki, papaz, nasıl dar görüşlünün «geleneksel bekçisiyse,» devletin öğretmeni de öyle bir bekçiydi. Fi-zik, kimya ve doğa bilimlerinin dinsel öğretiler ve Kutsal Kitap'la çatışmaması, mantığın, «Tanrı korkusuna» dayanan inançla çelişmemesi için büyük özen gösterilirdi. İnsanların akılları bulandırılmış, kilisenin çalışmaları sa-yesinde bir yığın saçmayla doldurulmuştu. Bayramlar, ta-tiller, törenler, «mucizeler yaratan» ikonalar, vaftizler, dü-ğünler, cenazeler, her şey, kilise tarafından, halkın düş-gücünü etkilemek ve uslamlama yetilerini zehirlemek için düzenlenirdi. Bu eylemlerin akli körletme ve eleştirel dü-şünceyle savaşmada, bugünkünden çok daha büyük bir işlevi vardı. Sapına dek dar görüşlü bile olsa, insan gü-zelliğe eğilimlidir; güzelliğe istek duymak, sağlıklı bir duygudur, bunun altındaysa, biçimin kusursuzlaştırılma-sına yönelik biyolojik itilim yatar. Bugün olduğu gibi geç-mişte de, kilise, güzelliği sağlıyordu, ama kusursuz bir müzik, tablolar, ve altın pırıltılarının yardımıyla zararlı-lığı ustaca gizlenen bir güzellikti bu... Dar görüşlüler, tan-rılarını, şatafatlı ve zengin tablolar önünde görmeye ba-

yılırlardı. Edebiyat, kilisenin tutucu ve zararlı etkisini eleştirel ve etkin bir biçimde yansıtmak yetisinden yoksun olmak bir yana, böyle bir isteği de yüreğinde beslemiyordu. Bazı yazarlar, kilisenin yaptıklarını çekici renklerle betimlediler. Daha çok Saint Petersburg ve Moskova'daki yaşamı, soyluların varlıklarını ya da köyleri anlatan edebiyat, küçük-burjuva yaşantısına, kasabada yaşayanlara, örneğin taşralılara hiç önem vermedi; oysa «babalarla oğulların» en korkunç dramlarının oynandığı yer, taşraydı.

Son yirmi yıl içinde, babalarla oğullar arasındaki acımasız dramları izledim; Turgenyev'in çok güzel betimlediği «ideolojik» düşmanlık değil, mülkiyet sahibi bir adamın, kendi öz oğluna karşı beslediği ve günden güne büyüüttüğü yabanıl bir düşmanlıktı bu. O günlerin genci, yaşamın sorunlarına karşı ciddi bir ilgi, ya da ezici ve cahil çevresini eleştirme eğilimi gösterse, tetikli baba, bu «eleştirel zekâlı kişilik» çevresinde bir düşmanlık havası yaratır, «yılların geleneğine ihanet» kuşkuları ve suçlamaları başgösterir, ve bütün bunları, yumruğun, sopa ve kamçının yardımıyla yapılan «hakikatin öğretilmesi» işi izlerdi. «Öğretme» işi bittiğinde, kural olarak kurban, «başlangıç noktasına» dönmüş olur, yani babalar, kendi öz dar görüşlü rahatına düşkün «kılıkclarını» oğullarına vermiş olurlardı. Eğer, genç eleştirici kalın kafalı çıktıysa, baba-evinden atılır, böylece çevresini eleştirme itilimini geliştirecek yer ve zamanı bulamayacağı bir yaşam savaşına girerdi. Böyle bir genç, o dönemlerde işçi sınıfı gibi bir savunucuya sığınma olanağından da yoksundu.

Bu baba-evinden kovulanlar arasında, eleştirel yolu izleyenler, azınlıktaydı. Taşralı dar görüşlü ailelerinden çıkıp da, devrimci harekete katılanların pek az olduğu bilinmektedir. Bunların çoğu hırsız ya da serseri oldu, ve hepsinde de, kamçı ve sopalarla kemikleştirilmiş olan dar görüşlü bireyciliği azgın ve yabanıl belirtiler gösterdi. Aralarında bulunan en yetenekli kişiler, bu becerilerini,

kendilerinden zayıf olanları ezmeye, onlara kötülük etmeye harcadılar.

Şöyle bir örnek vereceğim: 1893 yılında, Dyomka Mayorov adında biri, Nijni-Novgorod eyaletinin Peçerski Bölgesini kasıp kavuruyordu. Bu adamın zararlı, görülmedik haydutluğu, kadınlar arasında korku, gençler arasında saygı ve özenme yaratıyordu. Otuz yaşlarında, güçlü kuvvetli, hatta yakışıklı bir adamdı. Uzun boylu sayılmazdı. Kızıl sakalı, dalgalı saçları vardı. Dünyaya, gözlerini iyice kısararak, ve yukardan bakardı. Kırık ve kıvrık olan burnundan solurdu hep. Burun delikleri, öfkeli bir köpeğinki gibi oynardı. Burnundan konuşurdu, ama öfkelenildiğinde sesi gürleşir, netleşirdi. Lisenin beşinci sınıfındayken din dersi öğretmeni olan papaza ters bir soru sormuş, okuldan atılmıştı. Marangoz olan babası, eşi dostu ve hısımlarını atelyesine toplamış, oğlunu bir tezgaha bağlayarak hepsinin gözü önünde bayıltasıya dövmüş. Bu dayaktan sonra zatürreye yakalanan Dyomka, hastanede iyileşmeyi bile beklemeden kaçmış, Kostroma kasabasına gelmiş. Sonra bir nehir gemisine kaçak olarak binmiş, etmek çalarken yakalanmış ve polisin yardımıyla evine teslim edilmiş. Babası, çocuğun burnunu ve iki kaburga kemiğini kırmış bu kez. Çocuk gene bir yolunu bulup kaçmış, bütün yaz bir gemide çalışmış, kışın kahvelerde kumar oynamaya başlamış, hile yaparken yakalanıp hapse atılmış. Orada dinlenmiş, kendine gelmiş, çıkmış, gene girmiş... Böylece yorula dinlene on yıl geçmiş.

• «Papaza ne sordun? dedim ona.

— Unuttum valla, dedi. Neşeli bir çocuktum, öğretmenler beni severdi... Ama oldu bir kere. İlahiyatta okuyan bir arkadaşım vardı. Tanrıya inanmazdı, ondan öğrendiğim bir şeyi sormuşumdur papaza herhalde. Okulda öğrendiklerimin hiçbirini aklımda kalmadığı gibi, orada geçirdiğim günlerden de tek anı yok belleğimde. Kafam pırıl pırıl süpürülmüş anlayacağın.»

Doğru söylüyordu. Okula gitmişti gerçekten. Ve ger-

çekten, tüm öğrendiklerini unutmuştu. Ama nasıl dayak yediğini hiç aklından çıkaramıyordu.

«O pazar çok soğuk bir gündü. Bağırmamak için dişlerimi sımsıkı kenetlemiştim; baktım, karların üzerine oluk oluk kan boşanıyor, kar kızarmış...»

Dyomka Mayorov gibi bir düzine insana rastladım ben, ama bunların sayıları binleri aşıyordu; hapisaneler, küçük-burjuvazinin «yoldan çıkmış evlatlarıyla» doluydu. Babalarının yanlış ve hastalıklı tutumuyla bu insanların içine işlemiş olan bireycilik, günlük yaşantılarında kendini gösteriyor, bunlar, birer tarla faresi gibi yaşıyorlardı. İnanıyorum ki, bu genç insanların, toplumsal açıdan çok değerli olabilecek yetenekleri, yersiz ve anlamsız bir biçimde sokağa atılmıştı.

Dyomka'dan çok daha değerli kişiler, böyle ziyan olup gitmiştir. Pomyalovski, Kuşçevski, Levitov, Voronov ve daha birçokları, gelecek vaat eden yeteneklere sahip tipik örneklerdir.

Raznoçinets denilen yazarlar da, yaşam öyküleri, bir bakıma şehit destanları oluşturacak «yoldan çıkmış» ya da «evden kovulmuş oğullar»dı: Pomyalovski, ilahiyat okundayken, en azından dört yüz kez dayak yemişti. Levitov, sınıf arkadaşlarının gözleri önünde yediği dayaktan sonra Karonin'e, «vurulan sopaların sanki ruhunu söküp götürdüğünü» ve şimdi onu ayakta tutan ruhun bir başkasının «zavallı ruhu» olduğunu söylemişti. Kuşçevski, bir öyküsünde, babası tarafından, bir toprak sahibinin kölesini işe koşması gibi, «para kazanmak için» başkente gönderilen bir yazarı anlatır. Oğul, eve para gönderemeyince, baba onu çağırıp sopa çeker. Kuşçevski bir vakitler, liman hamalı olarak çalışmak zorunda kalmıştı. Bir keresinde, Neva ırmağına düşmüş, soğuk almış, hastanede yatmıştı. Kendisine verilen yiyeceklerle takas ettiği mum artıklarıyla, hastanede *Nikolay Negorev*, ya da *Zengin Rus* adlı romanını yazdı. Daha sonra, kendini içkiye vurdu ve otuzuna varmadan öldü. Rešetnikov, on dört yaşında hapse atıldı, iki yıl sonra, Solikamski Ma-

nastırı'na sürüldü, orada ancak üç ay kalabildi. Öldüğünde, yirmi dokuz yaşındaydı.

Raznoçinets yazarlarının çoğu açlık ve sefalet içinde, ve pek azı kırk yıl yaşayabilmiştir. Okurları azdı, ve bunların çoğu, yazarlara yabancıydı.

Dobrolyubov, acı ama hakikat olan şu sözleri söylemişti: «Savunduklarımız, halk kitlelerine yabancı, kitleler, çektiklerimizi anlayamıyor, içtenlikli çabalarımızı eğlen-dirici buluyor. Bizler, ister küçük ister büyük olsun yalnızca bir çevre için çalışıyoruz.» Bu sözlerdeki acı hakikat, bütün *raznoçinets* yazarlarının duygularını dile getirmektedir.

Günümüzde, yazma işiyle uğraşanlar, yabancılara çalıştıklarından yakınamazlar. Bu yazarlar, ancak, kitlelerin yükümlülüklerine ve devrimci amaçlara kendilerini kaptırmamışlarsa, «savunduklarımız halk kitlelerine yabancı,» diyebilirler. İşçi sınıfının büyük emeğiyle gerçekleşen bu istek ve erekler, yaşama durmak bilmez bir yaratıcılık getirdi ve, sonsuz sayıda yeni olgu ve yeni konuları gün ışığına çıkardı ve yarattı.

*İşte sonunda
yeni insanlar doğdu.
Yepyeni duygular
yepyeni düşünlerle
şu durgun dünya
artık durmaz oldu.*

Kırk yıl önce, gençler, «Tanrının kurduğu» ve beşikten mezara şehvet dışında duygu taşımamış, başka bir şeyi erek edinmemiş olan babaların, büyük bir işgüzarlık ve bencillikle koruduğu yıllanmış düzenin dar sınırları içinde yaşıyorlardı. Bu babaların istekleri, tam tamına, doymacasına yerine getirilmeliydi. Üstüne üstlük, «öteki dünyada» da rahat bir yaşam güvencesi sağlamak istiyorlardı. Kendi öz çıkarlarının dar sınırlarıyla koşullanmış olan dar görüşlü, kendi özenli ve sakıngan zevkleri

arasında, gövdesinin kurtlara yem olacağını haber veren küçük, kara bir canavarın fısıltısını duyabiliyordu.

Bu korku, dar görüşlünün yaşantısında büyük bir tedirginlik yaratmadığı gibi, aynı zamanda, kendini başkalarından soyutlaması, onlara karşı sorumluluk duymaması ve «Ölüm karşısında herkes eşittir, her koyun kendi bacağından asılır,» sözlerine inanması için de gerekli nedeni sağlamaktaydı. Hem, «insan, yaşamın alfa ve omega'sıydı,»¹³ Dar görüşlü bireycilik felsefesinin anlamı, hangi sözcüklerin altına gizlenirse gizlensin sonunda bu saçma formüllere indirgenmektedir.

Narodnikler'in duygu ve düşüncelerini, bir ahlâk felsefesi olarak sistemleştiren N. Mikhailovski, «bireycilik, kendini toplumun mengenesinden kurtarmaya çalışır,» demişti. Bir yazısında —sanırım «Bireycilik Savaşımı» adlı makalesinde— şu tümce var: «Kendimi çevremdeki dünyadan ayrı tutarsam, bu dünyada pusuda bekleyen düşmansı güçleri karşıma almış olurum. Ben, bu güçlere karşı savaş açtım, ve onları bana hizmet etmeye zorlamak istiyorum.» Burada, «bana» dediği bireye.

«Dünyadaki» en büyük «düşmansı güç», mülkiyet sahibi, yani kapitalist olduğuna göre, herkesi ve her şeyi kendisine hizmet ettirme gücüne yalnız o sahiptir. Burdan bu sonuç çıkmaktadır. Dolayısıyla, kendi kendine yeten bireyin, sonunda, «dünyadaki düşmansı güçlerin» önünde sevinerek diz çökmesi, ya da Artsibaşev ve Leonid Andreyev'in yazdığı gibi, kötümserliğe ve kendinden hoşnutsuzluk haline düşmesi doğaldır. «Yaşam ilginçliğini yitirdi,» diye seslenir, «İnsanoğlu nankör, insan, aşagılık bir varlık,» der. Dar görüşlü, kitaplardan aldığı iki satırlık güvenle, «yaşamda» iyi «bir yer» ve kişisel başarı sağlamak umuduyla burnunu devrime soktuğunda, bu sesleniş, çığlıklaşır ve her burun sokmada biraz daha duyulur hale gelir. Yetkilerin yürütülmesinde kilit noktaları

13 Bu Yunanca sözcükler, «...yaşamın başlangıcı ve sonu» anlamına kullanılmış. —Ş. Y.

tekeline tutan kapitalizmin, onu azarlayıp kovmasıyla ortada kalan dar görüşlü, yaptığı hileler, yanlışlar ve çektiği çilelere ağlamaya, dövünmeye başlar. *Zemliya i Volya* (Toprak ve Özgürlük) Partisi'nin ezilmesinden sonra böyle oldu; 1905-1906 sonrası benzer inilti ve küskünlükler estirildi, ve aynı türden dar görüşlü yakınmaları, bugün de, Sovyetler Birliği'nde kapitalist sistemi koruma umutlarının yitirilmesiyle bir kez daha duyulmaya başlandı.

Seksenlerde, Nezlobin, Suvorin, Burenin, Dedlov, Menşikov ve öteki küçük adamların kalemlerinden dökülenler, 1908 yıllarında tazelenmiş, cilalanmış felsefeleriyle Struvé'ler Berdyayev'ler tarafından yinelendi. Bugün, aynı goygoylar, Dan'lar, Kerenski'ler, ve devrimin öteki «solistleri» tarafından, içinde çok sayıda «rüşvet yiyici» de bulunan küçük bir gönüllü *émigré*'ler korusu, —daha dün işçi sınıfının önünde arka ayakları üzerinde duran yalamacı devrim köpeklerinden oluşan bir koro— eşliğinde yineleniyor.

Bana sorarsanız, küçük-burjuva felsefesi uzmanlarının, bu güçsüz «hakikat» âşıklarının dümdüz, ağır ya da süslü püslü sözleri, yaşama karşı daha dürüst davranan dar görüşlüler ailesinin, bu sabıkların kavrayışının daha sade ve daha doğru bir yansıması olan yakınmalarından ve bir bakıma kaba sözlerinden daha az ilginç. İşte size, 1911 yılında yayımlanan ve F. Witberg diye biri tarafından yazılan *Yaşamayı Bilmeyen Birinin Açıklamaları* adlı kitaptan bir alıntı:

Her şeye yok gözüyle bakarım. Ancak, yokumsadığım, idealler değil, yaşama biçimleridir, çünkü bütün bunlar bana sahteymiş gibi görünüyorlar. Yaşamdan hoşlanmıyorum. Varlığını sürdüren anlamsız yaşama biçimleriyle kendimi kandıramam, ama bu biçimleri reddetmek ve açıkça yokumsamak için gerekli yiğitliğe ve güvene sahip değilim. Bu niteliklerden yoksun olmamın sebebi, özün, ister din, ister şiir, bilim ya da pratik olsun, hiçbir biçimde bulunamayacağına olan inancımdır. Çünkü biçim, kı-

sıtlama demektir, oysa öz, doğası gereği sınırsızdır. Dolayısıyla, ne çeşit biçimlerin var olacağını düşünmek neye yarar?

Bütün bu sözler, görüleceği gibi pek düzeyli değil; düz ve kaba. Neden buraya almaya değer buldum öyleyse? Kitap basılabili yirmi yıl olmuş, hem de ne yirmi yıl! Ancak, 1930 yılında, bir gencin bana yazdığı mektuptan anlaşılacağı üzere, dar görüşlünün, gençlerimiz arasında torunları var.

Bu, güneşin her sabah doğması kadar alışılmış bir soru ama, gene de sormak istiyorum: Yaşamın anlamı nedir? Yaşam, tümüyle kolektif bir düzen içinde, insanın, kendi çıkarlarını toplumun çıkarları uğruna feda edebildiği bir ortamda mı «herkese» yararlı olacak? Bu biraz, fazla «platonik» değil mi? Genelde böyle insanlar var mı? Onların var olması mümkün mü? Bu ne biçim felsefe! O durumda hayat, yaşamaya değer mi? Bana kalırsa değmez. Ama insan vakit saat gelmeden ölmeyi de göze alamıyor. Ölemiyorsun! Çıkamaz sokak!

Mektup sahibi şöyle devam ediyor:

Başkalarını eleştirmekten, onlarla alay etmekten çok hoşlanıyorum, ama bana karşı yapılan en küçük bir şaka uzun süre aklımdan çıkmıyor.

Witberg ve bu genç, aynı dili konuşuyorlar. İkincisi bir istisna olsaydı, hiç önemi olmayacaktı. Ne var ki, ülkemizde, böyle «özgür düşünce»li eniklerin sayısı çok. Bunlar, yalnızca «kendi sınıflarının ürettiği bulanık beyinliler» değil, tanıdığım bir işçi de bu tür düşünceler besliyordu. Hayır, bunların derdi, çevrelerini saran dünyanın izlenimlerini yansıtan organlarının bozulmasından kaynaklanıyor. Hepsini de, şöyle ya da böyle, aynı şeyden —«var olan

koşullar içinde, insanın uyumlu bir kişilik geliştirmesinin olanaksızlığından»— yakınıyorlar.

«Uyumlu kişilik!» Bu, yüzlerce yazar ve düşünürün yıllanmış düşü, gel gör ki, yaratılan en soylu ve en dü-rüst tip olan Don Quixote, insanları güldürdü.

Don Quixote, yüz milyonlarca insanı, mülkiyet ilişkile-rinden koparmak ve kapitalizmin pençesinden kurtarmak için ne yapabilir?

Emekçilerin, güncel, kararlı ve eksiksiz düşünce öz-gürlüğüne sahip uyumlu kişilik edindiği bir çağda yaşı-yoruz. «Dünyadaki düşman güçleri» susturma yetisine yal-nız halk sahiptir, ve, zafer kazanıldıktan sonra, uyumlu kişiliğin özgürce gelişmesi için gerekli bütün koşulları, yalnız ve yalnız halk yaratacaktır.

1930-31

KONULAR ÜZERİNE

Çocuk kitaplarının konuları sorunu, elbette, çocukların toplumsal eğitiminde izlenecek yol sorunudur.

Ülkemizde eğitim, devrimin hızına ayak uydurmakta, yani çocuğun zihnini, babalarının ve atalarının geçmişinden temellenen düşünme biçimlerinden arındırma, yüz-yıllarca yaşayan bir tutucu yaşam biçiminden, —sınıf savaşı ve bireyin kendini koruma, ve bireycilikle milliyetçiliği toplumsal davranışın yasaları ve «ölümsüz» biçimleri olarak kabul ettirme çabaları üzerine kurulmuş olan yaşam biçiminden— kaynaklanan yanlışları atma yolunda hızla ilerlemektedir.

Çocuklar, oyunlarında bile bilinçli ya da bilinçsiz olarak geçmişe özenmeyecek biçimde yetiştirilmelidir. Böyle bir özenmeye meydan vermemek için, geçmişte yer alan süreçleri çocukların gözleri önüne serme gereği doğmaktadır. Bu olguları, düşün ve kuramları tanıtmak ve öğretmeye çabalamakla değil, onlara emek süreçleri üzerine öyküler anlatmak, bu süreçlerin olguları nasıl ürettiğini, üretilen bu olguların ulusları, düşün ve kuramları nasıl ortaya çıkardığını açıklamakla sağlanır. Düşünce özgürlüğünün, yalnız emeğin özgürleşmesiyle sağlanabileceği, bunun kapitalist düzenin koşulları içinde gerçekleşmeyeceği, toplumcu düzende hayat bulacağı gösterilmelidir.

Olgu ve süreçlerin düşünceyi değişik yollardan etkilediği gözden ırak tutulmamalıdır. Bu yolların çeşitliliği, yalnız günlük yaşamda değil, «doğruluğu saptanmış olgular» denilen şeylerin tutucu rol oynayarak düşünceyi «görünen gerçeğe» tutsak eden ve böylece bilgi edinme sürecinin hızını ve özgür gelişmesini denetim altında bulunduran bilimde de görülebilir. Bilmenin aracı ve onun

geçici çıkış noktası olan bir «hakikat», çoğu kez o hakikati «üretenin» huzur sağlamak ve başka zihinlere ege-men olmak için bilinçli ya da güdüsel olarak harcadığı çabalarını dile getirir. Bu yüzdendir ki, bir hakikat, bütün eleştirileri hiçe sayarak çoğu kez, «inanç» gibi sar-sılmaz ve ölümsüz bir yasa olarak ortaya atılır.

«Entropi» —yani enerjinin dinlenme durumuna var-ma eğilimi— varsayımının, yorgun bir aklın, dinlenmeye geçme itiliminin anlatımından başka bir şey olmadığını düşünebiliriz. Gene aynı biçimde, organizmanın ruhsal bozukluklarının, beyin gücündeki bir artışla dengelendi-gini öne süren «denkleme» kuramının temel fikrinin de toplumbilim alanına aktarıldıkta, toplumsal ilişkilerdeki utançlı uygunsuzlukları, Malthus ve daha birçok burju-va düşünürlerinin yapmaya kalktığı gibi haklı çıkara-cak bir öğreti olduğunu söyleyebiliriz. Bu adamlar, ol-gulardan yola çıktılar, ama olguları yaratan süreçleri çı-rılçılplak gözler önüne seren yalnızca Marx'ın dehâsıydı; insanoğlunun trajik yaşamının ve çektiği acıların temel nedeninin, yetenekli ellerle yetenekli kafalar arasındaki boşluk olduğunu yalnız Marx gösterdi.

Gençliğinde materyalist, yaşlılığında bir gizemci olan dirimbilimci Oliver Lodge, ilk kitaplarından birinde, dü-şüncenin, sinir hücresinin dış dünyadan gelen darbelere gösterdiği kimyasal tepki olan acı duygulanımlarından kaynaklandığını öne sürer. Herhangi bir ilkel organiz-mayla onu çevreleyenler arasında uzun süren sürekli bir çatışma, daha sonra dokunma, görme, duyma, tatma ve kok-lama duyuları da geliştiren bir nervo-cerebral duyu or-ganının doğmasına yol açmıştır. İnsanoğlunun tarih ön-cesi atalarında, bu organ kendini-koruma güdüsünü ya-ratmış, ve ataların, sağlıklarını ve yaşamlarını tehlikeye koyan görüngülere karşı yaptığı savaşında silahlanma-sına yol açmıştır. İnsanoğlu, gelişmesinin belli bir aş-a-masında, ancak bugünkü kurtlar kadar «toplumsal»dı. Maymunun akrabası olan insan, ön ayaklarını daha et-kin bir biçimde geliştirebilmiş, böylece elleri, yetenekli

elleri, onu hayvansı çevresinden çıkaran güce dönüşmüş, beyninin hızla gelişmesini ve son olarak, onun bugünkü haline —madenlerin, araç gereç ve makinaların usta üreticisi, yetenekli piyanist, mucizeler yaratan cerrah, vb., vb. durumuna gelmesini sağlamıştır.

Yukarda söylenenler, toplumsal ilişkilerin, düşüncenin gelişmesi ve büyümesi üzerine olan etkilerini hiç de azaldirgemez; ancak bu, çok daha sonra görülen bir gelişmedir. Çocuklara, insanın «çağların karanlığından» nasıl ortaya çıktığını anlatmalı, insanı emek süreçlerinin doğuşundaki yarılıbılınçlı haliyle göstermeliyiz. Çocukların, insanoğlunun, taş devrinden Stephenson ve Diesel'e, malsalların ve efsanelerin yaratılışından, çalışan insanların geleceğine giden yolu bize gösteren Marx'ın öğretilerine dek her konuda bilgi edinmesi gerekir. Yeni bir dünyaya, teknolojinin yardımıyla kolaylaştırılan özgür emek dünyasına geldiklerinde, çocuklar, el emeğinin büyük önemini, ve onun, nesnelerin yalnız biçimlerini değil, niteliklerini de etkilediğini, temel güçlerine egemen olarak ona bir «ikinci doğa» verdiğini anlamalıdır.

Düşüncenin, en karmaşık ürünü insanın nervo-cerebral dokusu olan ve olgusal ve nesnel olarak varolan madde dünyasının insan beyninde yansımasından başka bir şey olmadığı tartışılmaz. Ancak çocuklar, şunu bilmelidir ki, emeğin özgürleşmesi engellenmemiş, ve tarih boyunca yönetici sınıfların kişisel çıkarları ve doymak bilmezliğiyle sınırlandırılmamış olsaydı, çalışan insanoğlu, çalışan insanların kemikleri üzerinde inşa edilen ve onların kanıyla yoğrulmuş günümüz «uygarlık dünyasının» bulunduğu düzeyden çok daha üstte bir yerlerde olurdu. Elbet her şey, birbirine bağımlıdır, ancak bize göre tarih, artık bir fetiş değildir, ve biz, tarihi belli bir tasarıma uygun olarak yapıyoruz. Emeğin özgürlüğünün önemini, özellikle vurgulamalıyız. Burjuva dünyası örneğinden, kapitalizmin kendi öz «kültürünü» giderek daha çok yokumsadığını görüyoruz; çünkü o kültür, kapitalizme zararlı olmaya başladı. Öte yanda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyet-

leri Birliği'ndeki emek enerjisinin özgürce kullanılması örneği, bize kolektif emeğin, bu koca ülkemizi ne büyük bir hızla, nice değişik yönden ve nice sağlam bir biçimde zenginleştirdiğini, ve on beş yıl içinde, nasıl yeni bir kültürün sağlam temellerinin atıldığını söyleme hakkı vermektedir. Nesnel dünyanın görüngülerinin burjuva zihninde nice çarpık nice yanılgılı biçimde yansıtıldığı üzerine sayısız örnekler vererek, çocuklara, dünyanın doğru ve dengeli algılanımının nasıl ve niçin çarpıtıldığını göstermeliyiz. Ve gene, tarihin süreçleri içinde çalışan insanı, dünyayı örgütleyen ve dönüştüren, üstelik «ikinci doğasını» yani geleceğin kültürünü yaratmakta olan bir enerji deposu olarak tanımlamalıyız.

Dünyayı düzenleyen bir enerjiye sahip olan insan, bir «ikinci doğa» demek olan kültürü yaratmaktadır. İnsan, doğanın kendisini tanıması ve dönüştürmesi için araçlık eden ve doğa tarafından yaratılmış olan bir organdır. İşte çocuklara açıklanması, kavratılması gereken budur. Çocuklar, altı-yedi yaşlarından başlayarak düşüncenin ne büyük işler yaptığını, toplumsal olayların önemini ve özelliğini anlamayı öğrenmeli ve kendi öz yeteneklerinin neler olduğu üzerine düşünmeye başlamalıdır. Bu yüzden çocuklar yaşamı tanımaya başlarken ilkin uzak geçmişe ilişkin öyküler aracılığıyla emek süreçlerinin ve düşüncenin düzenleyici işlevinin neler olduğunu, bunların nasıl geliştiğini öğrenmelidirler.

Kültürün yaratılması tarihinin okur yazar olmayan, çaresiz ve kendilerini tümüyle öz-varlık savaşımına ve doğanın düşmanı güçleriyle, yabancı hayvanlarıyla savaşmaya vermiş insanlar tarafından başlatıldığı unutulmamalıdır. Burjuva kültür tarihçileri, ilkel insanı, klan topluluğu üyesini, yalnızca şu sorunları irdeleyen, başka bir şey düşünemeyen varlıklar olarak tanımlar: «Uyku nedir? Ölüm nedir? Dünyayı kim yarattı? İnsan niçin yaratıldı?» Ne var ki, o dönemlerin insanı, durmak bilmez bir fizik çaba ve kendini koruma savaşımı içindeydi; gerçek olguların ilk ve öndegelen yaratıcısıydı ve soyut düşünceye

ayırarak zamanı yoktu. Marx'ın zekâsının ortaya koyduğu gibi, «gerçekliğin düşüne dönüşmesi» emek süreçlerinin etkisiyle olmuştur. İlkel insanın kendini eğitime yöntemleri çok basitti: Yabanıl hayvanlardan daha güçlü olmanın zorunlu bir gereksinim olduğunu anladı; bu hayvanları yenmeyi öğrenmeden önce, böyle bir şeyin (yenmenin) olabilirliğinin bilincine vardı; bu nokta, aslan avcısı Samson ve Herkül'ü anlatan söylencelerde dile getirildi. Bu insanın tanrılar yaratması için kendi güç ve yetilerinin doğaüstü boyutlara varması isteğini duyması yeterliydi. Tanrı yaratma gereği bu istekten ve insanın, bu isteği karşılayabileceğine olan inancından doğdu. Bu inancında haksız değildi: İnsanlar, doğanın ve maddenin korkunç direncini yenen kişileri, ilkel zanaatçıların en ustaları olarak betimlemişlerdi. Bu eski mitlere göre, bütün tanrıların belli bir ustalığı, belli bir becerisi, üstünlüğü vardı. Usta demirciler birer tanrıydı, avcılar, çobanlar, denizciler, müzikçiler ya da marangozlar, tanrıydı; tanrıçaların da üstün becerileri vardı. İplik yapar, yemek pişirir, hastalara bakarlardı. «İlkel insanın dinsel yaratıcılığı» denilen şey, özünde sanatsal yaratıcılıktı ve bunda gizemciliğin en küçük bir katkısı bile yoktu. Gizemcilik, bireyin şu ya da bu nedenle topluluktan kopması ve kendi varlığının tek başına bir anlamı olmadığını anlamaya başlamasıyla; yani doğa karşısında ve özellikle kendisinden tüm ötekilere verdiği emeği vermesini haklı olarak isteyen topluluğun gücü karşısında çaresiz kaldığını anladığı anda sahneye çıktı. İlkel aile ve klanın, boş gezen, kaytaran ya da topluluğun yiyecek arama ve yaşamı koruma işlerine katılmayan bir üyeyi aralarında barındırdığını düşünmek olanaksızdır; böyle insanları öldürüyorlardı belki de.

İnsanoğlu soyut ve gizemsel düşünceleri bir de yaşlandıktan sonra, zayıf düştükten, ölüm korkusuna kapıldıktan sonra edindi. Korku, bir toplulukta ürkü yaratabilir, ama ürkü uzun sürmez, ya da topluluğun biyolojik enerjisinin azalmasına yol açmaz. Volkan patlamaları, yer

sarsıntıları ya da arada bir gelen seller, su baskınları hiç bir vakit insan topluluklarının göçmesine neden olmamıştır. Vedaizm ve Budizm, inançların en kötümseridir ama bu, Hintlilerin yaşamasını ve çoğalmasını engellemiştir. Schopenhauer ve Hartmann'ın Hint-Alman felsefesi* intiharların sayısını burjuva toplumunda bile görünür biçimde çoğaltmamıştır.

Daha önce de söylediğimiz gibi insanın yaşam korkusu, «açıklanamayan» şeylere karşı duyulan korku, bireyciye özgü bir duygudur ve insanın, varlığının anlamsız olduğunu kavramasından kaynaklanır. Bireyciler, bu korkuyu «aklın varacağı en yüksek nokta, düşüncenin varamayacağı noktalardaki gizlere varma» olarak tanımlayarak çalışan insanları kandırmayı ve kendi öz korkularını kendilerine hizmet edecek biçimde kullanmayı öğrendiler. Olasıdır ki, gizemli inançların kurucuları, dinlerin örgütleyicileri, ve onların ilk papazları, bu korkuya kapılmış boşgezen, gücü yitik ve bireyci ihtiyarlardı.

Burjuva tarihi baştan sona, düşüncenin gelişmemişlikten gelen zayıflığı, ve kendi vardıkları sonuçlardan korkan burjuvazinin ürküsünü örnekleyen sayısız kanıtladoldur. Günümüze yaklaştıkça bu örneklerin daha sık tekrarlandığını görüyoruz. Özellikle on dokuz ve yirminci yüzyıllar, bilimsel-devrimci ve materyalist düşünürlerin gericiliğe ve gizemciliğe kaydığını gösteren olaylarla dolu. Burjuva topluluğunun kötürümleştigi, Oliver Lodge, Vircow, Mendeleyev, Crookes, Richet ve öteki «bilim adamları»nın sergilediği düşüncenin zayıflığıyla apaçık onaylanmakta.

Çocuklar için kurgusal ve eğitsel bir edebiyat yaratmada başarıya varmak için şunlara gereksinimimiz var: Önce, sade, ilginç ve anlamlı yazma becerisine sahip yetenekli yazarlar; sonra yeterli siyasal ve yazınsal eğitim ya da deneyi olan kültürlü yayımcılar ve son olarak, çocuk kitaplarına yaraşır nitelikte yayınlar yapmayı sağ-

* İntiharı savunan bir düşün. —Ş. Y.

layacak teknik olanaklar. Bunlar, hemen çözümlenecek işler değil.

Bununla birlikte, bu sorunlara çözüm aramada hiçbir gecikmeye meydan verilmemelidir. Bu tür kitaplar için seçilmesi olası konular üzerine düzenlenen aşağıdaki sorular, çocuklar için yeni bir edebiyat yaratmada yardımcı olabilir.

DÜNYA

Dünyanın jeokimyasal ve jeofiziksel kavramı; oluşumunun tarihi, madenler, mineraller ve verimli toprakların kaynağı. Bilimin, demir ve temel elementlerden çeliği üretmesine olanak sağlayan yüksek dereceli sıcaklıkların oynadığı rol, demir cevheri ve daha sonra çelik alaşımlarının ve başka madenlerin üretilmesinin daha katı ve daha dayanıklı madenlerin üretilmesine yol açması; pratik sonuçlar.

HAVA

Kimyasal yapısı; gazlar, özellikle oksijen ve hidrojen. Hava akımlarının fiziksel hareketi. Asid, tuz ve alkali metallerin oluşumu. Karışma ve ayrışma. Bütün fiziksel ve kimyasal olayların temeli olarak hareket. Hava akımlarından yararlanma girişimlerimiz.

SU

Fiziksel ve kimyasal hareket. Elektrik enerjisi kaynağı olarak kullanılması.

Bu üç konu, genç okurun anlayabileceği dille, nesnenin uğradığı değişikliğin çeşitli süreçleri ve bilimin, doğanın temel güçlerini yenmede aşamalı bir gelişme gösterdiği üzerine bir fikir verecek biçimde işlenmelidir.

Bundan sonra, şu konular geliştirilmeli:

BİTKİLER

Bitkilerin gelişme tarihi ve insanlar tarafından kullanılması.

HAYVANLAR

Bitki hücresinden insana dek organik yaşamın gelişmesinin tarihi.

İNSAN DÜNYAYA NASIL GELDİ?

Mitolojik açıklamalar: İnsan sudan, ormandan, hayvanlardan çıktı, ya da genel olarak doğanın güçlerince yaratıldı. Kilise ve papazların açıklamaları: İnsanı tanrılar yarattı.

Organik evrim kuramı.

İNSAN DÜŞÜNMEYİ NASIL ÖĞRENDİ?

Sinir hücresinin oluşması kuramı. Derinin duyarlılığı ve beş duyunun gelişmesi. Doğal olaylarla, değiştirilen gerçeklikler arasındaki benzerlikler ve ayrılıkların rolü. Duygulanımlar. Hoş ve hoş olmayan duygulanımlar. Kendini koruma güdüsü. Benzerliklerin ve ayrılıkların görülmesinden kavramların oluşması. Besinlerden yararlanmada karanlığın ve ışığın rolü. Ses taklidinin konuşmadaki rolü. Bağırma, çatırtı, gürleme, gök gürlemesi, çığlık, fısıltı ve benzeri.

İNSAN ATEŞ YAKMAYI NASIL ÖĞRENDİ?

Taşları birbirine sürtmekle kıvılcım elde edilir. Kuru odun, sürtünmeyle tutuşur. (Orman adamı bunu nasıl açıklar: «Odunu uzun süre sürtersen, öfkelenir, tütmeye başlar, sonra parlar.») *Ogon* (ateş), *gnev* (öfke), ve *gne-*

vatsia (kızmak) Slavca sözcüklerinden yararlanma. Şimşek. Prometheus efsanesi.

İNSAN İŞLERİNİ VE YAŞAMINI KOLAYLAŞTIRMAYI NASIL ÖĞRENDİ?

İlkel gereçlerin bulunması ve kullanılması. Sepet örmeye örnek olarak kuş yuvaları. Kuşun yuvasını örerken gagasını kullanması olayı, iğne fikrine kaynaklık etmiş olabilir; yumurta kabuğu, kayığın prototipi olmuş olabilir; örümcek ağı, kumaş ve bezlerin dokunmasına örneklik etmiş olabilir. Tarla farelerinin ve kuşların tahıl yemelerinin gözlemlenmesiyle, tahılların yiyecek olarak kullanılmasına başlanmış olunabilir.

İNSANIN DEMİRİ VE ÖTEKİ MADENLERİ BULMASININ ÖNEMİ TATLILIK, EKŞİLİK, TUZLULUK, TUZSUZLUK

Glikozlar, asitler, tuzlar ve alkaliler. Bunların insan organizmasındaki rolü ve sanayideki önemi, vb.

BİLİMDE YARATILAN HARİKALAR ÜZERİNE

Özellikle kimyada. Cam üretimi; katı maddenin hava gibi saydam olması. Camın biçimlendirilmesi, vb.

Patatesin süngerleşmesi. İmgelemin, olasının sınırlarını genişletebilme yetisine sahip olduğunu ortaya koyacak başka süreçlerin örneklenmesi.

DÜŞÜNCELER VE EYLEMLER

Bunların içsel ilişkileri ve çelişkileri; emek süreçleri içinde çelişkilerin çözülmesi.

GELECEĞİN TEKNİKLERİ ÜZERİNE

Radyonun yapısı; güneş enerjisinin toplanması, rüzgârın gücü, sıcaklık değişiklikleri, vb.

İNSANLAR MASAL VE EFSANELERİ NİÇİN VE NASIL OLUŞTURDULAR?

Kökleri gerçeklikte olmayan hiçbir düş yoktur. Gerçek olan ve istenen: Hayvan insandan daha güçlüdür. İnsan hayvandan daha güçlü hale gelmelidir. Büyük hayvanlar kuşları havada yakalama yetisinden yoksundur, buradan uçma, ve karada hız sağlama isteği doğdu — «Yedi fersah uzunluğunda dev,» «Uçan halı» ve benzeri masallar. İlkel insanın masal ve efsanelerinin kendi isteklerinin ve olasılıklar üzerine akıl yürütme yetisinin anlamı olduğu. Kuş iskeletlerinin ve uçan kertenkelelerin (*Draco volan*'ların) *Rus Zmei Goriniç*'i gibi ejderlerin ilk örneği olduğu. Varsayımların ilk örneği olarak masallar.

DİN NEDİR? NİÇİN ÇIKARILMIŞTIR?

Dini kim yarattı? Papazların gizemli tanrıları, Vulcan, Thor, Balder, Weinemeinen, Apollo, Yarilo, vb. gibi üstün yetenekli-tanrılardan örneklenilerek yaratılmıştır. Azizlerin yaşamı, halk öykülerine dayanır. Tanrı-yaratıcı olarak papazlar, ve tanrılara karşı savaşan insanlar. Tanrılara karşı savaşın en eski kanıtı: Prometheus, Estonya efsanesinin kahramanı Kalevi, tanrıların düşmanı Loki, vb. Tanrılara karşı savaşanlar, kilise gözünde Şeytan kavramıyla birleştiriliyordu. Materyalizm, ve putataparların kuşkuculuğu. Hristiyan Kilisesi'nin gizemciliği ve acımasızlığı. Engizisyon Mahkemeleri ve bunun dinsizlere karşı savaşımı, ve bu savaşıma karşın *Notre Dame de Paris*'nin kulelerine şeytan heykelleri dikilmesi, Freiburg Katedrali'ndeki su oluklarının ucuna popo yontuları yapılması, ve başka örnekler.

Kiliseye karşı çıkan masal ve efsaneler. Din insanlara ne vermiştir?

BİLİM İNSANLARI NASIL DEVLEŞTİRDİ?

Teleskop ve televizyon, insan görüşünü genişletirken, mikroskop derinleştirdi. Telefon ve radyo duymayı yoğunlaştırdı. Günümüzde uygulanan ve insanın ayaklarını uzatan hava, kara ve deniz yolculuğu yöntemleri. Uzaktan kumandanın insanın kollarını uzattığı.

BUHARLIDAN DİZELE DEK MOTORLARIN TARİHİ

Teknolojide hava boşluğunun önemi. Ağırlıklar ve ölçüler. Yer, zaman ve ağırlık ölçmede doğruluğun önemi. Ölçmelerde doğruluktan sapmanın getireceği sonuçlar. Tren çarpışmaları; bozuk makina parçalarını değiştirmede gösterilmesi gereken özen; ilaçların, vb. şeylerin yapımındaki yanlışların doğurduğu zehirlenmeler.

İKİ DOĞA

Birinci bölüm

Doğanın insana üstün güçleri, insanın düşmanları: rüzgâr, fırtına, soğuk, aşırı sıcak, nehir taşmaları, çöller, av hayvanları, zehirli bitkiler, vb.

İkinci bölüm

İnsanın doğaya karşı savaşı ve yeni doğanın yaratılması. Suyun ve rüzgârın denetlenmesi, elektrik. Bataklıkların yer kömürü ve gübre sağladığı. Hayvanlar, bitkiler ve insanın hizmetleri, vb.

Üçüncü bölüm

İnsanın doğaya egemen olması. Sosyalist toplumda planlı ve örgütlü emek. Elementlere, hastalık ve ölüme egemen olma.

Çocuklara, özel mülkiyetin başlangıcını ve o mülkiyetin bugün, insanın gelişmesinde nasıl en büyük engeli oluşturduğunu anlatan kitaplar vermek, özellikle önemlidir. Bu yükümlülük, tarih üzerine yazılmış, bir dizi kitapla, siyasal kitapçıklarla, Sovyetler Birliği'nde mülklerinden kopamamışlara yöneltilen yergilerle yerine getirilebilir.

Devrimden önce, Batı ülkelerinden alıntı birçok kitap yayımlandı. (Örneğin Vodovozova'nın kitapları.) Bu kitapların çoğu, konuya çok yüzeysel yaklaşımlar getirdiler. Çeşitli ülkelerdeki yaşantılar, dıştan gözlemlemeyle betimlendi, ve ülkelerin halklarına belli geçersiz nitelikler takıldı. Örneğin, Fransızlar şakacılıklarıyla, İngilizler dinginlikleriyle anılırken, Hollandalı kadınların, özel günlerde ulusal başlıklarını takındıkları söylendi. Elbet, bu kitapların hiçbirisi sınıf savaşımından söz etmedi.

Bununla birlikte, bu kitaplar çocukların Batı ülkelerindeki yaşantıya ve kültüre ilgi duymalarını sağladı ve onlarda yabancı dil öğrenme isteği doğurdu.

Öndegelen yazar ve sanatçılarımızın, dünya halkları üzerine kitaplar hazırlamasını sağlamalıyız. Öte yanda Sovyetler Birliği halkları, en iyi biçimde, her bir Sovyetin yerel uzmanlarınca, Birliğin dört bir yanına gönderilecek kimselerin yapacakları incelemeler sonucu tanıtılabilir. Bu kişiler çeşitli ulusların yaşantı ve geleneklerini, değişme ve gelişme süreçleri içinde tanımlayabilecek, böylece çocuklara enternasyonalizm duyguları aşılayacaklardır.

Ülkemizin kuzeyinde ve doğusundaki halklara hizmet eden enstitü ve yüksek okullardaki öğrencilerin ve ulusal azınlıklardaki sanatçıların böyle kitapların hazırlanmasına yöneltilmesi gereklidir.

Kısacası, tüm çocuk kitaplarını, tümüyle yeni bir il-

keye, bilimsel ve sanatsal düşünceyi imgelere dönüştürmeyi sağlayacak bir yeni ilkeye dayalı olarak geliştirmeliyiz. Bu ilke şöyle açıklanabilir: İnsan toplumunda, çalışan kitlelerin emek enerjisini mülkiyetin tasmaından ve kapitalistlerin yönetiminden kurtarmak için bir savaşım sürdürölmektedir. İnsanın fiziksel enerjisini zihinsel enerjiye dönüştürmek, doğanın güçlerine egemen olmak, çalışan insanoğlu için sağlıklı koşullar ve uzun bir yaşam sağlamak, insanlığın dünya çapında birlik içinde ve özgür olmasını gerçekleştirmek, insanın yetenek ve yetilerini sınırsız olarak geliştirmek için yapılan bir savaşımdır bu. Çocuk edebiyatının temelini bu ilke oluşturmalıdır. Beşik çocukları için yazılanlardan başlamak üzere bütün çocuk kitaplarında bu ilke işlenmelidir. Unutmamalıyız ki, emek ve bilimden temellenmeyen düşsel masal ve öyküler yok artık. Çocuklara, günümüz bilimsel düşüncesinin varsayım ve araştırmalarına dayanan öykü ve masallar anlatılmalıdır. Çocuklar yalnız saymayı ve ölçmeyi değil, tasarımılamayı ve öngörmeyi de öğrenmelidirler.

Gene unutulmamalıdır ki, ilkel insanın donanımsız imgelemi, bir gün havada uçacağını, suda yaşayacağını, soluk kesen bir hızla karada hareket edebileceğini, ve maddeyi değiştirebileceğini, vb. öngördü. Bugün, imgelem ve kurgu, bilimsel deneyimlerin olgularını kullanarak düşüncenin yaratıcılığını sonsuza dek genişletebilir. Bulgularımız arasında, mekanik bilgileri eksik olduğu halde, yeni gereçlerin, makina ve aygıtların geliştirilmesinde en doğru fikirleri öne süren, saptayan kişiler olduğunu görüyoruz. Bilimi çocukların imgeleminin yardımına koşmalı ve çocuğa geleceği düşünmeyi öğretmeliyiz.

Vladimir Lenin ve arkadaşları, olağandışı geleceği görme yetileri sayesinde başarıya ulaşmışlardır. Bizim edebiyatımızda, kurgusal ve bilimsel yapıtlar arasına keskin bir çizgi çekilmemelidir. Bu nasıl olacak? Eğitsel kitaplar nasıl etkileyici ve coşku verici hale getirilebilecek?

Her şeyden önce —bunu, altını çizerek söylüyorum— bilim ve teknolojinin başarıları üzerine yazılan kitaplar,

bu başarıların, yalnızca insan düşünce ve deneyimlerinin sonucu olduğunu vurgulamak, açığa çıkarmakla kalmamalı, okura, araştırma çalışmalarının sürecini de tanıtmalı, ve doğru yöntemin aranması çalışmalarının nasıl yapıldığını ve güçlüklerin nasıl aşıldığını da anlatmalıdır.

Bilim ve teknoloji, bir ısmarlama bulgular dükkanı olarak değil, somut ve yaşayan insanın, madde ve geleneklerin gösterdiği direnci yendiği bir savaşım alanı olarak ortaya konulmalıdır.

Böylesi kitaplar, herhangi bir yayınevinin isteği üzerine, herhangi bir konuda istenileni yazmaya hazır, kişisiz ve yeteneksiz kimselerce değil, öndegelen bilim adamları tarafından yazılabilir ve yazılmalıdır. Aracıyı sanayiden atan Sovyet yaşamının koşulları, edebiyattan da aracıyı kovmalıdır.

Bilimsel bilgiyi sanatsal değerler biçiminde yaygınlaştırmaya yönelik kitapların yayımı yalnızca gerçek bilim adamlarının ve edebiyatçıların bu işe katılmasıyla gerçekleştirilebilir.

Kurmakta olduğumuz düzenin geleceği üzerine ve çocuklar için, örneğin İlyin (*Büyük Bir Tasarımın Öyküsü*) ve Paustovski (*Kara-Bugaz*) gibi birkaç yazarın gözüpek ve başarılı deneyimleri, çocuklara sade ve çekici bir dille seslenilebileceğini, en ciddi konularda bile öğreticilikten uzak bir sıcaklık getirilebileceğini göstermektedir.

Sade ve açık anlatım, yazınsal ölçülerin düzeyini alçaltmakla değil, ustalıklı sağlanır. Genç okurlara seslenecek bir yazar, okurlarının yaşlarının gerektirdiği istekleri dikkate almalıdır, çünkü böyle yapmazsa, ne çocuğa, ne de yetişkine uygun olmayan «adressiz» bir kitap üretmiş olacaktır.

Çocuk edebiyatı, profesyonel yazarlardan başka, avcı, denizci, makinist, havacı, tarımcı, traktör sürücüler, vb. gibi «eski tüfeklerden» ve «tuzu biberi yerinde» kişilerin zengin yaşam deneyimlerinden de yararlanmalıdır.

Elbet, burada yapılması gereken işi yalnızca kaba çiz-

gileriyle belirttim. Çizdiğim taslak dikkatli ve ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmektedir. Bu gereği yerine getirmek üzere, genç bilimci ve yazarlar, hiç gecikmeden örgütlenmelidir.

1933

SOVYET EDEBİYATI

17 Ağustos 1934'te, Sovyet Yazarları Birliği
Birinci Kongresi'nde yapılan konuşma.

İki ayağı üzerinde duran hayvanı insana dönüştüren ve kültürün temel ilkelerini yaratmış olan emek süreçlerinin rolü bugüne değin konunun gerektirdiği ve hakettiği titizlikle, derinliğine ve çokyanlı bir biçimde incelenmemiştir. Aslında çok doğal bir durumdur bu; böyle bir araştırma, kitlelerin enerjisi diye adlandırılan hammaddeyi paraya çevirmelerine karşın o hammaddenin değerini artırmayı çıkarlarına uygun bulmayan emek sömürücülerinin destekleyecekleri bir çalışma olmayacaktı kuşkusuz. Eski çağlardan, yani insanlar, köle sahipleri ve köleler olarak ikiye bölündüğü dönemden beri, çalışan kitlelerin canlı gücünden, tıpkı bizim bugün akarsuların mekanik gücünden yararlanmamız gibi yararlanılmıştır; ve yararlanılmaktadır. Kültür tarihçileri ilkel insanı, felsefe yapan idealistler ve gizemciler, tanrıların yaratıcıları ve «yaşamın anlamı»nın arayıcıları olarak tanımlamıştır. İlkel insana, on altıncı yüzyılın sonlarıyla on yedinci yüzyılın başlarında yaşayan ve başka şeyler yanında burjuva gizemcilerinin işine gelen türden felsefe de yapan ayak-kabıcı Jakob Böhme'nin durumu yakıştırılmıştır. Bu adam, insanın, «tanrı, yıldızlar, elementler ve onlardan kaynaklanan hayvanların yanısıra kutsal melekleri, şeytani, cennet ve cehennemi de düşünmesi gerektiğini» savunuyordu.

Bildiğiniz gibi ilkel toplumların kültürüne ilişkin ta-

rih yazarlığı çalışmaları, arkeolojik bulgulara ve eski dinsel resimlere dayanır. Bu malzeme, tanrıtanımaz tarihçilerin de yabancıları olmadıkları bir Hristiyan felsefesi dogmatizminin ışığı altında ele alınıp incelenmiştir. Bu etki, özellikle Spencer'in organik-üstü gelişme kuramında kendini göstermektedir. Yalnız Spencer'de değil, Frazer ve daha başkalarında da aynı etki görülmektedir. Ne var ki, hiçbir kültür tarihçisi ilk topluma ve eski çağlara ilişkin çalışmalarında sözlü halk sanatını ve mitolojinin ortaya koyduğu bilgileri değerlendirememiştir; oysa bunlar gerçekte doğa görüngülerinin, doğa ile savaşın ve yaşamın, geniş sanatsal genellendirmeler çerçevesindeki yansıtılmasından başka bir şey değildir.

Gücünün tümünü varolma savaşı uğrunda harcayan ve bu arada emek sürecinden ve klan ve kabilenin sorunlarından bağımsız, soyut düşünen iki ayaklı bir hayvanı tasarımılayabilmek güçtür. Gene aynı biçimde, Immanuel Kant'ın, yalınayak, hayvan postlarına sarılı bir halde «kendinde şey» (Ding an Sich) üzerine düşüncelere daldığını tasarımılayabilmek de kolay değildir. Soyut düşünce, daha ileriki dönem insanıyla, Aristoteles'in *Politika* adlı kitabında, «toplumsal bağları yoksa, ya bir tanrı ya da hayvan» diye tanımladığı «insan»la başlamıştır. İnsan, bir yabanıl yaratık olarak, başkalarını, kendisini bir tanrı olarak tanımaya zorladı, ama aynı zamanda, atı ehileştirerek kullanan ilk insanın Santor efsanesinin doğmasına yol açtığı gibi, hayvansı insanlar üzerine sayısız efsanelerin de malzemesi oldu.

Eski kültür tarihçileri, emek süreçlerinin ve ilk insanın toplumsal yaşamındaki olgular toplamının kaçınılmaz sonucu olan materyalist düşünce biçiminin çok açık belirtileri konusunda tümüyle kayıtsız kaldılar. Bu konuda susmayı yeğlediler. Bu belirtiler, yabanıl hayvanların ehileştirilmesi, gereçlerin ve hastalıkları geçiren otların bulunması anılarını yansıtan masallar biçiminde bize değin geldi. Eski çağlarda bile, insan havada uçmayı düşledi; bu olgu da Phaethon, Deдалus ve oğlu Ikarus efsanele-

riyle, «uçan halı» masalıyla doğrulanıyor. İnsanlar, «yedi fersah uzunluğunda dev»i anlatan masaldan anladığımızı göre, karada daha büyük hızla yer değiştirmeyi de düşlemişler ve atları evcilleştirmişlerdir. Nehirler boyunca akıntıların elverdiğinden daha büyük bir hızla yol alma isteği, kürek ve yelkenlerin bulunmasına, öte yanda düşman ve canavarları uzaktan engelleme, etkisizleştirme isteği, ok, yay ve sapanların geliştirilmesine yol açtı. İnsanlar, bir gecede yollar uzunluğunda kumaşlar dokumayı, iplikler eğirmeyi ve «saraylar» yapmayı, örneğin düşmanların yaklaşmasına olanak tanımayan evler yapmayı düşlediler. En eski iş araçlarından biri olan öreke ve ilk el tezgahı nasıl oluşmuşsa, Akıllı Vasilisa adlı Rus halk masalı da aynı öyle yaratılmıştır. Eski masal ve mitlerin yaşamın olgularından kaynaklandığı üzerine daha pek çok örnek verilebilir. İlkel insanın ileri görüşlülüğünü, imgeler ve varsayımlar oluşturduğunu, ve bu düşüncelerin daha o çağlarda «teknolojik» nitelik gösterdiğini, ve günümüzde, örneğin dünyanın ekseni etrafında dönmesiyle yaratılan enerjinin kullanılması ve kutup buzullarının yok edilmesi üzerine varsayımlar ortaya atılmasına yol açtığını kanıtlayacak pek çok olgu sayabiliriz. Eski çağları anlatan efsanelerin hepsinde, boynuna dek suyun içinde olmakla birlikte susuzluktan kıvranan Tantalus'dan söz edilmektedir. Bu ilkel insanın, dış dünyanın daha tanımlayamadığı görünümüleriyle çevrili olduğunu yansıtmaktadır.

Bu eski masal, efsane ve mitolojileri bildiğinize kuşku yok, ama, temel anlamlarının daha iyi kavranması için konuyu bir kez daha irdeliyorum. Eski çağların çalışan insanı, çabalarını kolaylaştırmak, üretkenliği artırmak, kendilerini hem iki, hem de dört ayaklı düşmanlara karşı silâhlandırmak ve ayrıca, konuşulan sözcükler, «büyü» ve «dua»lar aracılığıyla zararlı doğal öğeleri ortadan kaldırmak için uğraşmışlardır. Bu büyü ve dualar, insanoğlunun, konuşulan sözlerin gücüne olan inançlarını göstermeleri açısından özellikle önemlidir. Bu inanç, insanın

toplumsal yaşamım ve emek süreçlerini düzenleyen konuşmanın büyük yararlarını ve önemini ortaya koymaktır. İnsanlar, «dualarla» tanrıları bile etkilemeyi denemişlerdir. Bu çok doğaldı, çünkü tüm tanrılar yeryüzünde yaşayan, insan görünümüne, insan tavır ve davranışlarına sahip yaratıklardı. Bu tanrılar da kendilerine boyun eğen, söz dinleyenlere karşı iyi, boyun eğmeyenlere karşı azarlamalıydılar, ve aynı insanoğlu gibi kıskanç, hınçlı ve hırslıydılar. Tanrılarla insanlar arasındaki bu büyük benzerlik, dinsel düşüncenin, doğa olayları üzerine akıl yürütmeden değil, toplumsal savaşımdan kaynaklandığını göstermektedir. Eski çağların, «seçkin» insanların, tanrıların yaratılmasında gerekli hammaddeyi sağladığını da kabul edebiliriz: Örneğin Herkül, «emek kahramanı» ve «bütün işlerde usta» diye tanımlanan bir insandı ve daha sonra Olimpos dağına, tanrılar katma çıkarılmıştı. İlkel insanın imgeleminde, tanrı soyut bir düşünce ya da düş ürünü bir varlık değil, son derece gerçek, belli bir beceriye sahip, şu ya da bu işte özellikle usta, insana akıl öğretebilen ve onunla birlikte çalışan bir varlıktı. Tanrı, bir işte sağlanan başarıların, sanatsal bir genellemesiydi, öyle ki, çalışan kitleler «dinsel» düşünceleri hep tırnak içine alırlardı, çünkü anlatımlar, tümüyle sanatsal yaratımlardı. Mitoslar, insanın yetilerini idealize etmiş olmasına, güçlü gelişmelerinin bir habercisi niteliği göstermesine karşın, temelde gerçekçiydiler. Eski çağların bütün düş ürünlerinde, bu ürünleri oluşturan itici gücün, insanın harcadığı çabayı azaltmak, işini hafifletmek isteğinden kaynaklandığını açıkça görebiliriz. Bu itilimin, bedensel olarak çalışanlardan kaynaklandığı açıktır. Şu da açıktır ki, hiçbir tanrı, çalışan insanın günlük yaşantısında, yeryüzünün efendilerine, yani emeği sömürenlere çok yararlı işlevler sunmasaydı, ortaya çıkmaz ve öylesine uzun süre yaşamazdı. Bizim ülkemizde, tanrı, kullanımı değerini hızla yitirmektedir, çünkü onun varlık nedeni, yani insanın insanı sömürmesini haklı gösterme gereği ortadan kalktı. Çünkü artık insan, yoldaşının yar-

dımcısı, dostu, silâh arkadaşı, öğretmenidir, ama hiç kimse bir başka insanın iradesine ve düşüncelerine hükmedemez.

Köle sahibinin gücü ve güç-sevgisi arttıkça, tanrılar cennete yükseldi ve kitleler arasında din ayrılıkları baş gösterdi. Böyle bir savaşım, Estonyalı Kalevi'nin, Prometheus'un ve tanrılara, kendilerine kötülük eden efendilerin efendisi gözüyle bakan daha başka kahramanların kişiliğinde sergilendi.

Hristiyanlık öncesi, yani putperestlik dönemi folkloruna gelince, elimizde «öz»e, «tüm olayların temel nedeni»ne, «kendinde şey»e ilişkin düşüncelerin İ.Ö. dördüncü yüzyılda var olduğunu gösteren herhangi bir belirti yoktur; *emek süreçlerinden, günlük yaşamın olaylarından ve koşullarından bağımsız bir dünya görüşü'nün* kurucusu olan «Attica Peygamberi» Platon'un sistemleştirdiği türden bir düşüncenin varlığına ait hiçbir kanıt yoktur. Kilise, bildiğiniz gibi Platon'u Hristiyanlığın öncüsü olarak tanıdı ve Hristiyanlığın başlangıcıyla birlikte, «putperestliklerini koruyanlara» karşı acımasız bir savaşa girişti. Putperestliğin «korunan» nitelikleri, emekten köklenen materyalist bir dünya görüşünün yansılardı. Bilindiği gibi, feodal ağalar burjuvazinin gücünü algılamaya başlar başlamaz, Başpiskopos Berkeley'in idealist felsefesi ortaya çıktı; bu düşünürün felsefesindeki gerici nitelik, V. İ. Lenin'in idealizme karşı yazdığı militan yapıtında aydınlatılmaktadır.¹ On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, Fransız Devrimi'nin arefesinde, burjuvazi, önceki düşmanını yendikten ve yeni düşmanı proletaryanın korkusunu duymaya başladıktan sonra, hemen idealist felsefeye döndü ve kendini kilisenin kucığına attı. Çalışan kitleler üzerine kurdukları egemenliğin azçok yasadışılığı ve tehlikeliliğinin bilincinde olan ve bundan huzursuzluk duyan burjuvazi, varlığını haklı çıkarmak için on dokuzuncu

1 Burada sözü geçen yapıt, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm'dir*. —Ş. Y.

yüzyıl boyunca olguculuk (pozitivizm), usçuluk, pragmatizm ve eleştiricilik felsefeleri gibi çeşitli görüşler ortaya atarak, emek süreçlerine kök salmış olan materyalist düşüncüyü çarpıtma girişimlerinde bulundu. Bütün bu girişimler, dünyayı «açıklamak» konusunda büyük bir engel olarak ortaya çıktı ve bu görüşleri savunanlar böyle bir yetenek sergileyemediler. Yirminci yüzyılda, Bergson adlı bir idealist, «Katolik dini yanlısı» öğretisiyle felsefi düşüncenin öncüsü olarak tanıtıldı. Bu gerileme zorunluluğunun kabullenilmesi, burjuva sınıfının bugün tekniğin durdurulamaz olan gelişmesinin —ki bu gelişme kapitalistlere ölçsüz servetler kazandırmıştır— yıkıcı sonuçlarına ilişkin yakınmalarıyla birlikte ele alınacak olursa, burjuva sınıfının kültürel açıdan ne denli yoksul düşmüş olduğu açıkça ortaya çıkar; ayrıca çürürken dünyayı da zehirleyen bu sınıfı tarihsel bir kalıntı olarak görmenin zorunluluğu da belirginleşir.

Düşünsel yoksullaşmanın nedeni her zaman gerçek yaşam olaylarının gerçek anlamını kavramaktan kaçmak, yani, ya yaşamdan korkulduğu için, ya bencilce bir rahat bırakılma isteği yüzünden ya da kapitalist devletin iğrenç anarşizminin yol açtığı toplumsal umursamazlıktan ötürü, yaşamın kendisinden kaçmaktır.

Kültür tarihi Marksistlerce yazıldığında, *kültürel yaratım sürecinde burjuvazinin rolünün büyük ölçüde abartıldığını*, bu abartının daha çok edebiyatta ve hele, burjuvazinin daima işveren ve dolayısıyla yasa koyucu durumunda olduğu resim sanatında daha belirgin olduğunu göreceğiz. Kültürel yaratıcılığı, düpedüz, dışsal ve maddi yaşama rahatlıklarının ve aşırı lüksün gelişmesi olarak kabul eden burjuvazi, bu yaratıcılığın geliştirilmesi yönünde büyük bir çaba harcamamıştır. Kapitalist kültür, burjuvazinin, dünyaya, insanlara, yeryüzündeki hazineler ve doğanın güçlerine bedensel ve ruhsal açıdan ege-men olma ve bu egemenliği yayma amacına yönelik bir yöntemler sisteminden başka bir şey değildir. *Burjuvazi*,

kültürel gelişmenin, bütün insanlığın gelişmesi için kaçınılmaz bir gereksinim olduğunu hiçbir zaman anlamamıştır. Burjuva ekonomi politikasının bir sonucu olarak, bir devlet halinde örgütlenen herhangi bir komşu ulus, bir düşman olarak kabul edilmiş, ve kötü örgütlenmiş kabileler, özellikle başka ırktan olanlar, burjuvazinin kendi öz beyaz derili kölelerinden çok daha fazla sömürülmüştür.

Köylüler ve işçiler, eğitim görme hakkından yoksun bırakılmış, akıllarını geliştirmelerine, yaşamı tanımlayıp çözümlemelerine, değiştirmelerine ve çalışma koşullarını geliştirmelerine olanak verilmemiştir. Okul eğitimi, kapitalist düzenin sürekli olacağına ve yasallığına inanan sözdinler kapitalizm uşaklarının iş anlayışına uygun olarak yönetilmiştir. «Halkın eğitimi» üzerine çok yazı yazılmış, çok söz söylenmiş, okur-yazar sayısının arttığını gösteren sayılama listeleri düzülmüş, ama gerçekte, çalışan insanlar bölünmüş, ve onlara, ırklar, uluslar ve dinler arasında uzlaşmaz ayrılıklar olduğu aşılانmıştır. Bu tür propagandalar, kapitalistlerin çılgın oburluğunu körükleyen ve onlara büyük servetler yığma olanakları sağlayan insanlıkdışı sömürgeci politikayı haklı çıkarma girişiminden başka bir şey değildir. Burjuvazinin bilimi de, bu propagandanın etkinlik kazanmasına yardımcı olmuş, Ari soyundan olanların tüm öteki ırklara karşı gösterdiği olumsuz tutumun, «halkların tümünün metafiziksel etkinliklerinden organik olarak geliştiğini» söylemekte hiçbir sakınca görmemiştir. Ancak, şurası apaçık ortada ki, «halkların tümü» derisinin rengi farklı olan ırklara ya da Yahudilere karşı böylesine utanç dolu, hayvanca bir nefret taşıyorsa, o zaman bu, bu hastalığın burjuva sınıfı tarafından «kılıç ve ateşle», alçakça bir fiziksel çaba sonucu bulaştırıldığı anlamına gelir. Eğer Hristiyan kilisesinin bu eylemi tanrının oğlunun çektiği acıların simgesi düzeyine yükselttiği düşünülürse, bu simgenin içerdiği korkunç olay, tiksinc bir açıklıkla gözler önüne serilir. Ayrıca İsa, «Tanrının Oğlu», kilise edebiyatının yaratmış ol-

duğu tek «olumlu» tiptir ve yaşamın tüm çelişkilerini bağdaştırmaya çalışan, ama bunu başaramayan bu tip, kilise edebiyatının yaratıcılıktan ne denli uzak olduğunu son derece açık-seçik dile getirmektedir.

Teknik ve bilimsel buluşların tarihi, burjuvazinin, tekniklerin gelişmesine bile karşı çıktığını, direndiğini gösteren olgularla doludur. Bu direnişin kendisi kadar, nedeni, yani başka deyişle canlı iş gücünün fiyatının ucuzluğu da herkesçe bilinmektedir. Bununla birlikte teknolojinin, gene de büyüdüğü ve büyük bir gelişme gösterdiği söylenebilir. Bu, tartışma götürmez bir gerçektir; ne var ki, insana, teknolojinin daha çok gelişmesinin gerekliliğini ve onun sağlayacağı olanakların daha çok olacağını anlatan teknolojinin kendisidir.

Elbet, burjuvazinin kendi döneminde bir devrimci güç olduğunu, örneğin feodalizme göre ilerici olduğunu, maddi kültürün gelişmesine katkıda bulunduğunu, bu süreç içinde kaçınılmaz olarak çalışan kitlelerin gücünü ve çıkarlarını harcadıklarını yadsımayacağım. Ancak, Fulton örneği gösteriyor ki, Fransız burjuvazisi, zaferden hemen sonra bile, buharlı gemilerin, ticaret ve savunmanın gelişmesindeki önemini kavrayamadı. Dar görüşlü tutuculuğuna gösterilecek tek örnek değil bu. Ama asıl önemli olan, burjuvazinin, dünya üzerinde kurduğu egemenliği savunma ve pekiştirme çabalarını örtbas eden bu tutuculuğun, çalışan insanların düşünsel gelişme olanaklarını her yönden kısıtladığını, ama son çözümlemede, daha şimdiden kitlelerin düşünsel gelişmesinin sınırlı olmadığı bir devlet yaratmış olan yeni bir gücün, yani proletaryanın doğmasına yol açtığını kavramamızdır. Teknolojik yenilikleri, burjuvazinin hemen kabullendiği tek bir alan vardır, o da insanların yok edilmesinde kullanılan silâhların üretimi alanıdır. Kanımca, bugüne dek hiç kimse, burjuvazinin öz savunma silâhlarının üretiminin, maden işleme sanayiindeki teknolojik gelişmeye yaptığı katkıyı saptamamıştır.

İnsanların toplumsal ve kültürel gelişmelerinin oluşumu, ancak önce ellerin beyne, sonra us kazanan beynin ellere öğretmenlik yapması, bu süreçten sonra da us kazanan ellerin yine ve daha yüksek ölçüde beynin gelişmesini sağlamasıyla gerçekleşebilir. Çalışan insanların kültürel gelişmesinin bu normal oluşumu eski çağlarda bilinen nedenlerden ötürü engellenmiştir. Zihinsel çalışmayla, elle yapılan işler arasında bir boşluk girdi ve baş, ellerden, düşünce topraktan ayrıldı. Yaratıcı çabalar gösteren kitlenin içinden çıkan düşünürler, dünyayı ve düşüncenin gelişimini, dünyayı insanların yararına ve hedeflerine uygun doğrultuda değiştiren emek süreçlerinden bağımsız, soyut biçimde açıklamışlardır. Başlangıçta, bunlar belki de emek ve çalışma deneylerinin örgütleyicisiydiler ve bugün ülkemizde gördüğümüz emek kahramanları gibiydiler. Daha sonra, böyle insanlar arasında, başkalarına egemen olma dürtüsü —toplumsal kötülüklerin kaynağı olan o dürtü— ve başkalarını sömürmek pahasına daha kolay yaşantılara kavuşma isteği doğdu. Bu fikir, önceleri belli bir bireyde olağandışı yeteneklerin bulunduğu savıyla desteklendi; oysa bu yetenekler çalışan topluluğun —yani klan ya da kabilenin— emekleriyle sağladığı, geliştirdiği yeteneklerin yansıması ve birikiminden başka bir şey değildi. Düşünceyle emek arasındaki bu boşluk, uygarlık tarihçileri tarafından ilkel insan kitlelerine yüklendi. Bu tarihçiler, bireyciler yetiştirmeyi kitlelerin gelişmesi için gerekli bir olgu gibi gösterdiler. Edebiyat tarihi, tümüyle bir bireycilik tarihi oluşturdu. Burada yoldaşlar, dikkatinizi bir kez daha en önemli, çarpıcı ve sınırsal açıdan kusursuz kahraman tiplerinin, çalışan halkın sözlü yaratımı olan halk sanatı (folk-lore) tarafından ortaya çıkarıldığına çekmek isterim. Herkül, Prometheus, Mikula Selyaninoviç, Svyatogor, Doktor Faust, Akıllı Vasilisa, ironik ve şanslı Saftoloz Ivan ve son olarak, doktoru, papazı, polisi, şeytanı ve hatta ölümü yenebilen Petruşka... Bütün bunlar, mantık ve sezginin düşünce ve duygunun uyumlu bir karışımı olan yaratımlardır. Bu uyu-

mun sağlanabilmesi için yaratıcının, yaşamın yaratımsal çalışmasında, yaşamın yeniden düzenlenmesi savaşımında doğrudan katkısı olmak gerekir.

Kendilerini sömürenlerin, halkların emeğini anlamsız kılması ve sömürülenlerin özel yaşamlarının savunmasız ve yöneticilerin insafına bırakılmış olması nedeniyle, çok güç ve kötü yaşantılar süren halk sanatı yaratıcılarının çalışmalarında kötümserlik duygusunu yansıtmadıkları görülmektedir. Demek ki topluluk, ölümsüzlüğünün bilincindeydi, düşmansı güçleri sonunda yeneceğine inanmaktaydı. Babası ve kardeşleri tarafından bile horgörülen «aptal» ya da safdil halk sanatı kahramanı bile, her zaman için onlardan daha akıllı çıkmış ve her zaman için, Akıllı Vasilisa gibi, günlük yaşantının önüne çıkardığı düşmanlık ve kötülüklere karşı zafer kazanmıştır.

Halk sanatında, yeryüzündeki yaşamın anlamı üzerine kuşku duygusu ya da umutsuzluk belirtileri yer yer görülüyorsa, bu, iki bin yıllık Hristiyan Kilisesi kötümserlik propagandasının ve aynı zamanda, sermayenin çekiciyle çalışan insanların örsü arasında duran asalak küçük-burjuva toplumundaki cahil kuşkuculuğunun sonucudur. Halk sanatının önemi, emeğin insana yaptığı katkılardan kaynaklanan düş gücü zenginliğiyle, «azizlerin yaşamı» üzerine geliştirilen edebiyatın sıkıcı ve beceriksiz düşselliği ve şövalyelik dönemlerinin yavan öyküleri arasında bir karşılaştırma yapıldıkta, çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır.

Feodal soyluluğun yarattığı orta çağ aşk romanlarında ve destanlarında olay kahramanı, genellikle savaş kazanmış biri olurdu. Feodal edebiyatın büyük önem taşımadığı elbet bilinmektedir.

Burjuva edebiyatı eski çağlarda Mısır «hırsız masalları» ile başladı, bu gelenek, Yunanlılar ve Romalılar tarafından sürdürüldü; şövalyeliğin çöküşü döneminde, aşk romanlarının yerini almak üzere yeniden ortaya çıktı. Bu, gerçekten de bir *burjuva* edebiyatıydı ve başkişisi bir dolandırıcı ve hırsız, sonra polis, sonra gene hırsız, ama bu

kez, Mısır'lı hırsızlardan farklı olarak bir «kibar hırsız» dir.

On beşinci yüzyılın sonlarının Till Eulenspiegel'iyle başlayan, on yedinci yüzyılın Simplicissimus'u, Tormes'li Lazarillo, Gil Blas, Smollett ve Fielding'in kahramanlarıyla başlayarak, Maupassant'ın *Bel-Ami*'sine, Arsène Lupin'e ve günümüz Avrupa'sının «polisiye» kahramanlarına dek, başkişileri hırsız, katil, polis ve dolandırıcı olan binlerce kitap basıldığını görüyoruz. Bu, gerçekten, hakiki burjuva edebiyatıdır. Bu edebiyat, burjuvazinin beslediği kişilerin gerçek beğenisini, çıkarlarını ve pratik «morallerini» yansıtıyor. Ancak, bunun bir yararı da oldu, çünkü, dar görüşlü «kamusal düşünüş»le birlikte, her türlü yabanıllığı da bol bol sergileyen böyle bir edebiyattan, Sancho Panza gibi, Coster'in Eulenspiegel'i ve daha birçokları gibi eşsiz sanatsal genellemeler, unutulmaz tipler çıktı. Ünlü Posnon du Terrail davası, burjuvazinin, cinayet betimlemelerini, sınıf çıkarlarına uygun ve gerekli gördüğünün çok sağlam bir kanıtıdır.

Bu yazar, Rocambole üzerine yazdığı çok-ciltli romanı, kahramanını öldürerek bitirdiğinde, okurları evinin önünde bir gösteri yaparak bir cilt daha yazmasını romanı bitirmemesini istediler. Avrupa'nın en öndegelen yazarlarının bile daha önce varmadığı bir başarıydı bu. Okurlar, yalnız bedensel olarak değil, moral olarak da yeniden diriltilecek Rocambole ile ilgili birkaç cilt daha okudular böylece. Adam öldüren bir caninin, iyi bir burjuvaya dönüşmesi örneği, bütün burjuva edebiyatında sık rastlanan bir olgudur. Burjuvazi, hırsızın becerikliliğini, katilin kurnazlığını, bir dedektifin cıfıkırlılığıyla aynı teraziye koymuş, hepsine karşı hayranlık sergilemiştir. Bugün, polisiye roman, Avrupa'daki rahatı yerinde kişilerin en hoşlandığı «boş vakit» geçirme aracıdır. Yarı-aç çalışanların saflarına da sızan bu edebiyat, onların sınıf bilinçlerinin böylesine yavaş gelişmesinin nedenlerinden biri olmuştur. Bu durum, becerikli hırsızlara karşı bir özenme geliştirmekte ve çalma itilimi doğurmaktadır — burju-

va mülküne karşı bireylerin çıkardığı bir partizan savaşı diye tanımlayabiliriz bunu. Bu edebiyat, işçi sınıfının yaşamını değersiz gösteren betimlemeleriyle, adam öldürme ve başka cinayetlerin yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Avrupa dar görüşlüsünün polisiye romanlara karşı duyduğu sevgi, bu tür kitapların yazarlarının çok sayıda oluşuyla ve yazılan kitapların çokluğuyla kendini göstermektedir.

On dokuzuncu yüzyılda borsada, parlamento ve basın-da türlü dolaplar çevrilmeye ve yapılan dalavereler dev boyutlara ulaşmaya başladığında bu olgu edebiyatta şöyle yansıdı: Dalavereci tip, dedektifi saygın bir köşeye oturttu. Bu dedektif emekçi kitlelere karşı büyük cinayetlerin işlendiği bir dünyada yalnızca imgelemde var olan gizemli cinayetleri zekice çözüveriyordu. Ünlü Sherlock Holmes'un İngiltere'de ortaya çıkması hiç de rastlantı değildir; usta dedektifin yanı sıra en iyi dedektifi atlatma yetisine sahip bir «kibar hırsız»ın türemesi de rastlantı değildi. Kahramanların böyle değişmesini bir «düş oyunu» sayanlar, yanıhırlar. İmgelem, yalnızca gerçeklikten köklenen, gerçeklikle doğrulanan bir şeyi yaratabilir; imgelem, düş oyunları ile değil, örneğin Fransa'nın «Sağcı» ve «Solcu» siyasetçilerini, oyunu berabere bitirmek çabası içinde o kibar hırsız Stavinski'nin cesediyle top oynamak zorunda bırakan gerçek nedenlerle yaratıcı olabilir.

Karakterlerinin duygu ve düşüncelerini sahne hareketleriyle ortaya koyan dram ve komedi, tüm sözlü yaratım türleri içinde, halkın üzerinde en büyük etkiyi bırakan türler olarak kabul edilmiştir. Avrupa tiyatrosundaki gelişmenin Shakespeare'le başladığını kabul edersek, Kotzebue, Nestor Kukolnik², Sardou ve daha sıradan sanatçıların kalemlerinde iyice zayıfladığını, öte yanda Molière'in komedilerinin Scribe ve Polieran gibi yazarların ustalıktan uzak ürünleri içinde yitliğini ve ülkemizde, Gri-

2 Nestor Kukolnik (1809-1868): Konularını Rus tarihinden alan gerici ve sözüm ona yurtsever bir oyun yazarı. —Ed.

boyedov ve Gogol'den sonra hemen hemen tümünden ortadan kalktığını görürüz. Sanat, insanları betimlediğine göre, tiyatronun zayıflaması, güçlü ve iyi tanımlanmış karakterlerin yozlaştığına ve «büyük adamların» ortadan kalkmasına işaretmiş gibi görünebilir.

Ancak bugün bile, örneğin işçi sınıfına ihanet eden Judas, politika alanında tefeci Shylock, edebiyatta insan düşmanı Atinalı Timon, burjuva gazeteciliğinde aşağılık Thersites ve geçmişte çok iyi betimlenmiş olan daha birçok tip, yaşamakta ve ortaya çıkarılmaktadır. On yedinci yüzyıldan beri böyle tipler sayıca hayli artmış ve niteliksel açıdan daha iğrenç bir gelişme göstermişlerdir. Serüvenci John Low, Yirminci yüzyılın Ustrigue, Staviski, Ivar Kreuger ve benzeri usta rüşvetçiler gibi serüvencilerin yanında birer zıpçıktı, bacaksız gibi kalmaktadır. Sömürge yağmacılığı alanında, Cecil Rhodes ve benzerleri, Pizarro ve Cortez'den hiç üstün değildir. Petrol, Çelik ve başka şeylerin kralları, XI. Louis ya da Korkunç İvan'dan çok daha kötü ve zararlıdır. Güney Amerika'daki küçük cumhuriyetlerde, on dört ve on beşinci yüzyılların İtalyan *condottieri*'sinden aşağı kalmayan insanlar var. Ford, Robert Owen'm karikatürü olan tek kişi değildir. Eski çağlarda gırtlaklarına erimiş altın döktüren kralları saymazsak, Pierpont Morgan, geçmişte görülen hiçbir korkunç tiplerle kıyaslanamaz.

Bu gibi tipler, burjuvazinin pratik çalışmalarının on dokuz ve yirminci yüzyıllarda yarattığı «büyük» adamların yadsınmasını gerektirmez. Bu kişilerin güçlü kişiliklerini, para yığma konusunda geliştirdikleri yetenek ve dünyayı talan etme, kendi öz çıkarları uğruna kan dökme, ortalığı kana bulamada gösterdikleri ustalığı yokumsayamayız; iğrenç işlerindeki utanmazlığı ve korkunç insanlıkdışılığı görmezlikten de gelemeyiz. Eleştirel gerçekçi ve artistik Avrupa edebiyatı, böyle kişilerin varlıklarından haberli değilmiş gibi davrandı ve onlardan hiç söz etmedi.

Edebiyatın, toplumda «fazlalık» sayılan kişileri çizmiş

olduğu kadar ustalık ve sanat gücüyle betimlenmiş bir sanayici, banker, ya da bir politikacı tipine ne tiyatro ne de roman alanında rastlamıyoruz. Edebiyat, burjuva kültürünün yaratıcı ve öncülerinin —bilim adamları, sanatçılar ve teknik alanda bulgular yapmış kişilerin— birbirine benzeyen trajik yazgısını yansıtmadı daha; ulusların yabancı egemenliğinden kurtulması uğruna savaşan kahramanlardan hiçbirini betimlemedi, ya da Thomas More, Campanella, Fourier ve Saint-Simon gibi bütün insanların kardeşliği düşlerine kapılanları konu edinmedi. Bütün bunları, ayıplamak üzere, utançlı olgulardır diye söylemiyorum. Geçmiş, utanmazlıklarla dolu değil, ama bunları kınamakla kalmanın anlamı yok. Geçmişini incelemek gerek yalnızca.

Yirminci yüzyıl Avrupa edebiyatında görülen yaratımsal güçsüzlüğün ortaya çıkış nedenleri neydi? Bu yüzyılda, sanat ve düşünce özgürlüğüyle, sınıf dışı bir edebiyatın var olması ve geliştirilmesi olasılığı ve böyle bir edebiyatın, toplumsal politikadan bağımsız olabileceği savunuldu. Bu sav, edebiyatın gelişmesinde engelleyici rol oynadı, çünkü böyle bir savununun uygulamaları, pek çok yazarın, giderek gerçek yaşamın olgularından uzaklaşmasına, bu olguların gözlemlene alanlarını daraltmalarına, yaşam koşullarının yarattığı geniş ve kendine özgü niteliklerin gözden ırak kalmasına ve incelenmemesine yol açtığı gibi, bu yazarların kendilerini, «ruhun yalnızlığı» içine hapsetmelerine ve yaşamdan kopuk bir inatçı düşünceyle, kendi ruhlarının derinliklerini kurcalayıp, incelemeleri sonucu, «yalnız kendini düşünme» eylemine gömülmelerine neden oldu. Oysa, insanoğlu, siyasetin belirlediği gerçek yaşamın bağlarından kopuk olarak ele alınamazdı, çünkü anlaşılması olanaksız olurdu. İnsan, kendisini nice karmaşık bir yapı içinde görürse görsün, saptadığını sandığı soyut yapı ne olursa olsun, gezegenler gibi bir uzay birimi değil, toplum birimi olma durumunu korudu. Bireyciliğin, benmerkezciliğe yönelik gelişmesi, «fazlalık insanların» ortaya çıkmasına yol açmış gibi gö-

ründü. «Fazlalık bireyin», on dokuzuncu yüzyıl Avrupa edebiyatının büyük bir beceri ve inandırıcılıkla betimlediği bir tip olduğuna işaret edildi. Teknik donanımdan yoksun olmakla birlikte, kendi içinde var olan üstün gücün bilincinde olan emek kahramanıyla başlayan gelişmede edebiyatın vardığı bir aşamaydı bu; çapulculuğun üretmekten ve kazanmaktan daha kolay olduğunu anlayan feodal ağayla, burjuvazinin çok hoşnut olduğu ve kendisine «yaşam hocalığı» ettiği dolandırıcıyla, kandırma ve çalmanın çalışmaktan daha kolay olduğunu anlayan bu adamla gelişen bir süreçte varılan noktaydı bu. Edebiyat, kapitalizmi kuran, insanlığı sömüren, feodal ağalardan, papaz, kral ve çarlardan çok daha insanlıkdışı olan insanları yansıtan çarpıcı tipleri atlayarak bu aşamaya vardı.

Batı burjuva edebiyatında, yazarlar iki gruba ayrılmalıdır; ilki, kendi sınıfının sesini duyuran ve onu eğlendiren ve Trollope, Wilkie Collins, Braddon, Marryat, Jerome, Paul de Kock, Paul Feval, Octave Feuillet, Ohnet, Gregor Samarov, Julius Stinde ve daha yüzlerce benzer yazarı içeren grup. Bütün bunlar, tipik birer «iyi burjuva» ve yetenek yoksulu, ama okurları gibi becerikli ve sıradan bayağı kişiler. Öteki grup, düzinelerce addan oluşuyor ve eleştirel gerçekçilikle devrimci romantizmin ünlü yaratıcılarını içeriyor. Bütün bunlar, kendi sınıflarından sapmış, döneke, burjuvazinin yıktığı soylular ya da sınıflarının boğucu havasından kaçmış küçük-burjuva çocuklarıydı. Bizim için bu gruptaki Avrupa yazarlarının kitapları, olduğundan da değerlidir, çünkü her şeyden önce edebiyatın teknik açıdan örneklik eden ürünleridir ve ikinci olarak, burjuvazinin çıkışını ve çöküşünü açıklayan, bu sınıfın sapkınları tarafından yaratılan ve onun yaşam biçimini, gelenek ve tutumlarını eleştirel gözle betimleyen belgeleri oluşturmaktadır.

On dokuzuncu yüzyıl Avrupa edebiyatında eleştirel gerçekçiliğin oynadığı rolün ayrıntılı bir çözümlemesini yapmak, bu konuşmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Bu gerçekçiliğin özü, büyük iş kuruluşlarının yeniden canlandırdığı feodal tutuculuğa karşı verilen savaşımdan başka bir şey değildir. Bu savaşım, örgütlenen demokrasinin, yani, küçük-burjuvazinin liberal ve insancıl fikirlerinden, demokrasinin örgütlenmesi olgusunun pek çok yazar ve çoğu okurca, hem büyük burjuvazi ve hem de proletaryadan gelen ve giderek artan baskıya karşı bir savunma gereksinimi olarak anlaşılmasından temellenmektedir.

Biliyorsunuz Rus edebiyatının on dokuzuncu yüzyıl içindeki eşi görülmedik gelişmesi, —bir gecikmeyle de olsa— Batı edebiyatının eğilimlerini tekrarlamış ve buna karşılık, Batı edebiyatını bir anlamda etkilemiştir. Ürettiği «fazlalık insan» tipleri ve son derece özgün «yaramaz» tip gibi yaratımların, Rus edebiyatının bir özelliği olduğu söylenebilir. Avrupa'nın da bilmediği bu tipler, halk sanatında Vasili Buslayev, tarihte Fyodor Tolstoy, Mikhail Bakunin ve benzerleri tarafından edebiyata sunulmuştur. Bu tiplere, «tövbekar soylu»yla yaşamın içindeki «hükümdarlar»ı da katabiliriz.

Batı'da olduğu gibi bizim edebiyatımız da iki çizgiye gelişti. Biri Fonvizin, Griboyedov, Gogol, vb. den Çehov ve Bunin'e dek uzayan yazarların temsil ettiği eleştirel gerçekçilik, öteki Bulgarin, Masalski, Zotov, Golitsinski, Vonl-yarlyarski, Vsevolod Krestovski, Vsevolod Solovyov, Leykin ve Averçenko ve benzerlerinin temsil ettiği küçük-burjuva edebiyat akımı.

Feodal ağaların yanısıra, başarılı ve zengin soyguncu tipi ortaya çıktığında, halk sanatımız, zenginin yanında yürüyen, servet sağlayan, hatta peri masallarındaki iyi yürekli perinin yerini alan, kambur atın yardımıyla çar bile olan Saftoloz Ivan'ı üretti. Zengin olan, boyun eğmişliği yüzünden hem ağanın hem de zenginin kendilerini sömürmesini sağlayan yoksul kölelere sadaka dağıtarak kendisine büyük zaferler satın alıyor, kahraman oluyordu.

Kilise köleyi yazgısına razı etme ve zihnine egemen olma çabasıyla, sabırlı ve uysal insan örnekleri ve «İnsanın bağıışı için» «kurban» örnekleri yaratarak, köleyi avuttu. Kilise ayrıca, keşişler üreterek kiliseye yararı olmayanları çöllere, ormanlara ve manastırlara sürdü.

Yönetici sınıf küçük birimlere ayrıldıkça, kahramanların niteliğinde bir küçülme oldu. Gün geldi, halk sanatının Sancho Panza, Simplicissimus ve Eulenspiegel'lere dönen «ahmakları» feodal ağaları geçti ve kendi ağalarıyla alay edecek kadar yüzsüzleştiler; on altıncı yüzyılın ilk yarısında, Taborit'lerin fikirlerinde ve şövalyelere karşı yapılan köylü savaşlarında anlatım bulan eğilimlerin gelişmesine neden oldular.

Çalışan insanın hakiki tarihi, *Faust*, *Baron Munchausen'in Serüvenleri*, *Gargantua ve Pantagruel*, de Coster'in *Till Eulenspiegel*'i ve Shelley'in *Zincirsiz Prometheus*'ü gibi önemli yazınsal yapıtların yaratılmasını kesinlikle ve sürekli olarak etkileyen halk sanatı bilinmeden öğrenilemez. Halk sanatı, çok eski çağlardan beri, kendine özgü bir biçimde ve hiç yavaşlamadan tarihe eşlik etmiştir. Halk sanatı, XI. Louis ve Korkunç Ivan'ın yaptıkları üzerine kendi öz vargılarını oluşturmuştur; bu vargılar, uzmanların, feodal ağalarla krallar arasındaki savaşımın çalışan halkların yaşamına ne getirdiğini bilmeyen ve öğrenmeye çabalamayan uzmanların kaleminden çıkan tarihlerdeki övgülerden çok keskin çizgilerle ayrılıyordu. Ülkemizde patates ekiminin artırılması yolunda çalışmalar başlatıldığında, patatesin, şeytanla sokak kızı arasındaki ilişkiden olma yumurta olduğu üzerine çeşitli batıl inançlar ve söylenceler ortaya çıktı. Bu, kilise ideallerinin anlamsızlığını kanıtlarcasına kutsanmış ve gelenek haline getirilmiş bir barbarlığın eski ve değişik biçiminden başka bir şey değildi: «İsa ve azizler patates yemedi,» diye yaymıştı kilise. Oysa bugün, o aynı halk sanatı, Vladimir Lenin'i, eski çağların mitolojik kahramanlarının yerine koydu, onu Prometheus düzeyine yükseltti.

Bütün mitoslar, imgelemin bir parçasıdır. İmgeleme,

belli bir gerçekliğin toplamının atında yatan temel fikrin soyutlanması ve bunu bir imgeye dönüştürmek demektir; bu, bize gerçekliği verir. Ama, gerçeklikten soyutlanan şeyin anlamı, istenenin ve olasının eklenmesiyle genişletilmişse —bu anlamı varsayımın mantığıyla tamamlamışsak ve bir imge bütünü oluşturmuşsak—, mitoslara temellik eden türden romantizmi elde ederiz; bu romantizm, gerçekliğe yönelik devrimci tutumun, pratikte dünyayı değiştiren bu tutumun geliştirilmesinde çok yararlıdır.

İmgeleme yetisi, gördüğümüz gibi burjuva toplumu tarafından tümüyle ortadan kaldırıldı. Varsayım mantığı, varlığını korumayı başardı ve yalnızca deneylere dayalı bilimlerde işlerlik gösteriyor. Burjuva bireyci romantizmi, gizemli ve doğaüstü imgeler geliştirme eğilim ve yetisi yüzünden imgelemi harekete geçirmez, düşünceyi geliştirmez. Gerçeklikten kopuk olduğundan, imgenin inandırıcılığına değil, Marcel Proust ve izleyicilerinde görüldüğü üzere, «sözcüklerin büyüüne» dayalıdır. Burjuva romantikleri, Novalis'den* bu yana, artık «gölgesini yitiren adam» Peter Schlemihl tipini tutar oldular; bu Schlemihl, Almanya'da, Almanca yazan bir Fransız *émigré*'si olan Chamisso'nun yarattığı bir tiptir. Çağdaş Batılı yazarlar da gölgelerini yitirdiler ve gerçeklikten, Louis Céline'nin *Voyage au bout de la Nuit* (Gecenin Derinliğine Yolculuk) sinde görülen umutsuzluğun hiçliğine göçtüler. Kitabın başkişisi olan Bardamu, anayurdundan sürülmüş, insanları küçük gören, anasına «orospu», metresine «kaltak» diyen bir tip. Ayrıca cinayetlere karşı umursamasız, devrimci proletaryayla «kaynaşmak» için gerekli niteliklerden yoksun ve faşizmi kabule hazır.

Turgenyev'in İskandinav yazarları üzerine olan etkisi, doğruluğu saptanmış bir gerçek olduğu gibi, Tolstoy'un, Kont Polenz, René Bazin, Thomas Hardy (*d'Urbervilles*'li

* Baron Friedrich von Hardenberg'in kısa adı (1772-1801): 19. y.y. romantizminin öncülerinden olan Alman ozan ve romancı. —Ş. Y.

Tess'de) ve daha birçok Avrupalı yazarı etkilediği de bilinmektedir. Fikirleri, faşizmin insanlıkdışı öğreti ve eylemlerine temellik eden Nietzsche'nin de kabul ettiği üzere, Dostoyevski'nin etkisi özellikle büyük olmuştur. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* adlı yapıtının başkişisinde, yozlaşmış benmerkezci tipin en güçlü yazınsal portresini çizmiştir. Kendi öz karayazgısından, acılarından ve gençliğinin gerçekleşmeyen umutlarından öc almak için duyduğu karşikonulmaz isteği, Dostoyevski, aşağılık ulumaları, yaşamdan tümüyle soyutlanmış bir on dokuz-yirminci yüzyıl bireyci gencinin ağzından dile getirdi. Dostoyevski'nin yarattığı bu başkişi, Huysman'ın *A rebours* adlı yapıtının başkişisi Marquis Des Esseintes'nin, Friedrich Nietzsche'nin; Bourget'nin *Le Disciple*'nin başkişisinin, yazdıklarının başkişisi yine kendisi olan Boris Savinkov'un³; Oscar Wilde ve Artsibaşev'in *Sanin*'inin ve kapitalist devletin insanlıkdışı koşullarının anarşik etkisiyle ortaya çıkan yozlaşmış toplum kişilerinin en özgül özelliklerini taşıyordu.

Vera Figner'e⁴ göre, Savinkov tıpkı bir dekadandan gibi düşünüyordu:

«Ahlâk diye bir şey yoktur, yalnız güzellik vardır. Güzellik, kişiliğin özgür gelişmesidir, ruhun içinde varolan her şeyin engellemesiz bir oyunudur.»

Burjuva kişiliğinin ruhunu dolduran o kokuşmuşluğu çok iyi biliyoruz.

Büyük bir çoğunluğun insan onuruna yakışmaz anlamsız acıları üzerine kurulmuş bir devlette, bireyin sorumsuz söz ve eylemleri, giderek yol gösterici birer ilke halini alacaktı. «İnsanoğlu doğası gereği despottur», «insanoğlu işkence görmeye bayılır», «insanoğlu işkence etmeye bayılır», «insan, acı çekmeye tutkundur», «insan yaşamın anlamını ve kendi öz mutluluğunu kendi istemle-

3 Boris Savinkov (1876-1925): Yazarın, *Olmayan Şey* adlı gerici romanından söz ediliyor. —*Ed.*

4 Vera Figner (1852-1942): Rus Narodnik devrimcisi. —*Ed.*

rinde, engellemesiz hareket özgürlüğü içinde bulur», «insan iradesi onun en büyük avantajıdır», ve «bırakın dünya batsın, ama şu çayımı içeyim» gibi Dostoyevski'ci fikirler, kapitalizmin her alanda desteklediği ve haklı çıkardığı fikirlerdi.

Dostoyevski'ye, hakikatin arayıcısı rolü yakıştırıldı. Eğer böyle bir şey aradıysa, bunu, insanın hayvansı dürtülerinde buldu. Hakikati burada bulması, onu damgalamak, lekelemek için değil, varolan şeyi haklı çıkarmak içindi. Evet, insandaki hayvanlık izleri, burjuva toplumunda insandaki hayvanı kışkırtan korkunç büyük etkiler varoldukça silinemeyecektir. Evcil kedi yakaladığı fareyle oynar, çünkü bu, küçücük ve çevik bir av peşinde koşan hayvanın kaslarını paslandırmaması için gerekli bir şeydir — avcının gövdesi için gerekli olan eğitimi sağlar. İşçinin çenesine bir yumruk indirerek kemiğini kıran faşist, yabanıl bir hayvan değil, çok daha zararlı, çok daha kötü bir şeydir. Yokedilmesi gereken bir yabanıl canavardır o, Kızıl Ordu askerinin diri diri derisini yüzen beyaz subay kadar alçak bir yaratıktır.

Dostoyevski'nin aradığı şeyin ne olduğunu anlamak güç; ancak, yaşamının son günlerine doğru, en dürüst ve en yetenekli Ruslardan Vissarion Belinski'den, «Rus yaşamının en leş kokulu, en sönük ve en utanç verici olgusu» diye söz etti. İstanbul'un Türklerden alınması gerektiğini ve köle edinmenin kolaylaştırılmasını, «toprak sahipleriyle köylüler arasında ülküsel bir ahlâk ilişkisinin kurulmasını» savundu. Son olarak, on dokuzuncu yüzyıl Rus yaşamının en karanlık kişilerinden olan Konstantin Pobedonostsev'i, hocası olarak kabul etti. Dostoyevski'nin dehası tartışılmaz, yalnız betimleme yeteneğinin gücü, Shakespeare'inkine eşitti. Ancak kişilik olarak, «dünyayı ve halkı yargılamaya görevlendirilmiş bir kişi» olduğunu düşünsek, bir orta çağ engizisyoncusu rolünü ona uygun görürdük.

Dostoyevski'ye çok zaman ayırdım, çünkü onun fikirlerinin etkisini değerlendirmeden Rus edebiyatının ve

aydın kesiminin büyük bir çoğunluğunun 1905-1906 yıllarından sonra, radikalizm ve demokrasiden, burjuva «düzen»inin savunma ve korumasına sapmasını, bu garip dönüşü anlamak hemen hemen olanaksızdır.

Dostoyevski'nin fikirleri, Puşkin üzerine yaptığı konuşmadan ve monarşinin devrilmesine çalışan *Narodnaya Volya* Partisi'nin ezilmesinden hemen sonra moda oldu. Proletarya, daha 1905 yılında gücünü göstermeden önce, Lenin'in büyük ve kesin hakikatini anladığında, önlemleri davranmasını bilen Pyotr Struvé, kazara kızlığını yitirmiş bir genç kızı kandırır gibi, aydınları, kapitalistlerle nikahlanmaya razı etmeye çalıştı. Çöpçatanlığı iş edinen bu adam, düşünce özgünlüğünden tümüyle yoksun bir kitap kurdu olarak, 1901 yılında «Fichte'ye dön» sloganını çıkardı, toprak ve dükkân sahiplerinin kişilelerinde somutlanan ulusun isteklerine boyun eğilmesini istedi. 1907 yılında derleyip yazdığı *Vekhi* (Sınırlar) adlı yıl-lıkta aynen şunları söylüyordu:

Bizi halkın gazabından korumada süngü kullandıkları için yetkililere şükran borçluyuz.

Demokrasi yanlısı aydınlar, böylesi çirkin sözleri, Bakan Stolipin'in, o toprak sahipleri uşağının, günde düzinelerle işçi ve köylüyü astırdığı bir dönemde söylüyorlardı. *Vekhi*'nin savunduğu görüşler, aslında o koyu tutucu Konstantin Leontyev'in yetmişlerde söylediği insanlık dışı sözlerinin bir tekrarıydı: «Rusya'nın dondurulması gerek,» yani toplumsal devrimin bütün kıvılcımları söndürülmeli, ayakla ezilmeli. «Anayasacı-Demokratların» hainliğinin ürünü olan *Vekhi*, eski hainlerden Lev Tikhomirov'un da onayını almış bulunuyordu: «Rus ruhunun ayrılması ve bilincinin yeniden canlanması» diye adlandıırıyordu *Vekhi*'yi.

1907 ve 1917 yılları arasındaki dönem, sorumsuz düşüncenin dizginsiz dolaştığı, Rus yazarlarının tümünden «yaratıcı özgürlük» içinde yüzdüğü bir dönemdi. Bu özgürlük,

on sekizinci yüzyılın bitiminde (Fransız Devrimi'nden sonra) ortaya çıkan ve 1848 ve 1871 yıllarından sonra düzenli bir yayılma gösteren Batı burjuvazisi tutucu fikirlerinin savunulmasında anlam buldu. «Bergson felsefesi insanlığın düşünce tarihinde çok büyük bir gelişmenin yapı taşı» olarak savunuldu; dahası, Bergson'un, «Berkeley kuramını genişletip derinleştirdiği» söylendi; «Kant, Leibnitz, Descartes ve Hegel sistemlerinin ölü sistemler» olduğu ve Platon'un ürünlerinin «bunların üzerinde ölüm-süz güzelliğiyle parıldayan bir güneşe benzediği» öne sürüldü. Bu Platon, bütün gerçekliklerden, emek yaratım süreçleri içinde sürekli ve evrensel olarak gelişen bir gerçeklikten kopuk bir düşünce yöntemiyle en zararlı, en tehlikeli yanlış yapmıştır.

O dönemin etkin yazarlarından Dimitri Merezhkovski şöyle haykırıyordu:

*Bu dünyada her şey boş
Sevgi, nefret, ölüm, doğum
Hepsi boş — her şey
Tozdan topraktan varolmuş
Gene ordadır yokoluş.*

Baudelaire'den esinlenmiş ve Schopenhauer'in izinden giderek «insan varlığının evrensel saçmalığını» eşsiz bir özgünlükle betimleyen ve şiirleri yukardakinden de sesli olmasına karşın, varlıklı bir dar görüşlü yaşamı süren, «lanetlenmiş» Sologub'dan etkilenmiş olan bu adam, 1914 yılında Almanlar'a, «vadilerde kar erir erimez» Berlin'in yok edileceği gözdağını vermişti. O dönemlerde, «Eros siyasete atıldı» ve «gizemsel anarşizm» fikirleri yayılıyordu; dünyanın en büyük düzenbazı Vasili Rozanov erotizmi savunuyordu: Leonid Andreyev, en kötü öykü ve oyunlarını yazıyor, Artsibaşev, romanına başkışı olarak çağdaş giysilere bürünmüş bir şehvet tanrısını seçiyordu. Bütününde, 1907 ve 1917 yılları arasındaki dönem,

Rus aydınları tarihinde en utançlı on yıl diye anılmaya hak kazanmış bir dönemdir.

Bizim demokrat aydınlar, Batı'daki yoldaşlarından daha az tarihsel eğitime sahip olduklarından, bunların «moral» yozlaşması ve zihinsel yoksullaşması, daha hızlı bir gelişme gösterdi. Ancak bu, bütün ülkelerin küçük-burjuvazilerinin ve tarihin kendisine dünyayı yeniden kurma, bütün halkların mutluluğunu sağlama görevini verdiği proletaryaya kararlı olarak katılma güç ve niteliğini göstermeyen bütün aydınların başına gelecek kaçınılmaz bir olgudur.

Rus edebiyatının, Batı'daki gibi, devrim-öncesinde tefeciler, büyük toprak sahipleri ve sanayiciler gibi kesimlerle yeterince ilgilenmediğini de eklemeliyim. Oysa bizim ülkemizde böylesi kişiler Batı'daki yoldaşlarından çok daha özgün ve çok daha renkliydiler. Örneğin, ünlü Saltıçkha,⁵ General İsmailof ve daha yüzlerce korkunç toprak ağası, Rus edebiyatında betimlenmedi. Gogol'ün *Ölü Canlar*'ındaki karikatürsü ve soytarı tipler, toprak ağalığının ve feodal Rusya'nın özgünlüklerini yansıtmıyor pek. Gogol'ün betimlediği Koroboçka'lar, Manilov, Petukh, Sobakeviç ve Nozdryov'lar, yalnızca varlıklarını açıklayarak, edilgin biçimde çarın siyasetini etkilediler; köylülüğün kan-emicileri olarak pek özgül değillerdi. Kan emme sanatında uzmanlaşmış eski ustalar, değişik ve seçkin işkence yöntemleri uygulamaktan büyük hoşnutluk duyan ürkünç ahlâklı kimseler vardı. Bunların yaptığı kötülükler, köylü aşığı yazarlar tarafından bile betimlenmedi. Bizim büyük burjuvaziyle, Batı'ninkileri birbirinden ayıran özellikler kalın çizgilerle ayrılacak kadar çoktur. Bu ayrılıkların temeli, tarihsel olarak genç ve Batı'dan çok daha sonra gelişmiş olan burjuvazimizin, Köylülük-

5 Saltıçkha: 18. y.y. da yaşamış ünlü bir toprak sahibinin takma adı. Altı yıl içinde, serflerinden yüz otuz dokuzunun ölümüne neden olmakla kötü ün yapmış bir kadındır bu. Ömür boyu hapse mahkum olmuştur. —Ed.

ten kaynaklanmış, Batı'daki hışımlarından çok daha kolay ortaya çıkmış, servet birikimini çok daha hızlı sağlamış olduğu olgusunda yatmaktadır. Batı'daki sanayiciler gibi kanlı bıçaklı bir rekabet okulunda eğitim görmemiş olan sanayicilerimiz, nerdeyse yirminci yüzyıla dek birer oyuncakmış gibi kendileriyle oynanmasına izin verdiler; bu, belki de milyonlarını beklenmedik bir hızla, garip bir rahatlıkla yığmaları karşısında duydukları şaşkınlıktandı. 1917 yılında yayımlanan *Rus Halkının Zekâsı* adlı bir kitapçıkta, P.A.Badmayev, bu zengin fabrikatörlerden biri olan Pyotr Gubonin'i anlatıyor. Gençlere, «özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi boş sözlerle» onları kışkırtan «zararlı yayınlardan sakınmalarını» öğütleyen bu broşür, babası da demiryolu yapımcısı olan bir trenyolu şirketinin sahibini anlatıyor:

Serfliğin ortadan kaldırılması döneminin, Gubonin'i daha unutmamış olan saygıdeğer memurları, onu şöyle anlatırlar: Sırtında köylü paltosu, ayağında kocaman çizmeleri ve elinde bir torba gümüş parayla Bakanlığa gelir, önce kapıcıyı, daha sonra selâm duran odacıları selamlar, kesesinden çıkardığı birkaç gümüşü onlara verir ve Pyotr Gubonin'lerini unutmalarını diye herkesin önünde yerlere dek eğilerek bol bol bahşiş dağıtırdı. Sonra birkaç odaya girer çıkar, memurlarla görüşür, her memura, görev ve durumuna göre önceden hazırladığı birer kapalı zarf bırakır, onların da önünde yerlere dek eğilirdi. Müdürlerle selâmlaşırken, hem yerlere eğilir, hem de etek öperdi; onlara, halkın velinimetini derdi. Bu, onun Ekselanslarının huzuruna çıkmasını sağlardı. Pyotr İvonoviç Gubonin Bakanlıktan ayrıldığında, herkes mutluluğunu yaşamaya başladılar, çünkü Noel gibi, Paskalya gibi bir bayram olurdu o gün. Herkes alırken elbet saymadığı bahşişini sayar, gülümser, günün geri kalan bölümünü ve ertesi sabaha dek sürecek olan geceyi nasıl geçireceğini düşünürdü. Pyotr İvonoviç'in ne iyi, ne akıl-

lı olduğunu söylerler, birbirlerine kaçar gümüş aldıklarını sorarlardı. Ama velinimetlerine duydukari saygıdan, herkes ağzını sıkı tutardı. Küçük memurlar, iyi yürekli Pyotr İvonoviç'in kendilerini bile unutmadığını, onun ne akıllı, ne kibar ve dürüst olduğunu fısıldaşırlardı. Ekse-lanslarına varıncaya dek bütün üst kademe memurları, onun halka büyük yararlar sağlayacağını, çok yetkin ve üstün bir kişi olduğunu söyler durur, demiryolu yapım projeleriyle ilgili toplantılara onun da çağırılması gerektiğini, çünkü bu iş alanında onun kadar akıllı birinin bulunmadığını öne sürerlerdi. Gerçekten de, yalnız yüksek memurların, bakanların ve mühendislerin katıldığı toplantılara çağrıldı. Bu görüşmelerde, Gubonin ne derse, o yönde karar alınırdı.

Bu öyküde bir alay tadı var, ama gerçekte, burjuvazinin «özgürlük, eşitlik ve kardeşlik» sloganlarının boş sözler olduğu anlaşılan bir düzene yazılan içtenlikli bir övgüdür bu.

Burjuvazinin, edebiyatında yansıyan yaratımsal güçsüzlüğü üzerine söylenenler, çok sıkıcı görünebilir ve bilinçli bir abartmayla sunduğum yaklaşımı doğrulayabilir. Ama olgu, olgudur ve ben, onları olduğu gibi görürüm.

Düşmanın güçlerini, olduğundan küçük görmek aptallık, hatta bir suçtur. Sınai tekniklerinin — özellikle ürünleri er ya da geç bize çevrilecek, bu da kaçınılmaz olarak dünya toplumsal devrimine ve kapitalizmin yıkılmasına yol açacak olan savaş sanayisinin — çok yüksek düzeyde olduğunu görüyoruz. Batı'daki askeri uzmanlar, savaşın, savaşan ülkelerdeki insanların tümünü etkileyeceği üzerine bağırlı çağrışlı uyarmalar yapmakta. 1914-1918 katliamının korkunçluklarını tümüyle unutmamış ve yeni, ve daha da korkunç bir savaşın getireceği kötülüklerden korkan Avrupa küçük-burjuvalarının, yaklaşan toplumsal felaketin kimin yararına olduğunu, dile getirilmeyen kazançları uğruna dönem dönem milyonlarca insanı yok eden o katilin kim olduğunu, sonunda anlayacaktır belki

de. Hakikati anlayacak, kapitalizmin başını ezmede proletaryaya yardım edecektir böylece. Böyle bir varsayımda bulunulabilir, ama bunun böyle olacağına güvenmemelidir, çünkü Sosyal-Demokrat, küçük-burjuvazinin o hain ve talimli askeri, büyük entrikacı henüz daha ölmedi. Biz, proletaryanın devrimci bilincinin büyümesine güvenmeliyiz, ama daha iyisi, kendi öz gücümüze güvenmeli, onu geliştirmeyi sürdürmeliyiz. Proletaryanın devrimci bilincini yarattıkları anavatana olan sevgilerini beslemek ve o vatani savunmak—işte edebiyatımızın baş görevi, budur.

Eski çağlarda, bir dönemde, çalışanların deneyimlerinin tek örgütleyicisi, düşüncelerini imgelere dönüştüren tek araç ve topluluğun emek enerjisini harekete geçiren tek itici güç, onların sözlü sanatsal yaratımlarıydı. Bunu anlamak, kabul etmek zorundayız. Ülkemizde saptanan erek, herkese eşit eğitim olanağı sağlamaktır; toplumumuzun her bir üyesi, insan emeğini doğanın güçlerine egemen olma sanatına dönüştürmek için emeğin başardıkları ve sağladıklarını bilmek durumundadır. Halkın ekonomik —dolayısıyla siyasal— bölünme süreci ile çalışan insanların kendi akıllarını geliştirme hakkını başkalarının egemenliğinden kurtarma süreci üzerine az çok bilgimiz var. Rahipler, dünyanın açıklanması ve anlaşılmasını kendilerine iş edindiklerinde, bu işi rayına oturtabilmek ve tekelleştirmek için, doğanın görüngülerini ve doğanın, çalışan insanların enerji ve amaçlarına karşı gösterdiği direnci metafiziksel yoldan açıkladılar. Bu iş ancak böyle yürütebilirlerdi. Eski çağlarda başlayan ve günümüze dek işlenegelen bu büyük suç, milyonların evreni anlamasına engel oldu; milyonlarca insanın ırk, milliyet ve din farklılıklarıyla ayrılmasına, derin bir bilgisizliğin uçurumu içine düşmelerine ve korkunç bir zihinsel körlük, boş inançlar, haksızlıklar, yanlış yargılar içinde yaşamalarına yol açtı. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin mücadeleci halkları ve gençleri, eski çar-

lık Rusya'sının bütün topraklarında haksızlıkları kaldırdıktan ve siyasal iktidarı işçi ve köylülerin eline verdikten sonra, çalışan kitleleri, şimdi tüm yaratıcı güçsüzlüğünü ve kusurlarını apaçık sergileyen ve tarihsel görevini tamamlamış olan kapitalist kültür gelişmesinin boyunduruğundan kurtarmayı, bu yolda yılmadan, yüreklilikle çalışmayı, özgür ve ileriye açık bir toplum yaratmayı amaç edinmiştir. İşte biz Sovyetler Birliği yazarları, bu büyük amacı göz önünde bulundurarak çalışmalarımızı geliştirmeli ve örgütlemeliyiz.

Bütün ülkelerdeki işçilere kazandıkları şeylerin devrimci bilincini vermekte olan ve emeği, bilim ve sanattaki yaratıcılığa temellik eden bir güç haline getiren, ilerici tüm sanatçı ve düşünürlerin fikirlerinde olduğu gibi, insanlığın bütün bilgilerinin kaynağı olan emeğin, kitlelerin emeğinin, uygarlığın en büyük örgütleyicisi ve bütün fikirlerin yaratıcısı olduğunu iyice anlamalıyız. İşimizde başarıya varmak için, şimdi sosyalist ilkelerle örgütlenmiş olan yarı okur-yazar işçilerimizle ilkel köylülüğümüzün emeğinin, çok büyük değerler yarattığı ve ülkeyi düşman saldırısına karşı çok iyi örgütlediği olgusunu görebilmeli, kabul edebilmeliyiz. Bu olguyu gerektiğince değerlendiresek, bütün dünya halklarını birleştiren bir öğretinin kültürel ve devrimci gücünü anlamış oluruz.

Hepimiz —ister yazar olalım, ister işçi ya da kolektif çiftçi— hepimiz yeterince çalışmıyoruz ve bizim tarafımızdan ve bizim için yaratılmış olan değerlerden tam anlamıyla yararlanamıyoruz henüz. Çalışan kitlelerimiz, kendileri için çalışmakta olduklarını yeterince anlamış değiller. Bilinç, bütün kesimlerde var ama görünmüyor; parlak ve canlı bir aleve dönüşmemiş henüz. Ancak, hiçbir şey, belli bir sıcaklığa varmadan parlamaz.

Emeği, kitaplarımızın başkışisi yapmalıyız. Yani emek süreçleri içinde örgütlenen insanı, ülkemizde çağdaş teknolojinin sağladığı olanaklarla donanmış ve emeği, daha kolay ve daha üretken yaparak, onu bir sanat düzeyine çıkarmakta olan örgütlü insanları anlatmalıyız kitapları-

mızda. Emegi, bir yaratıcılık olarak görmeyi öğrenmeliyiz. Yaratıcılık, biz yazarların, gereğinden çok kullandığımız, ve öylesine kullanmaya da pek hak kazanmadığımız bir kavram. Yaratıcılık, belleğin en yoğun çalıştığı noktada, bu çalışmanın akışıyla ve hızıyla kendi bilgi deposundan ve izlenimlerinden en belli başlı, en özgül olguları, görüntü ve ayrıntıları ortaya çıkararak, bunları herkesin anlayacağı en canlı, ve en açık sözcükler haline koyması demektir. Genç edebiyatımız, bu nitelikle böbürlenecek kadar olmadı daha. Yazarlarımızın izlenim birikimi ve bilgisi çok geniş değil, ve kimse, o birikimi genişletmek ve derinleştirmek için çaba harcamıyor.

On dokuzuncu yüzyıl Avrupa ve Rus edebiyatının ana konusu, topluma, devlete ve doğaya karşı olan bireydi. Bireyin burjuva topluma karşı olmasının en büyük nedeni, kendi sınıf anlayışına ve yaşamının geleneklerine ters düşen olumsuz izlenimleri toplayıp yığma itiliminden kaynaklanıyordu. Birey, bu izlenimlerin kendi büyüme sürecini geciktirdiğini ve onu ezdiğini sanıyordu, ama burjuva toplumunun temellerinin alçaklığı, bayağılığı, öldürgenliği karşısında kendi sorumluluğunun ne olduğunu pek anlayamıyordu. Jonathan Swift, Avrupa'nın bütününe kamçıladi, ama Avrupa burjuvazileri, onun yer-gillerinin yalnız İngiltere'ye yönelik olduğunu sandılar. Kendi toplumunun yaşantısını eleştiren savaşkan birey, toplumun utançlı uygulamalarından kendisinin de sorumlu olduğunu genelde anlamıyordu. Var olan düzene yönelttiği eleştirilerde, toplumsal ve ekonomik nedenleri gerektigince ve derinden anladığını ve eleştirilerine bu koşullardan yaklaştığını da söyleyemeyiz. Bireyin eleştirisi, genellikle ya kapitalizmin demir kafesi içindeki varlığının umutsuzluğundan ya da yaşamdaki başarısızlıklarından ve o başarısızlıkların verdiği sıkıntıdan kurtulma isteğinden kaynaklanıyordu. Denebilir ki, birey, çalışan kitlelere yöneldiğinde, bunu, çalışan kitlelerin çıkarı için değil, işçi sınıfının, burjuva toplumunu ortadan kaldırdıktan sonra, kendisine düşünce özgürlüğü ve dilediğini yap-

ma olanağı sağlayacağı umuduyla yapmıştır. Tekrar ediyorum: Devrim öncesi edebiyatın temel ve baş konusu, yaşamı kötürümleşen, kendisini toplumda bir fazlalık olarak gören ve kendisine uygun bir yer arayan bireyin dramıdır. Bu birey, böyle bir yer bulamayınca, acı çekmiş ve kendisine düşman olan bir toplumla uzlaşarak ya da kendini içkiye vurduktan sonra öldürerek ortadan yok olmuştur.

İşçi Köylü Hükümeti, SSCB nüfusunun tamamını, yeni bir uygarlığın kurulmasına katkıda bulunmaya çağırmıştır. Dolayısıyla, yanlışlardan, eksiklerden, üretim bozukluklarından, dar görüşlü bayağılıklarının, kabalıklarının, ikiyüzlülüklerinin ve vicdansızlıklarının yansılarında her birimiz sorumluyuz. Bu demektir ki, eleştirimiz, gerçek bir öz-eleştiri olmalıdır, işimizi ve ortak ilişkilerimizi düzene koyacak bir sosyalist ahlâk sistemi ortaya koymalıyız.

İşçilerin zihinsel gelişmelerini gösteren olguları betimlemede ve mülk sahiplerinin nasıl birer kolektif çiftçi olduğunu göstermede, biz yazarlar, gözlemci olmakla yetiniyoruz, çünkü, bu değişmelerin altında yatan duygusal süreçleri betimlemede çok yetersiz kalıyoruz.

Gerçekliğin olgularını iyi gözlemleyemiyoruz. Ülkemizin dış görünüşü bile büyük ölçüde değişti ve ülkenin yer yer yoksullarla dolu yamalı yüzü tümüyle yenilendi. Yulaf ekili uçuk mavi bir şeritin yanısıra çavdar başaklarının oluşturduğu bir altın sarısı şerit, onun yanında yemyeşil bir buğday tarlası, aralarda yer yer yabancı otlar, yani kısacası, üzgün suratlı bir parsellenmiş ülke görmüyoruz artık. Bugün, gözün alabildiğine uzanan topraklarda tek bir renk, tek bir biçim görülüyor. Köyler ve kasabalara kiliseler değil, büyük kamu binaları egemen. Dev fabrikalar, geniş pencerelerinde güneşi yansıtıyor. Birer oyuncak gibi duran renk renk eski kiliseler, halkımızın kilise mimarisinde anlam bulan yeteneklerine tanıklık ediyor. Ancak, ülkemizin yeni görünümü, ve ondaki çarpıcı değişiklikler, edebiyatımızda yansımıyor.

Eski yaşam biçiminin kökten değiştirildiği ve dünyayı değiştiren gücün aslında kendisi olduğunu anlamaya başlayan insanda bir onur duygusunun uyandığı bir dönemde yaşıyoruz. Çoğu kişi, Svinukhin, Sobakin, Kuteinikov, Popov, Svişçov vb. adların yerini Lenski, Novi, Partizanov, Dedov, Stolyarev gibi adların almasına, insanların adlarını değiştirmelerine gülüyorlar. Bunda gülünecek, anlaşılmayacak bir şey yok, çünkü bu, insanların, kendilerine babalarının ve dedelerinin kölesi oldukları geçmişlerini anımsatan adları taşımayı istemediklerini, onurlarının bilendiğini gösterir yalnızca.

Edebiyatımız, yeni Sovyet yurttaşındaki gelişme süreçlerine, ya da halkın kendisine olan saygısının büyümekte olduğunu gösteren, ilk bakışta önemsiz, ama aslında değerli belirtilere gereken önemi vermiyor. Svinukhin (*svinya*'dan türeme —domuz— *İ. Çev.*) adlı biri Lenski soyadını Puşkin'den dolayı değil, 1912 yılında Lena Bayırlarında işçilerin yaptığı çarpışmadan esinlenerek almış olabilir. Kuteinikov, aslında bir partizan olabilir, ve Sobakin (*sobaka* —köpek— *İ. Çev.*) dedesi bir köle olarak bir köpek karşılığında satıldığından, kendisini *novi* (yeni —*İ. Çev.*) bir kişi olarak görüyor olabilir. Devrimden önce, insan adını değiştirmek için çara bir dilekçe sunmak zorundaydı, ve eğer Pevtsov adlı biri, soyadının Avdotyin olarak değiştirilmesini istemişse (anası ve nenesi Avdotias'lardı) imparatorluktan gelen cevapta, «Bu adam delidir» diye yazılırdı.

Yakınlarda, Volkonski adlı birinden söz ettiler bana. Alman donanmasında ermiş bu Volkonski, bir Ekimci'nin oğlu. Adı tarihe geçmiş bir Rus. Nazi olmuş.

Neden bunu yaptı diye sorduğumda, subayların adam dövmesinin yasaklandığı gerekçesini gösterdi, dediler.

Bu örnek, eski bir aristokrat ailesinin «soylu kanlı» bir bireyinin onurluluk duygusunu yitirdiğini gösteriyor.

Yeni insan niteliklerinin ortaya çıkışı, edebiyatımızın görüş alanı dışında bırakılmış olan çocuklarda çok belir-

gin. Yazarlarımız, çocuklar üzerine yazmayı onurlarına yediremiyor görünüyorlar.

Babaların, çocuklarına karşı artık daha büyük bir özen ve sevecenlikle davrandıklarını söylersem yanlış olmaz kanımca— elbet doğal tutumun böyle olması gerekir. İnsanlık tarihinde ilk kez, çocuklar, babalarının parasının, evinin, eşyasının değil, çok daha büyük ve gerçek bir değer, babalarının ve analarının emeğinin yaratmış olduğu sosyalist devletin mirasçısı oluyorlar. Çocuklar, bugün olduğu kadar hiçbir vakit, geçmişin böylesine bilinçli ve katı yargıçları olmadılar.

Çevremizdeki yaşam, sanatsal genellemeler yapmak için her vakitkinden çok «ham» madde sağlıyor bize. Sosyalist yapının bütün alanlarında çok önemli roller oynayan Sovyet kadını yeterince canlı betimleyen bir ürün ne tiyatro ne de roman alanında verilmedi daha. Tiyatro yazarlarının, neden elden geldiğince az kadın rolü önerdiğini açıklamak güç. Ülkemizde kadının toplumsal durumu erkeğine eşit olmakla birlikte, ve kadınların, değişik alanlardaki yeteneklerini ve çalışma yetilerini kanıtlamış olmasına karşın, bu eşitliğin genellikle ve çoğu durumda, resmi ve dışsal olduğu görülüyor. Kadınların, yüzyıllar boyu duygusal amaçlara hizmet etmek üzere ve «yemek yapma, temizleme» yetisine sahip birer evcil hayvan olarak yetiştirildiklerini erkekler daha unutmamıştır, ya da, yoksa, vaktinden önce mi unuttular? Tarihin, dünya nüfusunun yarısına olan eskiden kalma, ve utançlı borcu, dünyadaki bütün öteki erkeklere örneklik etmek üzere önce bizim ülkemizin erkekleri tarafından ödenmelidir. Burada, gene, edebiyat, kadınlara karşı takınılan tavrın dört ayaklı hayvanlardan ödünç alınan dar görüşlü tavrın üstüne çıkarılması için, kadının işini ve anlayışını, dünya görüşünü betimlemeye çalışmalıdır.

Bir de, Sovyet edebiyatının, yalnızca Rus-dilinin edebiyatı değil, bütün Birliğin edebiyatı olduğunu belirtmeyi gerekli görüyorum. Bizden yalnız dilleriyle ayrılan kardeş cumhuriyetlerin yazarları, kapitalizmin böldüğü bü-

tün çalışan insanlar dünyasını birleştiren fikrin yararlı etki ve dürtüsüyle yaşayıp çalıştıklarına göre, tek, Rusça yazarlar sayıca çok diye ulusal azınlıkların ürünlerini yokumsama hakkına sahip olmadığımız açıkça ortada. Sanatın değeri, nicelikle değil, nitelikle ölçülür. Geçmişimizde bir dev Puşkin var demek, Ermeniler, Arnavutlar, Tatarlar, Ukraynalılar ve öteki uluslar, edebiyat, müzik, resim ve mimarlık alanında büyük ustalar çıkarma yetisinden yoksun demek değildir. Unutulmamalıdır ki, Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin her yanında, bütün çalışan insan kitleleri, daha dürüst ve daha insancıl bir yaşama, yeni bir tarihin ve sosyalist kültürün yaratılmasına doğru hızlı bir gelişme, yenilenme süreci içindeler. Daha şimdiden, ileri atılan her adımda, bu sürecin, yüz yetmiş milyon kadın ve erkekte bulunan yetenek ve becerileri biraz daha ortaya çıkardığını görüyoruz.

Bir Tatar yazardan aldığım şu mektubu okumayı uygun görüyorum:

Büyük Ekim Devrimi, biz ezilen ve geri kalmış ulusların yazarlarına sınırsız olanaklar tanıdı; elbet, şimdilik kusursuzluktan çok uzak olan ürünlerimizle Rus edebiyatına katılmamız fırsatını bize verdi. Bildiğiniz gibi, ürünleri Rusça basılan onlarca, hatta yüzlerce ulusal-azınlık yazarları var. Öte yanda, Sovyet Rusya edebiyatı, yalnızca Rus kitleler tarafından değil, Sovyetler Birliği'mizdeki bütün ulusların halkları tarafından okunuyor. Çeşitli ulusların gençleri, Rus edebiyatıyla yetiştiriliyorlar. Dolayısıyla, Rusça yazılmış Sovyet-proleter edebiyatı, artık yalnız Rusça konuşan ve Rus asıllı kimselere seslenmiyor; bunlar, biçimsel açıdan da uluslararası bir niteliğe bürünüyorlar. Bu önemli tarihsel süreç, tümüyle yeni ve beklenmedik görevlerle, yeni istemleri ön plana çıkarıyor.

Bu durumun, bütün yazar, eleştirmen ve yayımcılar tarafından anlaşılmamış olması üzücüdür. Merkezdeki yazınsal çevrelerin bize hâlâ «etnografik sergiler» gözüyle bakması bu yüzdendir. Bütün yayımcılar bizim ürünleri-

mizi yayımlamaya istekli değil. Basmayı kabul etseler bile, çoğu, bizim «kazançsız yatırımlar» ya da «zorunlu seçimler» olduğumuzu ve «bilinçli olarak, Partinin ulusal politikasına bile boyuneğmekte olduklarını» söylüyorlar. Bu eliaçıklık gösterisi, bizim uluslararası birlik ve insanlık onuru duygularımızı zedeleyici bir tutumdur. Bir kitap yayımlandığında, bir eleştirmen ya da yazar kitap üzerine söylese söylese birkaç «sıcak sözcük» söylüyor; bunu da, içtenlikle değil, ulusal Leninist-Stalinist politika-ya «saygısından» yapıyor. Bunun bize de bir yararı olmaz; tersine, daha az deneyimli yoldaşlarımız üzerinde moral bozucu etkiler yaratır. Sonra, büyük kentlerde, doğu hayranlarına ve meraklılara satılan ilk beş bin basım bitince, arşivlere çıkıyoruz. Bunun bizde yarattığı manevi ve maddi etki bir yana, kitle okuruna giden yolumuzu tıkamakta ve bizim görünüşümüzü kaçınılmaz olarak «taşralılaştırmaktadır.» Çalışmalarımızın ne sonuçlar doğurduğunu, varsa başarımızın derecesini, başka yazarlarda olduğundan daha çok olan yanlış ve eksiklerimizi bilmek, ve bunları gelecekte düzeltmek isteriz elbette. Kitle okuruna ulaşmak isteriz.

Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'yle özerk cumhuriyetlerin temsilcileri, bu mektuba imza atmaya hazırdır belki de. Edebiyat tarihçilerimiz ve eleştirmenlerimiz, bu mektubu gündeme almalı ve ülkemizdeki halka, başka uluslardan olmalarına, başka dilleri konuşmalarına karşın, her birinin, dünyada kurulan ilk sosyalist ülkenin yurttaşı olduklarını açıklamaya girişmelidirler. Eleştirmenlerimize yöneltilen eleştiri çok yerinde. Özellikle yazarların en çok okuduğu gazetelerdeki yazınsal eleştirilerimiz, var olan yaşantıya göre çok sıkıcı, bilgiç görünümlü ve bilgisiz. Hızlı değişikliklerin olageldiği ve her türden eylemin çok zengin olduğu günümüzde, gazetelerin kitaplar üzerine çok az bilgileri olduğu çok açık. Tek bir felsefesal düşünceye dayandırılmadan, tek bir düşünce sistemi oluşturulmadan, Marx, Engels ve Lenin'den bellenmiş ve hep tek-

rarlanan tümcelerden oluşan yazınsal eleştirimiz, konuları, karakterleri ve insansal ilişkileri değerlendirmede, yaşamın hızlı akışının getirdiği olgulardan kaynaklanmıyor. Eleştirmen yazara şunu diyor: «Bu, yanlış, çünkü bu konuda, öğretmenlerimiz *şunu* söylüyor.» «Bu yanlış, çünkü yaşamın olguları, yazarın açıklamalarıyla çelişiyor,» diyemiyorlar. Eleştirmenler, o ödünç alınmış fikirleri boyuna kullanıyorlar da, Engels'in en değerli sözünü tümünden unutuyorlar anlaşılan: «Kuramımız, değişmez bir yasa değil, yapılacak çalışmalarda bir yol göstericidir.» Yazınsal eleştirimiz, yeterince etkin ve esnek değil, ayrıca, eleştirmen, yazara, sade, açık ve kesin bir dille yazmayı öğretme, öğütlemeye yetisine sahip değil, çünkü kendi öz yazma biçimi sıkıcı, düz ve en kötüsü, ya çok soğuk, ya da eleştirmenin yazara dostluk bağlarıyla bağlı olduğu, ya da o bulaşıcı dar görüşlü hastalığı olan «liderciliğe» yakalanmış bir küçük grup insanın çıkarlarına hizmet ettiği durumlarda, yeterinden fazla duygusal.

«Lidercilik», günümüzün bir hastalığıdır; bu hastalık, yaşama düzeyleri düşürülen küçük-burjuvazinin, kapitalistlerle proleterler arasındaki savaşında kaçınılmaz olarak karşılaşacağı yok olma duygusunun bir sonucudur; çünkü onu çoktandır maddi olarak daha güçlü saydığı tarafa, yani başkalarının emeğini sömüren ve dünyayı yağmalayan patrondan yana çeken bir korku duymaktadır. Ruhbilimsel açıdan «lidercilik», bireyciliğin güçsüzlüğünden, güncelliğini yitirmişliğinden ve yoksulluğundan kaynaklanır. Özdeksel olarak, kapitalizmin oluşturduğu, örneğin Ebert, Noske, Hitler ve benzeri başka kahramanlar gibi çıbanlar halinde işler. Bir sosyalist yaşamın yaratılmakta olduğu ülkemizde, bu, elbet olanaksızdır. Ancak, dar görüşlülüğün bir kalıntısı olarak, «lidercilik»le liderlik arasındaki temel ayrımı anlama yeteneğinden yoksun birkaç sivilce hâlâ var. Oysa bu ayrım, çok açık olarak ortada: Liderlik, insan enerjisini değerlendirir, en az enerji harcayarak en iyi pratik sonuçların sağlanması için gerekli yolları gösterir; öte yanda «lidercilik», dar görüşlü-

nün bireysel olarak yanındakinden bir karış daha uzun görünme çabasıdır. Kişide boş bir kafa, boş bir yürek, ruhsuz bir canlılık ve kurnazlık varsa, kolayca elde edilebilir bu.

Basında, yazarların kafasını karıştırıp onurlarını kırmakla kalan, ama onlara hiçbir şey öğretemeyen, yarı-aydın eleştirmenlere çok yer veriliyor. Böylesi eleştiri, *Narodnik* edebiyatının kimi düşünlerinin mezardan çıkarılması yolunda yapılan girişimleri görmüyor ve ayrıca —bu çok önemli bir nokta— Sovyetler Birliği edebiyatı bir yana, yerel yazarların gelişmesiyle ilgilenmiyor. Yazarların, kendi yazınsal teknikleri üzerine yazdıkları ve kamuya açıkladıkları raporların yazınsal eleştiri alanına girmedğini, bu raporların yalnızca eleştirmeni ilgilendirebileceğini de eklemeliyim.

Öz-eleştiriye gereksinim var yoldaşlar. Her zaman-kinden daha bilgili olmak yolunda ilerleyen ve sanatımızdan ve aynı zamanda toplumsal davranışımızdan sürekli olarak daha çok şeyler bekleyen bir işçi sınıfı için çalışıyoruz.

Hareketlerimizin ve birbirimizle olan ilişkimizin niteliği, toplumcu ideolojiye uygun değil. Bu ilişkilerde, kendini kıskançlık, doymak bilmezlik, bayağı dedikodular ve küçük düşürücü sözler biçiminde belli eden dar görüşlülük, büyük rol oynuyor.

Dar görüşlülük üzerine yazıp durduk, çok yazdık, ama dar görüşlülük, tek bir yazınsal tip ya da imgede, örneklenmedi daha. Faust, Hamlet ve benzeri gibi dünyaca tanınmış tipler kadar güçlü tek bir tipte betimlenmesi gerekir bu dar görüşlülüğün.

Şunu anımsatmak isterim ki, dar görüşlülük, hiçbir şey üretmemekle birlikte, elden geldiğince çok tüketmeye çabalayan ve bunu da başaran bir asalaklar katmanını da besler. İşçi sınıfıyla köylülüğün asalakları olan bu kişiler, her zaman için büyük burjuvaziye doğru eğilmişler, ama zaman zaman, dış baskıyla proletaryaya sığınmış, anarşizm, benmerkezcilik ve dar görüşlünün özelliği ol-

duğu tarih tarafından doğrulanan bayağılığı —emekten doğmayan ve günlük varlığın olgularıyla beslenen düşün-
cenin bayağını— da beraberlerinde getirmişlerdir. Dar görüşlülük, düşünme yetilerinin sınırları içinde her za-
man için bireyin gelişmesini öngören bir düşünden yana
olmuş, en az direnç gerektiren çizgiyi izleyerek, iki güç
arasında az çok sağlam bir denge aramıştır. Proletarya-
ya karşı takınılan dar görüşlü tavrının en çarpıcı örne-
ği, şu olguyla kendini göstermiştir: İşe yaramaz bir avuç
toprağa sahipken şimdi bu toprağı elinden alınan köylü,
ellerinden başka hiçbir şeyi olmayan fabrika işçisini kü-
çük görmektedir. Dar görüşlü, Proleterin bir kafaya da sa-
hip olduğunu, ancak, proleterin elleri fabrikanın dışında
da devrimci hareketi sergilediğinde görebildi.

Bütün yabancı otlar zararlı ya da yararsız değildir,
pekçok hastalığı iyi eden ilaçlar bu otlardan yapılır. Ne
var ki dar görüşlülük, yalnızca çok kötü zehirler salıyor.
Eğer, dar görüşlü, kendini kapitalist mekanizmanın öyle-
sine küçük bir parçası olarak duymamış olsaydı, kendi
önemliliğini, düşünce ve irade özgürlüğünü ve varolma
hakkını ispat etmek için böylesine büyük, ısrarlı ve bo-
şuna bir çaba göstermeyecekti; on dokuz ve yirminci yüz-
yıllarda, öylesine çok sayıda «fazlalık insan», «tövbekar
soylular», «toplumsal durgunluk dönemi kahramanları» ve
«ne tavus kuşu ne karga» olan insanlar yaratmayacaktı.

Yüzlerce kasabadan çıkarılıp sürülmüş olan dar gö-
rüşlülük, Sovyetler Birliği topraklarının her yanına da-
ğılmış bulunuyor, ve bildiğimiz gibi, Lenin'in Partisine bi-
le sızmış ve her Parti tasfiyesinde dışarı atılmıştır. Gene
de belli bir ölçüde varlığını sürdürmekte ve kötü hasta-
lıklara neden olan mikroplar gibi çalışmaktadırlar.

Parti liderliği, edebiyatı bütün dar görüşlü etkilerden
kesinlikle arındırmalıdır. Edebiyat dalında çalışan parti
üyeleri, bütün ülkelerin işçilerini son özgürlük çarpış-
ması için örgütleyen ideolojinin öğretmenleri olmakla kal-
mamalıdır; Parti liderliği, bütün tutumlarında moral-
ce yetkin bir güç olmalıdır. Bu güç, her şeyden önce ya-

zarlara, aralarında olup biten her şeyin ortaklaşa sorumluluğunu taşıma bilinci vermelidir. Sovyetler Birliği edebiyatı, böylesine bol ve çeşitli yetenekleri ve giderek artan yeni ve yetkin yazarlarıyla birleştirilmiş ve ortak bir bütün, gerçek kültürün güçlü bir silâhı halinde örgütlenmelidir.

Yazarları yalnız bir araya toplamak amacıyla değil, meslek ilişkileri içinde, ortaklaşalıklarının gücünü kavramalarını sağlamak, o gücün yaratımsal yetilerine ve amaçlarındaki çeşitliliği ve ayrılıkları en açık biçimde saptamak ve bütün bu amaçları, o birliğin içinde uyumlu bir biçimde karıştırarak, ülkenin yaratımsal emek enerjisini yönlendirmek amacıyla bir Birlik kurulmakta.

Elbet amaç, bireysel yaratıcılığı sınırlandırmak değil, o yaratıcılığa en büyük fırsatları tanımak ve engellemez bir gelişmeyi olası kılmaktır.

Eleştirel gerçekçiliğin, «fazlalık insanlar»ın bireyler tarafından yaratılmasıyla ortaya çıktığı bilinmelidir; fazlalık insan, yaşam savaşı verme yetisinden yoksundur, o yaşamda yerini bulamamıştır ve yalnızca öz-varlığını koruma uğruna yaşamayı her geçen gün biraz daha anlamsız bulmakta, bu anlamsızlığın bilincine az-çok varmaktadır; bu anlamsızlığı, bütün toplumsal görüngülerin ve tarihsel sürecin saçmalığı olarak görmektedir. İşte eleştirel gerçekçilik bu «fazlalık insan»ın yaratılmasıyla başlatılmıştır.

Eleştirel gerçekçiliğin başardığı büyük işleri yokumsamaz, ve sözcük yaratma sanatındaki büyük katkılarını överken, o gerçekçiliğe, yalnız geçmişin kalıntılarına ışık tutmak ve o yanlışların düzeltilmesi uğrunda bir savaşım başlatmak için gereksinimimiz olduğunu kabul etmeliyiz.

Ne var ki, bu tür gerçekçilik, sosyalist bireyi eğitmede yardımcı olmamıştır, ve olamaz, çünkü, her şeyi eleştirirken hiçbir şey kurmamış, önermemiş, ya da, daha kötüsü, önceden yadsıdığı şeyleri sonradan onaylar hâle gelmiştir.

Emekçi kitlelerin bayrağı olan emek kahramanlarımız

örneğinde de açıkça görüldüğü gibi, böyle insanlar, bütün dünyanın çalışanlarını, insanı çarpıtan, bozan kapitalizmin egemenliğinden kurtarma amacını güden kolektif emek koşulları içinde gelişebilir.

Sosyalist gerçekçilik, yaşamın bir yaratıcılık olduğunu ortaya koyar. Yaratımı oluşturan eylemler, insanın dogasal güçleri yenmesine, sağlıklı ve uzun bir yaşam sürmesine, sürekli gelişen taleplerine uygun olarak tek bir aile halinde bir araya getirilmiş olan insanlığın görkemli bir yuvaya dönüştürmek istediği dünya üzerinde yaşayanlara büyük mutluluklar vermeye, insanın en değerli bireysel yeteneklerini geliştirmeye yöneliktir.

Edebiyatımızın eksiklikleri üzerine bu kadar çok konuştuktan sonra, becerilerinden, başarılarından söz etmeliyim. Batı edebiyatıyla bizimki arasındaki çarpıcı ayrımı tartışmaya vaktimiz yok burada. Ancak, taraf tutmayan her yargıç, edebiyatımızın, yenilik ve konu açısından Batıyı aştığını ve, unutmayınız ki, çoğu yazarlarımızın, kendi ülkemizden çok Batıda layık olduğu değeri bulduğunu açıkça görecektir. 1930 yılında, *Edebiyat Üzerine* adlı bir kitapta toplanan yazılarımdan birinde (sayfa 54-56) ve daha birçok yazımda edebiyatımızın vardığı noktalar, sağladığı başarılar üzerine görüşlerimi açıklamıştım. O günden bu yana yoğun çalışmalarla dolu bir dört yıl geçti. Söz konusu bu çalışma, edebiyatımızın eriştiği başarıları övmemi gerektiriyor mu? Evet, belli başlı okurlarımızdan —yani işçiler ve kolektif çiftçilerden— gelen övgülü mektuplar, edebiyatımızın böyle bir övgüyü hak ettiğini gösteriyor. Bu kitapları hepiniz biliyorsunuz, bu yüzden, adlarını belirtmeyeceğim. Yalnız şunu söylemekle yetineceğim: Edebiyatımızın gelişmesinde birer öncü olarak kabul edilebilecek bir grup yazarımız var.

Bu grup, en yetenekli Partili ve Parti dışı yazarları bir araya topluyor. Öyle ki, Parti dışı dediğim bu yazarlar, yalnız görünürde «Sovyet» haline gelmiş değil, Partinin ve işçi-köylü Sovyet iktidarının başardığı işlerin evrensel

ve genel anlamını giderek daha çok özümlemiş olmakla, gerçekte de «Sovyet»leşmişlerdir. Unutulmamalıdır ki, on sekizinci yüzyıldan sonra, Rusya burjuva edebiyatının güçlü bir biçimde yaşama girmesi ve yaşama kesin etkide bulunur duruma gelmesi yüz yıl kadar bir zaman almıştır. Sovyetler Birliği devrimci edebiyatı, o etkiyi on beş yıllık bir sürede sağlamıştır.

Lenin'in Partisinin sürdürdüğü kültürel ve devrimci çalışmalar ve yaşamın hızlı bir gelişme göstermesi, edebiyata büyük sorumluluklar yüklemiştir; bu sorumluluklar, Partinin yazma sanatına verdiği büyük önemin getirdiği istemlerden doğmaktadır. Bilim ve edebiyata yoldaşça bir yardım yapılmakta, bilim ve sanat işçilerinin mesleki yeteneklerini geliştirmek için büyük bir ilgi ve çaba gösterilmektedir. Uygulamalı Tıp Enstitüsü ve Edebiyat Enstitüsü, bu yardım ve çalışmaların tek anlatımı olmakla kalmıyor elbet.

Proletarya devleti, binlerce birinci sınıf «kültür ustası» ve «ruh mühendisleri» eğitmek zorundadır. Bütün çalışan insan kitlelerine, tüm dünyada yoksun bırakıldıkları, zihinlerini, yeteneklerini geliştirme hakkını geri vermek için yapılması gerekli bir iştir bu. Bu varılması olası erek, biz yazarlara, işimiz ve toplumsal davranışımız konusunda büyük sorumluluklar yüklemektedir. Bu durum, bizi «dünyanın ve halkın yargıçıları» ve «yaşamın eleştirmenleri» konumuna getirmekle kalmaz, aynı zamanda bize, yeni bir yaşamın kurulması ve «dünyayı değiştirme» sürecine doğrudan katılma hakkı verir.

Yazarlar, böyle bir hakka sahip olduklarından, edebiyatın tümünden ve edebiyatta bulunmaması gereken şeylerden sorumludurlar. Bu hakka sahip olan yazarlar, bu görev ve sorumluluğun bilincinde olmak zorundadırlar.

Sovyet Yazarları Birliği, bin beş yüz üyeyi bir araya getirmekte. Bu, yüz bin okura bir yazar düşüyor demektir. Bu yüzyılın başında, İskandinavya yarımadasında iki yüz otuz okur başına bir yazar düştüğünü düşünürsek, bu hiç çok değil. Sovyetler Birliği halkı, sürekli olarak,

ve nerdeyse her gün, yeni yetenekler ortaya çıkarıyor, ancak, bu demek değildir ki, kısa zamanda bin beş yüz dâhi yazarımız olacak. Diyelim elli yazar daha çıkacak. Kendimizi kandırmamış olmak için, diyelim beş dâhi yazar çıkacak bunlar arasında. Beş dâhi ve kırk beş yetenekli yazar. Kanımca, bu başlangıç için yerinde bir varsayım. Gerisi, yaşamın gerçekliklerine yeterince varamamış, malzemelerini iyi değerlendiremeyen ve dikkatsizce çalışan kişilerden oluşacak. Bu sayıya, yüzlerce üye adayı ve bölge cumhuriyetlerinden yüzlerce «yeni başlayan» eklemeliyiz. Yüzlerce kişi yazmaya başlayacaktır, onlarca imza basılı hale geldi bile. 1933-1934 yıllarında, çeşitli cumhuriyetlerden, Khabarovsk, Komsomolsk, Rostov'dan, Stalin-grad, Taşkent, Voronej, Kabardino-Balkaria, Tiflis ve daha birçok yere dek çeşitli bölgelerden yeni başlayan yerel yazarların öykü ve yazılarını içeren otuz yayın çıktı.

Bu çalışmaları değerlendirmek, yapılan işleri daha görmemiş olan eleştirmenlere düşer; oysa bu değerlendirmenin vakti geldi de geçiyor bile. Bu çalışmalar, kitlelerdeki kültürel sürecin derinliğini göstermeleri bakımından önemlidir. Bu yayınları okuyunca, o şiirlerin, oyun ve öykülerin yazarlarının fabrika ve kırsal kesim yaşamıştığını yansıttığını görüyoruz. Ülkemizde, edebiyat dalında çalışmak isteyen en az on bin genç vardır sanırım. Elbet, ileride kurulacak olan Edebiyat Enstitüsü, bunların onda birini bile gövdesinde toplayamayacaktır.

Şimdi bir soru soracağım: Bu Yazarlar Kongresi neden toplandı, ve gelecekte kurulacak Birliğin amaçları ne olacak? Eğer, bu amaçlar, yazınsal işçilerin mesleksi selametine yöneltilecekse, pire için yorgan yakmaya değmez. Bana öyle geliyor ki, Birlik, yalnız yazarların mesleksi çıkarlarını değil, bir bütün olarak edebiyatın çıkarlarını korumayı amaç edinmelidir. Birlik, belli bir ölçüde, yeni başlayanlara öncülük etmeli, onları örgütlemeli, güçlerini değişik işlere dağıtmalı ve onlara geçmişteki ve şimdiki malzemenin nasıl işleneceğini öğretmelidir.

Bugünlerde *Fabrikaların Tarihi* adlı bir yapıt hazırla-

nıyor. Yetkin yazarları bu işe yöneltmek çok güç oldu. Yalnız şair Şkapskaya ve Maria Levberg şimdilik iyi çalışıyorlar, öte yanda diğerleri, var olan malzemeyi işlemiyor, hazırlanmış yazıları elden geçirmeye bile vakit ayırmıyorlar.

Geçmişimizin tarihini bilmiyoruz. Çalışma tasarlandı ve tasarımın bir bölümü eskiden bağımsız prenslerin egemenliğinde bulunan ya da eski sınırlardaki kasabaların kuruluşundan günümüze dek süren tarih üzerine çalışmalara başlandı. Bu çalışma öyküler ve skeçler halinde Rusya'daki feodal yaşantıyı, Moskovalı büyük dük ve çarların sömürge politikalarını, sanayi ve ticaretin gelişmesini, prenslerin *Voyvoda* (eyalet valileri — İ. Çev.), tüccar ve kiliselerin köylüleri sömürmesini yansıtacak ve kolektif çiftliklerin örgütlenmesiyle, köylüleri «toprağın egemenliğinden» ve yoksulluğun boyunduruğundan tümüyle ve gerçekten kurtaran o hareketle günümüze dek gelecek.

Birlik Cumhuriyetlerimizin geçmiş tarihini bilmek zordur. Yeni başlayan yüzlerce yazar, bu işle görevlendirilebilir. Bu iş, o yazarlara, kendilerini eğitme, ve belli veriler üzerinde ortaklaşa çalışma ve eleştiri yardımıyla yeteneklerini geliştirme olanakları verecektir.

Birlik yazarlarının karşı karşıya bulunduğu sorun budur kanımca. Kongremiz, okurlara yalnız yeteneklerimizin gösterisini ya da sergilemesini yapmamalı, edebiyatın örgütlenmesi, genç yazarların, ülkemizin geçmişinin ve şimdiki durumunun herkesçe bilinmesini sağlayacak bir çalışma içinde eğitilmesi görevlerini yüklenmelidir.

**YAZINSAL
PORTRELER**

ANTON ÇEHOV

Küçücük bir toprağının ve beyaz, iki katlı bir evinin bulunduğu Küçük Köy'e çağırmıştı beni bir keresinde. Bana «arazisini» gezdirirken, bir yandan da elini kolunu sallayarak, bir durup bir yürüyerek konuşuyordu.

«Çok param olsaydı, hasta köy öğretmenleri için bir sanatoryum yaptırırdım buraya,» diyordu. «Bol ışık alan bir yapı örneğin, eşsiz bir kitaplık, çeşit çeşit müzik aleti... Diyelim bir arı kovanı, bir sebze bahçesi, bir meyva bahçesi... Tarım üzerine, meteoroloji üzerine ve başka konularda dersler verirdim onlara — öğretmenler her şeyi bilmek zorundadır, dostum, her şeyi!»

Birden durdu, öksürdü, bana şöyle yan gözle bir baktı, ve o tatlı, sevecen gülüşüyle, karşı durulmaz bir çekiciliği olan, dinleyicisinin bütün dikkatlerini üzerine çeken gülüşüyle güldü.

«Düşlerimi dinlemek seni sıkıyor mu?» diye sürdürdü konuşmasını. «Bu konuda konuşmaya bayılıyorum. İyi, zeki ve eğitilmiş öğretmenlere, Rus köylerinde ne büyük gereksinim duyulduğunu bir bilsen! Rusya'da, öğretmenler için, kimseye sağlanmayan olanakları yaratmak zorundayız. Bunu da bir an önce yapmalıyız; çünkü, halk, her yönden yeterli bir eğitim görmezse, devlet, yeterince pişirilmemiş tuğlalardan örülmüş bir ev gibi çöküverir. Öğretmen, bir sanatçı gibi işine büyük bir tutkuyla âşık olmalıdır. Ve bizim öğretmenlerimiz, sürgüne gidercesine isteksiz, köylere gidip çocukları eğiten yarı eğitilmiş kişiler, acemi işçilerdir. Açlık içinde öğretmenlerimiz, yokluk içinde. Mağdur durumda. Canlılıklarını, verimliliklerini yitirme korkusu içinde yaşıyorlar. Oysa öğretmen, köyün en önde gelen kişisi olmak zorundadır. Köylülerin sorduğu bütün sorulara cevap verebilmek, kendisini saydırmak,

bu saygıyı da yetkinliğiyle kazanmak zorundadır. Bir öğretmen'in karşısında kimse sesini yükseltmeye kalkışamazdır... Saygınlığını bozacak en küçük bir davranışta bulunmamalıdır. Bizde herkes öğretmene saldırır; köy polisi, cebi dolu bakkal, rahip, okul patronu... Adına okul denetimcisi denmekle birlikte eğitim koşullarının düzeltilmesi, geliştirilmesi işiyle uğraşacağına, bildirge dağıtıcılığı yapan o görevli yani! İnsanları eğitmekle görevlendirilmiş birine üç kuruş aylık — tanrı korkağı cimri sadakası kadar para vermek yakışır mı! Halkı eğitecek bu öğretmen ha! Az iş değil! Böyle birinin pılı pırtı içinde dolması, rutubetli, yıkıntı okullarda titremesi, durmadan tüten sobaların dumanıyla zehirlenmesi, ömrünü aksırık öksürükle geçirip, otuzuna varmadan larenjit, romatizma, verem gibi bir yığın hastalıkla bir çöküntü haline gelmesi yakışık alır mı! Bu bir yüzkarasıdır bizim için! Düpedüz yüzkarası. Öğretmenlerimiz, yılın dokuz, on ayında, dünyadan elini eteğini çekmiş, kendi dünyasına kapanmış garip yaratıklar gibi yaşıyorlar. Konuşacak tek adam yok... Yalnızlıktan, kitapsızlıktan, eğlence nedir bilmezlikten aptallaşıyorlar giderek. Bir iki dost çağırırsalar, 'muhallifler toplandı' diye söylenti çıkar çevrede. Kurnazların, ahmakları ürkütmek için kullandığı o etiketi yapıştırıverirler öğretmene... İğrenç... Çok büyük ve çok önemli bir iş yapan insanoğluyla alay etmek bu. Sana bir şey diyeyim mi, bir öğretmenle karşılaşınca, onun o sakınganlığı, kılıksızlığı karşısında bir garip oluyorum. Öğretmenlerin bu kötü durumundan ben sorumluyum gibi utaniyorum âdeta — gerçekten utaniyorum!»

Bir an durdu, kolunu şöyle bir uzatarak, «Şu bizim Rusyamız ne saçma, ne beceriksiz bir ülke!» dedi.

Güzel gözlerini, büyük bir üzüntü bürüdü. Gözbitimleri kırıştı, bakışı derinleşti. Sonra birden gülmeye başladı.

«İşte sana bir liberal gazeteden uzunca bir makale!» dedi, «Sabırla dinlediğin için seni bir bardak çayla ödüllendireceğim! Haydi, üstüne bir çay içelim...»

Onun tavrı böyleydi. Bir an için sıcak, derin ve içtenlik dolu sözler söyler, sonra da kendine ve söylediklerine gülerdi. Bu sevecen, üzgün gülüşün altında, sözcüklerin değerini, düşlerin değerini iyi bilen bir adamın, ince ve ustalıklu kuşkuculuğu sezilirdi. Bu gülüşte, o çekici alçakgönüllülüğünün ve üzerinden eksilmeyen abartmasız, doğal inceliğinin izleri de vardı.

Hiç konuşmadan eve doğru yürüdük. Sıcak, güneşli bir gündü. Güneşin canlı ışınları altında parıldayan dalgaların sesi duyuluyordu. Vadide bir köpek, duyduğu büyük bir mutluluğu havlıyordu. Çehov kolumdan tuttu, ve iki sözcükte bir öksüre öksüre şunları söyledi:

«Çok acıklı ve onur kırıcı ama doğru bir şey söyleyeyim mi sana — köpeklerin yerinde olmak isteyen insanlar var...»

Gene durdu, sonra gülerek:

«Bugün bir bunak gibi konuşuyorum, değil mi — ihtiyarlıyorum artık herhalde,» dedi.

Ondan sık sık şu sözleri duyardım:

«Bak, bir öğretmen geldi... Adam hasta. Karısı da var. Senin bir yardımın olur mu, ha? Şimdilik ben bir şeyler yaptım ama...»

Ya da:

«Bak, Gorki! Bir öğretmen seninle tanışmak istiyor. Ama yatalak hasta. Sen gitsene evine, ha?»

Ya da:

«Bir kadın öğretmen kitap istiyor...»

Kimi vakit, bu «öğretmen»i onun evinde görürdüm. Genellikle kendi yakışıksız görünüşünün bilinciyle yüzü kızarmış, iskemlenin ucuna ilişik, terleye terleye ve sözcüklerini, beceriksizliğini gizleyemeyen bir özenle seçe seçe, elinden geldiğince «eğitilmiş» ya da düzgün konuşmaya çabalayan, hastalık derecesinde utangaç, bir yazarın gözünde aptal görünmemek için vargücünü harcadığını saklayamayan, oysa, belki de o anda aklına düşüvermiş

bir yığın sorularla Anton Pavloviç'i soru yağmuruna tutan bir kişiydi bu öğretmen.

Anton Pavloviç, bu beceriksiz konuşmaları büyük bir dikkatle dinlerdi; sonra hüzünlü gözlerinde tatlı bir gülümseme parıldar, gözbitimleri kırışarak, usta bir oyunla o gülümsemeyi şakaklarına yayardı. Bundan sonra, derin, sevecen, okşayıcı bir ses, sade, açık sözcükler, yaşama yakın sözcüklerle konuşmaya başlar, konuğunu hemen rahatlatırdı. Öyle ki, karşısındakini zeki görünme çabalarından kurtarır, bunun sonucu olarak da, hem daha zeki, hem daha ilginç olurdu konuk.

Bu öğretmenlerden birini hiç unutmam. Uzun boylu, zayıf, çökük avurtlu, ve kıvrık burnu üzgün üzgün çenesine doğru sarkan bir adamdı bu. Anton Pavloviç'in karşısına oturmuş, koyu renkli gözleriyle doğrudan ona bakıyor, kalın sesiyle şunları söylüyordu:

«Pedagojik mevsim süresince, yaşam koşullarından edinilen bu tür izlenimler, çevredeki dünyaya karşı nesnel tavır almak konusunda en küçük bir olasılık sağlama olanağını tümüyle ortadan kaldıran somut bir konglomera¹ oluşturmaktadır. Dünya, elbet, bizim algıladığımız biçimiyle var olan bir...»

Buz üstünde yürüyen bir ayyaş gibi kaya kaya uçtu, ve felsefeseli bir alana kondu öğretmen bundan sonra.

Çehov, sesini hiç yükseltmeden, ve o tatlı, doğal inceliğini elden bırakmaksızın, «Söyler misiniz,» dedi, «sizin bölgede çocuklara dayak atan öğretmen kimdir?»

Öğretmen birden ayağa fırladı ve elini kolunu sallayarak, bağırırçasına savunmaya geçti.

«Ne? Ben mi? Asla! *Dayak* ne demekmiş!»

Hızlı hızlı solumaya da başladı adam.

Anton Pavloviç, yatıştırıcı bir gülümseyişle, «Öfkelenmeyiniz,» dedi. «Size dayak atıyorsunuz dedim mi ben?»

1 Konglomera: Molozların sonradan çimentolaşması ile oluşan kaba kütle. —Ş. Y.

Ama gazetede okumuştum, sizin bölgede öğrenci döven biri varmış...”

Öğretmen gene oturdu, alnında boncuklanan ter tanelerini sildi, rahat bir soluk aldı.

«Evet, hatırladım. Böyle bir olay oldu. Makarov’du öğrencileri döven. Olacak iş değil! Ama nedenleri ortada. Bu Makarov evli, dört çocuğu var, karısı hasta, kendi deseniz pek sağlam değil, düpedüz veremli. Aylığı topu topu yirmi ruble... Okul deseniz bodrumdan farksız. Tek oda, Böyle koşullarda, en küçük bir yaramazlıkta, insan melekleri bile pataklar. Ve elbet, öğrenciler melek olmanın çok çok uzak, inan olsun!»

Az önce süslü, büyük ve gülünç sözcüklerle Çehov’u etkilemeye çabalayan bu adam, birden sarkık burnunu sallandıra sallandıra, ağzından çakıl taşları dökülüyormuşçasına konuşmaya başlamıştı. Sözleri sade ve ağırdı, Rus köylerinde süregiden lanetli, kötü yaşamın gerçeklerine ışık tutuyorlardı...

Öğretmen ayrılırken, Çehov’un küçük, kemikli elini, avuçlarına alarak uzun uzun sıktı.

«Buraya gelirken, okul müdürüne gider gibiydim,» dedi. Bacaklarını titriyordu. Ama hindi gibi kabarmaya zorladım kendimi, size ne mal olduğumu, nice bilgili olduğumu göstermeye kararlıyım. Şimdi kırk yıllık dostumun evinden gider gibiyim. Her şeyi anlayan büyük bir dost. Size teşekkür ederim! Gidiyorum. İyi, ve çok değerli bir düşünceyi de beraberimde götürüyorum: Büyük insanlar daha sade; daha çok şey anlıyorlar, ve biz yoksul insanlara, aralarında yaşadığımız beş para etmezlerden daha yakınlar. Hoşçakalın, sizi hiçbir vakit unutmayacağım.»

Adamın burnu titredi, dudakları güzel bir gülümsemeyle yayıldı, ve birden, şu sözleri ekledi:

«Kötü insanlar zavallı oluyor üstelik — lanet olsun!»

Anton Pavloviç, adamın ardından uzun uzun baktı, onu gözleriyle uğurladı, gülümsedi, ve «İyi bir adam. Ama öğretmenliği uzun sürmeyecek, dedi.

— Neden?

— Tutmazlar... Kendini ele verir yakında.»

Biraz durdu, yavaş, sevecen bir sesle şunları ekledi:

«Rusya'da, dürüst adam, dadıların çocukları korkut-
tuğu baca süpürgesine benzer...»

Bana öyle geliyor ki, Anton Pavloviç'in yanında herkes, güdüsel olarak, daha sade, daha dürüst, daha doğal olma isteği duyuyordu. Onunla konuşanların, o kitaptan toplama sözcükleri nasıl birden bir kenara bıraktığına, Avrupalılık özentisi ve hevesiyle, deniz kabuğu, balina dişi, vb. takılarla donanan yerliler gibi süslenircesine son moda sözcükleri ve türlü kurnaz tavırları takıp takıştırmış Rusların, nasıl birden soyunup döküldüğüne çok tanık olmuşumdur. Anton Pavloviç, balık dişlerinden, horoz tüylerinden hoşlanmazdı. Yapmacık, yabancı ve iğreti olan her şey, insanların «etkileyici bir görünüm» kazanmak için takındığı her şey, utandırırdu onu. Böyle şeyler konuşmuş biriyle ne vakit karşılaşsa, onu, gerçek yüzünü ve yaşayan ruhunu çarpıtan bu cansız ve fazlalık donanımdan kurtarmak için karşı konulmaz bir istek duyardı. Anton Pavloviç, içindeki dışında olan bir adamdı, başkalarının ondan ne davranış beklediğini hesaplamaz, hep içinden geldiği gibi davranırdı. «Görkemli» konularda konuşmaktan —ayağında doğru dürüst pantolon yokken kâdife kostümler üzerine konuşmanın saçma, ve de çok akılsızca bir şey olduğunu unutan saf yürekli Rusların çok eğlendirici bulduğu o tür sözlerden— hiç hoşlanmazdı.

Yalınlığın güzelliğine varmış biri olarak, yalın, gerçek, içtenlikli olan her şeyi sever, yalınlıktan uzak olan herkesi ve her şeyi, kendine özgü doğal bir yöntemle yalınlaştırırdı.

Bir keresinde, yeterinden fazla giyinmiş, kuşanmış üç bayan onu görmeye gelmişlerdi. Tafta iç eteklerinin hışırtısı ve ağır parfümleri odayı doldururken Çehov'un karşısına kuruldular ve politikaya karşı büyük ilgi duyduklarını yansıtmak üzere, «sorulara» başladılar.

«Sizce savaş nasıl sona erecek, Anton Pavloviç?»

Anton Pavloviç öksürdü, bir an düşündü, ve o yumuşak, derin ve nazık sesiyle yanıt verdi:

«Kuşkusuz barışla sona erecek.

— Elbette öyle. Ama kim kazanacak? Yunanlılar mı, Türkler mi?

— Bence güçlü olan kazanacak.

— Peki sizce hangi taraf daha güçlü acaba? diye sordu bayanlar hep bir ağızdan.

— Daha iyi beslenmiş ve daha iyi eğitim görmüş taraf, diye cevap verdi Anton Pavloviç.

— Ne büyük bir deha!» dedi kadınlardan biri.

Bir diğeri, «Peki siz hangisini tutuyorsunuz. Yunanlıları mı, Türkleri mi?» diye sordu.

Anton Pavloviç kadına şöyle bir baktı, o olgun, tatlı ve asla kabalık izi taşımayan gülüşüyle güldü.

«Ben, meyva şekerine bayılırım, ya siz? dedi.

— Aah, ben de! diye haykırdı kadın.

— Lezzetine doyum olmuyor», dedi öteki.

Ve böylece, meyva şekerleri üzerine hararetle bir konuşmaya tutuldular. Bu konudaki bütün bilgilerini ortaya döktüler. Daha önce akıllarından bile geçirmediikleri, en küçük bir ilgi bile duymadıkları Türkler ve Yunanlılar üzerine ciddi ciddi konuşmaktan kurtulduklarına, böylece beyinlerini hiç yormadıklarına seviniyorlardı besbelli.

Giderken, Anton Pavloviç'e neşeli neşeli şöyle dediler:

«Size bir kutu meyva şekeri göndereceğiz.»

Kadınlar gidince, «Ne güzel konuştunuz,» dedim.

Anton Pavloviç hafiften güldü.

«Herkes kendi dilini konuşmalı,» dedi.

Bir başka gün, genç, yakışıklı bir stajyer savcı gördüm odasında. Çehov'un karşısına dikilmiş, kıvrırcık saçlı başını sallaya çevire, çok güvenli bir tavırla şunları söylüyordu:

«Zalim adlı öykünüzde, beni son derece karmaşık bir sorunla karşı karşıya bırakıyorsunuz, Anton Pavloviç. Denis Grigoryev'de, kötülük yapma isteği bulunduğunu saptamışsam, onu hiç düşünmeden tutuklamam gerekir, çün-

kü toplumun çıkarları bunu gerektirir. Ama eğer bir canavarsa, yaptığı hareketin bir suç olduğunun bilincinde değilse, ona acırım. Eğer, ona, akılsız davranışlarda bulunup acıma duygularına sığınan biri gözüyle bakarsam, toplumu, Denis'in gene bir gün vidaları gevşetip treni raydan çıkarmayacağına nasıl inandırabilirim? İşte sorun bu.»

Sözünü bitirmiş bir avukat işgüzarlığı içinde oturdu, geriye kaydıldı, Anton Pavloviç'in yüzüne arayışlı bakışlarını dikti. Giysileri yepyenydi. Önündeki düğmeler, genç savcının yeni yıkanmış yüzündeki gözler kadar aptalca ve onlar kadar küstah parlıyordu.

Anton Pavloviç, sıkkın, ve derin bir ses tonuyla, «Ben yargıç olsaydım,» dedi. «Denis'i beraat ettirirdim.

— Neye dayanarak?

— Ona şöyle derdim: 'Bilinçli bir suçlu olamamışsın sen Denis, git, öğren de gel.'

Savcı güldü ama hemen gülmesini sildi.

«Hayır, sayın Anton Pavloviç, ortaya attığınız sorun, yalnız toplumun çıkarları doğrultusunda, benim korumakla görevlendirildiğim o varlığın yararına olacak biçimde çözülebilir. Denis bir yabanıldır, doğru, ama suçludur. Bu gerçeği değiştiremeyiz.»

Anton Pavloviç, birden «Gramofon çalmaktan hoşlanırmısın?» diye sordu.

— Evet, evet! Bayılırım. Eşsiz bir buluş şu gramofon, diye yanıt verdi genç.

— Bense gramofona hiç dayanmam, beş dakika bile dinlemen, dedi Anton Pavloviç.

— Neden?

— Ne bileyim, boyuna konuşuyor, şarkı söylüyor, ama hiçbir şey duymuyor, duygusuz. Ondan gelen sesler öyle boş, öyle cansız ki. Peki ya fotoğrafçılıktan hoşlanırmısın?»

Savcı bu kez fotoğrafçılığa tutkun biri oluverdi. Az önce «eşsiz bir buluş» diye nitelediği gramofonu tümünden unutarak fotoğrafçılık üzerine ateşli bir konuşmaya dal-

dı. Bu atlayış, Çehov'un ince ve keskin zekâsından kaçmadı elbet. Bir kez daha, o üniformanın altında canlı ama hiç ilginç olmayan, yaşam konusunda ava çıkarılmış bir enik kadar deneysiz bir insan gördüm.

Anton Pavloviç, delikanlıyı geçirdikten sonra asık bir yüzle şöyle dedi:

«İnsanların yazgısını değiştiren adaletin sırtında böyle sivilceler var işte.»

Biraz durdu, «Savcılar balık avlamayı sever genellikle.» dedi. «Ve özellikle tatlı su levreği.»

Kabalığa, bayağılığa nerde görse karşı çıkardı; ancak, bu karşı çıkmayı bir sanat haline getirmişti Çehov. Yaşamdan yüce şeyler bekleyen, insanda sadelik, güzellik ve uyum arayan, aradığını bulacağına inanan bir insanın uygulayabileceği bir sanattı bu. Çehov, kabalığın, yabanılığın acımasız yargıcıydı.

Birisi ona, ünlü bir derginin editöründen söz ederken, adamın hep başkalarına sevgi göstermek gereğinden dem vurduğunu, oysa bir tren yolu bekçisini, durup dururken azarladığını, yanında çalışanlara da hep kötü davrandığını anlattı.

Anton Pavloviç sesli sesli güldü, «Elbette,» dedi. «O bir aristokrattır, terbiye görmüş bir adam... Mürekkep yalamış. Babası çarıkla dolaşıyordu, oysa o, ayağına deri çizme çekiyor.»

«Aristokrat» sözcüğünü öyle bir söyledi ki, bu sözcük, aşağılık, bayağı bir insanın nitelemesidir sanılırdı..

«Çok yetenekli biri,» demişti bir gazeteci için. «Yazıları çok değerli, çok insancıl... şekerden tatlı. Ama herkesin yanında karısına aptal diyor... Uşakları su içinde yatmaktan romatizmaya tutulmuş...»

«Falanı nasıl buluyorsunuz, Anton Pavloviç?»

«Ha, evet, iyi adamdır,» diye yanıt verir Anton Pavloviç. Bir iki öksürür. «Her şeyi bilir. Çok okur. Benden üç kitap aldı, bir daha da getirmedi. Biraz unuttandır,

bugün sana ne iyi bir dost olduğunu söyler, sonra gider, bir başkasına, senin, metresinin kocasının mavî çizgili siyah ipek çoraplarını çaldığını söyler. Unutuyor işte...»

Birisi, gene onun yanında, «ağır» dergilerin «ciddi» bölümlerinin çok sıkıcı ve anlaşılması güç olduğunu söyledi.

«Siz de o yazıları okumayın» dedi Anton Pavloviç. Tavrında büyük bir inanmışlık vardı bunu söylerken. «Onlar, birer işbirliği ürünüdür... Baylar Krasnov, Çernov ve Belov (Kırmızı, Kara ve Beyaz — İ. Çev.) tarafından yazılmış edebiyat ürünüdürler. Biri yazar, öteki eleştirir, üçüncüsü de ilk ikisinin gözden kaçırdığı eksikleri tamamlar. İnsanın kendi kendisiyle iskambil oynaması gibi bir şey bu. Okur bunları ne yapsın diye sormuyorlar hiç.»

Gene bir gün, iri yarı, sağlıklı, güzelce, iyi giyimli bir bayan kendisini görmeye gelmişti. Hemen «Çehovvari» konuşmaya başladı kendince.

«Hayat çekilmez, Anton Pavloviç. Her şey öyle pis ki... İnsanlar, gökyüzü, deniz... çiçekler bile pis görünüyor bana. Hiçbir şey istiyelim yok... Yüreğim sızlıyor. Hastalık gibi bir şey bul..»

— Gibisi yok, hastalık diye atıldı Anton Pavloviç. Evet, hastalık. Latince adı morbus sham-itis...» (yapmacık hastalığı.)

Neyse ki bayan Latince bilmiyordu, ya da anlamazlıktan geldi.

«Eleştirmenler, sabanı çekip, toprağı süren atlara yapışarak işlerine engel olan at sineklerine benzerler,» dedi bir gün pırıl pırıl gülerek. «Atın kasları keman telleri gibi gergindir. At sineğı gelir, birden sağırsına konar. Vızır vızır ses çıkararak atı sokmaya başlar. Atın teni titrer, kuyruğunu sallar hayvan. Bu sinek niye vızıldayıp duruyor? Belki kendi de bilmiyor. 'Ben de yaşıyorum, haberiniz olsun!' demek istiyor. 'Bak, vızıldamasını biliyorum. Her konuda vızıldarım! Her şeye vızıldarım!' Yirmi beş yıldır öykülerime yazılmış eleştirileri okurum, bir gün de yararlı bir satır, ya da bir satır öneri okudugumu anımsamıyorum. Bende etki yaratan tek eleştirmen,

bir çukurun dibinde sarhoş olarak öleceğime kehanet eden Skabiçevski'dir.»

Gri, hüznü gözlerinde hep alaylı bir gülümseme pırlırdı; ama bu gözler, kimi zaman soğuk, keskin, sert bakışlar yansıttı. Böyle anlarda, sesinin o kaygan, ağırbaşlı tonuna kaba bir nota tırmanır, bu alçakgönüllü, nazik adamın, bütün düşmansı güçlere karşı durabileceğini, hem de dimdik durabileceğini düşündürürdü bana.

Bazen bana öyle gelirdi ki, başkalarına karşı tutumunda bir umutsuzluk izi, soğuk, kımıltısız bir üzüntüye benzer bir kara gölge sezilirdi.

«Ruslar garip yaratıklar,» dedi bir keresinde. «Rus insanı elek gibi. Hiçbir şeyi uzun süre tutamıyor içinde. Gençliğinde, önüne geleni kapıyor, büyük bir oburlukla, isteklilikle dolduruyor içini. Otuzuna varınca, renksiz bir çöp yığınının başka bir şey kalmıyor ortada. İyi bir yaşam, insana yaraşır bir yaşam sürmek istiyorsa, çalışmalı insan. Sevgiyle, inançla çalışmalı. İşte bunun nasıl yapılacağını bilmiyoruz biz. Bir mimar, doğru dürüst iki üç ev yapınca ayak ayak üstüne atıp iskambil oynamaya başlıyor. Ya ölünceye dek böyle iskambillerle gün öldürüyor, ya da bir tiyatronun sahne gerisinde sürtüyor. Doktor desen diplomayı alır almaz bilimle bütün ilişkisini kesiyor, *Novosti Terappi* (Tedavi Haberleri) dergisini bile eline almıyor, ve kırkına varınca, bütün hastalıkların soğuk algınlığından ileri geldiğine karar veriyor. İşinin önemi ya da özelliği üzerine şu kadar fikri olan tek bir memura rastlamadım. Genellikle başkente ya da bir kasabaya gömülüyor, Zmiyev ve Smorgon'a, yapılacak işleri bildiren yazılar çıkarıyorlar yalnızca. Bir tanrıtanımaz, cehennemde görülecek işkenceleri ne denli umursuyorsa, bu kâğıtların Zmiyev ya da Smorgon'da kimin hareket özgürlüğünü engelleyeceğini memur o denli umursuyor. Başarılı bir savunmayla üne kavuşmuş bir avukat, hakikatin savunusuyla uğraşmayı bırakıyor, mülkiyet haklarını savunmaktan, at yarışlarına gitmekten, midye ve istiridye yemekten başka hiçbir şey yapmaz oluyor.

Bütün sanat türlerini biliyormuş gibi karşısındakini ve kendini aldatıyor bu arada. Aktör, bir iki başarılı oyundan sonra rolünü ezberlemiyor, koltuklarını kabartıp kendini bir deha sayıyor. Rusya, bir boşgezenler ülkesi. İnsanlar yiyor, korkunç içiyor, gündüz uykusunu seviyor ve uyurken horluyorlar! Düzenli bir yaşantıları olsun diye evleniyor, toplumda saygınlıkları olsun diye metres tutuyorlar. Ruhsal durumları, köpeğin ruhsal durumunun aynı. İki tokat vur, vıyak vıyak havlar, kulübelerine girerler. Biraz okşa, sırtüstü yatar, pençelerini havaya diker, kuyruk sallarlar.»

Bu sözcüklerin altında, soğuk, üzüntülü bir nefret gizliydi. Nefretle birlikte acıma da duyar, biri onun yanında bir başkasına onur kırıcı söz söylese, hemen saldırılandan yana çıkardı.

«Haydi bakayım, baban yaşımda adam... Yetmişinde...»

Ya da:

«Daha dünkü çocuk, onun aklı ermez, saflığına ver...»

Böyle konuştuğunda, yüzünde hiçbir nefret izi görmezdim...

İnsan gençken, kaba davranışlar önemsiz gibi görünebiliyor, hatta kimi vakit hoşsa gittiği sanılıyor; ama kabalık, bireyi giderek sardığında bayağılığın boz bulutları beynine ve kanına işlemeye, zehir ya da kömür gazı gibi içine sızmaya başladığında, ve bu duman bulutu, kişiyi giderek paslanmış, eski bir meyhane tabelasına döndürdüğünde... orada bir şeyler yazılı gibi geliyor insana, ama ne yazdığını çıkarmak olanaksız.

Anton Pavloviç, kabalığın boz okyanusundan onun trajik şakalarını ortaya çıkarmayı başarmıştır. Yazarın gülünç anlatılarının ve betimlemelerinin altında utançların gizlediği nice ezincin bulunduğunu anlamak için, onun «mizah» öykülerini okumak yeter.

Anton Çehov, hemen hemen «el değmemiş» katıksız bir alçakgönüllülüğe sahipti. Kimseye karşı sesini yükseltmiş değildi. Kimsenin yüzüne karşı, açık açık, «Terbiyeni takın!» dediği duyulmamıştır; çünkü, böyle kimse-

lerin daha terbiyeli olmaları gerektiğini anlayacakları ve kendiliklerinden terbiyelerini takınacakları umundundaydı hep. Kaba ve pis olan her şeyden nefret ettiğinden, yaşamın çirkin yönlerini bir şairin görkemli diliyle, bir mizahçının sevecen gülümseyişiyle betimlemiştir; ve öykülerinin o tatlı biçimi altındaki acı içerik çok güç fark edilir.

Albion'un Kızı adlı öyküyü okuyan saygıdeğer halk güler, ve büyük bir olasılıkla, karnı tok, sırtı pek beyefendinin, herkese ve her şeye yabancı olan yapayalnız bir bireye bıyık altından nefretle güldüğünü, onunla alay ettiğini göremez. Çehov'un bütün mizah öykülerinde, katıksız, tümüyle insancıl olan yüreklerin sevecen ve içtenlikli solukları, kendilerine saygılarını yitirmiş, kaba güçlere karşı hiç mücadele etmeden boyuneğen, köle gibi yaşayan, canlı kalabilmek için her gün iki üç kaşık lahana çorbasından başka hiçbir şeyin gerekliliğine inanmayan, güçlü ve kavgacıların dayacağından korkmaktan başka hiçbir şey duymayan insanoğullarına çaresizlik içinde acıyan temiz yüreklerin derin göğüs geçirmeleri duyulur.

Yaşamdaki küçük olguların, önemsiz görünen küçük şeylerin trajik doğasını hiç kimse Çehov kadar açık anlamamış, onun kadar derinlemesine sezmemiştir. Ve daha önce hiçbir yazar, orta sınıf yaşantısının donuk kaosu içinde, utançlı ve acınası olan her şeyi böylesine acımasız ve aslına uygun bir tablo halinde gözler önüne serememiştir.

Kabalık, Çehov'un düşmanıdır. Yaşamı boyunca ona karşı savaşmış, kötülükleri gözler önüne sermiş, tarafsız bir kalemle betimlemiş, ilk bakışta her şeyin güzel, uygun hatta parlak görüldüğü durumlarda bile giderek büyüyen çirkinlik mantarlarını bulup çıkarmıştır. Ve bu çirkinlik, onun cesedi —bir şairin cesedi— Moskova'ya bir istiridye vagonuyla gönderildiğinde en bayağı oyununu oynamıştır.

Bu rengi kaçık yeşil vagon, yaşamın çirkinliklerinin

onlarla savaştıktan bitkin düşmüş düşmanına utkulu bir tavırla yayvan yayvan sırtması gibi geliyor bana. Büyük gazetelerde yayımlanan «anılar», —yapay üzüntü gösterileri— düşmanın ölümünü gizli bir sevinçle karşılayan o çirkinliklerin, soğuk, pis kokulu soluğunu duyuyor bana.

Çehov'un yapıtlarını okurken insan kendini acıklı bir güz gününe götürüyor. Hava saydam, çıplak ağaçlar gökyüzünü ardına almış dikiliyor, evler tıksık tıksık birbirine sokulmuş, ve insanlar, kararık, düşünceli. Her şey garip, yapayalnız, hareketsiz, güçsüz. Uzaklar mavi ve ıssız, solgun gökyüzüyle birleşiyor, yarı-donmuş çamurlara ölgün, soğuk bir rüzgâr soluyor. Ama yazarın zekâsı, güz güneşi gibi, binlerce ayağın, çiğnediği yolları, yamuk yumuk sokakları, içinde «küçük» insanların bomboş, sıkıntılı bir yaşam sürdüğü birbirine sokulmuş evleri, aydınlatıyor. Yuvalarını anlamsız, boş gevezeliklerle dolduruyor bu insanlar. İşte bütün yüreğiyle, ve bir köle gibi seven, tatlı, alçakgönüllü, ve küçük bir boz fare kadar sinirli kadın: «sevgili». Yanağına bir tokat indirin, duyduğu acıyı bile bağırmak yürekliliğini gösteremeyecektir. Yanında, *Üç Kızkardeş*'ten Olga duruyor. O da sevme yetisine sahip, aylak ağabeyinin bayağı, kötü karısının iniltilerine sabırla boyuneğiyor; kızkardeşleri gözleri önünde perişan olurken, o yalnızca ağlıyor, başka bir şey gelmiyor elinden; ve kötülüğe karşı küçücük bir güçlü ses, tek bir sözcük, belli belirsiz bir duygu bile gelişmiyor içinde.

Ve işte *Vişne Bahçesi*'nin eski sahipleri ve gözleri yaşlı Ranevskaya... Çocuklar kadar bencil, ve ihtiyarlar gibi istemsiz, kendinden geçik. Çoktan ölmüş olmaları gerekenler, çevrelerinde olan bitene kör gözlerle bile bakamayan, hiçbir şey anlamayan, yaşama vantuzlarını geçirme gücünden yoksun asalaklar ağlayıp sızlıyor boyuna. Beş para etmez öğrenci Trofimov, çalışmak gerektiğini söyleyip duruyor, ama vaktini boşuna harcıyor, aylakla-

rın hayrına durup dinlenmeden çalışan Varya'yla alay ediyor, akıllılıktan uzak şakalarla onu üzerek eğleniyor.

Üç Kızkardeş'in kahramanı Verşinin, üç yüz yıl sonra iyi bir yaşam sürüleceğini düşünüyor, bu arada, çevresindeki her şeyin parçalanmakta olduğunu, Solyoni'nin, can sıkıntısı ve aptallıktan, acınası Baron Tusenbah'ı gözleri önünde öldürmeye hazır olduğunu göremiyor.

Sevgiye köle olanlardan, kendi öz aptallıklarına ve tembelliklerine, dünya nimetlerine karşı duydukları hırs-lara köle olanlardan oluşan bir ordu, okurun gözleri önünden geçiyor. İşte saçma bir yaşam korkusunun köleleri... Belli belirsiz bir merakla yürüyor, ve havayı geleceğe ilişkin anlamsız deli saçmalarıyla dolduruyorlar... İçinde bulundukları zamanda onlara yer yok sanıyorlar...

Ara ara, bu donuk, boz kalabalığın içinden bir silâh sesi duyuluyor... Bu, birden aklına esip, canına kıyan Ivanov ya da Treplev'dir.

Bunların çoğu, iki yüz yıl sonra görkemli bir yaşamın geleceği üzerine güzel düşlere gömülüyorlar, ve hiç kimse, şu basit soruyu sormayı aklına getirmiyor: Biz, düş kurmaktan başka bir şey yapmazsak, yaşamı kim görkemli kılacak?

Şimdi, güçsüz yaratıklardan oluşan bu donuk, sıkıcı kalabalığın yanından büyük, akıllı bir adam geçiyor. Anayurdunun bu sıkıntılı yurttaşlarına dikkatle bakıyor; acı acı gülüyor, yüreğindeki derin üzüntü yüzüne vurmuş, ama gene de sevecen, iyi niyetli ve içtenlikli sesiyle şunları söylüyor:

«Ne sıkıcı bir yaşam sürüyorsunuz, baylar!»

Beş gündür ateşim var, ama yatamıyorum bir türlü. Boz renkli Finlandiya yağmuru ıslak toz taneciklerini toprağa serpiyor, Fort Ino'da silâhlar durmadan gümbürdüyor. Geceleri, araştırma fenerinin upuzun dili bulutları yalıyor. Lanetolası bir görünüm bu, çünkü hep o korkunç hastalığı, savaşı hatırlatıyor.

Çehov'un bütün yazdıklarını okudum. Onu iyi tanı-

yorum. Eğer, on yıl önce ölmeseydi, savaş insanlık kiniyle önce onu zehirler, öldürürdü belki de. Ölümü savaştan olurdu on yıl daha yaşasaydı.

Cenaze gününü hiç unutamam.

Moskova'nın «içten sevdiği» yazarın tabutu, kapısında iri harflerle «İstiridye Vagonu» yazılı yeşil bir vagonda getirildi. Yazarı karşılamak üzere istasyona toplanmış kalabalığın bir bölümü, Mançurya'dan getirilen General Keller'in tabutunun peşine takıldı ve Çehov'un neden askeri bando eşliğinde mezara götürüldüğüne şaşıldılar. Yanlış anlaşıldığında, doğuştan şen şakrak bazı kişiler gülmeye başladı. Çehov'un cenazesine çok çok yüz kişi katıldı. İçlerinde, yeni çizmeler, dallı güllü kravatlarla damatlar gibi kuşanmış iki avukatı bugünkü gibi hatırlıyorum. Peşlerinde yürürken, V. A. Maklakov adındaki avukat, köpeklerin akıllılığı üzerine konuşuyor, adını bilmediğim ötekiyse, yazlık evinin rahatlığıyla, bulunduğu yerin güzelliğiyle böbürleniyordu. Mor entari giymiş, elinde dantel şemsiye tutan bir bayan, boynuz çerçeveli gözlükleri olan ihtiyar bir baya, şu sözleri söylüyordu:

«Ahh, ne iyi bir adamdı, ve de ne akıllı...»

İhtiyar bay umursamazlıkla öksürdü. Sıcak bir gündü. Cenaze alayının başında iri yarı beyaz bir ata binmiş izbandut gibi bir polis vardı. Bütün bunlar ve daha birçok şey, iğrenç derecede çirkin ve büyük, usta yazarın anısına hiç uygun düşmeyen, yakışıksız davranışlardı.

İhtiyar A. S. Suvorin'e yazdığı bir mektupta, Çehov şöyle diyor:

«Yaşamın sevinçlerini yok edip, soğukluk, duygusuzluk ve cansızlık yaratan sıkıcı ve düz yaşam, savaşımından daha boğucu, daha renksiz bir şey olmaz.»

Bu sözler, Ruslara özgü bir ruh halini yansıtıyor, ama kanımca, Anton Pavloviç, böyle duygular taşıyacak Ruslardan değildi. Rusya'da, her şeyin bol olduğu, insanların çalışmayı sevmediği Rusya'da, çoğu kişi böyle düşünür. Ruslar, çalışmaya hayrandır, ama ona inanmazlar. Ha-

reketli bir yazar, örneğin bir Jack London, Rusya'da çıkmazdı. Jack London'ın kitapları Rusya'da çok sevilir, ama insanların istemini harekete geçirdiği kanısında değilim ben; yalnız, Rus insanının düş gücünü karıştırmıştır biraz, o kadar.² Oysa Çehov, bu anlamda pek Rus değildi. Daha gençliğinin ilk yıllarında, bir dilim ekmek uğruna —kendi için olduğu gibi, başkaları için de kalınca bir dilim gerekiyordu— sıkıcı ve renksiz günlük işlerle «varolma savaşı» yapmıştı. Sevinçten, isteklilikten yoksun olan bu küçük işlere gençliğinin tüm enerjisini harcadı. Nasıl oldu da o neşeli, şakacı yönünü koruyabildi, buna şaşmamak elde değil. Yaşam, yiyecek sağlamak için yorucu bir çaba harcamak ve uyumaktan başka bir şey değildi ona göre. Yaşamın büyük dram ve trajedileri günlük yaşam savaşımının kalın perdesi altında ondan gizlenmişti. Ve artık başkaları için ekmek parası kazanmak zorunda kalmadığı vakit, bu dramların özüne keskin bir bakış atma fırsatı bulabildi.

Uygarlığın temeli olarak emeğin önemine, Anton Pavloviç kadar derinden ve kökten inanmış bir başka kimseyle karşılaşmadım ben. Bu duygusu, ev yaşantısındaki en küçük davranışlarında, evine gerekli şeylerin seçiminde, bu şeylere karşı beslediği sevgide kendini göstermiştir. Biriktirme hevesine hiçbir vakit kapılmamış olmakla birlikte, bu eşyalara insanoğlunun yaratıcı ruhunun birer ürünü olarak hayranlık duymaktan sakınmamıştır. Ev yap-

2 Daha sonra, 1931 yılında Gorki şunları yazdı: «Ekim Devriminden önce, burjuva 'düşünürleri' —politikacılar, toplumbilimciler, gazeteciler— Rus işçi ve köylüsünün son derece 'kültürsüz', ayyaş ve cahil bir 'halk', sabır gösterme ve boyuneğme yetisine sahip bir halk olduğunu yazdılar... Ezilmiş köylülerin sabrına karşı duyduğu nefret içinde, bu satırların yazarı da zaman zaman tarihin anlamını kavrayamadı ve kendi halkına karşı pek iyi duygular beslemedi.

«Ama 'vakit saat geldiğinde' tarih, 'tam yol ileri' buyruğunu verdi ve bir zamanlar yaşama karşı dürüstlükten uzak ilgisizliklerine duyduğu öfkeyle insanı kudurtan halk, kendini çalışan insanlar dünyasının en etkin gücüne dönüştürdü.» —Ed.

mayı, bahçeler ekmeyi, toprağı süslemeyi çok severdi, çalışmanın şiirselliğini yüreğinde duyardı o. Kendi ektiğı meyva ağaçlarının ve fidanların büyümesini büyük bir özenle izlerdi. Autko'daki evinin yapımıyla ilgili sayısız işleri arasında, şöyle demişti:

«Dünyadaki herkes, yapma yetisine sahip olduğı bütün işleri kendi toprağında uygulasa, dünya ne güzel olurdu!»

O sıralarda *Vasili Buslayev* adlı oyunumu yazmaktaydım, Vasili'nin böbürlenmeli sözlerini okudum ona:

*Ahh! Daha güçlü olsaydım!
 Ve elimden gelseydi eğer
 Sıcak bir soluk solur
 Karları eritirdim
 Bir daldım dünyaya
 Sürülmedik toprak bırakmazdım ortada
 Kasabalar kurar, kentler yapardım
 Kiliseler diker, meyva ağaçları ekerdim
 Dünya, güzel bir kıza dönerdi!
 Alırdım onu kollarıma bir gelin gibi
 Dünyayı kucaklardım evet,
 Kaldırır, Efendiye götürürdüm — göstermeye
 Bak, Efendi, derdim, bak, dünyaya bak!
 Bak, ne güzelleştirdim ben onu!
 Sen, bir taş gibi fırlattın bunu.
 Oysa ben, pırlantaya çevirdim dünyayı.
 Bak, bak dünyaya da sevin
 Bak, yeşil nasıl parlıyor güneşin altında!
 İster misin? Verirdim, evet, verirdim
 Ama olmaz... Çok seviyorum onu.*

Çehov bu konuşmayı beğendi, ve heyecanla öksüreerek, bana ve Dr. A. N. Aleksine'e şöyle dedi:

«İyi... Çok iyi... Çok doğru, insancıl. İşte 'felsefenin anlamı' tam tamına burada yatıyor. İnsanoğlu, dünyada

yaşar; onu güzelleştirecek, daha iyi bir yaşama yeri haline getirecektir.» Başını inançla sallayarak, «Getirecektir!» diye tekrarladı.

Vasili'nin sözlerini bir kez daha okumamı istedi. Pencereden dışarı bakarak dinledi.

«Son iki dize bozuk. Yersiz. Fazlalık,» dedi sonra.

Kendi yazınsal çalışmaları üzerine çok az ve isteksiz konuşurdu. Lev Tolstoy'dan söz ederken de aynı sakıncalı ve belki de biraz utangaç tavra bürünürdü diyebilirim. Aradabilir, o da keyfi yerindeyse, bir öykünün konusunu anlatır, bunu yaparken de kıkır kıkır gülerdi — bir mizah öyküsüydü tasarladığı genellikle çünkü.

«Biliyor musunuz, tanrıtanımaz bir bayan öğretmenle ilgili bir öykü yazacağım. Kadın Darwin'e hayran. Hal-kın önyargıları ve boşınanlarıyla savaşmanın gerekliliğine inanıyor. Oysa kendisi gece yarısı hamama gidiyor, bir kara kediyi pişirip köprücük kemiğini alacak, ve bu kemiğin büyüyle kendine koca bulacak, ya da sevdiği adamın ilgisini kazanacak — böyle bir kemik var kedide, biliyorsunuz...»

Oyunlarından hep «eğlendirici» diye söz eder, ve gerçekten de, «eğlendirici oyunlar» yazdığına içtenlikle inanırdı. Savva Morozov, «Çehov'un oyunlarının lirik komedi yorumuyla oynanması gerektiğini» söylediğinde, Çehov'un sözlerini tekrarlıyordu anlaşılan.

Ama genelde, edebiyata olan ilgi ve dikkatini hep ayakta tutar, özellikle «yeni başlayanlar» konusuna sık sık değinirdi. B. Lazarevski, N. Oliger ve daha birçoklarının uzun çalışmalarını hayranlık uyandıran bir sabırla okumuştur.

«Daha çok yazar gerek bize,» demişti. «Edebiyat, günlük yaşantımızda, hatta «seçkin kişilerin» yaşantısında bile bir yenilik olmaktan öte gitmiş değil. Norveç'te, iki yüz yirmi altı kişiye bir yazar düşüyor, burdaysa milyona bir.»

Rahatsızlığı dolayısıyla dönem dönem aşırı meraklı, evhamlı, kimi vakit insandan kaçır olurdu. Böyle dönemlerde her şeyi eleştirir, geçinilmesi güç bir kişiliğe bürünürdü.

Bir gün, kanepeye uzanmış kuru kuru öksürür, bir yandan da termometreyle oynarken, şöyle dedi:

«Yalnızca ölmek için yaşamak, hiç hoş değil, ama, vaktinden önce öleceğini bile bile yaşamak... İşte bu çekilmiyor...»

Bir başka gün, pencerenin önüne oturmuş uzaklara, denize bakıyordu. Birden döndü, anlamsız bir öfkeyle, şunları söyledi:

«Havaların güzel olacağı, ürünlerin çok daha iyi olacağı, güzel bir aşk serüveni yaşayacağımız umuduyla, daha zengin olmak, ya da emniyet müdürlüğüne atanmak umuduyla yaşamaya alıştık, ama akıllanmak umuduyla yaşayan kimseye rastlamadım hiç. Yeni çarın yönetiminden her şey daha güzel olacak deriz, iki yüz yıl sonra daha güzel olacak deriz, ama kimse bu güzel günlerin yarından başlaması için çaba harcamaz. Yaşam, bütününde, giderek daha karmaşık hale geliyor, kendi keyfince ilerliyor, ve insanlar, giderek daha akılsız hale geliyor, yaşamdan soyutlanan insanların sayısı her geçen gün artıyor.»

Biraz durdu kaşlarını çatı:

«Dinsel törende dilenen kötürümler gibi.» dedi.

Çehov bir doktordu. Bir doktorun hastalığı, genel olarak, hastasının hastalığından daha kötüdür. Hastalar yalnızca duyar, oysa doktor, hastalığı hem duyar, hem de yapısı üzerindeki yıkıcı etkisini bilir. Bilginin ölümü yaklaştırdığı tek durum budur belki de.

Güldüğünde gözleri çok güzel olurdu. Bir kadının sevecenliğine benzer, yumuşak, tatlı bir şey dolardı gözlerine gülünce. Ve sessiz gülüşünde, kendine özgü, değişik bir çekicilik vardı. Gerçekten içinden geldiğinde gü-

lerdi. Onun kadar içtenlikle ve «anlayarak» gülen kimse görmedim.

Açık saçık öyküler onu hiç güldürmezdi.

Bir keresinde, o çekici, hoş gülüşüyle, şunları söyledi bana:

«Tolstoy sana karşı neden döneklilik ediyor, bir öyle bir böyle davranıyor, biliyor musun? Kıskanıyor. Sulerzhitski seni ondan daha çok seviyor diye kıskanıyor. Evet ister inan, ister inanma. Dün bana ne dedi biliyor musun? 'Neden bilmem ama şu Gorki'ye kanım kaynamadı bir türlü. Suler'in onunla aynı evde oturması hiç hoşuma gitmiyor. Gorki çok kötü bir insan. Zorla rahiplik andı içmiş bir ilahiyat öğrencisine benzetiyorum ben onu. Bütün dünyadan yakınan bir rahip, bir casus ruhu var bu adamda. Bir yerlerden kalkmış, Kenan Diyarına³ gelmiş, tanımadığı bilmediği bir ülkeye konmuş, boyuna bakınıyor, sürekli izliyor, hiçbir şeyi gözden kaçırmıyor. Sanki bir tanrısı varmış da, ona gidip rapor verecekmiş gibi. Evet, tanrısı var. Ve bu tanrı, bir canavar. Hani şu köylü kadınların ödünü koparan su aygırlarından... ya da bir orman canavarı'»

Çehov, bunu bana anlatırken gözlerinden yaş gelesine güldü. Sonra gözlerini silerek konuşmasını sürdürdü:

«Ben dedim ki, 'Gorki iyi adamdır,' dedim. 'Yok yok, sen bilmiyorsun,' dedi bana. 'Ördek gagası gibi burnu var. Yalnız kötü insanlarda olur böyle burun. Kadınlar da ondan hoşlanmıyor. Kadınlar, köpek gibidir, iyi adamın kokusunu uzaktan alırlar. Suler'e gelince, insanları karşılık beklemeden sevebilme yetisine sahip bir genç. Bu bakımdan bir dâhi sayılır. Sevme yeteneğine sahip olan kimse, her şeyi yapma yeteneğine sahiptir...'»

Çehov, biraz durduktan sonra sözlerini şöyle bitirdi:

«Ya, ihtiyar seni kıskanıyor... Şaşılacak şey, değil mi?»

3 Kenan Diyarı: İncil'e göre Tanrı'nın İbrahim Peygambere vaat ettiği ülke. Umutlar Ülkesi. —Ş. Y.

Tolstoy'dan söz ederken, belli belirsiz, utangaç ve sevecen bir gülümseme dolardı gözlerine. Kırılıp dökülebilir, gizemli bir şeyden, özenle ve sevgiyle korunması gereken bir şeyden söz eder gibi sesini alçaltırdı.

Tolstoy'un yanibaşında, ihtiyar dâhinin alaylı, anlaşılmaz ve genellikle çelişik sözlerini kaleme alacak bir Eckermann'ın bulunmadığına hayıflandığını söylerdi.

«Bu iş sana düşer,» demişti Sulerzhitski'ye. «Tolstoy senden çok hoşlanıyor, hep senden söz ediyor ve iyi şeyler söylüyor.»

Suler için de, bana şöyle dedi Çehov:

«Çok akıllı bir çocuk.»

Yerinde bir nitelemeydi bu.

Bir keresinde Tolstoy, benim yanımda Çehov'un yazdığı bir öyküyü övüyordu — *Küçük Sevgili* adlı öyküydü bu yanılmıyorsa. Çehov'a şöyle diyordu Tolstoy:

«Erdemli bir genç kızın ördüğü ince bir dantele benziyor öykün. Eskiden kızlar dantel örerd, biliyorsun; dantelin nakışlarına, mutluluk düşlerini çizerlerdi incecik tığlarıyla. En güzel düşlerini ördüler, katıksız sevgilerle, en güzel duygularla doldurdular dantelleri.» Tolstoy, gerçekten heyecanlanmıştı bu sözleri söylerken, gözleri dolu doluydu.

O gün, Çehov'un ateşi vardı. Yanakları al aldı. Baş önde, gözlüklerini siliyordu dinlerken. Tolstoy sözlerini bitirdikten sonra ona hemen cevap vermedi, durdu durdu, göğüs geçirdi, sonunda birdenbire, ama tatlı bir sesle şunları söyledi:

«Düzelti yanlışları var.»

Çehov üzerine daha pek çok şey yazılabilir, ama çok iyi, çok incelikli bir anlatı yeteneği gerek bunun için. Ve bende, böyle bir ustalık yok. Kendisinin yazdığı *Bozkır* adlı öykü gibi, mis kokulu, bahar kokulu, kusursuz bir Rus öyküsü, düşündürücü ve akıllıca yazılmış bir öykü olmalı bu. Böyle bir öyküyü ancak o yazabilirdi.

Onu düşünmek, anımsamak, insanın içini rahatlatıyor. Hayata yeniden gelmiş gibi oluyor insan, yaşamın anlamı değişiyor.

İnsan, Evrenin eksenidir.

Ya eksikleri, kusurları? diye soracaksınız.

Hepimiz, insanları sevme açlığıyla doluyuz, ve insan açken, hamur ekmek bile tatlı gelir.

LEV TOLSTOY

Bu anılar, Oleiz'de otururken aldığım bölük pörçük notlardan oluşmaktadır. O sıralarda Lev Tolstoy, öncele-ri ağır hasta olarak, daha sonra da iyileşme dönemini geçirmek üzere Gaspra'da bulunuyordu. Bu notları, elim-geçirdiğim küçük kâğıt parçalarına yazdığımdan, yit-tik gözüyle bakıyordum, ama geçenlerde bazılarını bul-dum. Notların sonuna, Tolstoy'un Yasnaya Polyana'dan «ayrılışı» ve ölümü üzerine duygularımı ve ruh halimi di-le getiren bitmemiş bir mektubu da ekledim. Mektubu, tek sözcüğünü değiştirmeden olduğu gibi bıraktım. Ta-mamlamadım da; çünkü elim varmıyor.

NOTLAR

1

Her şeyden çok tanrı düşüncesi aklını kemiriyor bes-belli. Huzurunu kaçırıyor. Zaman zaman, bir fikir değil de, kendisine egemen olduğunu sandığı bir şeye karşı büyük bir direnç gibi görünüyor bu. Bu konuda konuşsun isterdi belki, ondan daha sık söz etsin isterdi, ama yapmı-yor, yalnızca, sürekli olarak düşünüyor. Bunun bir yaş-lılık belirtisi olduğunu, ya da ölümün yaklaştığını sez-mesinden kaynaklandığını sanmıyorum. Olsa olsa, ince bir insanlık gururunun getirdiği bir şeydir. Biraz da ha-karete uğradığını sanmaktan belki — yani o, Lev Tolstoy gibi bir adam, küçücük bir mikroba boyuneğmek zorun-da kalmaktan utanıyor olabilir. Bir doğa bilimci olsaydı, kuşkusuz, dâhice varsayımlar yaratır, büyük buluşlar ya-pardı.

2

Elleri fevkalade çirkin: şişik damarların biçimini bozduğu bu eller gerçekten çirkin... Ama görülmedik derecede anlamlı. Yaratıcı güçle dolu. Belki de Leonardo da Vinci'nin elleri de böyleydi. Bu ellerle ne yapılmaz. Bazen, konuşurken parmaklarını hareket ettiriyor, yavaş yavaş büküyor, yumruğunu sıkıyor, sonra birden açıveriyor. Bu arada, eşsiz, anlamlı, derin bir söz daha söylemiştir. Bir tanrıya benziyor. Ama şu bildiğimiz tanrı değil, bir Olimpos tanrısı da değil, «altın sarısı ıhlamurun dibinde akçağağaçtan oymalı bir tahta oturmuş» bir Rus tanrısı gibi. Ve pek öyle görkemli olmasa da, tüm öteki tanrılardan daha kurnaz belki de.

3

Sulerzhitski'ye karşı nerdeyse kadınsı bir sevecenlik duyuyor. Çehov'a karşı babaca bir sevgi... Bu sevgide, bir «yaratan»ın gururu sezilebilir. Ama Suler'e karşı beslediği duygu tatlı bir sevecenliği yansıtıyor, ve kesintisiz bir ilgi, bozulması olanaksız bir büyülenmişlikle duyulan derin bir hayranlık... Bu duyguda bir gariplik, bir saçmalık var belki de. İhtiyar bir kızın papağanına, köpekçğine, ya da kedisine karşı duyduğu sevgi gibi bir şey. Suler, garip, bilinmeyen bir ülkeden gelme eşsiz bir kuşu andırıyor. Onun gibi yüz kişi olsa, bir taşra kasabasının yüzünü de ruhunu da değiştirebilirdi. Kasabanın yüzünü parçalar, ruhunu da huzursuz, küstah deha tutkusuyla doldurabilirler. Suler'i sevmek kolay, ve hoş. Kadınların onu ihmal etmesine şaşıyorum, öfkeleniyorum da. Ama belki de bu ihmalin altında zeki bir önlem gizlidir. Suler'in ipiyle kuyuya inilmez. Yarın ne yapacak, hiç belli olmaz. Belki bir yere bir bomba atar, ya da meyhane şarkıcılarına katılır, kim bilir. Üç yüzyıl yaşamasına yetecek enerji var bu adamda. Öyle büyük bir yaşam ateşi var ki içinde, korlaşmış demir gibi kıvılcım saçıyor her yerine.

Bir keresinde Suler'e iyiden öfkelenildi Lev Nikolayeviç. Suler, anarşiden yanaydı ve bireyin özgürlüğü konusunda hararetli tartışmalara girmekten hoşlanırdı. Lev Nikolayeviç de böyle konuştuğunda hep alay ederdi onunla.

Hiç unutmam bir gün, eline geçirip yutasıya okuduğu Prens Kropotkin'in bir kitapçığından aldığı esin ve işgüzar bir heyecanla anarşinin önemi, gerekliliği üzerine atıp tutuyor, durmadan konuşuyordu.

«Öff, bırak bu saçmaları Lyovuşka, bıktım dinlemekten!» diye azarladı onu Lev Nikolayeviç. «Özgürlük, özgürlük diye tutturmuş gidiyorsun... Aslında papağan gibi tekrarlıyorsun bu sözcüğü, bir şeyden anladığın yok! Özgürlük ne demek, biliyor musun? Senin özgürlük sözcüğünden anladığın anlamda bir özgürlük olsa, ne olur farkında mısın? Felsefesal anlamda dipsiz bir kuyu... Öte yanda yaşamın içinde, uygulamada, seni aylak yapar çıkar öyle bir özgürlük. Dilenci olursun, dilenci! O anladığın anlamda özgür olsaydın, seni yaşama, insanoğluna bağlayan bir bağ olur muydu? Bak kuşlar özgür, ama yuva yapıyorlar. Sen yuva da yapmazdın. Kızgın bir kedi gibi önüne gelene saldırır, cinsel güdülerini doyururdun. Bir an için ciddi düşün, göreceksin ve anlayacaksın ki, senin dediğin anlamda özgürlük, derin bir boşluk, sonsuz bir uzay gibidir, anlamsızdır, anlamsız!»

Kaşlarını öfkeyle çatarak bir an durdu, sonra az daha nazik bir tavırla şunları ekledi:

«İsa, özgürdü. Buda da öyle. İkisi de dünyanın günahlarını yüklendiler, kendi istekleriyle dünyasal yaşamın hapisanesine girdiler. Ve hiç kimse de daha fazlasını yapamadı, hiç kimse! Sen ben, ne yaptık ki? Hepimiz, komşularımıza karşı olan görevlerimizi yerine getirme özgürlüğünü arıyoruz: oysa insanı insan yapan görev duygusu, sorumluluk duygusudur, bu olmasaydı, hayvanlar gibi yaşardık...»

Güldü.

«Oysa biz, soylu bir biçimde yaşamak için neler ge-

rektiğini tartışıyoruz. Bundan bir şey çıkmaz, ama aynı zamanda, az şey de çıkmaz! Bana bak! Yanakların patlayasıya, suratın kararasıya tartışıyorsun benimle, ama bana vuramıyorsun, sövmüyorsun bile. Eğer özgür olduğunu sansaydın, buna inansaydın, beni doğrardın şimdi: Evet, doğrardın, olur biterdi.»

Gene bir an durdu, ve sözlerini şöyle bitirdi:

«Özgürlük, herkesin bana uyması, her şeyin bana uygun olması demek olsaydı, biz yokolurduk: Çünkü biz, yalnız çelişkiler ve karşıtlıklar içinde kendi varlığımızın bilincine varabiliriz.»

4

Goldenwiser, Chopin'den parçalar çaldı. Lev Nikola-yeviç şunları düşündü bunun üzerine:

«Bir Alman prensi, 'köleleriniz olsun istiyorsanız, elinizden geldiğince çok müzik bestelemelisiniz,' demiş. Doğru söylemiş. Yerinde bir düşünce, doğru bir saptama. Müzik, akli körletiyor. Bunu Katolikler kadar iyi anlayan yok. Bizim pederler, kilisede Mendelssohn çalınmasına izin vermez elbet... Tula'lı bir rahip, İsa'nın, Yahudi bir tanrının Yahudi bir anadan doğma oğlu olmakla birlikte Yahudi olmadığını söylemişti bana. Bunu kabul ediyordu, ama gene de, 'Böyle bir şey olamaz,' dedi. «Peki, doğrusu ne?» diye sordum. Omuz silkti, 'Ben de bunu anlamıyorum ya' dedi.»

5

«Aydın diye nitelenebilecek bir kimse varsa, o da Ga-liçya Prensi Vladimirko'dur. Taa on ikinci yüzyılda, şu sözleri söyleme yürekliliğini göstermiştir çünkü: 'Mucizeler çağı geçmiştir.' O günden bu güne, tam altı yüz yıl geçti, daha hâlâ aydınlar, 'Mucize yok,' deyip duruyor. Oysa insanlar, tıpkı on ikinci yüzyılda inandıkları gibi inanıyorlar mucizelere.»

6

«Azınlık, başka her şeyi olduğu için, çoğunluksa hiç bir şeyi olmadığı için Tanrı gereksinimi duyar.»

Ben, şöyle demeyi yeğlerdim: Çoğunluk korkaklığından ve yalnız birkaçı, ruhsal doygunluğundan Tanrıya inanır.¹

«Hans Andersen'in masallarını sever misin?» diye sordu düşünceli bir tavırla. «Marko Vovçok'un çevirilerinden okuduğumda hiç anlamamıştım o masalları. Ama on yıl sonra, bir kez daha okudum, ve birden, Hans Andersen'in yalnızlık çeken biri olduğunu anladım. Çok yalnız. Yaşamı üzerine hiçbir şey bilmiyorum. Sanırım ayyaşın biriymiş, ve çok gezermiş; bu sanı, onun yalnızlığına olan inancımı güçlendiriyor ancak. Yalnızdı, bu yüzden çocuklara yöneldi. Çocukların büyüklerden daha acımalı olduğuna inandı çünkü (yanlış bir yargı bu elbet). Çocuklar kimseye acımaz, acımanın anlamını bilmezler ki.»

7

Budist yazmalarını okumamı önerdi. İsa ve Budizm üzerine konuşurken garip bir duyarlık sezilir tavırlarında. Sözlerinde ne acınasılık, ne büyük bir kendinden geçmişlik, ne de yürekten sıçrayan bir kıvılcım görülmezdi. Anlatılması güç bir duyarlıktı bu... Yanılmıyorsam, İsa'yı zavallı, acınası bir yaratık olarak görüyor, bazı yönlerden ona hayranlık duyuyor ama, sevdiği söylenemez. Ve, sanki, İsa bir Rus köyüne gelecek de, kızlar ona gülüp alay edecek diye ödü kopuyor...

1 Yanlış anlamaya meydan vermemek için, dinsel yazmaları, tümüyle yazınsal ürünler olarak gördüğümü belirtmeliyim; Buda, İsa ve Muhammed'in yaşamlarını, düş ürünü birer edebiyat örneği olarak kabul ediyorum. — *Yazarın notu.*

8

Zeki bir adama benzeyen Büyük Dük Nikolay Mikhailoviç bugün oradaydı. Alçakgönüllü, çok konuşmayan bir adam. Güzel gözleri, iyi bir kalıbı var. Davranışları ağırbaşlı. Lev Nikolayeviç gülümsemeli, ve kimi İngilizce, kimi Fransızca konuşuyordu onunla. Rus dilinde şunları söyledi:

«Karamzin çar için yazdı, Solovyov'un yazdıkları çok ayrıntılı, uzun ve sıkıcıydı, Klyuçevski kendi öz zevki için yazdı. Derinliği olan bir yazardı o. İlk bakışta, övdüğünü sanıyor insan, ama derinlemesine okuyunca, sövdüğünü anlıyor.»

Biri Zabelin'den söz etti.

«Kibar adamdır. Bir çeşit küçük memurdur o. Antika meraklısı gibi her şeyi toplar, iyi kötü ayırmaz. Yiyecekleri öyle bir betimlemesi vardır ki, ömründe doyaya yememiş sanırsınız. Ama çok, çok eğlendiricidir.»

9

Elinde asası, ömür boyu dünyayı arşınlayan, manastırdan manastıra kilometrelerce yol kateden, ermişleri bir bir gezen, evsiz barksız, yersiz yurtsuz, her şeye ve herkese yabancı keşişleri hatırlatıyor bana. Dünya onlara göre değildir — Tanrı da öyle... Salt alışkanlıkla dua ederler Tanrıya. Ama yüreklerinin gizli bir köşesinde O'na karşı duydukları bir nefret vardır: Neden böyle beygir gibi dünyaya sürüyor onları, bir uçtan bir uca dolaştırıyor — niçin? İnsanlara, yolları üzerine atılmış birer ağaç kütüğü, odun parçası, taş gözüyle bakar keşişler — ayaklarına takılan, sendelemelerine, kimi vakit düşüp bir yerlerini acıtmalarına neden olan engellerdir insanlar onlara göre. Aslında keşişler hiçbir işe yaramaz, onlara gerek yoktur; ne var ki, insanlara değişik görünmek, onlardan ayrı olmakla, insanlara benzememekle onları şaşırtmak, farklı olmakla böbürlenmek hoş gelir kişiye bazen.

10

«Büyük Frederick çok akıllı bir söz etmiş: 'Herkes canını bildiği gibi kurtarsın.' Bir de şunu demiş: 'Dilediğini düşün, ama buyruklara uy.' Son nefesini verirken de, 'Köleleri yönetmekten bıktım,' demiş. 'Büyük' denen kişiler, hep kendileriyle çelişirler. Tüm öteki budalalıklarının yanı sıra, bu da hoş görülür. Hem, insanın kendisiyle çelişmesi budalalık değildir ki? Budala, inatçıdır, ama hiçbir zaman kendisiyle çelişmez. Evet, Frederick garip bir adamdı —Almanlar, en iyi imparatorları gözüyle baktılar ona, ama bununla birlikte, imparator, onlara dayanamadı, katlanamadı, Goethe'yi de, Wieland'ı da beğenmiyordu...»

11

«Romantizm, hakikatin gözünün içine bakma korkusudur,» dedi dün akşam. Balмонт'un şiirleri üzerine konuşuyorduk. Suler, onunla aynı kanıda değildi. El kol hareketleriyle, sesini alçalta yükselte, heyecanla kendinden geçik bir halde birkaç şiir okudu.

«Bu şiir değil, şarlatanlık, Lyovuşka. Saçmalık. Anlamsız bir sözcük oyunu. Süslemesiz, yapmacıksız şiire şiir denir. Fet,

*Ne ezgi söyleyeyim
Bilemem ben,
Ezgi, taşacaktır içimden
Bunu bilirim ben.*

diye yazdığında, insanların şiire karşı duygularını dile getiriyordu. Mujik de ne ezgi söyleyeceğini bilmez: oh! ah! vah! diye haykırır, derken hakiki ezgi duyulur, kuşların ezgisi gibi ruhtan taşan bir ezgidir bu. Duyulan bir ezgi. Sizin yeni ozanlar, yoktan varetmekten başka bir şey yapmıyor, uyduruyor yalnızca. 'Articles de Paris' de-

nen o aptalca şeyler var ya, senin ozanlar o tür şeylerle uğraşıyorlar. Nekrasov da anlamsız sözleri alt alta yazmaktan başka bir şey yapmadı.»

— Peki ya Beranger? diye sordu Suler.

— Beranger başka. Fransızlarla bizim ne ortak yanımız var? Onlar şehvet düşkünüdür —ruhun yaşamı, tensel yaşam kadar önemli değildir onlar için. Bir Fransıza göre en önemli şey, kadındır. Yıpranmış, hastalıklı bir ulus... Doktorlar bütün veremlilerin şehvete düşkün olduğunu söylerler.»

Sular, her zamanki gevezeliğiyle onun sözlerine karşı çıkmaya kalktı, gene düşünmeden konuşmaya, aklına geleni söylemeye başladı. Lev Nikolayeviç, ona baktı, sonra gülümseyerek şunları söyledi:

«Evlenme çağına gelmiş, ama koca beğenememiş bir genç kadın gibi huysuzsun bugün.»

12

Hastalık onu kuruttu, içinde bir şeyleri yaktı, daha hafif, daha saydam, yaşama daha alışık ve uyumlu, içine kapanık bir insan olup çıktı. Gözleri şimdi daha keskin, bakışları daha derin. Söyleneni büyük bir dikkatle dinliyor, ve çoktan unuttuğu bir şeyi anımsıyormuş, ya da şu anda bilmediği yepyeni bir şeyi güvenle, inançla bekliyormuş gibi görünüyor. Yasnaya Polyana'da bilinecek her şeyi bilen, bütün sorularının cevabını bulmuş bir adam izlenimi bıraktı bende.

13

Lev Nikolayeviç bir balık olsaydı, okyanusta yaşardı mutlaka; iç denizlerde yüzmezdi hiç, hele ırmaklarda hiç dolaşmazdı. Bir tatlı su balığı çevresinde dolaşıyor, Nikolayeviç'in söyledikleri onu ilgilendirmez, onun sözlerinden yararlanamaz ki balık! Suskunluğu da onu korkutmaz, şöyle, ya da böyle etkilemez balığı... ve o, susma-

sını iyi bilir. Bir keşiş kadar anlamlıdır onun suskunluğu. Kendini ilgilendiren konularda çok konuşur evet, ama söylemediği daha pek çok şey varmış izlenimi bırakır karşısındakinde. Hiç kimseye söyleyemeyeceği şeyler vardır. Onu korkutan düşünceleri vardır belki, kim bilir?

14

Biri ona, İsa'nın vaftiz ettiği çocuk öyküsünün çok değişik, ilginç bir çeşitlemesini göndermiş. Öyküyü Suler ve Çehov'a ballandıra ballandıra okudu — çok da güzel okudu! Cinlerin toprak ağalarına verdiği ezinç adeta hoşuna gitti; ben bu hoşlanma olayını beğenmedim doğrusu. İçtenliksiz davranmayı pek beceremez o, ama bu tutumunda içtenlikli olması, durumu büsbütün kötüleştiriyordu.

«Görüyor musunuz mujikler ne güzel öykü anlatıyor,» dedi. «Yalın bir anlatım, az sözlü ama çok duygulu. Gerçek bilgelik, kısa ve öz konuşmayı gerektirir zaten. Örneğin 'Tanrı bize acı.'»

Gene de korkunç bir öykü.

15

Bana karşı duyduğu ilgi budunbetimsel (etnografik). Onun gözünde, çok az tanıdığı bir kabilenin üyesiyim ben — başka hiçbir şey değil.

16

Ona *Boğa* adlı öykümü okudum. Çok güldü ve «dilin hilelerini» çok iyi bildiğimi söyleyerek övdü beni.

«Ne var ki sözcükleri kullanmasını bilmiyorsun. Mujiklerin, başından büyük sözler ediyor hep. Gerçek yaşamda mujik konuşmasını bilmez, budalaca, beceriksizce konuşur, ne dediklerini anlayamazsın. Ama bile bile yaparlar bunu; sergiledikleri budalalığın altında, karıların-

dakinin içini okuma isteği gizlidir, seni konuşturup düşünceni anlamak için böyle davranırlar. Gerçek bir müzik, hiçbir zaman aklından geçenleri hemen açığa vurmaz, işine gelmez çünkü bu. İnsanların aptal birine sadelikle, açık yüreklilikle yaklaştığını bilir, onun da istediği budur zaten. Sen içini açarsın, zayıf noktalarını anında görür. Kuşkuludur, gizli düşüncelerini karısına bile açmaya korkar. Oysa senin öykülerinde her şey apaçık, her öyküde bir yığın özdeyiş dolu. Köylülerinin ağzından hep özdeyiş dökülür. Olmaz ki? Özdeyişler Rusçaya uygun düşmüyor.

— Peki ya atasözleri ve deyimler?

— O başka. Atasözleri atalardan kalma, dün çıkmadılar ki ortaya...

— Ama sen hep özdeyişler kullanıyorsun konuşmalarında?

— Asla! Hem, sen her şeyi süsleyip püslüyorsun — insanları, doğayı, özellikle insanları... Leskov da öyle yapardı. Hep yükseklerden atardı, büyük sözler eder etkileyici de olurdu belki, ama çoktan unutuldu. Kimsenin etkisinde kalmayacaksın, kimseden de korkmayacaksın... O vakit başarılı olursun...»

17

Okumak üzere bana verdiği günlüğünde çok garip bir söz gördüm, şaşırdım: «Tanrı dileğimdir.»

Bugün defteri geri verirken bu sözün anlamını sordum ona.

«Tamamlanmamış bir düşünce,» dedi. Sayfaya bakarken kaşlarını çattı, gözlerini kıstı. «Belki de şunu demek istemişimdir: Tanrının ne olduğunu anlamak dileğimdir... Yok yok, öyle değil...» Güldü. Defteri büküp yuvarladı, ceketinin cebine attı. Tanrıyla ilişkileri belirsiz, kesinlik kazanmamış. «Bir ipte iki cambaz»ı hatırlatıyorlar bana.

18

Bilim üzerine:

«Bilim, şarlatan bir simyacının elinden çıkma bir altın çubuktur. Onu sadeleştirmek, herkesin anlayacağı biçime sokmak, insanların eline vermek istersin — diyelim bir yığın bozuk para dökersin ortaya. İnsanlar, bu paraların gerçek değerini anladıklarında, sana teşekkür edecek değillerdir.»

19

Yusupov Parkı'nda yürüyorduk. Moskova soylularının ahlâk anlayışı üzerine konuştuk. Çok önemli şeyler söyledi, güzel konuştu. Etli butlu bir Rus kadını iki büküm olmuş, bir çiçek tarlasında çalışıyordu. Fil ayağını andıran bacakları görünüyor, iri göğüsleri sallanıp duruyordu. Lev Nikolayeviç ona dikkatle baktı.

«Bütün o saltanat ve gösterişli yaşantıyı destekleyen, olası kılan, bu gördüğün heykel gibi gövdelerdir işte,» dedi. «Yalnız mujiklerin çalışmalarıyla, köylü kadınların emekleriyle, ödedikleri vergiyle değil, bu insanların kanıyla sağlanmış o yaşantı. Eğer, soyluluk ara sıra bunun gibi kısraklarla çiftleşmeseydi, çoktan ölüp gitmişti. Güç dediğin, harcanmakla tükenir. Benim zamanımdaki gençler, günün birinde güçsüz kalmakla cezalarını buldular. Ama kötü tohumlarını saçtıktan sonra, çoğu köylü kadınlarıyla evlendi ve iyi sürgünler verdiler. Burada da, mujiğin gücü imdada yetişti. Her yerde işe yarıyor. Bir neslin yarısı, gücünü kendi öz zevklerine harcar, öteki yarısı kendi kanını köy halkının yoğun kanıyla karıştırır; köylü kanını da sulandırmış olur elbet böylece. İyi bir soy üretilmiş olur.»

20

Bir Fransız romancısı gibi, kadınlardan konuşmaya ba-

yılıyor; ama hep kulakları tırmalayan bir Rus mujiği kabalığı var sözlerinde. Bugün, bademlikte yürürken, Çehov'a şunu sordu:

«Gençliğinde çok zamparalık ettin mi?»

Anton Pavloviç, koyunsu bir gülüş gülümsedi, sakallıyla oynayarak bir şeyler mırıldandı. Tolstoy da, denize bakarak, «Ben de az değildim...» dedi ona.

Bunu, yaptıklarına pişmanmış gibi, tümcesinin sonuna, kaba bir köylü sövgüsü de ekleyerek söylemişti. Bu sözcüğü, böylesine sakınmasız, sanki daha uygun bir sözcük bulmak gerekmezmiş gibi rahatlıkla söylemesi dikkatimi çekti. Bu tür sözcükler, onun o sakal ve bıyıkla örtülü dudaklarından dökülürken öyle sıradan, öyle doğal geliyor ki insana, tüm kabalıklarını yitiriyorlar, sövgü olmaktan çıkıyorlar sanki. Onunla ilk görüşmemi, ve *Varenka Olesova* ile *Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız* üzerine söylediklerini düşünüyorum. İlk bakışta, bir «sövgüler» ırmağı boşaltmıştı üzerime denilebilirdi. Şaşırmış, hatta alınmıştım. Kaba ve sövgülü konuşmanın dışında söz bilmiyor, başka sözden de anlamıyor sanmıştım. Şimdi alınmamın yersiz olduğunu anlıyorum.

21

Selvi ağaçlarının gölgesinde bir taş sekiye oturmuştu. Oturmaktan çok büzülmüş bir hali vardı. Ufak tefek, solgun, ama gene de bir İbrani savaş tanrısı gibi görünüyordu. Savaşmaktan yorulmuş da, bir kuşun ötmesine eşlik ederek yorgunluğunu unutmaya çalışıyordu sanki. Yaparaklar arasından bir yerlerden geliyordu kuşun sesi. Ve Tolstoy, küçük, keskin gözlerini kısmış, dudaklarını bir bebek gibi uzatmış, rastgele ıslık çalıyor, kuşu görmeye çabalıyordu.

«Yavrucak yırtınıyor! Bak, duyuyor musun? Ne kuşu bu?

— İspinoz,» dedim. Ve kuşların kışkanç olduklarını anlattım ona.

«Yaşamları boyunca tek bir türkü söylesinler, sonra da kıskanç olsunlar ha! İnsanoğlunun yüreğinde yüzlerce türkü vardır da, kıskançlık duyguları hoş görülmez — olacak iş mi bu?» Kendi kendine bir soru soruyormuş gibi, dalgın konuşuyordu bunları söylerken. «Zaman gelir, erkek kadına gereğinden çok şey söyler. Sonra söylediklerini unuttur, ama kadın unutmaz. Belki de kıskançlık, aşağılık duygusundan kaynaklanmakta, hor görülme, gülünç olma korkusundan doğmaktadır. Erkeğin şeyini eline geçiren kadın değil, ruhunu eline geçiren kadın tehlikelidir.»

Sözlerinin *Kroyçer Sonat*'a aykırı düştüğünü söylediğimde, pırıl pırıl bir gülümseme o sakallarla kaplı yüze yayıldı ve «Ben ispinoz değilim ki?» dedi.

Akşamüstü yürüyüş yapıyorduk, durup dururken şöyle dedi:

«İnsanoğlu, depremlerden çeker, salgın hastalıklardan, türlü ruhsal işkencelerden çeker, ama gördüğü bildiği en büyük, en acılı trajedi yatak odası trajedisidir ve bu hep böyle olacaktır...»

Bu sözleri söylerken utkulu bir tavırla gülümsüyordu — başarılamayacak derecede güç bir işin üstesinden gelmiş, ya da uzun zamandır çekmekte olduğu acı birden dinivermiş bir insanın rahat ve içtenlikli gülüşü belirir böyle bazen yüzünde. Düşünceler, bir kene gibi yapışır ruhuna. Ya çeker atar, ya da doyasıya emip de kendiliğinden düşesiye dek bırakır onu orda.

Bir başka gün, stoacılık üzerine ateşli ateşli konuşurken, birden durdu, kaşlarını çatı:

«Pamuklanmış, dikişli değil...»

Bu sözlerin, stoacıların felsefesiyle, en küçük bir ilgisi bile yoktu elbet. Şaşırdığımı görünce, başıyla bitişik odaya açılan kapıyı gösterdi: «Hep dikişli yatak örtüsü diyorlar oysa.»

Sonra şöyle devam etti: «Şu Renan var ya... ne yapışkan adam.»

«Olaylar arasında iyi ilişki kuruyorsun, kitap gibi de-

gil, konuşur gibi konuşuyorsun, kendi sözcüklerinle...» derdi bana sık sık.

Ama gene de, konuşurken dikkatli davranmadığımı öne sürer, soluk soluğa, kendi kendine konuşur gibi:

«Güzel bir Rusça sözcük kullanıyor, sonra bir bakıyorsun, aynı tümcede *absolutno*² (kesinlikle) diye bir söz...» diye söylenirdi.

Beni azarladığı da olurdu: «Kökenleri apayrı sözcükleri birleştiriyorsun bazen — hiç doğru değil, sakın yapma!»

Konuşma biçimlerine karşı gösterdiği titizlik — bazen — aşırıymış gibi gelirdi bana. Bir keresinde şöyle dedi:

«Bazen bir kitapta, aynı tümcede 'kusmak' ve 'bağırsak' sözcüklerini kullandıklarını görüyorum... Midem bulanıyor!»

«Dilbilimcilere çok kızıyorum,» derdi. «Hiçbir şey bilmiyorlar! Yapacakları ne çok şey var oysa. Anlamadığımız sözcükleri kullanıyoruz. Bunların çoğunun nerden kaynaklandığını, nasıl oluştuğunu bile bilmiyoruz.»

Dostoyevski'nin dilinden konuşmaktan hoşlanırdı.

«Çok kötü bir dille yazdı, bilerek, isteyerek çirkin bir üslup kullandı — bunu bilerek yaptığına inanıyorum, gösteriş olsun diye... Gösteriş yapmaya bayılırdı çünkü. *Budala*'da, 'küstah', 'caka' ve 'yapmacık samimiyet' sözcüklerinin birbirine karıştığını görüyoruz. Belki de konuşma dilinde kullanılan Rusça sözcüklerle yabancı kökenli sözcükleri birbirine karıştırmaktan hoşlanıyordu, kim bilir. Yazılarında hoşgörülmez yanlışlar görülür. Budala der ki: 'Eşek yararlı bir kişidir,' ama kimse gülmez. Aslında gülünecek ya da en azından bir tepki gerektirecek sözdür bu. Bunları, kendisiyle alay etmeye bayılan üç kız kardeş söyler. Kitap, kötü kabul ediliyor, ama en büyük kusuru, Prens Mişkin'in saralı olması. Sağlıklı biri olsaydı, o katıksız saflığı, temiz yüreğiyle bizi derinden etkileye-

2 Tolstoy burada, yabancı kökenli bir sözcüğün sonuna Rusça «no» takısının eklenmesine karşı çıktığını belirtiyor. —İ. Çev.

cekti. Ama Dostoyevski, onu sağlıklı bir insan yapma yürekliliğini gösteremedi. Kendisi hasta olduğundan, bütün dünyanın hasta olduğuna inanmıştı çünkü...»

Suler'le bana Sergius Baba'nın düşüşü sahnelerini okudu. Acılı bir sahneydi. Suler suratını astı, sancı duyuyormuş gibi yüzünü gözünü buruşturdu.

«Ne o? Beğenmedin mi? diye sordu Lev Nikolayeviç.

— ok acımasız doğrusu, Dostoyevski yazmış sanki. O kötü kız, gözleme gibi sallanan göğüsleri, şunlar bunlar... Doğru drşt, sağlıklı, güzel bir kadınla günah işleyemez miydi yani?

— yle bir günah işleseydi, kendini haklı çıkaramazdı — böylelikle kıza acıdığını ne sürebilir örneğin — başka kimse istemiyordu zavallı kızcağız.

— Anlamıyorum...

— Anlamadığın çok şey var Liyovuşka. İçinde kötülük yok senin, kurnazlık yok...»

Bu sırada Livovi Suler'in karısı içeri girdi ve konuşma kesildi. Suler'le karısı çıkarlarken bana şunları söyledi Lev Nikolayeviç:

«Bu Liyovuşka kadar temiz yürekli adam görmedim. Yanlış bir iş, bir kötülük yapmışsa, bil ki başkasına acıdığından yapmıştır...»

22

Daha ok Tanrı, köylü ve kadın üzerine konuşmaktan hoşlanıyor. Edebiyat konusunda pek seyrek ve az söz ediyor. Ona yabancı bir konu sanki bu. Kadınlara karşı gördüğüm kadarıyla inatçı bir düşmanlık besliyor. Onları cezalandırmaktan hoşlandığı kadar hiçbir şeyden hoşlanmıyor. Yalnız, Kitty, Nataşa Rostova gibi sıradan kadınlara böyle davranmıyor. Erişebileceği mutluluğu sağlayamamış bir insanın  alması mı bu? Ya da «tenin aşağılık isteklerine» karşı ruhun gösterdiği bir düşmanlık mı?

Ne olursa olsun, düşmansı bir şey bu, ve *Anna Karenina*'da olduğu gibi çok acı. Pazar günü, Çehov ve Yelpatyevski'yle Rousseau'nun *İtiraf*lar'ını tartışırken, «tenin aşağılık istekleri» üzerine çok güzel konuştu. O konuşurken Su-ler not aldı, ama daha sonra, kahve yaparken notlarını küçük ispirto ocağının alevinde yaktı. Ondan önce, Lev Nikolayeviç'in İbsen üzerine görüşlerini yakmıştı, düğün törenlerinin simgesel anlamı üzerine notlarını da yakmıştı. Lev Nikolayeviç, bu notlarda, yer yer V. V. Rozanov'un görüşleriyle çakışan son derece paganist görüşler öne sürüyordu.

23

Bu sabah, Feodosya'dan birkaç Stundist öğrenci geldi. Ve Lev Nikolayeviç, bütün gün mujikler üzerine konuştu onlarla.

Yemekte,

«Bir görseydiniz,» dedi. «İkisi de gürbüz, kapı gibi adamlardı. Biri, 'Çağrılmadan geldik,' dedi. Öteki tamamladı: 'Kovulmadan gideriz!」»

Sonra da çocuk gibi, sarsıla sarsıla güldü.

Yemekten sonra balkonda:

«Nerdeyse halkın dilini tümünden anlamaz olacağız,» dedi. «Biz kalkmış, 'gelişme kuramı,' 'bireyin tarihteki rolü,' 'bilimin evrimi,' 'dizanteri' deyip duruyoruz, köylüyse, 'saman balyasında toplu iğne aranmaz,' diyor. Ve bütün bu kuramlar, tarih ve evrim anlamsız, saçma bir görünüm alıyor, çünkü mujik bunlardan anlamıyor, bunları istemiyor. Oysa mujik bizden güçlü, daha dayanıklı. Bizse, belki de (kim bilir,) Atsuri kabilesinin yazgısını paylaşıyoruzdur... Bir bilgine şöyle demişler: 'Atsuri kabilesi yok oldu, ama onların dilini bilen bir papağan yaşıyor hâlâ.」»

24

«Kadın yapısal açıdan erkekten daha içtenliklidir, ama düşünceleri sahtedir. Yalan söylediğinde kendisine inanmaz, oysa Rousseau söylediği yalanlara inanmıştı.»

25

«Dostoyevski, deli roman kahramanlarından birini, inanmadığı şeyleri yapan, inanmadığı bir amaca hizmet ettiği için yaşamı boyunca kendisini ve başkalarını cezalandıran bir kişi olarak betimlemiş. Burda anlattığı kendisiydi, ya da daha doğrusu aynı sözleri kendisi için de kolayca söyleyebilirdi.»

26

«Din adamlarının kullandığı sözler son derece saçma —örneğin şu sözlerin ne anlamı olabilir: 'Dünya ve dünyadaki her şey tanrınınıdır.' İncil'le, kutsal kitaplarla hiçbir ilgisi yok bu sözlerin. Popüler-bilimsel materyalizmin izlerini taşıyor...

— Bu sözlerin anlamı üzerine görüşlerini söylemiştin bir yerde, dedi Suler.

— Söyledimse ne olmuş... Anlamı vardır belki, ama işin aslını kavrayamadım ki?»

Bu sözleri, kurnaz bir gülüş izledi.

27

Kurnaz, utandırıcı sorular sormaya bayılıyor:

«Kendini beğeniyor musun?»

«Karını seviyor musun?»

«Oğlum Lev'i yetenekli buluyor musun?»

«Sofia Andreyevna'dan³ hoşlanıyor musun?»

Ona yalan söylemek olanaksız.

Bir keresinde:

«Beni seviyor musun Aleksî Maksimoviç?» diye sordu.

Bir Rus *bogatir*'inin⁴ şımarıklığını sergileyen bir soruydu bu. Novgorodlu gözüpek Vasili Buslayev böyle şakalar yaparmış. Kavga çıkarmak istiyormuş gibi ordan burdan dürtüyor sanki. İlginç bir özellik bu, ama pek umurumda değil doğrusu, ben hoşlanmıyorum. O kurnaz bir şeytan, bense daha dünkü çocuk; bana sataşmasa...

28

Mujik, aklından çıkmayan kötü bir koku belki de ona göre. Unutamadığı ve hep sözünü etme gereksinimi duyduğu bir koku.

Dün akşam, General Cornet'in dul karısıyla yaptığım kavgayı anlattım ona. Gözlerinden yaş gelesiyse, karnı ağrısına güldü. Kahkahalarla sesli sesli güldü.

«Bahçe beliyse! Üstüne yürüdün ha! Kadının üstüne! Bel büyük müydü bari?»

Bir an durdu, gülmesi kesildi, ciddi bir tavırla:

«Sen gene iyi davranmışsın, dedi. Senin yerinde başkası olsaydı, kafasını ezerdi kadının. Kadının seni istediğini anladın mı?

— Bilmem. Sanmıyorum.

— Ama kadın seni istiyordu? Düpedüz istiyordu.

— Pek umurumda değildi benim.

— Senin umurunda olsun, olmasın, kadın seni istedi mi, istedi. Sen bu işlerden anlamıyorsun pek. Senin yerinde başkası olsaydı servete konardı. Ev sahibi olur, kadınla birlikte ömür boyu mutlu bir yaşam sürerdi.»

Biraz durdu:

«Darılma ama çok garip bir adamsın! Çok garip. En garip olan yanın da, kinli biri olman gerekirken, son derece iyi huylu bir adam olduğun. Evet, hırslı sinirli bir

4 Dev yapılı ve güçlü bir Rus destan kahramanı. —*I. Çev.*

adam olabilirdin sen pekâlâ. Güçlüsün. İyi bir şey bu el-bel...»

Bir kez daha durakladı, sonra şu sözleri ekledi:

«Senin aklını anlayamıyorum. Çok karışık bir kafa seninki, ama yüreğin çok akıllı... Evet, akıllı bir yüreğin var.»

NOT: Kazan'da otururken, General Cornet'in dul karısının bahçıvanıydım. Kadın Fransızdı. Şişman, genç, tombul bir liseli kız gibi dolgun bacaklıydı. Gözleri, çok, çok güzeldi. Hiç yerinde durmazdı bu gözler, hep iri iri açık, hep bir arayış içindeydi. Evlenmeden önce bir tezgah, aşçı, ya da belki sokak kadınıydı mutlaka. Sabahın köründe içmeye başlar, sırtında içi görünen portakal renkli bir sabahlık, ayağında kırmızı deriden Tatar terlikleri, tepesinde tek bir tokayla salkım saçak toplanmış saçlarıyla bahçede dolaşırdı. Genç bir cadıydı sanki. Fransız ezgileri söyleyerek gezinir, beni izler, ikide bir mutfak penceresine yanaşır, «Bana bir şey ver, Pauline!» diye seslenirdi.

«Bir şey» dediği, hep aynı şeydi: Bir bardak soğuk şarap.

Evin alt katında üç öksüz kız otururdu: D. G. Prensesler. Levazım generali olan babaları hiç evde durmazdı. Anaları ölmüştü. Cornet'in dul karısı bu üç genç bayandan hiç hoşlanmaz, onları canından bezdirmek için elinden geleni yapardı. Rusçası kötüydü, ama anadan doğma arabacı kadar ustalıkla sövmesini bilirdi. Zavallı kızlara yaptıkları çok sinirlendiriyordu beni. Öyle sessiz, öyle savunmasız ve ürkekti ki bu kızlar... Bir keresinde, öğleye doğru, kızlardan ikisi bahçede dolaşırken, General'in karısı birden ortaya çıktı. Her zamanki gibi sarhoştur. Bağırıp çağırmaya, onları bahçeden kovmaya kalktı. Kızlar hiç ses etmeden gitmeye davrandılar, ama Madam Cornet kapıda durdu, yolu kapadı, atını kamçılaman bir arabacı gibi ağza alınmadık sövgüler yağdırmaya başladı.

Sövmemesini, kızların yoluna durmamasını söyledim. Bu kez bana döndü:

«Senin de ne mal olduğunu biliyorum! Geceleri kızların penceresinden içeri giriyorsun...»

Bu söz üzerine iyice tepem attı, kadını omuzlarından yakalayıp kapının önünden çektim. Kadın elimden kurtuldu, bana döndü, bağırdı, çağırdı, sonra birden sabahlığını sıyırdı, gömleğinin eteğini kaldırarak:

«Ben o sıska sıçanlardan daha güzelim!» diye haykırdı.

Bu kez iyice sinirlendim, elimdeki bel küreğiyle kaba-larına vurmaya başladım, ama hemen kaçtı, acısından çok şaşkınlığından, «Aaa! Ooo!» diye bağıırıyordu koşarken.

Bundan sonra, hizmetçisi Pauline'den pasaportumu aldım. O da sarhoşun tekiydi ama çok becerikli bir kadındı. Bohçamı koltuğuma sıkıştırdım, çıktım. Bu arada Generalin karısı elinde kırmızı bir mendil sallayarak pence-re-den sesleniyordu:

«Polis çağırmayacağım, korkma — heey, bana bak! Gel Gitme...»

29

«Doktorların yüz binlerce insanı öldürdüğünü, hâlâ da öldürmekte olduğunu söyleyen Poznişev'in görüşüne katılıyor musun? diye sordum Tolstoy'a.

— Çok mu merak ettin?

— Evet.

— Öyleyse söylemeyeceğim.»

Ellerini kenetleyip, başparmaklarını birbiri içinden geçire geçire güldü sonra.

Öykülerinden birinde, bir köy baytarıyla, doktoru karşılaştırır Tolstoy:

«‘Şap,’ ‘hemoroid,’ ‘kanama’ gibi sözcükler, ‘sinir,’ ‘romatizma’ ‘bünyesel’, vb. sözcüklerin bir başka söylenişi değil mi?»

Bütün bunlar, Jenner, Behring, Pasteur'den sonra söyleniyor! Çocukluk değil mi bu!

30

İskambil oynamaktan hoşlanması ne garip. Kırk yıllık kumarcı gibi oynuyor ve çok heyecanlanıyor. Parmakları arasında kâğıt parçaları değil de, canlı bir kuş varmış gibi tutuyor iskambilleri.

31

«Dickens çok akıllıca bir söz söylemiş: 'İnsan, yaşamını sürdürmek için savaşım yürüttüğü sürece yaşar.' Genelde duygulu, çenesi düşük bir yazardı, pek akıllı sayılmazdı. Ama romanlarının kurgusu, yapısı konusunda herkesten, örneğin Balzac'tan kuşkusuz çok daha iyiydi. Biri şöyle demiş: 'Pek çok kişide yazma tutkusunu vardır, ama yazdıklarından utanan azdır.' Balzac utanmazdı örneğin, Dickens da öyle; ikisinin de pek çok kötü yapıtı var oysa. Bununla birlikte Balzac bir dâhidir, yani, demek istiyorum ki, dâhi denebilecek tek yazar odur...»

Biri ona Tikhomirov'un *Neden Devrimci Olmaktan Vazgeçtim* adlı kitabını getirdi. Lev Nikolayeviç kitabı eline aldı, havada salladı:

«Siyasal cinayetlerle ilgili çok iyi açıklamalar var burada. Bu savaş yöntemiyle bir sonuca varılamayacağı açıkça gösteriliyor. Aklını başına toplayan bir cani, böyle bir fikrin bireyi anarşik otokrasiye götüreceğini, topluma ve insanlığa karşı nefret duyguları uyandırmaktan başka bir işe yaramayacağını söylüyor. Burası doğru da, 'anarşik otokrasi' sözleri bir kalem sürçmesi sonucu yazılmış ben-
ce. 'Monarşik otokrasi' demesi gerekirdi. Fikir doğru, yerinde; teröristler —yani dürüst olanlar demek istiyorum— bu fikirle değişmeye uğrayabilir, tökezleyebilirler. Elbet, doğası gereği adam öldürmekten hoşlanan adi caniler buna mısın demez. Onların ayağına takılacak taş yok bu-

rada. Böyleleri, yalnızca bir canidir ve teröristlerin arasına bir rastlantı sonucu karışmıştır...»

32

Kimi vakit Volga yöresinden gelme inançlı bir din adamı gibi kendini beğenmiş, hoşgörüsüz biri olup çıkıyor. Bütün dünyada yankılanan bir çan gibi yetkin bir adamda bu tür tavırlar garip kaçıyor, insanı şaşırtıyor doğrusu. Dün bana şöyle dedi:

«Ben, senden daha iyi bir mujiğim; mujiklerin duygularını senden daha iyi anlayabilir, duyduklarını içimde duyabilirim.»

Tanrım! Bununla böbürlenmemeli, gerçekten yapmamalı bunu!

33

Ayaktakımı Arasında adlı oyunumdan birkaç sahne okudum ona. Dikkatle dinledi, sonra şunu sordu:

«Seni bunu yazmaya iten nedir?»

Elimden geldiğince açıkladım.

«Her şeyin üstüne üstüne gidiyorsun. Bir horoz gibi. Bir de, bütün çatlakları, delikleri kendi boyanla örtmeye çalışıyorsun hep. Hans Andersen, öykülerinden birinde şöyle der: 'Cila silinir, ama deri olduğu gibi kalır.' Mujik de, 'Her şey geçer, yalnız hakikat olduğu gibi kalır,' der. Boyamasan daha iyi edersin, çünkü sonradan —yani cila silinince— kötü olur. Kullandığın dil de çok karmaşık, türlü sözcük oyunları yapıyorsun, olmaz. Daha sade yazmalısın, insanlar her zaman için sade konuşur. Söyledikleri tutarsız gibi görünür ilkin, ama dertlerini iyi anlatırlar. Bir mujik, hiçbir zaman, okumuş bir genç kız gibi 'Dört üçten daha büyük olduğuna göre, nasıl oluyor da üçte bir dörtte birden daha büyük oluyor?' diye sormaz. Sözcük oyunu yapmaya gerek yok.»

Hoşnutsuz bir hali vardı, anlaşılan, ona okuduğum

şeyleri hiç, ama hiç beğenmemişti. Biraz durduktan sonra, gözleri benden ileri bir noktaya takılı, güvenli bir sesle, şunları söyledi:

«İhtiyarın da çok sevimsiz. İyi yürekli biriymiş izlenimi vermiyor. Oyuncun fena değil. *Aydınlanmanın Meyvaları*'nı okudun muydu? Senin oyuncuya benzer bir aşçı var benim o öyküde. Oyun yazmak güçtür. Orospu tipin de iyi, onun gibileri var gerçek yaşamda kuşkusuz. O tür insanlarla karşılaştın mı?

— Evet, tanırım öyle kadınları.

— Belli. Hakikatler her zaman için kendilerini belli ederler. Ama 'yazar ağzından' konuşuyorsun çoğunlukla. Oyununda bir yazar bakış açısı egemen. Kahramanların gerçek birer karakter değil, yeterinden fazla birbirlerine benziyorlar. Belki de kadınları iyi tanımıyorsun, kim bilir... Kadın tiplerin başarısız — hiçbirisi oturmamış. İz bırakmıyorlar, unutulup gidilecek tipler...»

O sırada Andrey Lvoviç'in karısı odaya girdi, bizi çay içmeye çağırdı. Hemen kalktı, çıktı Lev Nikolayeviç. Konuşmanın kesilmesine sevinmiş gibiydi.

34

«Gördüğün en korkunç düşü anlatsana,» dedi bir gün.

Çok düş görmem, görsem de hemen unuturum genellikle. Ama belleğimde iki düş var ki, yaşadıkça unutacağımı sanmıyorum.

Bir gece düşümde gökyüzünün çok kötü, hastalıklı bir görünüm aldığını gördüm. İrin rengiydi gökyüzü. Yeşilimsi sarıydı. Dümdüz ve yusuvarlak yıldızlar ışık saçmıyordu, pırıltısızdı. Açlıktan ölmekte olan bir adamın tenindeki yaraları andırıyorlardı. Bu ölü göğün üzerinde ve garip yıldızların arasından kırmızımsı bir şimşek tırmanıyordu. Şimşek, aynı bir yılan gibiydi; yolundaki yıldızlara dokunduğunda, yıldız şişerek bir küre haline geliyor, sonra hiç ses çıkarmadan patlıyor, yerini soluk bir dumanı andıran kara bir lekeye bırakıyor, sonra he-

men ölü yüzlü, sulu gözlü gökyüzünde yitiyordu. Bütün yıldızlar birer birer patladı. Bu kez gökyüzü büsbütün karanlık ve daha korkunç bir görünüm aldı. Sonra nasıl olduysa, gök, parçalar halinde bir araya geldi, toplandı, kaynamaya başladı. Az sonra da, sulu bir pelte örneği parça parça kafama döküldü. Dökülmeler arasındaki durgunlukta, göğün pırıl pırıl kara yüzü görünüyordu. Göğün yüzü kara ve parlakmış gibi görünüyordu.

Lev Nikolayeviç, «O gün gökbilim üzerine bilimsel bir kitap okumuş olmalısın,» dedi. «Okudukların düşüne girmiş. Peki ya öteki unutamadığın düş?»

Öteki unutamadığım düş: Karla kaplı bir ova görüyorum. Kâğıt gibi dümdüz. Ne bir çıkıntı, tepecik, ne bir ağaç, ne de küçücük bir çalı kümesi... Hiçbir şey yok. Yalnız, orada burada, belli belirsiz seçilebilen, karları deleterek dışarı çıkmış çıplak birkaç sopa var gibi. Yaşam izi taşımayan bu kar çölünü bir baştan bir başa ve bir ufuk çizgisinden ötekine bölen görünür görünmez sarı bir yol ve yolun üzerinde kendi başına ağır ağır ilerleyen içi boş bir çift boz çizme seçiliyor.

Gür, dağınık kaşlarını kaldırdı ve düşünceli bir tavırla bana baktı. Durdu durdu, «Korkunç bir şey bu,» dedi. «Bu düşü gerçekten gördün mü, yoksa uyduruyor musun? Bir öykü havası var sözlerinde. Kitap kokuyor.»

Derken birden öfkelenmiş gibi dikeldi, parmağını dizine vura vura kesin bir suçlama yaparcasına şunları söyledi bana:

«İçkin yok. Yaşamımın hiçbir döneminde içkiye kul olmuşa benzemiyorsun. Gene de bu düşlerde bir esriklik seziliyor. Hoffmann adında bir Alman yazar vardır, sokaklarda koşuşan oyun masalarından söz eder kitaplarında, daha bir yığın garipliklerden söz eder — ama adam, mesleğinde uzman arabacıların deyişiyle 'kolik'miş, hiç ayık gezmezmiş. Kendi başına yürüyen çizmeler — korkunç! Uydurmuş olsan bile... güzel, korkunç güzel!»

Birden gülümsedi bu sözlerden sonra. Sakallarına dek yayıldı gülmesi; elmacık kemikleri ışıl ışıl yandı.

«Düşünsene,» dedi. «Tverskaya Caddesi'ndesin, ve birden koşa koşa ilerleyen bir oyun masasıyla karşılaşıyor-sun! Tahta ayaklarını insan ayağı gibi büküp doğrultarak koşuyor masa. Tahtaları koşmanın hızına uygun olarak inip kalkıyor... Sigara dumanı üfler gibi de tebeşir tozu salıyor ikide bir. Yeşil çuhasına atılı iskambilleri bile gözünde canlandırabilir insan. Masa kaçıyor aslında. Birkaç vergi memuru üç gün üç gece durmaksızın kumar oynamış üzerinde, o da dayanamamış, kaçıyor...»

Gülüyordu, ama gösterdiği güvensizlikten alındığını farketmiş olmalı ki, «Düşlerin kitap kokuyor dedim diye gücendin, değil mi,» dedi. «Alınma. İnsan bazen farkında olmadan garip şeyler uyduruyor. İnanılması güç garip olaylar düşünüyor, sonra da onları düşünde gördüğünü sanıyor. Yaşlı bir toprak ağası bir gün, düşünde ormanda yürürken görmüş kendini. Yürümüş, yürümüş, bozkıra varmış, orada ne görsün, durup duran iki yığınak birden kadın göğsüne dönüşmüş, iki göğüs arasında kara bir surat belirmiş. Suratın gözleri aydanmış. İki göz yerine iki dolunay... Adam bir bakmış, bir kadının iki bacağı arasında dikiliyor, önünde kendisini gizli bir güçle çeken derin, kara bir uçurum. Bu düşten sonra adamın saçları ağardı, elleri titremeye başladı. Yurt dışına, Doktor Kneipp'a gitti, kaplıca tedavisi gördü... Ne var ki düş, adamın niteliğine uygundu, çünkü kendisi tam bir zamparaydı.»

Elini omuzuma vurdu.

«Oysa sen içkici değilsin, çapkın değilsin — nasıl oluyor da böyle düşler görüyorsun, ha?

— Bilmem, dedim.

— Kendimize değgin hiçbir şey bilmiyoruz nedense...»

Lev Nikolayeviç göğüs geçirdi, gözlerini kıstı ve sesini alçaltarak, «Hiçbir şey,» diye tekrarladı.

«Kendi başına yürüyen çizmeler... Ne korkunç, değil mi? İçleri de boş? Tıkır tıkır yürüyorlar — altlarındaki karı da gıcırdatıyorlardır mutlaka... Evet evet, çok güzel,

korkunç güzel. Bununla birlikte, çok, çok kitabisin. Darılma ama bu çok olumsuz bir özellik, biliyorsun, çalışmalarında bir engel olarak karşına çıkabilir.»

Ondan daha kitabi olduğumu sanmıyorum. Üstelik, bu sözleriyle aşırı usçu izlenimi bırakıyor bende... Ne derse desin.

35

Kimi vakit, Lev Nikolayeviç, insanların çok değişik şeyler duyduğu ve düşündüğü, birbirlerine karşı çok daha başka türlü davrandığı, değişik bir dil konuştuğu, hatta bizden değişik biçimde hareket ettiği uzak bir ülkeden az önce gelmiş gibi geliyor bana. Başka toprakların tozuna bulanmışçasına benzi kül gibi, bitkin bir halde bir köşeye oturuyor, ve bir yabancıнын ya da sağır dilsiz birinin gözleriyle herkesi süzüyor.

Dün, yemekten önce oturma odasına geldiğinde aynı böyleydi. Çok, çok uzaklardaydı sanki. Derin bir sessizlik içinde kanepeye oturdu, sonra birden avuçlarını dizlerine sürtmeye, dertli dertli sallanmaya başladı. Yüzünü ekşitti, «Dünyanın sonu gelmedi, hayır. Hayır, olamaz,» dedi.

Demir gibi soğuk, kaya gibi sert suratlı bir budala, «Ne demek istediniz?» diye sordu.

Nikolayeviç adama uzun uzun baktı, sonra eğildi, Dr. Nikitin, Yelpatyevski ve benim oturduğum verandaya doğru uzattı başını.

«Siz neler konuşuyorsunuz? diye sordu.

— Pleve'den söz ediyoruz.

— Pleve... Pleve...» diye tekrarlardı düşünceli bir tavırla. Bu adı daha önce hiç duymamış gibi bir hali vardı. Sonra kuşlar gibi silkindi, ve gülerek şunları söyledi:

«Sabahtan beri saçma bir şey takılı kafamda. Bir türlü çıkarıp atamıyorum. Adamın biri bir mezar taşında şu sözlerin yazılı olduğunu söyledi:

*Bu taşın altında yatan
 İvan Yegoryev'dir.
 Kendisi sepiciydi
 Suya bastı postları bütün gün,
 Şapa bastı
 Durmadı dinlenmedi
 Yüreği de pek iyiydi.
 Gel gör ki, öldü gitti.
 Dükkânını işini karısına devretti.
 Yaşlı değildi İvan
 Daha çalışabilirdi.
 Postunu derisini
 Daha ıslatabilirdi.
 Gel gör ki Tanrı çağırdı onu.
 Hem de Cuma gecesi
 Kutsal Cumartesi öncesi,
 Cennete kattı İvan'ı.*

Sustu, derin bir sessizlik oldu. Sonra başını sallayarak gülümsedi:

«İnsanın budalalığında çok dokunaklı, çok tatlı, garip bir incelik var, biliyor musunuz... Yeter ki budalalık, kötülük doğurmasın. Çok tatlı, çok.»

Yemeğe çağrıldık.

36

«Ayyaşlardan hoşlanmam, ama bir iki kadeh içtikten sonra çok ilginç olanlar da var. Zihinleri açılıyor içince hani, daha güzel düşünebiliyor, daha hazırcevap, daha uyanık oluyorlar... Ayıkken son derece donuk, renksiz kişiler bunlar. Böyle durumlarda, şarabı kutsamaya hazırım doğrusu.»

Suler anlattı; bir gün Lev Nikolayeviç'le Tverskaya Caddesi'nde yürüyorlarmış. Tolstoy uzaktan iki zırhlı süvari erinin geldiğini görünce durmuş, onlara bakmış. Askerlerin göğüslükleri güneş ışınlarını yansıtıyor, mahmuz-

ları çın çın ötüyormuş. İki değil de bir asker gibi uygun adım yürüyorlarmış. Yüzleri de gençliğin ve güçlülüğün verdiği güvenle ısl ıslmış.

Tolstoy bu gençlerle alay etmeye koyulmuş.

«Ne büyük, ne görkemli bir budalalık gösterisi! Kamçı altında eğitilmiş birer hayvan bunlar, başka bir şey değil...»

Ancak, süvari erleri yanlarından geçerken başıyla onları izlemiş, hayran hayran bakmış üstelik.

«Ama ne güzel bir görünüşleri var, değil mi!» demiş. «Eski Romalılar gibi, ha, Liyovuşka? Güçlülük, güzellik, hepsi bir arada... Tanrım, insan ne kadar güzel olabiliyor! Yakışıklı olmak ne güzel!»

37

Çok sıcak bir günde yolda rastlaştık. Küçük bir Tatar atına binmiş, Livadya'ya doğru gidiyordu. İnce, beyaz çuhadan yapılma mantar biçimli şapkası, dağınık üstü başı, soluk benziyle biçimden yoksun bir cüceyi andırıyordu.

Dizginleri çekti, benimle konuştu. Daha sonra o atlı ben yaya, yanyana yürüdük. Ondan bundan konuşurken, V. G. Korolenko'dan bir mektup aldığımı söyledim. Tolstoy öfkeyle sakalını salladı.

«Tanrıya inanır mı o? diye sordu.

— Bilmem.

— En önemli noktayı bilmiyorsun. İnanıyor, ama dinsizlerin yanında söylemeye utanıyor.»

Öfkesinden gözlerini kısa kısa, homur homur konuşuyordu. Gezmesine engel olduğumu düşündüm, ama ayrılmaya kalktığımda, bırakmadı.

«Hayrola? Atı yavaş sürüyorum ya?»

Sonra gene homurdandı:

«Senin o Andreyev dinsizlerden korkar, Tanrıya inanır pekâlâ, ama gel gör ki Tanrıdan da korkar.»

Büyük Dük A. M. Romanov'un topraklarının kıyısın-

da, yolun ağzında Romanov'lardan üçü durmuş konuşuyordu. Ai-Todor arazisi sahibi, Georgi, ve biri daha — sanırım Dyulberlerden Pyotr Nikolayeviç de vardı. Hepsi de ak pak, sıırım gibi adamlardı. Tek atlı bir araba ve bir de koşumlu at yolu kapamıştı. Lev Nikolayeviç geçemedi. Eğildi, Romanovların dikildiği yöne baktı, ama onlar sırtlarını çevirdi bize. Koşumlu at kendiliğinden kenara çekildi, Tolstoy'un atına yol verdi.

Bir iki dakika kadar konuşmadan ilerledik.

«Dağdan inmeler beni tanıdı!» dedi sonra. Biraz durdu, «At, Tolstoy'a yol verilmesi gerektiğini biliyordu ama,» diye ekledi.

38

«Her şeyden önce ve en çok kendin için kendine iyi bak; ancak o vakit başkalarına yararlı olabilirsin.»

39

«'Biliyorum,' dediğimizde ne anlatmak istiyoruz? Ben, Tolstoy adında bir yazar olduğumu, bir karım, çocuklarım, ağarmış saçlarım, çirkin bir yüzüm, bir sakalım olduğumu biliyorum — bunlar da pasaportumda yazılı şeyler. Ama pasaportlara ruhları yazmıyorlar. Ruhum üzerine bildiğim tek şey, onun Tanrıya yakın olmak istediğidir. Peki ama Tanrı ne? Ruhumun bir parçası olduğu bir bütündür Tanrı. Başka bir şey değil. Düşünmeyi öğrenmiş olan kişiler bunu inanılması güç bir olgu olarak görürler, ama Tanrının varlığında yaşamak yalnız inançla sağlanır. Tertullian'ın söylediği gibi, 'Düşünce kötülük doğurur'!»

40

Bu eşi görülmedik insan, verdiği öğütlerin tekdüzeliğine karşın sınırsız ölçüde dönecek.

Bugün parkta Gaspra mollasıyla konuşurken artık yaşamının son günlerini düşünme saati gelip çatmış geri kafalı bir köylü yerine koydu kendini. Yapı olarak zaten ufak tefek olan Tolstoy, boyunu daha da kısa göstermeye çabalıyor gibiydi. Ve o güçlü kuvvetli Tatarın yanında ayakta dururken, yaşamın anlamı üzerine daha yeni yeni düşünmeye başlamış ve önüne çıkan sorunlar içinde boğulmuş küçük bir ihtiyarı andırıyordu. Gür, dağınık kaşlarını şaşkınlıkla kaldırıyor, keskin gözlerini sakıngan bir ürkeklikle kırıyor, gözlerdeki o insanın içine işleyen güneşi pırıltıyı söndürüyordu. Aramalı bakışları molların ablak yüzünden ayrılmıyordu. Gözbebekleri, herkesin çok şaşırtıcı ve belki de rahatsız edici bulduğu o keskinliğini yitirmişti o anda. Mollaya, yaşamın anlamı, ruh ve Tanrı üzerine «çocukça» sorular soruyor, Kuran'dan ayetler okuyarak bunları Yeni Ahitle karşılaştırıyor, peygamberlerin eşsiz ustalığından, becerilerinden söz ediyordu. Aslında rol yapıyordu Tolstoy ve bunu, en büyük aktörlere taş çıkartacak ustalıkta bir oyunla sergiliyordu.

Birkaç gün önce, Taneyev ve Suler'le müzik üzerinde konuşurken, müziğin güzelliği konusunda çocuksu duygulara kapıldı, kendinden geçti, bu durumdan hoşnut olduğunu — ya da daha doğrusu kendinden geçebilme yetisine sahip olduğuna sevindiğini de gizlemedi. Müzik konusunda hiç kimsenin Schopenhauer kadar iyi ve önemli şeyler yapmadığını söyledi, sırası gelmişken, Fet üzerine gülünç bir öykü de anlattı ve müziği «ruhun sessiz bir duası» diye tanımladı.

«Neden sessiz? diye sordu Suler.

— Çünkü sözsüz. Seslerde, düşüncedekinden daha çok ruh vardır. Düşünce, içinde bakır paralar bulunan bir kesedir, ses, hiçbir çamura bulanmamıştır, tümüyle katıksızdır ses.»

Dokunaklı çocuksu sözcükler kullanıyor ve anlaşılan bundan hoşlanıyordu. Sözcüklerini seçiyor, birden en uygununu, en sevecenini anımsamış gibi çocuksu heyecanlara

kapılıyordu. Sonra, sakalıyla gülümseyerek, yumuşak, neredeyse okşayıcı bir sesle şunları söyledi:

«Bütün müzikçiler ahmaktır; bir müzikçi ne kadar yetenekliyse o kadar dar kafalıdır. Ve, ne garip ki, hemen hemen hepsi de dindardır.»

41

Çehov'la telefonda konuşuyor:

«Çok iyi bir günümdeyim, çok güzel bir gün bu benim için. Öyle mutluyum ki, senin de mutlu olmanı istiyorum. Özellikle senin! Sen, öyle iyisin, öyle çok iyisin ki!»

42

Onu ilgilendirmeyen şeyler söyleyenleri dinlemez, söylediklerine inanmaz. Ona bakarsanız Tolstoy sormaz, sorguya çeker insanı. Çok az bulunur eşyaları toplayan bir koleksiyoncu gibi, koleksiyonunun uyumunu bozmayacak şeyleri kabul eder yalnız.

43

Gelen mektupları gözden geçiriyordu bir gün:

«Yazıp duruyorlar, büyük patırtı koparıyorlar. Ben öldükten sonra, bir yıl sonra 'ne Tolstoy'u?' diyecekler, '...hani şu sonradan ayakkabı fabrikası kuran Kont değil miydi o? Sonra da ne oldu bilmem'...»

44

Gizlemekte olduğu bir şeyi ansızın ortaya çıkarmış bir insanın doygun, utangaç bakışlarını yakaladığım çok olmuştur. Bir şeyi gizlemiş, nereye koyduğunu unutmuştur. Günlerce gizli bir merak içinde yaşamış, ve hep şöyle sormuştur kendi kendine: Bana çok gerekli olan bu

şeyi nereye koydum acaba? Ve insanların bu gizli merakı, bu eksikliği farkedip de hoşla gidici olmayan bir şey, kendisine ters gelen bir şey yapacakları korkusuyla yaşamıştır. Derken birden koyduğu yeri hatırlar, aradığını bulur. Neşesi yerine geldi ya, artık o unutkanlığını gizleme zahmetine katlanmamaktadır. Çevresindekilere utangaç bakışlarla bakarken, şöyle söylüyor gibidir:

«Artık beni yerezersiniz!»

Ama ne bulduğu şeyin ne olduğunu, ne de nerede bulunduğunu kimselere söylemez.

İnsan onu düşünmeden edemez, ama çok sık görmek de istemez. Ben, kendi adıma — bırakın aynı odada — aynı evde bile yaşayamazdım onunla. Onunla birlikte olmak, güneşin kavurduğu bir ovada olmak gibidir. Her şey yanmış kavrulmuştur bu ovada, güneş bile kendi kendini yakmakta, bitmek tükenmek bilmez bir gecenin gelmekte olduğunu haber vermektedir sanki.

MEKTUP

Size yazdığım bir mektubu postaladıktan hemen sonra, «Tolstoy'un göçtüğünü» haber veren telgraf aldım. Ve görüyorsunuz gene yazıyorum: sizinle olan zihinsel bağlantımın daha kesilmediği düşüncesindeyim çünkü.

Bu haberle ilgili olarak söyleyebileceklerim pek uyumlu olmayacak kuşkusuz; belki de kaba, hoşgörülmez sözler yazacağım bu mektupta —beni bağışlamalısınız— çünkü biri gırtlığımıza yapışmış, boğazlıyor gibi kendimden geçmiş bir durumdayım şu anda.

Bana pek çok şey söyledi, uzun uzun konuştu benimle. Kırım'da Gaspra'da otururken sık sık onu görmeye giderdim. O da bana oturmaya gelir, bundan hoşlanırdı da. Kitaplarını derin bir dikkatle, sevgiyle okudum. Bu yüzden, onun üzerine düşündüklerimi söyleme hakkını buluyorum kendimde. Söyleyeceklerim, büyük bir yüreklilik örneği olabilir, herkesin düşündüklerine ters düşebilir, ama gene de biliyorum ki bir dâhi olarak nitelenmeye

ondan daha çok hak kazanmış bir insan yaşamadı; ondan daha karmaşık, ondan daha çelişkili ve her bakımdan harikulade —evet, her bakımdan güzel— bir insan yaşamadı daha. Hem özgül, hem geniş anlamıyla harikuladeydi Tolstoy—sözcükler bunu anlatmaya yetmez. Öyle bir yanı var ki onun, avazım çıktığıınca şöyle bağırma isteği uyandırıyor bende: Eyy insanlar! Bakın ne eşsiz bir insan yaşıyor gezegenimizde! Çünkü o, deyiş yerindeyse, tepeden tırnağa, her şeyden önce ve her şeyden öte, bir insanogluydu—sözcüğün tam anlamıyla bir insan.

Ne var ki ben, onun Kont Lev Nikolayeviç Tolstoy'un yaşantısını «Aziz Peder Lev yaşantısı»na çevirmek için gösterdiği inatçı, buyurgan çabalarına hiçbir vakit alışmamışımdır. Bu adam kendisini uzun süre «acı çekme» noktasına getirmeye uğraşmıştır, biliyor musunuz. Yevgeni Solovyov ve Suler'e bu işi bir türlü başaramadığından yakınmıştır. Kişinin, irade gücünü tartma isteğinden gelen doğal bir acı çekme çabası değildi bu, dikkatinizi çekerim, öğretilerinin ağırlığını artırmak, öğütlerini dayanılmaz kılmak, acı çekme yoluyla başkalarının gözünde kutsallık kazanmak, ve onları kutsal bir kişi olduğunu kabule zorlamak isteğinden doğan inatlı bir itilimdi. Karşısındakini, onun istediği gibi görmek zorunda bırakma amacını güdüyordu, anlatabiliyor muyum? Çünkü öğütlerinin yeterince inandırıcı olmadığını çok iyi biliyordu kendisi. Anıları yayımlandığında, kendi öğütlerine, kendi kişiliğine kendisinin bile inanmadığını, kuşkuyla baktığı birçok noktalar bulunduğunu göreceksiniz. Tolstoy, «inançları uğruna ölen ve inançlarını acı çekme yoluyla anlatan kişilerin, kaçınılmaz olarak gaddar ve baskıcı, ezici» olduğunu çok iyi bilir—her şeyi bilir o. Ama gene de şöyle der: «Kendi fikirlerim için acı çekersem, çok değişik bir izlenim yaratır bu düşünceler.» Onun bu inancı, bu görüşü, her zaman için beni ondan uzaklaştırmıştır. Çünkü bu tavrında beni zorlamak, bilincime egemen olmak, bilincimi, inancı uğruna ölen kurbanın kanından

oluşan bir perde ardında görünmez kılmak, dogmaların ilmiğiyle gırtlığımı sıkmak isteğini sezmek, elimde değil.

Öbür dünyadaki ölümsüzlükten her zaman övgüyle söz etmiş, ona ilâhiler düzmüştür, ama bu dünyadaki ölümsüzlük, ona göre daha önemlidir. Asıl istediği bu dünyada ölümsüz kalabilmektir. Tam anlamıyla ulusal bir yazar olan Tolstoy, o ulu ruhunda, ulusun en kötü niteliklerini barındırmaktadır. Tarihimizin yarattığı işkencelerin bize verdiği tüm sakatlıklar onun ruhunda toplanmıştır. * [Onun etkin olmama, kötülüğe karşı direnmeme konusunda öne sürdüğü görüşler —eylemsizlik öğütleri— bütün o bulanık öğütler, Moğol kaderciliğiyle zehirlenmiş ve bir anlamda yapısı gereği Batıya düşman olan eski Rus kanının, Tolstoy'un tükenmek bilmez yaratıcı gücüyle, yaşamın kötülüklerine karşı inatla, etkin direnme isteğiyle sağlıklı bir biçimde mayalanıp kabarmasından kaynaklanıyor. «Tolstoy anarşizmi» denilen şey özünde gene tam anlamıyla ulusalcı bir öğeden, yüzyıllardır içimizde taşıdığımız «herkesin nalıncı keseri gibi kendine yontması» eğilimi demek olan Slav anti-devletçiliğinden kaynaklanır. Herkes gibi siz de biliyorsunuz ki bugün bile bu eğilime tutkuyla sarılıyoruz. Evet, bunu herkes biliyor ama bu olgu, kimseyi «kendine yontmaktan» alıkoymuyor. Kimsenin buna karşı koymak, direnmek istediği yok. Herkes bu eğilimin zararlı olduğunu görüyor ama gene de yaygınlaştırmaya devam ediyor. İşte Rusya'nın tarihi, dürüst yurttaşların şaşkınlığı içinde Vareglerin,** Tatarların, Bal-

* Köşeli ayrıçlar içindeki bölüm, çeviriyi yaptığımız İngilizce metinden çıkarılmış olduğundan bu uzunca parçayı yazarın *Trois Russes L. N. Tolstoy, A. Çehov, L. Andreyev* (Gallimard, 1935) adıyla Fransızca'ya çevrilmiş kitabından aldık. —Ş. Y.

** Varegler: IX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'ya giren ve Finlilerle Slavları egemenliği altına alan İskandinav boyu. Rurik adlı reisleri «grand-duc» ünvanını almış ve Rus İmparatorluğunu kurmuştur. —Ş. Y.

tes Almanlarının ve polislerin mekanik çabalarıyla sanki bir rastlantı sonucu kurulmuş bir devletin tarihi, sahtekârların bu acınası yolculuklarından oluşmuştur. Bu devlet çoğunun şaşkınlığı içinde kurulmuştur, çünkü her birimizin «kendine yontmaya» devam ettiği bir dönemde, varılacak en kötü noktaya vardığımız, daha öteye gitmenin olanaksız olduğu, sabit bir yaşam sürdüğümüz sırada olmuştur her şey. Artık Erza'nın, Tchoud'un,* Mara'nın, Vers'in ve Mourom'un yabancı halklarıyla komşu olarak, karların ve bataklıkların içinde yaşamak alnımıza yazılmıştı. Sonunda ışığın Doğu'dan değil de Batı'dan gelmesi gerektiğini sezen kişiler ortaya çıktı. İşte şimdi, eski tarihimizin çatısı, ulusumuzun Avrupa'ya giden yolunu, insanlardan vargüçlerini, bütün tinsel güçlerini harekete geçirmesini talep eden bir yaşama giden yolu — bilinçli ve bilinçsiz olarak — yüksek bir dağ gibi tıkamak istiyor. Gene açıktır ki, Tolstoy'un deneysel bilim karşıındaki tutumu son derece ulusalcı bir nitelik göstermektedir. Bu tutum, Rus köylerinin (kırsal kesiminin) eski kuşkuculuğunu, cehaletin kuşkuculuğunu hayran olunası bir güzellikte yansıtıyor. Tolstoy'da bulunan her şey ulusaldır, ve öğütleri bir tepkiden, aslında eski kuşaklarda bulunan ve yenmeye, kurtulmaya başladığımız niteliklerin geri tepmesinden başka bir şey değildir.

1905 yılında yazdığı «Aydınlar, Devlet ve Halk» başlıklı yazısını düşünün — ne rahatsız edici, ne kinli, ne kötü niyetli bir yazıydı o! Yoldan ayrılmış bir muhalifin «Ben size dememiş miydim!» diye oh çeken sesini duyar-sınız satırlar boyunca. O vakitler, bana kendisinin söylediği sözleri kullanarak bir cevap yazmıştım ona. «Rus halkı üzerinde ve onlar adına konuşma hakkını çoktan yitirmiş» olduğunu yazdım. Onunla dertleşmeye gelen kişileri anlama ve dinlemede nice isteksiz davrandığına tanık olmuşum çünkü. Mektubum katıydı, kabaydı; bu yüzden postalamadım.

* Tchoud: Finlilerin yaşadığı bölge. —Ş. Y.

Şimdi belki de, kendi fikirlerine elden gelen en büyük özgünlüğü verebilme umuduyla son çabalarını harcıyor. Vasili Buslayev gibi böylesi atılımlar yapmaktan hoşlanan bir adamdır Tolstoy, ama çabaları her zaman için kendi kutsallığını, ve başına nurdan bir hale arayışı içinde olduğunu onaylamaya yönelik bir nitelik göstermiştir. Eski Rus tarihi ve dâhinin kişisel acıları onun öğretilerini yalanlamamaktadır gerçi ama gene de, bu tutumda bir Engizisyon havası sezilmektedir. Kutsallık, günahlar üzerinde akıl yürütmek, günah yaratmak ve yaşama isteğini zincirlere vurmakla sağlanır ona göre. [Şu var ki insanoğlu yaşamak ister, ve Tolstoy, dünyasal yaşamın bir geçici heves olduğuna inandırmaya çalışır onları! Bir Rus'u böyle bir şeye inandırmak çok kolaydır: Rus, tembeldir; işsiz güçsüz, ayaklarını uzatıp oturmaktan çok sevdiği bir şey yoktur. Bir bütün olarak ele alacak olursak bir Bezuki ya da bir Nekludov olmadığı gibi, bir Platon Karateyev ve bir Akim de değildir Rus; bütün bu kişiler tarihin ve doğanın yarattığı insanlardır, bunları ele almaz Tolstoy. O, vereceği öğütleri daha da güçlendirmek için kişilerin orasını burasını düzeltmekle geçirmiştir ömrünü. Ancak, genel anlamda ele alacak olursak, Rusya'nın ayak takımı Tulin, soylu takımı Oblomov demektir. Tulin'i 1905 yılı ortaya çıkarmıştır. Oblomov'u ise Aleksi Tolstoy'da, İvan Bunin'de, hatta, günlük yaşamınızda, kendi çevrenizde görürsünüz. Kaba saba eğitimsiz kişiler, bizde her ne kadar son derece ulusal bir nitelik almış da olsa, bunları ve de ayak takımını bir yana bırakıp bu eğitimsiz, kaba insanların nice iğrenç bir korkaklık ve acımasızlık sergilediklerine bakalım. Serseri ayak takımına gelince, onların, evrensel bir niteliği var.]

Bende kine yakın duygular uyandıran, ruhuma ağır bir yük gibi inen pek çok şey var Lev Nikolayeviç'de. Aşırı ölçüde büyütülmüş, abartılmış benliği, korkunç, nerdeyse olağandışı bir görüngüdür. Dünyanın ağırlığını kaldıramadığı Bogatir Svyatogor'dan bir parça var onun içinde. Büyük bir adam evet! Söylediği onca şeyden başka, söyle-

mediği —anılarında bile yazmadığı— ve belki de hiçbir vakit tek bir kula söylemeyeceği pek çok şey olduğuna kuvvetle inanıyorum. Bu «şey» yalnızca arada bir, geçici olarak kendini belli ediyor konuşmalarında. Bana ve L. A. Sulerzitski'ye okumak üzere verdiği iki güncede bu şeyi açığa vuran ipuçlarına rastlanıyor. Bu, «söylenenlerin yadsınması» gibi bir şey bence —hiçbir şeyin yıkmayı başaramadığı ve belki de daha önce hiç kimsenin öylesine derinden duymadığı yalnızlık ve sonsuz bir umutsuzluğun ortamında gelişmiş en köklü ve en kötü nihilizm bana göre. Çoğu kez, başkalarına karşı acımasız bir umursamazlık içinde davrandığına, yüreğinde küçücük bir ilgi bile beslemediğine tanık oldum. Başkalarına göre öyle güçlü, öyle üstün ve öyle büyük görür ki kendisini, onlara küçük birer sinek gözüyle bakar; yaptıkları işlere saçma, acınası işler gözüyle bakar. Onlardan kaçmış, çok uzaklarda bulunan bir çöle sığınmıştır Tolstoy; ruhunun bütün güçlerini toplamış, kendini soyutladığı bu çölde, yalnızlık içinde, «dünyadaki en önemli şeyin» ölüm olduğunu düşünmektedir.

Yaşamı boyunca ölümden korkmuş, ondan nefret etmiştir. Arzina Irmağında buzlara sıkışıp kalmış gemilerdeki felâketzedeler gibi her bir gününü ölüme karşı isyan duygularıyla, ölüm korkularıyla doldurmuştur. O, Tolstoy, nasıl olur da ölür? Bütün dünyanın, evrenin gözleri onun üzerinde. Çin'den, Hindistan'dan, Amerika'dan, dünyanın dört bir yanından, yaşayan, titreşen bağlar uzanıyor ona. Ruh, bütün insanlar içindir, ve bütün zamanlarda yaşar. Neden doğa bir ayrıcalık tanıyıp bir kez olsun kurallarını bozarak ona bedensel ölümsüzlüğü bağışlamaz sanki! Yalnız ona, tek Tolstoy kuluna ölümsüzlük verse ne olur? Elbet Tolstoy, mucizelere inanmayacak kadar mantıklı ve zekidir, ama gene de, bir yanıyla başkaldırıdır o, yeni yeni yerler, yeni şeyler bulup ortaya çıkarır. Orduya yeni yazılmış genç bir er gibi, içinde ne olduğunu bilmediği daha önce görmediği barakalar önüne çıkacak diye ürkmekte, umutsuzluğa kapılmaktadır. Hiç unutmam

bir gün Gaspra'da; hastalıktan yeni kalkmış, Lev Şestov'un, *Nietzsche'nin ve Kont Tolstoy'un Öğretilerinin İyi ve Kötü Yanları* adlı kitabını okumuştı. A. P. Çehov'un «kitabı beğenmediği» görüşüne cevap olarak şunları söyledi:

«Bense çok hoşlandım. Yapmacık bir tavırla yazılmış, ama fena değil, ilginç. Biliyor musun, kinikler, açıkyüreklik gösterdiklerinde hoşuma gidiyor. Bir yerinde şöyle diyor yazar: 'Hakikat gerekli değildir.' Adam haklı, ona göre hakikat ne ki? Nasılsa ölecek bir gün.»

Sonra söylediklerinin anlaşılmadığını görmüş olmalı ki, kısa bir gülümsemeyle şunları ekledi:

«İnsan düşünmeyi öğrendi mi, bütün düşünceleri, kendi ölümünün düşüncesiyle bir arada yaşar. Bütün düşüncüler böyledir. Hem, ölüm kaçınılmaz olduktan sonra, hakikatlerin ne anlamı var?»

Daha sonra, hakikatin, herkes için aynı şey olduğunu, bunun da Tanrı sevgisi diye adlandırıldığını açıklamaya koyuldu. Ama bu konuda söz söylerken son derece umursamasız, isteksiz ve bitkindi. Yemekten sonra verandaya çıktığımızda kitabı gene eline aldı, yazarın şu satırlarını buldu: «Tolstoy, Dostoyevski ve Nietzsche, sorularına yanıt bulmaksızın varlıklarını sürdüremezler, ve, herhangi bir yanıt, hiç yoktan iyidir onlara göre.» Bunları okudu, güldü.

«Ne sakınmasız bir berbermiş meğer! Benim kendimi aldattığımı söylüyor düpedüz. Bu demektir ki başkalarını da aldatıyorum. Bundan bu sonuç çıkar, değil mi?..

— Peki ama neden 'berber' diyorsun yazara? diye sordu Suler.

— Neden mi, dedi Tolstoy düşünceli bir tavırla. Adamın moda budalası bir züppe olduğu aklıma geldi; sonra köydeki amcasının düğününe gelmiş bir Moskovalı berberi anımsadım... Tıpkı ona benziyor, tepesinde tüy dikili diye herkesi küçük görüyor...»

Bu konuşmayı aynen aktardım. Çok iyi hatırlıyorum çünkü. Üstelik, beni etkileyen her şeyi yazdığım gibi bunu da yazmıştım. Suler'le ikimiz pek çok not tuttuk, ama

o, beni görmeye Arzamas'a gelirken düşürmüş notlarını —çok dikkatsiz bir adamdı Suler. Ve Lev Nikolayeviç'i nerdeyse bir kadın sevecenliğiyle sevmekle birlikte ona karşı tutumu biraz garip, hemen hemen zorakiydi. Ben de notlarımı bir yere kaldırmıştım, bulamıyorum; Rusya'da olsa gerek. Tolstoy'u çok yakından izledim; çünkü derin inançları olan ve bu inançlarını yaşatan bir insan aradım ömür boyu, ölünceye dek de sürdüreceğim bu arayışımı. Tolstoy'u yakından izleyişimin bir başka nedeni de, kültürden yoksun oluşumuz konusunda konuşurken A. P. Çehov'un şu yakınmalılı sözleri söylemesidir belki de:

«Bak, Goethe'nin söylediği her söz kâğıda geçmiş, ama Tolstoy'un sesi sözde kalıyor. Çok tipik, korkunç ölçüde tipik bir Rus tavrı bu dostum. Sonra herkesin aklı başına gelecek, kaleme sarılarak yanlışlarla çarpıklıklarla dolu anılar yazmaya başlayacaklar.»

Biz, gene Şestov'a dönelim.

«Şestov, 'insan hep korkunç hayaletlere bakarak yaşayamaz,' diyor.» dedi. «Hayaletlerin korkunç olduğunu ne biliyor? Çünkü eğer bilse, eğer hayaletler görmüş olsa sudan şeyler yazmaz, Buda'nın yaşamı boyunca yaptığı gibi ciddi işlerle uğraşırdı...»

Biri Şestov'un Yahudi olduğunu söyledi.

«Nasıl olur!» dedi Lev Nikolayeviç. «Hiç Yahudiye benzemiyor. Hem, Yahudinin tanrı tanımazı olmaz ki? Bir ateist Yahudi adı söyleyebilir misin? Hayır.»

Kimi vakit, bu ihtiyar büyücü ölümle oynuyormuş, cilveleşiyormuş gibi geliyor bana. Ölümünden elinden geldiğince yararlanıyor, onun tadını çıkarıyor sanki: «Senden korkmuyorum, seni seviyorum, seni bekliyorum, gel,» diyor ölüme. Bununla birlikte o küçük, keskin bakışlı gözleri kuşkuyla sağı solu kolluyor gibi. «Ne biçim şeysin sen ölüm? Ardında ne var? Bana ne getireceksin? Beni tümünden yok etmeyi mi amaçlıyorsun, yoksa ardımda bir şeyler kalacak mı?»

Garip bir izlenim bırakan şu sözleri söylerdi Tolstoy: «Mutluyum, korkunç mutluyum, aşırı ölçüde mutluyum!»

Sonra, hemen şu sözleri eklerdi: «Ahh, acı çekmek!» Evet, acı çekmek — bu duygu da gerçek, içtenlikli bir duyguydu onda. Hastayken birden hapsedilmiş, sürgüne gönderilmiş olsaydı, kısacası, inancı uğruna ölenlere özgü nurdan haleyi başına taç edeceği bir duruma gelmiş olsaydı, gerçekten sevinirdi; adım gibi biliyorum bunu. Belki de, bir amaç uğruna can vermenin ölümü haklı çıkaracağını sanıyordu Tolstoy; kutsal bir ölümün — biçimsel açıdan daha kolay kabullenilebilen, daha anlaşılır bir yokolma sayılacağını düşünüyordu belki. Tolstoy'un hiçbir vakit mutlu olmadığına kalıbımı basarım — ne «kutsal kitaplarda», ne «bir atın sırtında» ne de «bir kadının kollarında» «dünyasal cennetin» tadına varmış değildir o. Bu mutluluklara varamayacak kadar akılcıdır ve yaşamı ve insanları öylesi tadlar alamayacak kadar iyi tanır. İşte kendi sözleri:

«Halife Abdurrahman, yaşamı boyunca on dört gün mutlu oldu; benim yaşadığım mutlu günlerin sayısı daha azdır sanırım. Neden biliyor musun, yaşamadım ki ben? Yaşamayı bilmiyorum ki! Özüm için, ruhum için yaşamayı bilmiyorum. Ben daima gösteriş için, başkaları için yaşadım.»

Oradan ayrılırken, Çehov, «Hiçbir vakit mutlu olmadığına inanmıyorum,» dedi. Ben inanıyorum. Hiç mutlu olmadı. Ama «gösteriş» için yaşadığı da doğru değil. Kendinde olanları dilencilere dağıtırcasına başkalarına verdi. İnsanlara bir şeyler «yaptırmaktan» — okumak, yürümek, yalnız sebzeyle yaşamak, mujiği sevmek ve Lev Tolstoy'un dinsel ve ussal fikirlerinin yanılmazlığına inanmak gibi şeyler yaptırmaktan çok hoşlanırdı. İnsanlardan kurtulmak için onları doyuran ya da oyalayan bir şeyler vermek zorundasın. Bu insanlar neden bir adamı kendi alışkanlıkları, acıları, ve kimi vakit rahat yalnızlığı içinde, o dipsiz bataklıkla — «ulu şey» sorunuyla başbaşa bırakmazlar sanki!..

Avvakum ve belki de Tikhon Zadonski dışında bütün Rus vaizleri soğuk insanlardı, işlerliği olan canlı bir inanç

taşıyorlardı. *Ayaktakımı Arasında* adlı oyunumda buna benzer bir adam yaratmaya çalıştım: Luka. Onu ilgilendiren insanlar değil, «verilen yanıtlar»dır. İnsanlarla karşılaşmamak elinde değildir, onları avutur, ama yalnızca ayağına dolaşmamalarını sağlamak için yapar bunu. Böyle bireylerin bütün felsefesi, bütün öğütleri, gizli bir nefretle, tiksintiyle verilmiş sadakalar olmaktan öte gidemez. Öğütlerinin altında, şu iniltili ve yakarmalı sözler gizlidir:

«Beni rahat bırak! Tanrıyı ve komşunu sev, ama beni rahat bırak! Tanrıya söv, yedi kat eli sev, ama beni rahat bırak! Beni rahat bırak, çünkü ben bir insandan başka bir şey değilim ve... ölümlüyüm.»

Ne yazık ki yaşam böyle, ve daha uzun süre böyle olacak! Başka türlü olamazdı ve elbet olamaz, çünkü insanoglu ruhunu kemiren bir yalnızlığın zincirine vurulmuş, bitkin, acılı, ve korkunç derecede soyutlanmıştır. Lev Nikolayeviç kiliseyle uzlaşmış olsaydı, hiç şaşmazdım. Bunun, kendi içinde kendine özgü bir mantığı olurdu çünkü — bütün insanlar, piskoposlar bile aynı ölçüde anlamsızdır. Aslına bakarsanız, bir uzlaşma sayılmazdı böyle bir davranış; onun açısından olsa olsa mantıklı bir adım diye nitelendirilebilirdi: «Benden nefret edenleri bağışlıyorum.» İşte bir Hristiyanın yapması gereken şey. Ve ardında bıyık altından acı bir gülümseyiş... Bilge bir kişinin ahmaklardan öç alması biçiminde yorumlanabilecek bir davranış...

Yazmak istediklerim bunlar değildi ama. Söylemek istediklerimi anlatamıyorum. Ruhumda bir köpek ulumakta ve gözlerimin önünde, titrek bir alev gibi yanıp sönen felaket... Gazeteler az önce geldi — bundan sonra neler yazılacağını, neler söyleneceğini çok iyi biliyorum. Dünyanın, sizin yaşadığınız ucunda bir mit yaratılıyor: «Bir vakitler aylaklar, tembeller vardı... bunlar, aralarından bir aziz çıkardılar...» Bunun ülkemize ne büyük zararlar getireceğini düşünün bir. Hele herkesin düş kırıklığı içinde başını önüne eğdiği bir dönemde, insanların büyük bir

çoğunluğunun ruhları bomboş, seçkin kişilerin yürekleri üzüntüyle kapkarayken... Bütün bu aç, yıkık ruhlar birer mit arıyorlar kendilerine. Acılarından kurtulmak, çektikleri işkenceye son vermek için bir mite sarılmaları gerek. Onun istediği de bu değil miydi! Ve bundan daha kötü ne olabilirdi! Büyüklüğü ve kutsallığı *insan* olmasından gelen, çıldırtacak kadar güzel, insana acı verecek kadar güzel bir insan, sözcüğün tam anlamıyla *insan* olan bir kişinin yaşamı kutsal kılınmakta, azizler katına çıkarılarak insanlardan ayrılmakta... Burada kendimle çelişiyor gibiyim, ama olsun. O, kendi için değil, başkaları için tanrıyı arayan bir adamdı. Bir insan, yani kendisi, seçtiği çölde rahat bırakılsın diye tanrıyı arıyordu. Bize bir Kutsal Kitap verdi o, ve İsa'nın kendi içindeki çatışkılarını unutalım diye O'nun imgesini sadeleştirdi, O'ndaki vurucu unsurları ortadan kaldırdı, yerine «beni gönderen Tanrının iradesine boyuneğmek» ilkesini koydu. Tolstoy'un Kutsal Kitabının çok daha geçerli olduğunu rahatça söyleyebiliriz, çünkü o, Rus halkının «sakatlıklarına» daha uygun. Bu insanlara bir şey gerekliydi, bir şeyler verilmiydi onlara; çünkü yakınmadalar, haykırıışları yeri yerinden oynatıyor ve insanoğlunu «ulu şey»den uzaklaştırıyor. Ve ne *Savaş ve Barış*, ne de ona benzer başka şeyler, iniltili Rus ülkesinin üzüntüsünü ve umutsuzluğunu gidermeye yetmiyor.

Savaş ve Barış konusunda şöyle demişti Tolstoy: «Yapmacık alçakgönüllülüğü bir yana bırakıp da doğruyu söylemek gerekirse, ikinci bir *İlyada*'dır *Savaş ve Barış*.» M. I. Çaykovski *Çocukluk ve Gençlik* adlı yapıtları için aşağı yukarı aynı övgüyü duymuştur Tolstoy'un ağzından.

Az önce Napoli'den birkaç gazeteci geldi — Roma'lardan koşup gelenler bile var. Tolstoy'un «göge çıkışı» üzerine ne düşündüğümü soruyorlar —böyle diyorlar Tolstoy'un ölümüne— «göge çıkış». Onlarla konuşmayı kabul etmedim. Anlıyorsunuz elbet, ruhum allak bullak oldu — Tolstoy'un bir aziz olarak kabul edilmesini istemiyorum. Bırak bir günahkar olarak kalsın, günahkar dünyanın yü-

reğine yakın, her birimizin yüreğine her zamankinden yakın bir günahkar... Puşkin ve o — bu ikisinden daha değerli ve daha ulu hiçbir şey yok bizim için...

Lev Tolstoy öldü.

Bir telgraf geldi; bu haberi sıradan iki sözcükle veren bir telgraf — Tolstoy öldü.

Yüreğime koca bir balyoz gibi indi bu telgraf. Acıyla ve üzüntülerin en deriniyle ağladım. Ve şimdi, yarı çılgın denebilecek bir durumda, o bildiğim Tolstoy'u, bildiğim gibi, gördüğüm gibi gözümün önünde canlandırıyorum. İşte karşımda; onunla konuşmak için beni acıdan kıvrandıran büyük bir istek duyuyorum. Onu görüyorum. İşte tabutunda yatıyor. Bir nehir yatağında duran dümdüz bir taş gibi yatıyor orda. Kuşkusuz, o yalancı gülümseyişi — o kopuk, takma gülümsemesi — ağır sakallarının arasında sessizce gizlenmiştir. Ve elleri, sonunda derin bir soluk alarak rahatça göğsünde kavuşmuştur — çetin görevlerini tamamlamışlardır artık.

Keskin bakışlarını hiç unutamam — her şeyi delip geçer, derinlemesine görürdü onun gözleri — ve her an havada bir şeyler çiziyormuş gibi görünen parmakları, konuşması, hareketleri, o sevdiği köylü sözcükleri ve o garip ölçüde belgisiz, kendine özgü sesi. O insanın, yaşamın nice büyük bir parçasını kucakladığını, nice insanüstü bir zekâya sahip olduğunu bir kez daha görüyorum. Olağanüstü bir yaratıktı o. Fizikötesi güçlere sahip olağanüstü bir insan...

Bir keresinde belki de hiç kimsenin görmediği bir durumda gördüm onu. Deniz kıyısı boyunca Gaspra'ya doğru yürüyordum, birden, Yusupovların arazisinin bittiği yerde, kayalıklar arasında ufak tefek eğri büğrü gövdesini gördüm. Sırtında boz renkli buruşuk giysiler, başında gene öyle buruş kırış bir şapka vardı. Oturmuş, çenesini ellerine yaslamış duruyordu öyle. Ağır sakalları parmakları arasından aşağı sallanıyor gibiydi. Gözlerini

denize daldırmış, ayağının altında uzanan yeşilsi dalga-cıkların boyuneğmişlik içinde ve sevgiyle, bağlılıkla eteklerini öpüşünü izliyordu. Dalgalar, bu ihtiyar büyücüye başlarından geçeni anlatıyor gibiydiler. Güneşin bir görünüşü bir kaybolduğu ılık bir gündü. Bulutların gölgesi kayalıkların üzerinde ara ara emekliyordu; öyle ki, kayalar ve ihtiyar, bir aydınlanıyor, bir gölgeye sarınıyordu. Çatlakları minik birer uçurumu andıran dev kayalar, keskin ve ağır kokulu yosunlarla kaplıydı — iri dalgalar tırmanmıştı kayalara bir gün önce. Ve O, birden canlanıvermiş asırlık bir kaya parçası gibi geldi bana ansızın. Her şeyin amacını, başlangıcını bilen, dünyadaki taşların, kayaların ve otların sonunun ne olacağını, o sonun ne vakit geleceğini düşünmekte, okyanuslardaki suyun, insan-oğlunun, ve kayalardan güneşlere bütün dünyanın nereye varacağını düşünmekte olan yüzyıllık bir canlıydı sanki o anda. Deniz, onun ruhunun bir parçası gibi göründü, çevredeki her şey ondan vücut bulmuştu, her şey onun bir parçası, uzantısıydı. Derin düşüncelere dalmış, gözünü kırpamamacasına kımıltısız duran bu ihtiyarın varlığında; bilinmeyenden bilgiler veren peygambersi, büyü, derin, çok derin bir şeyler seziliyordu; ve bu şeyler, onu saran, derin düşüncelerden yayıla yayıla ve ağır ağır çıkıyor, yeryüzünü saran mavi, boş göğün yüksekliklerinde bir şeyler arıyormuşçasına ilerliyorlardı. Dalgaları harekete geçiren, ilerletip kıyılara çarptıran, önünde diz çöktüren, kayadan kayaya konarak cansız taşları uyandıran, bulutların hareketini yöneten oydu — onun iradesinin gücüydü sanki. Böyle düşündüm onu öyle gördüğüm an ve birden, çıldırmaşçasına, onun ayağa kalkacağını, elini sallayarak denizi kımıltısız, donuk kılacağını, kayaları harekete geçirerek bağirtacağını, çevredeki her şeye birden can vereceğini sandım. Bir an için çıldırmıştım evet, bütün o cansız varlıkların birden sesleşmesini, her birinin kendi dilinde, onun dilince, ve ona karşı konuşmaya başlamasını bekledim. O anda neler duyduğumu anlatmak olanaksız — hem heyecan, hem korku vardı yüreğimde,

kendimde değildim. Sonra birden, duygularım şu mutlu düşünceye dönüştü:

«Dünyada bu adam var oldukça ben öksüz sayılmam.»

Bu mutluluk içinde, çakıl taşlarını gıcırdatıp onun düşünmesini kesmemeye özen göstererek ayaklarımın ucuna basa basa uzaklaştım oradan. İşte şimdi öksüz kaldığımı duyuyorum. Kalemimin mürekkebi gözyaşlarımla karışıyor — böylesine umutsuz, böylesine acı ve böylesine çaresiz gözyaşları dökmedim ömrümde. Onu sevip sevmediğimi bile bilmiyorum. Ama ona karşı duyduklarımın sevgi mi nefret mi olduğu neyi değiştirir ki? Bunun ne önemi var sanki! O, ruhumda derin duygular uyandırmıştır, büyük coşkular vermiştir bana. Hoşagitmez ya da düşmansı duygular bile insanı ezen, rahatsızlık veren niteliklere bürünmez; insanın ruhunda patlar, onu genişletip büyüterek daha duygulu, daha yetkin hale getirirdi nasılsa. Ayaklarının pençeleriyle eğri büğrü toprakları, engebeli dünyayı düzlüyormuş, düzeltiyormuş gibi görkemli bir hışırtıyla yürüyerek bir kapının ardından çıkıverir, bir köşe başında ansızın bitiverirdi. Ve o kısa, hafif ama hızlı adımlarıyla, yeryüzünde dolaşmaya alışkın birinin usta hareketleriyle insana yaklaşıırken ne buyurgan ne etkileyici bir görünümü olurdu bilseniz! İşte öyle güvenli ve görkemli adımlarla insanın gözüne baka baka yaklaşır, başparmaklarını kemerine geçirir, bir an için durur, çabucak sağına soluna bakınırdı. Bu bakınış çevredeki her şeyi kapsar, ilk kez gördüğü en küçük ayrıntıyı bile bir anda belleğine kazırdı. Kısa ama gördüklerinin anlamını derinleştiren bakışlardı bunlar. Sonra döner, karşısındakini selâmlardı.

«İyi günler!»

Bu sözleri hep şöyle yorumlamışımdır ben: «İyi günler, biliyorum, günler bana göre pek iyi değil, senin içinse anlamsız, ama gene de böyle söylemek gerek, iyi günler!»

O kısa, ya da bu uzun selâmlayıştan sonra ufak tefek bir adam girerdi içeri. Ve o anda, çevredeki herkes,

ondan daha ufarak görünürdü birden. O köylü sakalı, kaba ama olağandışı elleri, sade giysileri, insanlar arasında ayırım yapmayan, onları eşit gören tavırları, pek çok kişiyi yanıltır, insanların kürklerine selâm vermeye alışkın —bu eski köleci alışkanlığı atamamış— düzeysiz bir Rus birden kendini koyverip aslında «arsızlık» denebilecek bir «kendiliğindenlik» seline kapılırdı:

«Vayy, demek sizsiniz Sayın Lev Nikolayeviç! Sizi görmek ne büyük mutluluk! Anayurdumun yetiştirdiği en büyük evladı dünya gözüyle görmek benim alnıma da yazılmış meğer! Selâm sana büyük insan, selâm sana! Önünde saygıyla eğiliyorum.»

Moskovalı bir Rus böyle konuşur. Yalın ve içtenlikli. Bir başka Rus tavrı daha var —özgür düşünceli Rus tavrı:

«Lev Nikolayeviç! Dinsel ve felsefesal görüşlerinize katılmamakla birlikte büyük sanatçı kişiliğinize derin saygı duyuyorum...»

Bu sözler üzerine, o köylü sakalın altından, buruşuk halk giysilerinin içinden, eski bir Rus beyefendisi, eşsiz bir soylu çıkıverirdi. Ve düzeysiz olanı da, mürekkep yalamış da, hepsi de dondurucu bir üşümeyle mosmor kesilirdi. Bu saf-kan insanı görmek, tavırlarındaki soyluluğu, inceliği, konuşmasındaki gururlu umursamazlığı izlemek, iğneli sözlerindeki eşsiz inceliği dinlemek büyük zevk verirdi insana. Serflerle onlara yaraşır biçimde anlaşılmaya yetecek kadar beyefendilik vardı onda. Tolstoy'un «soyluluk» damarını kabartacak bir harekette bulunsalar, anadan doğma soyluymuşçasına doğal, usta tavırlarla ve hiç heyecanlanmadan, sinirlenmeden unufak ederdı karşısındakini. Batmaz gibi görünen ağır sözcüklerin altında ezilip kabuğuna çekilmekten, sinip susmaktan başka yapabilecek şey bırakmazdı böylelerine.

Bir keresinde bu «düzeysiz» Ruslardan biriyle Yasna-ya Polyana'dan Moskova'ya kadar birlikte yolculuk ettim. Tolstoy'la görüşmeden dönüyorduk. Adam uzun süre kendine gelememi, acınası bir gülümsemeyle ve dalgın dalgın şu sözleri söyledi durdu yol boyunca.

«Dövmekten beter etti beni! Ne insafsız, ne acımasız bir adam bu, Tanrım!»

Sonra pişman olmuş bir tavırla şunları ekledi:

«Ne bileyim ben, gerçekten anarşist sandım onu! Herkes öyle demiyor mu, ne yapayım, inandım ben de onlara. Ne bileyim ben...»

Zengin bir adamdı bu, büyük bir sanayiciydi. Koca bir göbeği, çiğ et rengi tombul suratıyla konumunu saklamıyordu. Neden Tolstoy'un bir anarşist olmasını istesin, anlayamadım. Bu, Rus ruhunun «büyük gizleri»nden biri olarak kalacaktır...

Lev Nikolayeviç birini hoşnut etmek istediğinde güzel ve akıllı bir kadından çok daha kolay yapardı bu işi. Değişik çevrelerden gelen kişilerin oluşturduğu bir küçük toplulukta oturuyor diyelim. Büyük Dük Nikolay Mihailoviç, Nakkaş İlya, Yalta'lı bir sosyal-demokrat, Stundist Patsuk, bir müzikçi, Kontes Kleinmichel'in kahyası, şair Bulgakov — hepsi oturmuş, hayran hayran ona bakmakta. Onlara Lao-tse'nin felsefesini anlatıyor Tolstoy. Tek bir kişiden olan koca bir orkestrayı dinliyor gibiyim. Aynı anda birkaç müzik aleti — diyelim, trompet, davul, akordeon ve flüt çalabilen tek kişilik bir orkestra. Ben de hayran gözlerimi ona daldırmış izliyorum, onu dinliyorum... Hayır, izlemiştim, dinlemiştim... Bir kez daha izleyebilsem bu orkestrayı... Bir kez daha görebilsem o büyük insanı... Oysa biliyorum, bir daha hiç karşılaşmayacağım onunla. Ama hiç...

Gazeteciler geldiğinde, Roma'da, Lev Tolstoy'un öldüğü söylentilerini yalanlayan bir telgrafın alındığından söz ettiler. Ne çenesi düşük insanlar... Boyuna dır dır ediyor, Rusya'nın acısını paylaştıklarını söylüyorlar. Rus gazeteleri kuşkuya yer vermiyor oysa.

Ona yalan söylemek olanaksızdı. Tek üzülmesin diye, belli bir acıma duygusuyla bile yalan söylenemezdi ona. Ölüm döşeginde hasta bile olsa acıma duygusu uyandır-

mazdı üstelik. Onun gibilere acımak yersiz olur hem. Böyle insanların üzerine titrenmeli, değerleri bilinmeli, nasırlaşmış, bayatlamış sözlerin tozları serpilmemeli üzerlerine.

«Benden hoşlanmıyorsun, değil mi?» diye sorardı. «Hayır hoşlanmıyorum,» diye yanıtlanmalıydı sorusu.

«Beni sevmiyorsun, değil mi?

— Hayır, bugün sizi sevmiyorum.»

Soru sorarken çok katı, acımasız, yanıtlarındaysa bilgeliğine yaraşır biçimde ölçülüydü.

Geçmişten söz ederken, hele Turgenyev'i anlatırken çok güzel konuşurdu. Fet'den söz ederken neşeli neşeli güler, onunla ilgili güldürücü anılar bulurdu mutlaka. Nekrasov'dan konuşurken soğuk, kuşkulu bir havaya bürünürdü. Ama genel olarak yazarlara çocukları gözünü bakar, kendisi de onların bütün eksiklerini kusurlarını bilen, iyi yönlerinden çok, kötü yönlerinin üstüne üstüne giden kararlı, acımasız bir baba gibi davranırdı. Ve eğer, herhangi bir kimseye değgin küçültücü sözler söylüyorsa, kendisini dinleyenlere sadaka dağıtıyormuş gibi gelmiştir hep bana. Onun eleştirilerini dinlemek çok rahatsız ederdi insanı — o acı gülümsemesi karşısında ister istemez gözlerinizi yere indirir, o anda her şeyi unutturunuz.

Bir keresinde G. İ. Uspenski'nin Tula lehçesiyle yazdığını ve yetenekten yoksun olduğunu öne sürmüş, benimle çekişmeli bir tartışmaya bile girmişti. Sonra bir başka gün, hem de benim yanımda, A. P. Çehov'a şunları söyledi:

«Yazar dediğin böyle olur işte! İçtenliğinin gücü yönünden Dostoyevski'yi andırıyor. Ne var ki Dostoyevski siyasal gevezeliklere ve çarpıcı görünme numaralarına kaptırdı kendini — Uspenski çok daha sade ve içtenlikli bir yazar. Tanrıya inansaydı mutlaka yeni bir din ortaya atardı.

— Ama siz bana onun Tula lehçesiyle yazdığını, yeteksiz olduğunu söylememiş miydiniz?»

Bu sözlerim üzerine, gözlerini gür kaşları arasına gömerek şunları söyledi bana:

«Çok kötü yazıyor gerçekten. Ona da dil mi denir-

miş? Sözcüklerden çok noktalama işareti kullanıyor. Yetenek, sevmek demektir. Seven kişi yeteneklidir ancak. Sevişenlere bak — hepsi de yetenekli...”

Dostoyevski'den söz ederken gizleyemediği bir isteksizlikle, baştan savma, bir şeyi yenmeye çabalıyormuşçasına zoraki konuşurdu.

«Konfüçyüs ya da Budistlerin öğretilerini incelemeliydi o. O vakit heyecanını bastırırdı. Herkesin bilmesi gereken şeyler bunlar. Duygularına kendini kaptıran bir adamdı o — öfkeli olduğunda kabak kafasında yumrular oluşuyor, kulakları titriyordu. Duyguları güçlüydü, çok şey duyardı, ama düşünmeyi bilmezdi Dostoyevski. Bunu Fourieristlerden, Butaşeviç ve o gruptakilerden öğrendi. Sonra, yaşamı boyunca nefret etti onlardan. Yahudilere özgü bir şey vardı kanında. Güven duygusundan yoksun, ters, kendini beğenmiş, ama mutsuz bir insandı. Nasıl oluyor da bunca insan kitaplarını okuyor, anlamıyorum. Anlaşılması güç, sıkıcı şeyler yazdı hep — o Budalalar, Delikanlılar, Raskolnikovlar ve öteki kahramanlar hiç onun çizdiği tiplere benzemiyor. Daha yalın, daha anlaşılır kişilerdir onlar gerçek yaşamda. Bak, örneğin Leskov... Neden kimse okumuyor onun kitaplarını? Gerçek bir yazar o — sen okudun mu?

— Okudum evet! Çok beğenirim Leskov'u. Özellikle dilini!

— Dili çok iyi kullanıyordu, yönetiyordu adeta. On dan hoşlanman garibime gitti. Ruslara benzemeyen bir yanın var, biliyor musun? Düşüncelerin Rus düşünceleri değil — darılmıyorsun, böyle söylüyorum diye, değil mi? Artık ihtiyarladım, belki de çağdaş edebiyatı anlayamıyorumdur, kim bilir... Ama bana öyle geliyor ki çağdaş yazarlarda Ruslukla bağdaşmayan bir şeyler var. Garip bir şiir türü çıkardılar — bunlar neye yarar, ne anlam taşır, anlamıyorum doğrusu. Şiir yazmayı Puşkin'den, Tyutçev'den, Şenşin (Fet Şenşin —İ. Çev.) den öğrenmeliyiz. Bak işte», (sözün burasında Çehov'a döndü) «sen Rus sun. Evet, sapına dek Rus.»

Sonra sevgiyle gülümseyerek kolunu Çehov'un omuzuna attı; Çehov, bu övgünün ağırlığı karşısında nerdeyse ezilmiş, utanmıştı. Hemen konuyu değiştirmek üzere o kalın sesiyle evinden ve Tatarlardan konuşmaya başladı.

Tolstoy, Çehov'u çok severdi. Sevecen bakışları onun yüzüne konduğunda, gözlerinin eli var da, okşuyor sanırdınız. Bir gün Çehov, Aleksandra Lvovna'yla birlikte bahçede dolaşıyordu. Hastalıktan yeni kalkmış ve daha yürüyecek kadar iyileşmemiş olan Tolstoy, verandada oturduğu koltuktan onları izlerken, hayran bakışlarının Çehov'u kucakladığı gözle görülecek kadar açıktı.

Böyle bakarken, «Ne çekici, ne güzel bir insan!» diye mırıldandı kendi kendine. «Alçakgönüllü, sakın... Tıpkı bir genç kız gibi. Yürüyüşü bile bir genç kızinkini andırıyor. İşte harikulade bir insan!»

Bir ikindi üstü, alaca aydınlıkta, Sergius Baba'dan bir bölüm okudu bize. Arada bir indirip kaldırdığı kaşları çatık, konuya kendini iyice kaptırmış, olay kahramanı kadının, dünyadan elini eteğini çekmiş erkeği ayartmaya gidişini okuyordu. Bitirdi, başını kaldırdı, gözlerini kapadı, gene öyle kendinden geçik, şu sözleri mırıldandı:

«İhtiyar çok güzel yazmış... çok güzel!»

Öylesine içten, öylesine duyarak söyledi ki bu sözleri, güzellik karşısında duyduğu hayranlık öylesine gerçektir ki, sözcüklerle anlatamayacağım, o anda büyük güçle gizlemeye çabaladığım derin bir heyecan uyandırdı bende. Yüreğim atmaz oldu bir anda, çevremdeki her şey yeniden doğuyormuş, cansız varlıklar can buluyormuş gibi geldi.

Konuşmasının o anlatılmaz çekiciliğini, güzelliğini, ilk anda yanlış gibi görünen belli sözcüklerin sık sık tekrarlandığı ve bir köylü sadeliği içinde akıp giden o konuşmaların tadını anlayabilmek için karşısına geçip onu izlemiş olmak gerekir. Ancak yakından gören, kulağıyla dinleyen varabilir onun sözlerinin tadına. Sözcüklerinin gücü yalnızca vurgulamasından değil, yüz hareketlerinin canlılığından değil, gözlerinden —ömrümde gördüğüm en anlamlı gözlerin— o derin bakışarından, içinde oynayan

pırılıtlardan geliyordu. Lev Nikolayeviç'in bir çift gözü bin gözü yansıttırdı.

Gene bir gün, Suler, Çehov, Sergey Lvoviç ve biri daha bahçede oturmuş kadınlardan konuşuyorlardı; uzun süre hiç söz etmeden dinledi onları, sonra birden şunları söyledi:

«Adımımı mezara attığım gün kadınlara ilişkin hakikati söyleyeceğim size. Sonra tabutuma girip kapağın altına saklanıvereceğim — yakalayabilene aşkolsun!» Gözleri öyle yakıcı bir ışıkla parlıyor, öyle korkunç bakıyordu ki, bu sözleri söylerken uzun süre çıtımız çıkmadı.

Benim gördüğüm kadarıyla Vasili Buslayev'in sözünü sakınmazlığıyla Başpapaz Avvakum'un inatçı ruhu birleşmişti Tolstoy'da. Bir de, bunlardan öte, ya da bunlardan başka, Çadayev'in kuşkuculuğu saklıydı onda. Ondaki Avvakum unsuru durmadan vaız veriyor, sanatçının ruhuna işkence ediyor, içindeki Novgorod serseriliği Dante ve Shakespeare'i küçümsemesine yol açarken, Çadayev unsuru ruhun bu eğlencelerine —ve işkencelerine— kıkır kıkır gülüyordu.

Bilimi yokumsamasına, devlet ilkesini yadsımasına yol açan şey, ondaki geleneksel Rus kanıydı — insanların, insanca yaşamasını sağlayacak bir yaşam kurma yolunda yapılan sayısız girişimlerin boşa çıkmasıyla eylemsiz anarşizme sürüklenen Rus'un damarlarındaki kan...

Tolstoy'daki Buslayev özelliğini nerden geldiği bilinmez gizemli bir sezgiyle ortaya çıkaran kişinin *Simplicissimus* dergisi karikatüristi Olaf Gulbransson olması şaşılacak şey doğrusu. Çizgilerine dikkatle bakacak olursanız, gerçek Lev Tolstoy'la büyük bir benzerlik kurduğunu, çukura kaçık gözlerin ve bütünüyle yüzün ondaki gözüpekliği nice güçlü bir biçimde yansıttığını göreceksiniz; hiçbir şeyi kutsal saymayan, körinançları olmayan gerçek Tolstoy'u bulacaksınız onun çizgilerinde.

İşte, her şeyi kapsayacak bir hakikati boşuna arayıp durarak düşünce çöllerinde tek başına dolaşmakla ömür tüketmiş olan o büyücü, herkese yabancı kalmış o tek

adam, karşımda duruyor gene. Ona bakıyorum. Yitirmenin acısı büyük, ama böyle bir adamı görmüş ve tanımış olmaktan duyduğum gurur, acımı ve kederimi hafifletiyor biraz.

Lev Nikolayeviç'in «Tolstoycular» arasındaki hali görülmeye değerdi: Hayranlarının ortasında, görkemli bir çan kulesi gibi dururdu. Çanının hiç durmayan sesi bütün dünyada yankıyan koca bir kule. Çevresindekiler, çan sesine havlaya havlaya oraya buraya koşuşan, kuşkulu gözlerle birbirine bakarak en güzel havlayabilme yarışı yapan bayağı köpekleri andırırdı. Bütün bu insanların, Yasnaya Polyana'daki evi de, Kontes Panina'nın malikanesini de bir ikiyüzlülük, ihanet, bencillik ve çıkarıcılık ruhuyla doldurduğunu düşünürdüm. «Tolstoycu'lar»la, Rusya'yı bir baştan bir başa dolaşarak, köpek kemiklerini kutsal şeyler diye halka yutturan, «Mısır karanlığı» ve Tanrının Anasının «gözyaşlarını» satan keşişler arasında büyük benzerlik görüyordum ben. Bir keresinde, Yasnaya Polyana'da, tavuğa acıdığından yumurtayı geri çeviren bir hayranın, Tula'da istasyon büfesinde kıtlıktan çıkmışçasına tavuk eti yediğine tanık olmuştum. Ağzında lokma, şöyle homurdanıyordu üstelik:

«Moruk abartıyor canım, pireyi deve yapıyor!»

Bu insanların hemen hepsi, bilgiç bilgiç göğüs geçirir ve bol bol öpüşürlerdi. Hepsinin de elleri ter içinde, kemik kemik, ve gözleri yalanlıydı. Bunlar aynı zamanda işini bilir kişilerdi, para pul, mal mülk sorunlarını çok büyük bir ustalıkla çözümlerlerdi.

Lev Nikolayeviç «Tolstoycuların» içini dışını görürdü elbet, onları doğru değerlendirirdi. Çok sevdiği ve hep hayranlık ve övgüyle söz ettiği Sulerzitski de öyle. Bir gün, bu hayranlardan biri Yasnaya Polyana'da, Tolstoy'un öğretilerini ilke edindikten beri ruhunun arındığını, yaşıntısının güzelleştiğini, kolaylaştığını söylüyordu. Lev Nikolayeviç, kulağıma eğildi ve şunları söyledi:

«Bacaksız yalan söylüyor. Beni hoşnut etmek için...»
Onu hoşnut etmek isteyen çoktu, ama bunu gerçek-

ten yapabilene hiç rastlamadım. Her zamanki konularından —evrensel hoşgörü, komşuyu sevme, Kutsal Kitap ve Budizmden— pek söz etmezdi bana. Sanırım, bu konuların beni ilgilendirmedigini ta başından anlamıştı. Onun bu tavrını çok değerli buluyordum.

Canı isterse son derece tatlı, çekici, hoş ve anlayışlı olabilirdi. Böyle zamanlarda konuşması yalın, tatlı, dinlemeye doyulmaz bir niteliğe bürünürdü. Ama kimi vakit gerçekten çekilmez olurdu konuşması. Kadınlar üzerine söyledikleri hiç hoşuma gitmezdi örneğin. Bu konuda «sıradan bir insan» gibi konuşurdu, ve sözlerinde doğallıktan yoksun, içtenlikten uzak ve aynı zamanda son derece kişisel bir şey vardı. Sanki bir vakitler biri ona bir kötülük etmişti ve o, çektiği acıyı unutamıyor, kötülük edeni bağışlayamıyordu bir türlü. Onunla ilk tanıştığımız günün akşamı beni aldı, çalışma odasına götürdü —Kamovniki'deki evindeydik— karşısına oturttu ve *Varenka Olesova* ve *Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız* üzerine konuşmaya başladı. Sesinin tonu sıkı beni, çok rahatsız etti; sağlıklı bir genç kızın utanmaması gerektiğine beni inandırmak için öyle acımasız, öyle kaba sözler söyledi ki o gün...

«Bir kız on beşinci doğum gününü geride bırakmışsa ve de sağlıklı bir genç kıyza, birinin onu öpmesini, sıkıştırmasını ister. Ne var ki, bilmediği, akıl erdiremediği şeylere karşı sakınmalı davranır bir genç kız; buna da insanlar utanç ve namus diyorlar. Ama gövdesi akıl erdiremediği, düşüncede karşı koyduğu şeyin kaçınılmaz olduğunu, böyle bir istek karşısında yasaların, törelerin geçerli olmadığını öğrenmiştir, bu doğa yasasının uygulanmasını ister gövdesi, aklına karşı koyar. Senin *Varenka Olesova* sağlıklı bir genç kız, ama duyguları hastalıklı bir yaratığın duyguları —olmaz böyle şey!»

Sonra *Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız* öyküsündeki kıyı eleştirmeye başladı. O vakitler çok kaba ve ayıp bulduğum argo sözcükleri çok doğal konuşuyormuşçasına rahatlıkla söylemesi çok kırıcı gelmişti bana. Sonradan bu «yasak» sözcükleri çok yerinde ve anlamlı bulduğum için

kullandığını anladım. Ama o gün, bayağı alınmıştım. Gene de ona karşı çıkmadım. Bunun üzerine birden çok jince ve yakın bir ilgiyle özel sorular sormaya başladı. Yaşantım, çalışmalarım ve okuduklarımla ilgilendi.

«Söyledikleri kadar çok okur musun? Korolenko müzikle de uğraşıyormuş, doğru mu?

— Sanmam. Bilmiyorum.

— Demek bilmiyorsun? Öykülerinden hoşlanıyor musun?

— Çok.

— Aranızda bir karşıtlık var da ondan. Korolenko bir şair, sendeyse hiç şair ruhu yok. Waltmann'ı okudun mu?

— Evet.

— İyi bir yazar, değil mi? Zeki, kesin, abartmasız. Bazen Gogol'den, iyi bulurum onu. Balzac'ı iyi özümlemiş. Gogol, Marlinski'ye öykünmüştür, biliyor muydun?»

Gogol'ün Hoffmann, Sterne ve belki biraz Dickens'in etkisinde kaldığını söylediğimde yüzüme dik dik baktı.

«Bunu bir yerde mi okudun? Ha? Doğru değil. Gogol Dickens'ı okumamıştır bile. Ama sen gerçekten çok okumuşsun —dikkatli ol— çok okumak tehlikeli olabilir. Koltsov kendini böyle yıkmıştır.»

Beni geçirirken kucakladı, öptü ve şöyle dedi:

«Sen gerçek bir mujiksin! Yazarlar arasında güçlük çekeceksin, ama hiçbir şey seni korkutmasın, düşündüğünü söylemekten çekinme. Acı da olsa, kaba da kaçsa sözünü sakınma. Arif olanlar anlayacaktır.»

Bu ilk karşılaşma, iki taraflı bir izlenim bıraktı bende —bir yandan Tolstoy'la karşılaşmış olmaktan mutluluk ve gurur duyuyordum; ama beni sorguya çeker gibi davranmıştı ve sanki, *Kazaklar*'ın, *Kolstomer*'in, *Savaş ve Barış*'ın yazarıyla değil de benimle konuşmak lütfunda bulunan ve bir çeşit «halk ağzı», sokak dili kullanmayı gerekli gören biriyle görüşmüş gibiydim; bu da ona ilişkin düşüncelerimi —kendimi alıştırdığım ve değerli bulduğum kanılarımı zedelemişti.

İkinci kez Yasnaya'da görüştük. Donuk bir güz gü-

nüydü. Yağmur çiseliyordu. Tolstoy, kalın bir palto, uzun konçlu çizme, üzerinde lastik giyinerek koruda yürüyüşe çıkardı beni. Çukurlardan, su birikintilerinden yaşından beklenmeyen bir çeviklikle atlıyor, bir çocuk gibi ağaç dallarını sallayarak yağmur damlalarını başına döküyor ve bu arada, Şenşin'in bu korulukta ona Schopenhauer'i nasıl açıkladığını anlatıyordu, bir yandan da ağaçların ıslak, ipeksi gövdelerine okşarcasına dokuna dokuna yürüyordu.

«Geçenlerde bir şiir okudum:

*Artık mantar kalmamış
Ama dere boyları
Islak ıslak, buram buram
Soluyor mantarları...*

...çok iyi gözlenmiş bir gerçek, değil mi...»

Ansızın ayaklarımızın dibinde bir tavşan belirdi. Lev Nikolayeviç sıçradı, çok ürktü. Yanakları kıpkırmızı oldu birden ve küçük bir çığlık attı. Sonra anlatılması güç bir gülümsemeyle bana baktı; korkusunun yersiz olduğunun, ama gene de insana özgü bir duyguya kapıldığının bilincinde olduğunu yansıtan bir gülümsemeydi bu. Çok tatlıydı o anda.

Bir başka gün, gene bahçede dolaşırken atmaca gördü. Ekili toprakların üzerinde çember çizerek uçuyor, sonra havada kımıltısız duruyor, beklesin mi, uçsun mu karar verememiş gibi baygın baygın kanat çırpıyordu. Lev Nikolayeviç bir an irkildi, eliyle gözlerini örttü ve sinirli sinirli mırıldandı:

«Bizim tavukların peşinde kerata! Bak, şimdi saldırıya geçecek... Yok, korktu! Belki kâhya buralardadır —gel çağıralım...»

Ve çağırdı. O seslenince atmaca ürktü ve kaçtı.

Lev Nikolayeviç kendini suçlarcasına göğüs geçirdi.

«Bağırmasaydım keşke... nasılsa kendiliğinden gidecekti hayvan...»

Gene bir gün, Tiflis'den konuşurken, V. V. Flerovski-Bervi'den söz ettim ona.

«Tanır mısın?» diye atıldı Lev Nikolayeviç, «Anlat-sana, nasıl biri?»

Flerovski'nin uzun boylu, sakallı, zayıf, iri gözlü biri olduğunu, genellikle uzun bir ceket giydiğini, kemerine kırmızı şarapla pişirilmiş küçük bir torba pırlav bağlayarak dolaştığını ve dev bir şemsiyeyi elinden bırakmadığını anlattım. Kafkas dağlarını birlikte tırmandığımızı, bir kere-sinde dar bir patikadan geçerken mandayla karşılaştığımızı, koca şemsiyeyle canavardan kendimizi kollaya kollaya, uçuruma yuvarlanma tehlikesini de göze alarak nasıl kaçtığımızı anlattım. Baktım, Lev Nikolayeviç'in göz-leri dolu dolu olmuş. Gözlerimiz karşılaştıkça utandı, ama ağlamasını tutamadı.

«Sen bana bakma, devam et!» dedi. «Bu insanın güzelliği karşısında kendimi tutamadım! Ne ilginç bir kişidir kim bilir! Ben de tam böyle düşlüyordum onu — farklı! Radikal yazarlar içinde en olgun, en akıllı kişi bence. Uygarlığımızın baştan sona barbarlıklarla dolu olduğunu *Alfab*e adlı kitabında ne güzel sergilemiştir... Oysa kültür, barış içinde yaşayan kabilelerin sahip olabileceği bir şey, güçlülerin değil, zayıfların varacağı bir gelişmedir, ve varlık savaşımı dedikleri kötülükleri haklı çıkarmak için uydurulmuş bir yalandır yalnızca. Bunu ne güzel anlatır o kitap... Sen aynı görüşte değilsindir sanırım. Ama Daudet ona hak veriyor, onun Paul Astier'ini hatırlıyor musun?»

— Peki ama Normanların Avrupa tarihinde oynadığı rolü Flerovski'nin kuramıyla nasıl bağdaştırabilir insan?

— Canım, Normanlar başka! O ayrı bir konu!»

Soruya yanıt bulamadığında hep «O ayrı bir konu!» diye geçiştirirdi.

Bana hep öyle gelmişti ki —ve yanıldığımı sanmıyorum— Lev Nikolayeviç edebiyattan konuşmaktan hoşlanmazdı. Yalnız yazarların kişiliğiyle ilgilenirdi. Şu soruyu sık sık duymuşumdur ondan: «Tanıyor musun? Nasıl bi-

ri? Nerde doğmuş?» Tartışmaları da hemen hemen her vakit, söz konusu yazarı çok özel açılardan ele aldığını sergilemiştir.

V. G. Korolenko için düşünceli bir tavırla şunları söylemişti bir gün:

«Ukraynalı olduğuna göre yaşamımızı daha iyi görebilmesi beklenir, bizlerden daha açık, daha doğru anlayabilmeli Rus halkını.»

Çok sevdiği Çehov konusunda da:

«Mesleği onu yıktı.» demişti. «Doktor olmasaydı daha da iyi yazardı kuşkusuz.»

Genç yazarlardan biri için de şöyle demişti:

«İngilizler gibi olmak sevdasında. Moskovalılar hiç beceremezler bu işi oysa...»

Bana sık sık, «Sen bir düşçüsün,» demiştir. «O senin Kuvalda'lar, ve öteki kahramanlar hep uydurma...»

Kuvalda'nın gerçek yaşamdan alındığını söyledim.

«Söyle bakalım nerde gördün onu? Nerde karşılaştın?»

Kuvalda adıyla tanıttığım o kişiyle, Kazan Yargıcı Kolontayev'in odasında nasıl karşılaştığımı anlattığımda gülmekten kendini alamadı.

Yaşaran gözlerini silerken «Safkan soylu!» dedi. Gülmesi dinmemişi daha. «Gerçek bir aristokrat! Ama ne hoş bir adammış! Yazdığından daha iyi anlatıyorsun. Düpedüz bir romantiksin sen — uydurmacı... Neden kabul etmiyorsun?»

Belki de bütün yazarların belli bir ölçüde uydurmacı olduklarını, insanları, gerçek yaşamda görmek istedikleri gibi gösterdiklerini söyledim. Bir de, yaşamdaki kötülükleri vargüçleriyle, gerekirse kaba güçle karşı koyma itilimi duyan eylemli insanlardan hoşlandığımı söyledim.

«Ama kaba güç kötülüklerin en büyüğüdür!» diye atıldı. Koluma yapışmış beni sarsıyordu da. «Bunu nasıl açıklayacaksın bakalım, yazarak mı? Uydurarak mı? Bak, örneğin *Yol Arkadaşım*... İşte o uydurma değil. Güzel bir öykü, çünkü senin kafandan çıkmamış, uydurulmamış. Kafanda bir şeyler kurmaya başladığında bütün kahra-

manların birer şövalye, birer Amadis, Siegfried olup çıkıyor...

— İnsan kılığına girmiş hayvansı 'yol arkadaşlarıyla' çepeçevre sarılı yaşamak kaçınılmaz olduğu sürece yaptığımız her şey üfürükle yıkılacaktır,» dedim.

Bana hafifçe dirsek vurarak güldü.

«Senin bu sözlerinden çok tehlikeli sonuçlar çıkarılabilir,» dedi. «Gerçek bir sosyalist değilsin sen. Romantiksinsin, ve romantikler monarşist olurlar, her zaman böyle olmuşlardır.

— Peki ya Victor Hugo?

— Victor Hugo başka. Ben ondan hoşlanmam. Çok yaygaracı.»

Sık sık ne okuduğumu sorar, ve her seferinde iyi kitap seçmediğim gerekçesiyle azarlardı beni.

«Gibbon, Kostomarov'dan da beter. Mommsen'i okusana — çok sıkıcı ama önemli.»

Ömrümde ilk okuduğum romanın *Les Frères Zemganno* (Zemganno Kardeşler) olduğunu duyunca neredeyse öfkелendi.

«Al işte! Saçma bir roman! Seni o kitap bozmuş demek. Üç Fransız yazarı vardır —Stendhal, Balzac ve Flaubert— bir de Maupassant'ı ekleyebilirsin buna, ama Çehov daha iyidir ondan. Goncourtlar aslında soytarıdır, ciddi görünürler yalnızca. Yaşamı kendileri gibi uydurukçuların yazdığı kitaplardan öğrenmiş ve her şeyi ciddiye almışlardır ama onların yazdıklarına kimsenin ihtiyacı yoktur.»

Görüşünü paylaşmadığımı söyledim. Buna öfkелendi Lev Nikolayeviç. Çelişik durumlara dayanamazdı ve tartışmalarda kimi vakit yok yere, tek inat olsun diye dediğim dedik davranırdı.

«Yozlaşma diye bir şey yoktur,» dedi bir gün. «Hepsi de İtalyan Lombroso'nun uydurması. Yahudi Nordau da papağan gibi öykünmüş ona. İtalya bir şarlatanlar ve se-rüvenciler ülkesidir. Ordan yalnız Aretino, Casanova, Cagliostro gibileri çıkar.

— Peki ya Garibaldi?

— O başka. Siyaset adamı o.»

Rusya'daki tüccar ailelerinin yozlaşma süreçlerinden örnekler verdiğimde de şunları söyledi:

«Yanlıı bilgiler bunlar... Kurnaz kitaplardan çıkma uydurmalar...»

Tanıdığım bir tüccar ailesinin üç kuşağının öyküsünü anlattım ona — yozlaşmanın acımasız yıkımlar getirdiğı bir öykü. Birden heyecanlandı Lev Nikolayeviç, koluma ya- pıştı:

«Doğru ya! Bu anlattığın doğru işte! Tula'da böyle iki aile var tanıdığım. İşte bunu yazmalısın asıl. Büyük bir roman olur — anlıyor musun? Bu iş böyle yapılır işte — ro- man böyle yazılır!»

Gözleri ışı l ışı l dı.

«Ama kahramanlardan bazıları şövalye olacak Lev Ni- kolayeviç.

— Hiç de değı l! Başlama gene! Ciddi konuşuyorum. Hani bütün aile yerine dua etmek üzere rahip olan var ya — harika. Gerçek yaşam bu. Sen günah işle, ben gidip senin yerine günah çıkarayım. Sonra öteki — içi sıkılan kapkaççı — o da gerçek bir kişi. Sonra, adamın içmesi, canavarlaşması, sefahate dalması, onu bunu sevmesi ve birden cinayet işlemesi — ne kadar güzel! Hırsızlarla ser- seriler arasında kahramanlar arayacağına bunları yaz iş- te. Kahramanlar birer yalandır, uydurmadır, insanlardan, halktan başka gerçek yoktur — bunu bilir bunu söylerim!»

Öykülerimdeki abartmalara sık sık işaret ederdi, ama bir keresinde *Ölü Canlar*'ın ikinci bölümü üzerine konu- şurken tatlı tatlı gülümseyerek şöyle dedi:

«Doğrusu hepimiz de dünyanın en büyük uydurmacı- larıyız. Ben de öyle. Bazen insan yazmaya koyuluyor, der- ken çizdiği tipe birden acıyarak ona iyi nitelikler yük- le- meye çalışıyor, ya da bir başka tipi yumuşatarak ilki- ne kıyasla daha zayıf olmasını, böylece acınan tipin çok kö- tü görünmemesini sağlıyor.»

Sözün burasında amansız bir yargıç tavrı takındı, katı bir sesle devam etti:

«İşte bu yüzden, sanatın bir yalan, aldatıcı bir şey olduğunu söylüyorum, olsa da olur, olmasa da... İnsanlığa zararlı bir şey. İnsan yaşamı olduğu gibi yazmıyor, kendi onu nasıl görüyorsa, yaşamdan ne anlıyorsa onu yazıyor, kendi görüşlerini anlatıyor başkalarına. Benim şu kuleyi ya da bu denizi, ya da diyelim o Tatarı nasıl gördüğümü bilmek kime ne katacak? Bunları bilmek isteyen kim, bilmenin yararı ne?»

Bazen düşünce ve duyguları yalnızca birer geçici heves gibi görünmüştür, düşüncelerini amaçlı olarak çarpıttığını bile sanmışımdır zaman zaman; ama genellikle, acımasız Tanrıyı korkusuzca sorguya çeken Eyüp Peygamber gibi sözünü sakınmaz tavrıyla düşüncelerini açıklayarak dinleyenleri etkilediğine, onları sindirdiğine tanık olmuşumdur.

Bir keresinde şöyle dedi:

«Mayıs sonunda Kiev'e giden yolda yürüyordum. Kendimi cennette sanıyordum. Canlı cansız her şey sevinç içindeydi, gök bulutsuz, güneş sınımsıktı. Kuşlar şarkı söylüyor, arılar vızıldıyordu. Her şey bayram ediyordu sanki, dünya, her zamankinden güzeldi. Sevinçten ağlayacak gibiydim, ben de bir arıydım da sanki, dünyanın en güzel çiçeklerine konuyordum. Ve Tanrının ruhuma çok yakın olduğunu duyuyordum. Birden ne göreyim? Yolun kıyısında, ağaçların altında iki kişi yatıyor. Bir kadın, bir erkek. Yakın oturmuşlar, partial giysileri birbirininkine karışmış. İkisi de kir içinde, bitkin, yaşlı, meyva kurtları gibi kıvrıla kıvrana bir şeyler mırıldanıyorlar. Güneş, acımasız ışıklarını çıplak, rengi belirsiz ayaklarına ve yarı ölü gibi duran gövdelerine yöneltmiş. Bu görünüm karşısında kalbim duracak sandım. Ey Tanrı dedim kendi kendime, güzellikleri yaratan Tanrı, kendinden utanmıyor musun? Çok dokundu bana bu olay...»

«Görüyorsunuz neler oluyor dünyada! Doğa —Bogo-

millerin* Şeytanın yarattığına inandığı doğa— insanoğluna çok kaba davranıyor, büyük acılar veriyor, alay ediyor onunla. Gücünü elinden alıp isteklerini bırakıyor. Ruh bedeninde olan herkes için böyle bu. Bu acının utançını ve dehşetini kendisine armağan edilen tende duya-bilmek, yalnız insanoğluna özgü. Kaçınılmaz bir cezaymış gibi yaşıyoruz bu utancı — ne günah işlemişiz ki?»

Bunları söylerken gözlerinin anlamı çok garip değişikliklere uğradı. Zaman zaman çocuksu bakışlar, zaman zaman katı, kuru pırıltılar gördüm gözlerinde. Dudakları atıyor, bıyığı dikenleniyordu. Sözü bitirince ceketinin cebinden bir mendil çıkardı ve hiç terlememiş olan yüzünü sıkı sıkı sildi. Sonra o güçlü köylü ellerinin çengeli andıran parmaklarını sakalında gezdirdi ve «Evet, ne günah işledik?» dedi gene.

Bir gün, Dyulber'den Al-Todor'a giden yolda birlikte yürüyorduk. Bir delikanlı çevikliğiyle yürürken, alışılmışın dışında bir heyecanla şunları söyledi:

«Gövde, ruhun iyi eğitilmiş bir köpeğidir; ruh ne derse onu yapar. Böyle olmalı. Oysa halimize bak! Gövde huzursuz, isyan ediyor ve ruh, acınası bir çaresizlik içinde onu izliyor.»

Durdu, elini göğsünde, tam yüreğinin üzerinde gezdirdi, kaşlarını kaldırdı, düşünceli bir tavırla sürdürdü konuşmasını:

«Moskova'da, Sukharev Kulesi yakınlarında sarhoş bir kadın görmüştüm. Güzdü. Kadın, bir çukurun ortasında yatıyordu öyle. Bir evin bahçesinden akıp gelen lağım suyu boynunu ve sırtını ıslatıyordu. Orda, soğuk suların içinde, bir şeyler mırıldanarak, sağa sola kıvranarak yatıp duruyordu kadın. Üstü başı sırlıslıkladı, ayağa kalkacak hali yoktu.»

Ürperdi, bir an için gözlerini kapadı, başını sağa sola sallayarak yavaş sesle devam etti:

«Şimdi, doğru doğru dosdoğru... Sarhoş bir kadından

* Bulgaristan'da dinsel bir mezhep taraftarı. —İ. Çev.

daha çirkin, daha iğrenç hiçbir şey olamaz. Gidip ona yardımcı olmak istedim, ama ayaklarım gitmedi. Yapış yapış, sıırılsıklamdı. İnsan ona dokunduktan sonra elini kırklasa kirini çıkaramazdı! İğrenç! Neyse, o çukura yakın bir yerde, kaldırımda, uçuk mavi gözlü, sarı saçlı bir çocuk oturuyordu. Oğlanın yanaklarından oluk oluk gözyaşı iniyordu. Burnunu çeke çeke, 'Anne-e-ee kalksana...' diye ağlıyordu.

«Kadın, arada bir kollarını oynatıyor, gırtlğından sesler çıkarıyor, başını kaldırıyor ama kaldırmasıyla pisliğin içine düşürmesi bir oluyordu.»

Gene sustu. Sağına soluna bakındı, fısıldarcasına «İğrenç,» dedi gene. «İğrenç! Çok sarhoş kadın gördün mü sen? Gördün demek, ha? Sakın yazma ama! Yazmamalısın. — Neden yazmayayım?

Sonra, düşünceli bir tavırla, tane tane konuşarak şöyle dedi:

«Bilmem. Sanırım... Yani, ne bileyim, kötü şeylere değgin yazmak utanç vericiymiş gibi geliyor bana sanırım... Ama... Doğru ya, neden yazmayasın? İnsan her şeyi yazmalı...»

Gözleri dolu dolu oldu, sonra yaşardı. Gülümseyerek gözyaşlarını sildi. Islak mendiline bakıyordu; yanakları gene ıslandı.

«Ağlıyorum,» dedi. «Yaşlandım artık. Üzücü şeyler aklıma gelince yüreğim kabarıyor.»

Sonra şaka yollu dürttü beni:

«Sen de daha çok yaşayacaksın, ve hiçbir şey değişmeyecek. Sen benim şimdi ağladığımdan daha acı —köylü kadınların deyişiyle daha «sulu»— ağlayacaksın... Ama her şey yazılmalı, her şey... Yoksa sarı saçlı küçük çocuk gücenir... Sana gelir, 'hakikat bu değil,' der, 'bütün hakikat bu değil.'»

Birden silkindi, bir çocuğun gönlünü alacakmışçasına yumuşattı sesini:

«Haydi, şimdi sen bana bir şeyler anlat. Çok tatlı ko-

nuşursun sen, haydi. Çocuklardan söz et bana, kendinden söz et. Senin de bir vakitler çocuk olduğuna inanmıyorum. Öyle garip bir adamsın ki... Sanki böyle, bu halinle doğmuşsun gibi geliyor bana. Çocuksu düşüncelerin var. Çoğu düşüncelerin olgunlaşmamış... gene de yaşama değgin çok şey biliyorsun. Bildiklerin sana yeter. Haydi, bir şeyler anlat bana...»

Bir çam ağacının toprağın dışına fışkırmış kalın kökleri üzerine rahatça kuruldu, kuru çam yaprakları arasında koşuşmakta olan karıncaların telaşını izlemeye koyuldu.

Burada, bir kuzeylinin gözüne çok değişik, çok garip görünebilecek bu güney topraklarında, bütün bu debdebenin ortasında, utanmasız bir özenle yetiştirilmiş süs bitkilerinin arasında, adı içsel gücünü vurgulayan Lev Tolstoy* —toprağa sıkı sıkıya sarılmış sökölmez ağaç kökleri gibi kıvrık bükük, düğüm düğüm duran ufak tefek bir insan oturmakta. Kırım'ın bu güzel topraklarında, bu eşsiz görüntünün ortasında, hem yerli yerinde, hem de iğreti gibi duruyordu. Tarihten kalma bir adam... Bütün kırların sahibi —gerçekten de öyleydi— ve yaratıcısı... Yüzyıllık bir yokluktan sonra kendi elleriyle yeryüzüne sermiş olduğu bu topraklara dönen bir yaratıcı. Eskiden varolduğu halde belleğinden silinmiş çok şey var. Ve daha önce hiç görmediği yeni şeyler... Her şey olması gerektiği gibi, ama aynı zamanda değil, ve adam, bir an önce neyin gerektiği gibi olmadığını ve bunun nedenini niçinini araştırmak zorunda...

Yürümeye alışık, hızlı, usta adımlı bir gezginin sabırsız aceleciliği içinde patikaları, yolları arşınlamakta. Tek bir taş parçasını, tek bir düşünceyi kaçırmayan keskin gözleri bakıyor, ölçüyor, biçiyor. Ve adam, çevresine, dinmek bilmez düşüncelerinin canlı tohumlarını serpiyor.

* Lev: Aslan; Tolstoy: Yiğit, güçlü, anlamına gelir. —İ. Çev.

Suler'e şöyle demişti:

«Hiç okumuyorsun Suler. Yazık ediyorsun. O kadar kendine güvenmemelisin. Öte yanda Gorki çok okuyor. Bak bu da doğru değil —kendine güvenin tam olmadığını gösterir bu. Ben, çok fazla yazıyorum; bu da doğru değil, çünkü kendimi bir şey sanıyorum, önümdeki günler azaldıkça, herkesin benim gibi düşünmesini sağlamak için karşı durulmaz bir istek duyuyorum. Elbet kendi düşüncelerim bana göre doğru; gerçi Gorki benim görüşlerimin ona göre yanlış olduğunu düşünüyor, oysa sen, hiçbir şey düşünmüyorsun! yalnızca gözlerini açıp kapıyor çevrende gözüne ilişecek şeyler arıyorsun. Ve seninle hiç ilgisi olmayan şeyler gözüne ilişiyor hep —genellikle böyle oluyor. Bir şeyi görüyor, yakalıyor, ona yapışyorsun; yapıştığın şey sende kopmaya başladı mı bırakıyorsun git-sin. Koyveriyorsun. Çehov'un çok güzel bir öyküsü var —*Sevgili*— ordaki kadına benziyorsun biraz.

— Ne bakımdan? diyerek güldü Suler.

— Her zaman için sevmeye hazırsın ama seçmesini bilmiyorsun. Önemsiz şeylere harcıyorsun çabanı.

— Herkes böyle değil midir peki?»

Lev Nikolayeviç, «Herkes?» diye tekrarladı Suler'in sorusunu. «Yok, hayır — herkes böyle değildir.»

Ve birden bana döndü:

«Sen neden Tanrıya inanmıyorsun?

— İnançsızım da ondan, Lev Nikolayeviç.

— Yalan söylüyorsun. Doğuştan inançlısın sen, Tanrısız yaşayamazsın. Yakında anlayacaksın bunu. Neden inanmıyorsun, biliyor musun, dikkafalılığından. İnatçısın çünkü ve küskünsün. Dünya, senin dilediğin gibi kurulmamış diye kafan kızgın. Kimi insanlar utangaçlıklarından inançsız olurlar. Gençler böyledir. Bir kadına taparlar ama bu duygularını belli etmeyi göze alamazlar, yanlış anlaşılmaktan korkarlar çünkü. Hem de yürekli değildirler. İnanç da sevgi gibi yüreklilik ister, gözüpeklik ister. Kendine 'inanıyorum,' demelisin, bak göreceksin her şey yoluna girecek, her şey senin olmasını istediğin gibi

görünecek gözüne; her şey kendini sana açıklayacak, il-
gini çekecek. Sevdiğin çok şey var örneğin, değil mi, işte
inanç, sevginin yoğunlaşmasından başka bir şey değildir.
Daha da çok sevmelisin, sevginin inanca dönüştüğünü gö-
receksin. Bir erkeğin sevdiği kadın, dünyanın en güzel ka-
dınıdır, ve her erkek, dünyanın en güzel kadınıni sever
— işte, al sana inanç. İnanıcı olmayan kişi sevemez. Bu-
gün buna âşık olur, bir yıl sonra ötekine. Böyle erkekle-
rin ruhu kısırdır, sevgisi gelgeç olur. Bu da, hiçbir şey
olmasa gerek. Anadan doğma inançlısın, kendi içinde bu-
lunan bir şeye karşı koymaya çabalamanın yararı yok...
'Güzellik, güzellik,' deyip durursun. Güzellik nedir peki?
En üstün ve en kusursuz şeye güzel denir, değil mi, o da
Tanrıdır işte.»

Bu konularda daha önce pek konuşmamıştı benimle.
Konunun önemi ve beklemediğim halde karşıma çıkışı
beni etkiledi. Sustum kaldım. Kanepede oturmuş ayakla-
rını altına doğru uzatmıştı. Yerden doğru bana bakarak
utkulu bir tavırla gülümsedi, parmağını «seni gidi» derce-
sine sallayarak şunları söyledi:

«Susmakla paçayı kurtaramazsın, biliyorsun, değil mi!»

Ve ben, Tanrıya inanmayan ben, gözümün ucuyla
kaçamak, ve nerdeyse sakıngan bir bakış baktım ona.

«Bu adam, Tanrı gibi,» dedim kendi kendime.

SERGEY YESENİN

Kapri adasındaydım; yıllardan ya 1907, ya da 1908. Stefan Zeromski, Bulgar yazar Petko Todorov'la bana rastlantıların Krakov kentine getirdiği Zmudz ya da belki Mazur adında Polonyalı bir köylünün başından geçenleri anlattı. Köylücük kentte kendini kaybedivermiş. Saatlerce sokaklarda dolaşmış, ordan oraya gitmiş, ama kentin dışındaki açıklıklara, köyüne benzeterek rahat edeceği kırık alanlara varamamış bir türlü. Sonunda, kent onu pençesinden salıverir belki düşüncesiyle diz çökerek bir iki dua mırıldanmış, ve ırmağın onu özgürlüğe götüreceğini umarak köprüden Vistül'ün sularına atmış kendini. Boğulmaktan kurtarılmış ama aldığı yaralar yaşatmamış adamcağızı.

Bu sade ve yapmacıksız öyküyü Sergey Yesenin'in ölümü hatırlattı bana. Onunla ilk kez 1914 yılında Klujev'le birlikte tanışmıştım. On beş, on yedi yaşlarında bir çocuk izlenimi bırakmıştı bende. Kıvrıkcık saçları, mavi gömleği, köylü biçimi ceket ve uzun konçlu çizmeleleriyle Madam Samokiş-Sudkovskaya'nın genç Boyarları gösteren kartpostallarını andırıyordu. Yesenin'in yüzü de aynı o Boyarlarınkine benziyordu. Sıcak bir yaz gecesiydi, üçümüz Basseinaya Caddesi boyunca yürüdük, sonra Simeonovski Köprüsü'ne geldik, bir süre durarak Neva ırmağının karanlık sularına baktık. Ne konuştuğumuzu hatırlamıyorum ama sanırım, yeni patlayan savaştan söz ediyor olmalıydık. Yesenin, koca Saint Petersburg kentinde dünyası tersine dönmüş, nerden geldiğini şaşırmış, utanç, sıkılğan bir genç izlenimi bırakıyordu insanda.

Böylesi kız suratlı delikanlılara genellikle Kaluga, Orel, Ryazan, Simbirsks ve Tambov gibi küçük kasabalarda rastlanır. Ya bakkal çırağı, ya marangoz yamağı,

ya da diyelim, gece kulüplerinde şarkıcı, dansçı olur böylere. Ya da en iyi olasılıkla «dini bütün» tacir çocuklarıdır.

Sonraları, onun canlı, sürükleyici ve yürek atışlarını duyuran şiirlerini okuduğumda, o dizelerin o gece Simeonovski Köprüsü'nden sarkarak kara kayalar arasında akmakta olan kadifemsi karanlık sulara arada bir tüküren o dalgın, resim gibi delikanlının kaleminden çıktığına inanamadım.

Altı, yedi yıl kadar sonra Yesenin'i Berlin'de A. N. Tolstoy'un evinde gördüm. O ilk tanıştığım kıvırcık saçlı halim selim delikanlıdan tek o berrak bakış kalmıştı; o gözler bile parlaklığını biraz yitirmişti sanki. Gözleri sınırlı ve kimi zaman korkutmacı ya da azarlar bakışlarla, kimi zaman ne diyeceğini bilmez, utangaç ya da ürkek, güvensiz tavırlarla ondan ona konuyordu. Bana öyle geldi ki, insanlara karşı yakınlık duymuyor bu delikanlı. Üstelik akşamcı olduğu her halinden belli. Gözkapakları şişik, gözleri kızarık ve teni solgun ve ölgün. Az uyuyan ve temiz havadan yoksun olanlar böyledir hep. Elleri kımıl kımıl, yerinde duramıyor. Huzursuz ve *dalgın*. Evet, akli başka yerde sanki. Çok önemli bir şeyi unutmuş da ne olduğunu bir türlü hatırlayamıyor gibi.

O gün yanında İsadora Duncan ve Kusikov da vardı. Kusikov'u göstererek, kısık ve bir bakıma fısıldar sesle, «Bir şair daha,» diye tanıttı onu bana. Sonradan anladığımıza göre çalmasını bilmediği gitarıyla mitarıyla burnu havada bir delikanlıydı Kusikov. Fazlalık bir yaratık gibi duruyordu. Duncan'a gelince birkaç yıl öncesi sahnede görmüştüm bu kadını. O vakitler genç kadının tanrıdan aldığı esinle dansettiği söylenirdi; hatta bazı gazeteciler «olağanüstü gövdesi bizi utkunun aleviyle yakıyor» diyecek kadar ileri gitmişlerdi.

Ancak ben, böyle «esinli» danslardan anlamadığım gibi sevmiyorum da. Bu kadının sahnede hoplayıp zıplaması, kıvranıp kıvrılması bana hiç tat vermemişti. Kadına acımıştım bile o gün; çünkü üzerinde pek az giysi bulu-

nan zavallı dansöz, soğuktan donuyormuş da sahnede kendini ordan oraya atarak ısınmaya, soğuğun pençesinden kaçmaya çalışıyormuş gibi gelmişti bana.

Bu karşılaşmamızda da, güzelce bir yemek yiyip birkaç kadeh votka attıktan sonra dansetti. Dansetmiyor, yaşının omuzlarına yüklediği yıllarla, ün ve aşklarla beslenmiş ama gene de aç gövdesi arasında bir savaştı bu. Bu sözlerimle kadını aşağılamak istiyor değilim; yaşlılığının getirdiği doğal bir durumu anlatmaya çalışıyorum yalnızca.

Pas renkli giysisi içinde, duygularını içine sığdırmayacak kadar küçük bir odada kıvranıp bükülen yaşlı ve etli butlu bir kadın... Bir avuç solgun çiçeği göğsüne bastırmakta. Al al, tombul ve sevimsiz yüzünde anlamsız bir gülümseme...

Ryazan'lı eşsiz ozanın yanında, binlerce Avrupalı estetin ve dans sanatı hayranlarının el üstünde tuttuğu bu ünlü kadın, ozana fazla gelen bütün şeylerin bir toplamı gibi duruyordu. Ona gerekmeyen her şey kadında somutlanıyordu. Belli bir önyargıyla konuşuyor değilim, şimdi toparladığım düşünceleri, sonradan vardığım bir değerlendirmeyi de anlatmıyorum burda: O gün, orada, o kadına bakarken aklımdan geçenleri, gerçek izlenimlerimi söylüyorum size. Büyük bir sıkıntı içinde onu izlerken, ozanın yüreğinden taşan şu solukların anlamını nasıl içinde duyar bu kadın diye düşünüyordum:

*Küçük bir saman dağının tepesinde
Gökteki ayın yüzünü alıp
Onun ağzıyla saman çiğnerken
Gülümsemek
Ne güzeldir!*

Ya şu alaylı sözcüklerden ne anlardı bu kadın:

*Başımdaki şu şapka
Silindir*

*Kadına göre değil.
Ya yüreğimdeki aşk
—dayanamıyorum—
Derdim aşkıma gömülmüş
Altın Başaklar soluyor
Benden doğru
Yarin kırsağına doğru*

Yesenin, Duncan'la konuşurken el kol hareketleri yapıyor, arada bir kadının dikkatini çekmek için dirseğiyle, diziyle dürtüyordu. Dans sırasında, Yesenin masaya oturdu, şarabını yudumlamaya koyuldu. Gözucuyla kadına bakıyor, olanlardan hoşlanmadığını belli ediyordu. Belki de şu acımalı sözcüklerin kafasında bir dize oluşturması tam o sırada olmuştur:

Sevdiler seni, kirlettiler, bozdular...

Sanki artık alıştığı, korkmadığı ama gene de ağırlığı altında ezildiği bir karabasan gözüyle bakıyordu kadına. Başına sinek konan kabak kafalı bir adam gibi irkildi birkaç kez, dalgın dalgın başını salladı.

Derken yorulan Duncan dizüstü çöktü, gevşek, çağır-gan bir gülümsemeyle şairin yüzüne baktı. Yesenin elini kadının omuzuna koydu, ama başını öte yana çevirdi. Ve bana öyle geldi ki, çaresizlikten fışkıran kaba ama gene de acımalı sözlerden oluşan şu dizeleri tam o sırada düşünmüştür:

*Bakma bana koca bebek
Şımarık çocuk seni!
Elimden bir kaza çıkacak şimdi.
...Sevgilim, ağlıyorum
N'olur, n'olur darılma e mi?*

Yesenin'den şiir okuması istenince, dünden hazır gibi

ayağa kalktı, Khlopuşa'nın monoloğunu okumaya başladı. Başlangıçta mahkûmun ağlamaklı çığlıkları gerçekmiş gibi geldi dinleyenlere. Öylesine iyi bir oyun sergiliyordu ozan.

*kör eden, kanayan, çıldırtan sis
sen nesen? Ölüm müsün sen
nesin?*

Ancak az sonra, karşımda çok usta çok güçlü bir şiir söyleyiciyle karşı karşıya bulunduğumu anladım. Onu dinlemek acı veriyordu insana, rahatsız ediyordu. Böyle şiir okumaya ne beceriklilik derim ne de artistik — çünkü böylesi nitelemeler, kişinin tutumuyla ilgili ipucu vermezler. Ozanın sesi kaba denecek kadar kalın, pürüzlü ve düpedüz yürekler acısıydı. Khlopuşa'nın dümdüz sözlerini özel bir çabayla, büyük güç harcayarak söylüyordu. Mahpusun değişik tonlarda seslendirilen isteği, görülmedik bir içtenlik, şaşılacak bir güçlülük taşıyordu:

O adamı görmek isterim!

Bu sözleri, büyük bir korkuyu dile getiren şu dizeler izliyordu:

*Nerede o adam? Nerede? Yoksa...
Yoksa... Yok mu?*

Böylesine ufak tefek ve zayıf bir gövdeden öylesine güçlü duyguların yansıyacağına, böylesine kusursuz bir anlatım duyulacağına inanmak olanaksızdı. Okurken yüzü kül gibi oldu ozanın, öyle ki, kulakları nerdeyse boz renkli göründü. Elleri, orkestra yönetircesine zamanları belirten hareketler yapıyor, dizelerin ölçüsünü umursamıyordu. Ne var ki bütün bu gariplik, hiç yersiz kaçmıyordu. Çünkü belli bir uyum yoktu şiirde ve sözcüklerin ağırlığı hiç birbirini tutmuyordu. Sözcükleri dört bir ya-

na fırlatıyordu sanki —bir ayaklarının dibine, bir uzaklara ya da birinin kinli suratına... Gergin kaba ses, telaşlı, atılğan ama hep yarım kalan hareketler, ilahi söyler gibi sallanan bir gövde ve acı içinde kıvranan gözler ...Bütün bunlar şairin o andaki çevresiyle bütünleşiyordu.

Bir de, Pugaçov'un üç kez sorduğu o soruyu okuyuşu anlatılmaya değer:

Çıldırдың mı sen?

Önce bağır bağır, öfkeli bir sesle, daha sonra alçak ama daha güçlü:

Çıldırдың mı sen?

Ve son olarak, umutsuzluk içinde boğulan bir fısıltı gibi:

Çıldırдың mı sen?

Kim demiş mahvolduk diye?

Bu sorudaki heyecanı anlatmak güç:

İnsan kendi ruhuna tökezler mi?

Bir çuval yük mü ruh omuzlarda?

Kısa bir sus işaretinden sonra umutsuzluk ve veda sözlüğü duyuldu:

Sevgili yoldaşlarım

Sizden çok sevdiğim yok...

Öyle dokundu ki bu hava bana, gözyaşlarımı zor tuttum. Hiç unutmam, ağzımı açıp da tek bir övgü sözcüğü dile getiremedim; aslında, onun da buna pek ihtiyacı yoktu.

Sonra yedi eniği boğulmak üzere götürülen köpeği anlatan şiirini okumasını istedim.

«Yani yorulmadınsa... dedim.

— Şiir beni yormaz,» dedi. Sonra biraz utangaç, «Neden köpeğin öyküsünü seviyorsunuz?» diye sordu.

Rus edebiyatında, hayvanlar üzerine böyle ustalıkla böyle duygulu, sevgi dolu şiiri ilk onun yazdığını söyledim.

«Evet, hayvanları çok severim,» dedi. Düşünceliydi. «Bütün hayvanları severim.» Claudel'in *Hayvanın Cenneti* adlı kitabını okuyup okumadığını sorduğumda yanıt vermedi, iki eliyle başını kucakladı ve *Bir Köpeğin Türküsü* adlı şiirini okumaya başladı:

...

*Ve sokak köpeğinin
Zavallı üzgünlü gözyaşları
Altın yıldızlar gibi düştü
Karın üzerine.*

Bu son dizeleri okurken kendi gözleri de dolu doluydu. Bu dizeleri dinledikten sonra, Sergey Yesenin'in, düpedüz insan değil, doğanın şiir için, S. Sergeyev-Tsenski'nin dediği gibi «tarlaların sınırsız üzüntüsünü», bu dünyada yaşayan, soluyan her şeye karşı duyulan sevgiyi ve insan-oglunun her şeyden çok hakettiği o sevecenliği dile getirmek için yaratılmış bir örgen olduğunu düşünmeden edemedim. Bu düşünceler, Kusikov'la gitarının, Duncan'la danslarının anlamsızlığını daha duyulur hale getirdi. Dünyanın en donuk kenti Berlin'i, eyaletlerin en sönüğü Brandenburg'u ve bu en yetenekli, en Rus şairi çevreleyen her şeyi yersiz, gereksiz kıldı gözümde.

Akşamın çökmesiyle canı sıkılan Yesenin, kendi köyü Ryazan'lı kızları okşar gibi Duncan'ın sırtına dokundu, gürültülü bir yerlere gitmeyi önerdi.

Lunapark'a gitmeye karar verdik.

Kapıda paltolarımızı giyerken Duncan hepimizi sıradan öpmeye başladı.

Kırık dökük Rusçasıyla, «Ruslar iyi,» diyordu. «Başka yerde bulunmaz böyleleri...»

Yesenin, beceriksiz bir kıskançlık gösterisi yaptı. Kadının sırtına vurarak, «Yabancıları öpeyim deme bir daha!» diye bağırdı.

Bana öyle geldi ki, tek, yanındakilere yabancı diyebilmek için böyle davrandı.

Lunapark'ın neşeli havası Yesenin'i canlandırdı. Bir gösteriden ötekine koşuyor, çirkin bir kâğıt maskenin ağzına top atmaya çalışan ya da üstüne ayak basanı sallayıp sallayıp yere atan bir merdivene tırmanmaya çabalayan saygıdeğer Almanları izliyordu. Böyle sanat yanı olmayan bir yığın eğlence aracı vardı; her taraf ısl ıslıdı. Ve «şişmanlar için» diyebileceğimiz Alman müziği bas bas bağııyordu.

«Çok şey yapmışlar ama hepsi uydurma,» dedi Yesenin. «Çamur atmak için söylemiyorum, ha,» diye ekledi hemen ardından.

Sonra, «çamur atmak» deyişinin «iyi bir şeyi kötölemek» sözlerinden daha iyi olduğunu söyledi.

«Kısa deyişler her zaman için uzunlarından yeğdir,» dedi.

Parktaki eğlence yerlerini bir bir ve çabucak görmek istemesi, onları bir an önce unutmak istemesine yolculabilirdi. Yuvarlak bir kulübenin önünde birden durdu; içerde çizgili bir şey gürültülü gürültülü dönüyordu. Yesenin, birden hızlı hızlı konuşarak, «Benim dizelere gerçekten gerek var mı dersin?» dedi. «Ve genel olarak, sanat, yani şiir demek istiyorum, gerekli mi?»

Soru, nerdeyse yerindeydi: Lunapark, Schiller'siz pekâlâ işliyordu.

Yesenin, benden yanıt beklemeden bir içki içmemizi önerdi.

Bahçeli gazinoyu dolduran neşeli kalabalık arasında sıkıldı gene. *Dalgın* ve bıkkın görünmeye başladı. Şaraptan da hoşlanmadı.

«Ekşi,» dedi. «Yanık kuştüyü kokuyor. Fransız şarabı istesenize garsondan.»

İstediği gelince, gene hiç tat almadan, iğrenç bir görevi yerine getiriyormuş gibi içti. Uzakta, kara bulutların oluşturduğu bir duvar önündeymiş gibi görünen ve küçük bir havuzun üzerine gerili ipte gösteriler yapan kadına daldı gözleri. Birkaç dakika öyle kaldı. Kadın, renkli ışıklarla aydınlatılıyor ve havai fişekler tam başının üzerinden geçerek kara bulutlara gömülüyormuş gibi görünüyordu. Bu rengarenk ışıkların yansıması havuzdaki suyu bir anlığına boyuyordu sanki. Görüntü çirkin olmaktan uzak, hatta, hemen hemen güzeldi, oysa Yesenin şöyle mırıldandı:

«Her şey insanın sinirlerini yıpratmak için yapılmış burada. Ellerinden geleni yaparlar hep... Ama ben gene de sirki severim. Ya sen?»

Şımarık, varlık içinde yaşamış bir *burnu büyük* izlenimi bırakmıyordu insanda. Kendi düzeyine uymayan bir eğlence yerine yalnızca görev duygusuyla, ya da Tanrıya inanmadıkları halde kiliseye giden insanlar gibi âdet yerini bulsun diye gelmişti sanki. Ayinin bir an önce bitmesine bakıyordu, çünkü yabancı bir Tanrıya dua edildiğinden, onun ruhuna hiç ama hiç seslenmiyordu bu dinsel tören...

**EDEBİYAT
ÜZERİNE
MEKTUPLAR**

,

ANTON ÇEHOV'A

5 (17) Ocak 1900'den sonra
Nijni-Novgorod

Mutlu yıllar!

Her zamanki gibi, saçma sapan bir yaşam sürüyorum. Ve sinirlerim, korkunç derecede bozuk. Mart sonu ya da Nisan başlarına doğru Yalta'ya geleceğim; o da, daha önce yatağa düşmezsem. Yaşantımı değiştirmek, başka türlü, daha canlı ve en önemlisi daha hızlı bir yaşantı sürmek için dayanılmaz bir istek var içimde.

Yakınlarda *Vanya Dayı*'nın oyununu gördüm. Çok iyi oynuyorlardı! (Aslında oyun konusunda değerlendirme yapamam pek, oyunu beğendimse, oyuncuların çok iyi oynadığını söylerim.) Ama senin *Dayı*, en kötü aktörü bile iyi oynatma gücüne sahip. Tartışılmaz bir gerçek bu. Bazı oyunlar kötü oynamayla bozulamıyor, bazılarıysa iyi oynamayla anlamını yitiriyor. Epey önce Mali Tiyatrosunda Tolstoy'un *Karanlığın Gücü* oyununu gördüm. Daha önce bu oyunu izlerken beğenirdim bile, ama şimdi çok kaba ve iğrenç buluyorum. Bir daha izlemeyeceğim. Buna sebep, oyuncuların çok iyi oynaması işte. Yapıtın tüm kaba ve saçma noktalarını acımasızca vurgulamışlar bu kez. Müzik konusunda da aynı şey geçerli: Kötü bir kemancı bile Ernst'in *Elegie*'sini iyi çalabilir, öte yanda büyük bir müzik ustası, önemsiz bir müzik parçasını çalgısıyla rezil edebilir.

Senin *Bayan*'ını okudum (*Köpekli Bayan —Ed.*). Ne yaptığını biliyor musun? Gerçekçiliğin canına okuyorsun. Çok yakında, canını çıkarıp tümünden geberteceksin onu. Bu yazma biçimi ömrünü tamamladı... Bu bir gerçek! Senden sonra hiç kimse bu yolda yürümeyecek, çünkü hiç kimse, öylesine basit şeyleri senin kadar yalın anlatamayacak. Kaleminden çıkmış kısacık bir öyküyü okuduktan sonra, insanın gözü başka şey görmüyor. Tüm öte-

ki öyküler kaba, ustaliksız, daha da kötüsü, yalınlıktan uzak, yani gerçekdışı geliyor insana. Kuşkusuz böyle bu. (Moskova'da sana şaşılması benzerlikte öyküden Georgi Çulkov adlı bir öğrenci var — çok zeki bir delikanlı.) Onun için, gerçekçiliği yok ediyorsun diyorum. Ve buna seviyorum. Çünkü defolup gitmesinin vakti geldi artık. Cehenneme dek yolu var!

Gerçekten de, artık kahramanlar yaratmanın zamanı geldi: İnsanlar, heyecan istiyor, yaşamdakilerden ayrı, daha iyi, daha güçlü ve daha güzel şeyler istiyor. Günümüz edebiyatının yaşamı süslemesi, gerçekte olmayan şeylerle de olsa daha güzel göstermeye başlaması gerekmektedir, çünkü edebiyat bunu yapar yapmaz yaşam güzelleşecektir, yani demek istiyorum ki, insanlar daha zengin, daha güçlü ve gayretli yaşantılar süreceklidir. Bugünkü hallerine bak, gözleri pırıltıdan yoksun, buğulu ve ölgün...

Kısa öykülerinle çok önemli şeyler yapıyorsun; insanların yüreğinde —Allahın belası— yarı ölüm demek olan o mıymıntı ve bıkkınlık veren yaşama karşı kin uyandırıyor. *Bayan*'ın beni öyle etkiledi ki, hemen karıma ihanet etme isteği duydum içimde, ona sövmek, acı çek-tirmek, daha birçok şeyler yapmak istedim. Ne var ki, görünürlerde uygun bir bayan bulunmadığından karıma sadık kaldım... Ama gene de hem onunla hem de çok yakın dostum olan karımın eniştesiyle kavga ettim. Öykünün böyle sonuçlar doğuracağı aklına gelmemişti, değil mi? Bil ki, bu yazdıklarımda hiç yalan yok; olanları yazıyorum. Ve, sanma ki senin öykülerini okuduktan sonra bu duruma gelen yalnız benim! Öykülerin, içi yaşam esansıya dolu eşsiz birer kristal şişe gibi, inan bana. Koklamasını bilen bir burun, çok önemli ve gerekli olan, senin «esans şişelerinde» her zaman bulunabilen o «hakkiki malın» keskin ve zihinleri açan kokusunu mutlaka seçer. Neyse, bu konuda bunca söz yeter, yoksa seni poh-pohladığımı sanacaksın.

Benim basılmaya değer öykülerimi bir araya toplama

fikrin çok güzel. Böyle bir şeyi hazırlayacağım, ancak *Yol Arkadaşım*'ın iyi bir öykü olduğu konusundaki görüşüne katılmıyorum. O konuda öyle mi yazılır? Neyse, iyi öyküleri sayacak olursak, diyelim *Stepte*, *Kocakarı İzergil*, *Salda*, *Yol Arkadaşım*... Sonra? Sonra neyi alalım? *Çelkaş*? Evet *Çelkaş*, ve *Malva*?

Bana karşı tutumun garip, biliyor musun, yani garip değil de, başını sonunu çıkaramıyorum. Daha doğrusu, senin bana karşı tutumun değil de, benim sana olan tav-
rım söz konusu... Mektupların çok garip izlenimler uyandırıyor bende — yalnız böyle sınırlarımın bozuk olduğu vakit değil, her zaman öyle. Bayılıyorum mektuplarına, falan, filan... Gevezeliklerimi hoşgör. Ama ne vakit sana yazmaya kalksam, şu berbat dünyada seni daha mutlu, neşeli yapacak, rahatlatacak şeyler söylemek geliyor içimden. Sredin konusundaki haberine teşekkür ederim. O da şeytancasına iyi bir adam, yalnız Timkovski'yi neden bu kadar çok sevdiğini anlayamıyorum. Hiçbir zaman da anlayamayacağım! Neyse, selâm söyle, Sredin'e yani.

Yabancı adlı bir aktristle (Olga Knipper —*Ed.*) evleneceğin söylentileri dolaşıyor. İnanmıyorum ama doğrusa sevinirim. Evlilik iyi şeydir, yeter ki kadın tahtadan ve bir radikal olmasın. Evliliğin getirdiği en güzel şey çocuklar... Küçük oğlum yaramazın biri, ama baharda getirince göreceksin, çok akıllı bir delikanlı doğrusu. Yalnız çok sövgü öğrenmiş, önüne gelene sövüyor. Bir türlü başedemiyorum onunla. İki yaşında bir bacaksızın ana-sına avazı çıktığında «Defol Allahın belâsı!» diye bağırması gülünç ama hiç hoş değil. Üstelik. «Allahın belâsı» sözcüğünü çok düzgün söylüyor!

Eh, şimdilik bu kadar. Benim *Foma* daha çıkmadı. Almanların sana yağdırdığı övgüleri okudun mu? Yakınlarda. St. Petersburg'da biri *Dayı*'nın *Martı*'dan daha iyi olduğunu söylemiş. Belki de öyledir, ama ayırım yapmak güç...

Lütfen yaz.

A. Peşkov

LEV TOLSTOY'A

14 ya da 15 (26 ya da 27) Şubat 1900
Nijni-Novgorod

Resminize ve hakkımda söylediğiniz nazık ve sıcak sözlere teşekkür ederim Lev Nikolayeviç.¹ Kitaplarımdan daha iyi olup olmadığımı bilmem, ama bir yazarın, yazdıklarından daha iyi ve daha üst düzeyde olması gerektiğini çok iyi biliyorum. Hem, kitap dediğimiz ne ki? Büyük bir kitap bile sözcüklerin ölü ve karanlık bir gölgesi ve hakikatin küçük bir ipucu olmaktan öte gidemez; oysa insan, yaşayan tanrıyı içinde biriktiren koca bir havuz değil mi? Elbet ben, Tanrıyı kusursuzluk, hakikat ve adalete varma yolunda yılmak bilmez bir çaba olarak görüyorum. Bu yüzden, kötü bir insan bile iyi bir kitaptan daha iyidir. Siz, bu görüşte değil misiniz?

Yeryüzünde, insandan daha iyi hiçbir şeyin olmadığına bütün benliğimle inanıyorum, ve —Demokritos'un tümcesini kendi düşünceme göre değiştirerek— yalnız ve yalnız insanın gerçekten varolduğunu, ve gerisinin yalnızca birer görüş olmaktan öte gitmediğini bile söylüyorum. Her zaman için insana inandım ve hep inanacağım; ne var ki bunu yeterince açıklayabilme yeteneğinden yoksunum.

Sizi tekrar görmeyi çok isterim, ve şu anda bu isteğimi doyuramayacağım için büyük üzüntü duymaktayım. Öksürüğüm kötüleşti, başım ağrıyor ama gene de son

1 Lev Tolstoy, 9 Şubat 1900 günlü mektubunda Gorki'ye şunları yazmıştı: «Yazdıklarınızı beğendim, ama sizi yazdıklarınızdan iyi buldum.» —*Ed.*

hızla çalışıyorum — kafaları kurnazlığa çalışan insanları, hoşlanmadığım insanları anlatan bir kitap yazmaktayım. Bunlar kanımca en aşağılık insanlardır. Sizi daha fazla yormamak için mektubumu bitiriyorum. Elinizi sıkarken, değersiz saygılarımı sunarım. Ailenize selâm ederim.

Sağlıklar dilerim.

A. Peşkov

FYODOR ŞALYAPİN'E

1 (14) Eylül 1909'dan sonra yazılmış
Kaprı

Sevgili Fyodor,

Konstantin Petroviç¹ geldi ve senin, yaşam öykünü yazıp yayımlamak istediğini söyledi. Bu haber beni hem heyecanlandırdı hem de telaşlandırdı. Bu yüzden sana şunları bir an önce söylemek istiyorum: Tasarladığın iş çok ciddi, evrensel önemi olan bir iş. Yani, yalnız biz Rusları değil, tüm uygar dünyayı, özellikle sanat dünyasını ilgilendiren bir konu! Farkında mısın?

Konu büyük bir ciddiyet ve titizlik gerektirmektedir; hiçbir şey rastlantılara bırakılmamalıdır.

Benimle enine boyuna konuşmadan bu düşünceni hiç kimseye açmamanı içtenlikle rica ediyorum senden — bana inan!

Malzemen, kullanmasını bilmeyenlerin, bir simge haline gelen ve anavatanımızın büyük gücünü, ve Tatar yöneticilerin boyunduruğu altındaki ülkemizin damarlarında akan saf kızıl kanın canlı sürgünlerini simgeleyen bir yaşamın büyük önemini —ulusal önemini— anlama yetisinden yoksun kişilerin eline düşerse, yazık olur. Gözünü aç Fyodor, ruhunu edebiyat işportacılarının önüne atma sakın!

Bana inanmalısın — böyle konulardaki umursamazlığın ve iyi huyların yüzünden yapılması olası bir yanlışla karşı seni uyarırken kendi çıkarımı düşünmüyorum elbet.

Önerim şu: Ya bir, bir buçuk aylığına buraya gel, sen

1 K.P. Pyatnitski (1864-1939): *Znaniye* Basımevinin yetkilisi. —Ed.

söyle ben yazayım, ya da beni yurt dışında bir yere çağır, her gün üç dört saat oturup birlikte çalışalım.

Seni gücendirecek bir tutum içine girmeyeceğimi söylemeye gerek yok elbet. Özellikle vurgulanması gereken noktalarla geri planda kalması gereken noktaları sana söylemekle yetineceğim. İstersen, ben yazarım, sen beğenmediğin yanları bildiğin gibi değiştirirsin.

Yazılacak şeylerin çok iyi, kusursuz yazılması gereğinin önemine inanıyorum! İnan, kendimi öne çıkarma hevesinde değilim, hayır, asla! Burada önemli olan senin kendini anlatman, sana değgin sözler senin ağzından çıkmalı!

Bu mektuptan kimseye söz etme. Kimseye gösterme! N'olur!

Hay allah, yaşam öykünün ulusal önemini, Ruslar için taşıdığı önemi anlamayacaksın diye ödüm kopuyor. Sevgili dostum, bir an için gözlerini kapa ve düşün. Düşgücünü zorlarsan, terkedilmiş boz bir vadide bir dâhi mujiğin Samson'a benzer çizgilerini seçebileceksin.

Sana duyduklarımı nasıl anlatabilirim, yüreğimi kavrayan bu kısıkcı nasıl duyurabilirim sana?

Tanıdığım en iyi ve en dürüst kişi olan Konstantin Petroviç'e söyle, sen benimle görüşmeden hiçbir işe girişmesin!

Dostluk aşkı için, işleri aceleye getirmemeni istiyorum senden — benimle konuşmadan hiçbir işe başlama!

Sana zararım dokunmaz, inan! — tersine, yararım dokunacak, göreceksin! İçin rahat etsin!

Telgrafla da olsa cevap yaz.

Son kez söylüyorum, bu mektuptan kimseye söz etme — bütün kalbimle istiyorum bunu senden.

Aleksi

Dostumuz K. P. sana ve Maria Valentinovna'ya (Şalyapin'in karısı —Ed.) selâmlarını yolluyor. Ona benden de selâm söyle.

H. G. WELLS'E

Aralık 1916

(1917 Ocak ayının başı)

Parus Yayınevi
18 Bolşaya Monetnaya
Petrograd

H. G. Wells'e

Sevgili Dostum,

Son kitabınız *Mr. Britling Sees It Through*'nun Rusça çevirisinin düzeltilerini şimdi bitirdim. Böyle eşsiz güzellikte bir kitap yazdığınız için size hayranlığımı belirtmek isterim. Kitabınız, şu lanet olası savaş sırasında, Avrupa'da yazılan en güzel, en gözüpek, en doğru ve insancıl kitap kuşkusuz. İnanıyorum ki daha sonraları, bizler bir kez daha insancıl olduğumuzda, İngiltere, savaşın yabanılığına karşı yükselen ilk sesin ve öylesine güçlü bir karşı çıkmanın Britanya'dan duyulduğu olgusuyla gurur duyacak ve dürüst ve aydın insanlar sizin adınızı şükranla anacaktır. Kitabınız uzun yıllar yaşayacak yapıtlar arasında; siz de büyük ve çok güzel bir insansınız, Wells, sizinle karşılaşmış olmaktan, yüzünüzü ve olağanüstü gözlerinizi gözümün önüne getirebilmekten büyük mutluluk duyuyorum. Belki de bütün bunları bir anlamda ilkel biçimde açıklıyorum, aslında size şunu söylemek istiyorum yalnızca: Vahşetin ve barbarlığın dünyayı sardığı bir dönemde kitabınızın ortaya çıkması, gerçekten önemli ve insanlık için yararlı bir olay.

Elbet, kitabınızın sonu benim görüşlerime uygun değil; size Mr. Britling'in pek çok kan ve dünyanın üzüntüsüyle dolu kupayı başına dikmesini anlatmayı esinlendiren Tanrıdan başka Tanrı tanımıyorum ben. Bu Tanrı, yalnız sizin ruhunuzda, insan ruhunuzda yaşıyor, o ruh-

tan başka hiçbir yerde sürdürmüyor varlığını. Biz insan-oğulları, Tanrımızı iyi ve kötü günlerimiz için yarattık; çevremizdeki dünyada Tanrı değil, bizim kadar karayazgılı insanlar görmekteyiz — kendi Tanrılarını, örneğin iyiliği yaratan insanlar...

Çok güzel bir kitap yazmışsınız sayın Wells, hayranlıkla kutlarım sizi.

Şimdi şu konuya geçmek istiyorum: Aleksander Tikonov ve Ivan Ladiznikov adlı iki dostum, bir çocuk kitapları yayınevi kurdu. Çocukların yeryüzünün en gerekli ve en güzel şeyleri olduğu, günümüzde belki de her zamankinden çok anlaşılmaktadır. Rusya'lı çocuklar, dünyayı tanımaya, onun büyük insanlarını ve insanlığın mutluluğu için çalışan emekçilerini tanımaya tüm çocuklardan daha çok gerek duymaktadırlar. Çocuklarımızın yüreklerinden, bu korkunç ve anlamsız savaşın kanlı izlerini silmeliyiz; o yüreklere insanlığa inanç ve saygı aşılamalıyız. Mr. Britling'in Letty'ye sözünü ettiği ve Heinrich'in Pomeran'daki ailesine yazdığı toplumsal romanizmi yeniden uyandırmalıyız.

Sizden sayın Wells, çocuklar için Edison'un yaşamı ve yaptıklarına değgin bir kitap yazmanızı rica ediyorum. Bilim ve çalışmaya karşı sevgi yaratacak bir kitabın gerekliliğini kabul edersiniz sanırım. Romain Rolland'dan Beethoven üzerine, Fridtjof Nansen'den Kolomb üzerine bir kitap yazmalarını rica edeceğim. Ben de Garibaldi'yi yazacağım. Böylece çocuklar, birkaç büyük insanın portresini sergileyen bir galeriye sahip olacaklar. Lütfen, Charles Dickens, Byron ve Shelley üzerine hangi İngiliz yazarlarının kitap yazabileceğini bana bildiriniz. Ayrıca, Rusçaya çevirtebileceğim birkaç iyi çocuk kitabı adı öneriniz.

Bana yardımcı olmayı reddetmeyeceğinizi umarım ve bir kez daha, çok güzel bir kitap yazdığınızı belirtmek, ve bütün kalbimle size teşekkür etmek isterim.

Saygılarımla,
M. Gorki

ROMAIN ROLLAND'A

1916 Aralık sonu
(1917 Ocak başı)
Petrograd

Sevgili ve Saygıdeğer Yoldaş Romain Rolland,

Sizden, çocuklar için Beethoven'in yaşam öyküsünü yazmanızı rica ediyorum. Aynı zamanda, H. G. Wells'den *Edison'un Yaşamı*, Fridtjof Nansen'den *Kristof Kolomb'un* yaşamını yazmasını rica ettim. Ben, *Garibaldi'nin Yaşamı*'nı yazacağım ve Yahudi şair Byalik de *Musa'nın Yaşamını*, hazırlayacak.

Günümüzün en iyi yazarlarının katılmasıyla insanlığın büyük dehalarının yaşam öykülerini anlatan bir çocuk kitapları dizisi oluşturmak istiyorum. Bu kitapları ben yayımlayacağım.

İnanıyorum ki, *Jean Christophe* ve *Beethoven*'in yazarı ve büyük bir insansever olan siz, derin toplumsal düşüncelerin önemini çok iyi anlayan siz, iyi ve önemli gördüğüm bu konuda değeri ölçülmez yardımlarınızı esirgemeyeceksinizdir.

Az sonra bu dünyadan gidecek olan biz büyükler, çocuklarımıza çok kötü bir miras ve üzüntülerle dolu bir yaşam bırakacağız. Bu korkunç savaş, kültürümüzün çöküşünün ve ahlâk değerlerimizin zayıflamasının güçlü bir kanıtı oldu. Çocuklarımıza, geçmişte, şimdiki kadar kötü ve zayıf olmadığımızı göstermeli, hep böyle olmadığımızı hatırlatmalıyız. Bütün halkların büyük adamlar ve soylu yürekler çıkarmış —ve çıkarmakta— olduğunu hatırlatalım onlara! Bu iş şimdi, vahşetin ve zulmün şahlandığı bu zamanda yapılmalıdır.

Sizden sayın Romain Rolland, Beethoven'in yaşam öy-

küsünü yazmanızı büyük bir istekle, içtenlikle rica ediyorum, çünkü inanıyorum ki, bunu sizden daha iyi yapacak kimse yoktur.

Sizden bir de, Jan d'Arc'in çocuklar için yaşam öyküsünü yazmasını istemek üzere hangi Fransız yazarına başvurmam gerektiğini bildirmenizi rica ediyorum. Bu kişinin yetenekli bir yazar olması ve Katolik olmaması gerektiğini söylememde sakınca yoktur sanırım. Umarım bu isteğimi anlayışla karşılarsınız.

Sayın *Maitre*, savaş sırasında yayımlanan makalelerinizin hepsini dikkatle okudum, şunu söylemek isterim ki, size karşı derin bir saygı ve sevgi uyandırdı bunlar içimde. Ruhları, bu savaşın çılgınlığıyla lekelenmemiş az rastlanır insanlardan birisiniz. Soylu yüreğinizin insanlığın en güzel ve ince ilkelerini korumuş olduğunu bilmek büyük bir sevinç kaynağı.

Lütfen mektubumu elinizden geldiğince çabuk yanıtlayarak, koşullarınızı ve kitabın olası hacmini bana bildiriniz.

Sevgili yoldaş, uzaktan da olsa elinizi sıkmana izin veriniz ve bir kez daha büyük saygımı ve içten hayranlığımı kabul ediniz.

Size uzun ve verimli çalışmalar dilerim.

Maksim Gorki

Parus

18 Bolşaya Monetnaya

Petrograd

ROMAIN ROLLAND'A

13 Şubat 1923, Saarow

Romain Rolland'a,

Saint Petersburg'daki *Vsemirnaya Literatura* (Dünya Edebiyatı) Yayınevinden çıkan *Colas Breugnon*'u az önce bitirdim.

Ne güzel bir kitap yazmışsınız sevgili dostum! Gal dehâsının gerçek bir yaratısı bu, edebiyatınızın en güzel geleneklerini yeniden canlandıran eşsiz bir kitap. Okurken kâhkahalarla güldüm ve nerdeyse sevinç gözyaşları döküyordum. Neden dersiniz: Çılgınlığın ve kötülüklerin getirdiği bu karanlık günlerde, herkesin sıkıntıdan, üzüntüden kıvrandığı böyle bir dönemde böylesine canlı ve neşeli bir kitabın yayımlanması çok yerinde bir olay. Tam zamanında yayımlanmış kitabınız.

Bir türkü gibi bu kitap. Bir ustanın sağlam ve güvenli elleriyle Burgonyalı'nıza öyle belirgin nitelikler vermişsiniz ki, onu karşımda görür gibiyim. Kitabın her sayfası sanatın sizce ne büyük değer taşıdığını ve Fransa'yı ne kadar sevdiğinizi duyuruyor insana. Coster'in Eulenspiegel'ini de severim, ama kanımca, daha evrensel bir karakter yaratmışsınız. Colas, Latin halklarının temsilcisi. Onun gibilere İtalya'da rastladım, Fransa'nın her bölgesinde böyle biri yaşamıştır, yaşıyordur sanırım, mutlaka vardır böyleleri. Onun mutlu yüzünü Lope de Vega'nın oyunlarında, Alarcon y Mendoza ve Galdos'un öykülerinde, Jacinto Benavente'nin gülmecelerinde bile görüyorum. Siz, bir Ustasınız, ve insan, yüreğinizin nice büyük olduğunu görüyor. Geçen gün bir başka güzel kitap, Knut Hamsun'un *Toprağın Büyümesi* adlı romanını okudum. Köy yaşantısını şiirsel bir anlatımla yansıtan,

emeğin ve yaşamın övgülü türküsünü söyleyen eşsiz bir destan! Sizin kitabınızdaki gibi, romanın başkişisi «yaln insanların meleği», emeğin ve doğaya karşı verilen savaşımın dâhi yol göstericisi. Çok iyi, heyecan uyandıran bir kitap, sizinki kadar hoş ve berrak, ama elbet, sizin ustalıklı Fransızcanızın ısıltıları ve Rusça çevirisinde bile çok iyi anlaşılan sevimli sözcük oyunları yok onda.

İyi bir kitabı okumak büyük zevk veriyor bana; size sayın *Maitre* ve Fransız dostum, bu yüzden çok teşekkür ederim. Sanırım, kitabınızı benim heyecanıyla okumakta ve okuyacak olan Rus gençleri adına teşekkür etme hakkına da sahibim.

Size selâmlarımı yolluyorum!

Maksim Gorki

Not: Birkaç güne kadar *Europe*'da¹ yayımlanmak üzere bir öykü göndereceğim. Burada, küçük bir gençler grubuyla birlikte bir edebiyat ve bilim dergisi hazırlıyorum.² Dergide hiç siyaset olmayacak. Dilediğiniz bir konuda iki üç sayfalık yazılar gönderir misiniz bize? Diyelim bir kitap eleştirisi, ya da bir oyun, ya da günümüz gençlerinden —Vieldrack, Apollinaire ya da Arcos gibi— birinin özelliklerini anlatan yazılar? Gönderirseniz çok seviniriz!

1 *Europe* dergisinin 2. sayısında (15 Mart 1923) Maksim Gorki, Rusya'dan görüntüler üstbaşlığı altında şu yazılar vardı: *Lev Tolstoy Üzerine, Maskara, Aleksander Blok Üzerine, Örümcek, Cellat*. —Ed.

2 *Beseda* dergisi 1923-1925 yılları arasında Berlin'de yayımlanmıştı. —Ed.

ROMAIN ROLLAND'A

24 Mart 1926

Napoli

Sevgili dostum,

Sergey Yesenin'in dramı son derece özgün. Romantik, coşkulu bir köy delikanlısının dramı bu. Çayırılarına, ormanlarına, köylerin göklerine, hayvan ve çiçeklerine tutkun bir genç. İlkel yaşama karşı duyduğu derin sevgiyi ve onun sade güzelliklerini anlatmaya gelmiş kente.

Yesenin'le tam kentle tanışmaya başladığı anlarda karşılaştım: Ufak tefek, güzel görünümlü, dalgali saçlı, *Çar Yaşamı*'ndaki (Glinka'nın *Ivan Susanin* adlı operası —Ed.) Vanya gibi giyinmiş, mavi gözlü bir gençti. Lohengrin kadar temiz, lekesiz bir görünümü vardı — evet tam ona benziyordu. Obur biri, Ocak ayında yabani çileğe nasıl büyük bir iştahla bakarsa, öyle hayranlıkla karşıladı onu kent. Dizeleri, aşırı ve içtenlikten uzak övgüler almaya başladı. İçtenlikten uzaktı, çünkü bunlar, küçük adamlardan ve onu kıskananlardan geliyordu. O vakitler on sekizindeydi, ve yirmisine geldiğinde, dalgali saçlarının üzerine son moda bir Amerikan şapkası oturtmuş, pastacı çıraklarına dönmüştü. Dostları ağzına şarabı dayıyor, kadınlar kanını emiyordu. Çok geçmeden kentin ona ölüm getireceğini anladı ve bu duygu ve bilinçle eşsiz şiirler yazdı. Özgün bir lirik ozan olarak kaldı gerçi ama, — sanırım üzüntüden, ziyan edildiği duygusuna kapıldığından ve bir de, galiba, kentten öç almak için, sözcüğün tam anlamıyla bir holigan oldu çıktı. Bana kalırsa yaşlı Isadora Duncan'la olan serüveni onu büsbütün yıktı. Ona şu trajik ve ka'emiye hiç yaraşmayan şiiri yazdı:

*Bu kadında mutluluk aradım
Ama yalnız sonumu buldum.
Aşkın bir belâ olduğunu bilmezdim
Aşkın bir veba olduğunu bilmezdim
Beni sinsi bakışlarla ölçtü, biçti
Ve çılgın bir holigana çevirdi.*

Kendini öldürmesinin nedeni, irade zayıflığı değildi kuşkusuz. Kurtuluşu ölümde buldu. Bir çıkıştı ölüm onun için, bir çözümdü. Kendini asmadı, bir sıcak su borusuna geçirdiği ipe dolanarak öldü. İlmîği boynuna geçirdi, ayakları yerde olduğu halde çekti ipi. Kendi boğazını sıktı yani. İpi eline almadan önce bileğini kesti ve kendi kanıyla sekiz dize yazdı. İkisi şöyleydi:

*Ölmek, yeni bir şey değil yaşamımızda
Peki ya yaşamak? O hiç yeni değil.*

Kısacası, Yesenin'e değgin size söyleyebileceklerim bu kadar. Rus yazarlarının yaşamı zengin dramlarla doludur ve Yesenin'in dramı, en üzücülerinden biridir.

Bu sabah, I. Duncan üzerine yazdığı şiirleri geldi bana. Sersem gibiyim.

Böyle üzücü bir mektup yazdığım için beni hoşgörün dostum.

Fotoğrafa teşekkür ederim.

Sizi bütün kalbimle selâmlarım.

M. Gorki

STEFAN ZWEIG'A

18 Eylöl 1923
Freiburg

Stefan Zweig'a
(Sevgili Zweig),

Bana gurur veren övgüler ve dostlukla dolu mektubunuza yanıt vermekte geciktiğim için beni hoşgörün. Gecikmenin nedeni, yabancı dil bilmeyişimden geliyor. Rusçadan başka dil bilmiyorum. Özel ve içsel yaşantımın kendisine açık olduğu ve size yazdığım mektupları dilinize çevirecek olan kişi bir aydır burada yoktu. Şimdi döndü ve ben büyük bir sevinçle size yazıyorum.

Amok ve Yabancıdan Gelen Mektup adlı iki öykünüzü okumadan önce hakkınızda adınızdan başka bir şey bilmiyordum sayın Zweig. Amok'tan pek hoşlanmadım ama okuduğum ikinci öykü, şaşılasi içtenliği, kadınlara karşı sevecenliği ve konusunun özgünlüğüyle, ve yalnızca gerçek bir sanatçının kaleminden çıkabilecek o büyülu betimleme gücüyle beni derinden sarstı. Öyküyü okurken sevinçle güldüm — ne iyi yazılmış bir öykü o! Utanmadan ağladım da... Kahramanınıza acıdığım dan, o kadının imgesinin yarattığı derin etkiyle, ve yüreğinden yükselen acıklı türküy le duygulanarak ağladım. Gözyaşlarımı ve onları akıtan bütün duyguları paylaşan biri de vardı yanımda. Size yukarda sözünü ettiğim, yüreğine ve aklına kendiminkinden çok inandığım dostumdu bu.

Sanatçının, zihninde olaylar geliştiren kişinin, insanları, tanrının, —ya da doğanın— tarihin yarattığından ya da olduklarından daha ilginç ve çok daha iyi hale soktuğu düşünceme katılacaksınız sanırım sayın Zweig.

Daha sonra Romain Rolland üzerine yazdığınız kitabı okudum. Gerçekten çok az rastlanır bir önem ve az insanda bulunan çekici kişiliğe sahip bir adama ilişkin bir kitap yazmışsınız. Bir Fransız'a ilişkin böyle bir kitabın, bir Alman tarafından yazılmış olmasının büyük önemi anlatmakla bitmez. Bana göre, kitabınız bu açıdan, insanoğlunun çevre koşullarını yenerek kazandığı büyük utkulardan biridir. Ve kanımca, sağduyusu olan her dü-rüst insan, insanoğlunun moral ve akılsal gücünün eşsiz kanıtı olan kitabınızla övünmelidir.

Bu kitap Rolland'ı daha somut, daha anlaşılır hale getirdi. Kitabınızı okuduktan sonra onu kendime daha yakın hissediyorum. Bu az rastlanır adama karşı büyük sevgim vardı, şimdi, her zamankinden çok seviyorum onu, çünkü — sayenizde onun özünü daha büyük bir açıklıkla görebiliyorum.

Yabancıdan Gelen Mektup, ayrı bir kitapçık olarak basılacak. *L'Histoire de Manon Lescaut*, Maupassant'ın *Notre Coeur*, Boccaccio'nun *Fiammetta* adlı öyküleri ve *Romeo ve Juliet* vb. gibi konusu aşk olan yapıtlardan oluşacak bir dizi bu. Turgenyev'in *İlk Aşk*'ı¹ yayımlandı, birkaç güne kadar elinize geçer.

Bütün bu kitaplar resimli olacak. *Yabancıdan Gelen Mektup*'u hangi Alman sanatçısının resimlemesini önerirsiniz?

Bir de, *Mehtap Sokağı* adlı öykünüzün çevrilmesi için izninizi rica ediyorum. Bu öykü, Berlin'de çıkan ve editörü bulunduğum *Beseda* adlı dergide yayımlanacak.

Ayrıca sizden *Beseda*'da yayımlanmak üzere günümüz Alman yazarları ya da dilediğiniz bir başka konuda bir makale yazmanızı rica edeceğim.

Bu dergi salt sanat ve bilim sorunlarını işlemektedir. Siyasetle ilgisi yoktur. R. Rolland, Franz Hellens, John Galsworthy, Gregorio M. Sierra ve daha birçok yabancı yazarın çalışmalarını içermektedir.

1 1923 yılında Berlin'de Propylaeum Yayınevinde basılmıştı. —Ed.

Size elyazmamı sevinerek gönderiyorum. Şimdilik yalnız bu var elimde. Yeterli değilse bir başkasını gönderirim.

Kitaplar için teşekkür ederim;² K. Wolf kitaplarımın Almanca baskısını yaptığında size göndereceğim. Şu dünyamızda çok büyük sevinçler var, bunlardan biri, sizinle karşılaşmış olmaktır.

Size en iyi dileklerimi yolluyorum sevgili Stefan Zweig.

M. Gorki

Adresim: Freiburg (Breisgau)
Guentersthal, Dorfstrasse 5.
18 Eylül.

2 Zweig, 28 Ağustos 1923 günlü mektubuyla, Maksim Gorki'ye şu kitaplarını gönderdiğini bildiriyordu: Öykülerden oluşan *Amok* ve *Drei Meister* (Üç usta) — *Balzac*, *Dickens*, *Dostoyevski* adlı yapıtı. Bu ikinci kitap, 1923 yılında Leipzig'de Insel Verlag tarafından yayımlanmıştı. —*Ed.*

STEFAN ZWEIG'A

16 Mayıs 1928
Sorrento

Sevgili Zweig,

Çok ilginç bir kitabınızı¹ bana ithaf ettiğiniz için size teşekkür etmekte çok geciktim; ama bu gecikme, kitabı okumak isteğimin ve okumaya vaktimin olmayışının sonucudur. Son iki aydır «jubile» kutlamalarının gürültü partırtısı, çalışmalarımı ve günlük işlerimi aksattı. Bir de, birkaç gün sonra gerçekleşecek olan Rusya'ya dönüşümün hazırlıkları vaktimin çoğunu aldı. Stendhal'in o anlattığınız eşsiz kişiliğiyle belki de pek doğru olmayan bir çeviri aracılığıyla tanıştım. Çok özgün bir adam, sanatçı ve düşünür olan bu yazar üzerine Rusça yazılan ya da o dile çevrilen her şeyi ve bütün kitaplarını okudum. Sanırım bu sizin çizdiğiniz kişiliğin, Stendhal'a yalnız «üstün zekâsıyla» değil birçok başka yönüyle de benzer olan eşsiz bir sanatçının kaleminden çıktığını söyleme hakkını bana vermektedir. Bu yazarın —sizin yaptığınız gibi— romantizmiyle kuşkuculuğunun çatışmasının ürünü olan dramının kaynağını bulmak için ona «vakıf olmak» gerekmekteydi. Avrupa edebiyatında bu özellikten daha önce söz edildi mi bilmiyorum ama sanırım bu, sizin buluşunuzdur ve başarınızı kanıtlamaktadır. Başarınız aynı zamanda, bir sanatçıyı, bir tarihçi ya da eleştirmenden daha iyi anlayabilecek, onu en iyi çözümleyebilecek kişi-

1 Stefan Zweig, *Drei Dichter Ihres Lebens — Kasanova, Stendhal, Tolstoy*, Leipzig, Insel Verlag, 1928. Kitapta şu ithaf tümcesi bulunmakta: «Maksim Gorki'ye şükran ve saygıyla» —Ed.

nin bir başka sanatçı olacağı inancımı doğrulamaktadır.

Ama aziz dostum, Stendhal'ın dramının, bütün romantiklerin dramı olduğu ve kuşkuculuğun, romantizmin olduğu yerde genellikle kaçınılmaz olarak varolduğu görüşünde değil misiniz? Aynı dramı Kleist'da, Novalis'de, Hoffmann'da hatta, Stendhal'ın uzaktan hısımları olan ve *Aşk Üzerine* adlı kitabın yazarıyla hısımlığı olmaksızın varlığı ve açıklanması olanaksız bir yazarda, adıyla sayısıyla, Fransız kuşkuculuğunu çok iyi yansıtan Anatole France'da bile sezinlemiyor musunuz?

Stendhal'ın romantizminin onun kuşkuculuğundan kaynaklandığı söylenebilir belki de. Stendhal'ın romantizmi tanımlayan şu sözleri, bu fikri doğruluyor: «Romantizm, topluma gerekli zamanda gerektiği biçimde uygulanırsa, doğru seçilmiş bir ilaç gibidir, insanlara yardımcı olabilir, onları eğlendirebilir.»

Kanımca Stendhal büyük bir hümanistti ama insanlara karşı onları küçük gören bir «acıma» duygusu beslemezdi. Bence, Schopenhauer'den çok önce «kötü gün dostluğu» ahlâkının gerekliliğini duymuş, duygu olmaksızın öte gitmeyen Hristiyan «acıma»sına rağbet etmemiştir. Shakespeare ve Racine üzerine yaptığı incelemede, Alman romantizmini «gevezelik» diye nitelemesi belki de bu yüzdendir. Aslında, bu deyiş yerinde sayılmaz, çünkü Alman romantikleri arasında da, kuşkucu oldukları için dinsiz olan birkaç kişi vardı; ve kuşkuculukla Hristiyanlık özünde birbirine ters düşmektedir.

Stendhal üzerine yazdıklarınız, büyük bir sanat değeri taşımaktan başka, çok ilginç görüşlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Lev Tolstoy üzerine yazdıklarınızın biraz daha az iyi olduğunu söylersem alınmazsınız, değil mi? Bunu, şu nedenle çok doğal buluyorum: Eleştirmenler Stendhal'i inceledikleri kadar incelemeler Tolstoy'u daha. Tolstoy, akılla güdü arasındaki en büyük ve en eşsiz çarpışmanın, yalnız Rus dehasının ortaya çıkabileceği bir çelişkinin simgesidir. Tolstoy'dan önce hiç kimse, şu sözleri söylemedi: «Aklın fazlası zararlıdır; bi-

linçlilik, insanın başına gelebilecek ve ahlâkını bozacak en büyük kötülüktür.» Böyle düşünceler 1875 yılında, gençliğinde bile vardı Tolstoy'da. Kanımca *Savaş ve Barış*'m yazarı bu fikirlerin ışığı altında incelenmelidir. Onun yüreğinde, yaşamı boyunca bir sanatçının yaratıcı gücüyle, bir vaizin güdüler ve bir Tanrının önünde yanlış yapma korkusu çarpışmıştır. Tolstoy, insanlara yardım etmek gerektiğini söylediğinde, bu gereği Stendhal kadar insancıl duygularla duyamazdı asla. İsa'yı, herkesin, örneğin Tertullian'm, Lactantius ve öteki «kilise babalarının» yaptığından çok daha fazla çarpıtmıştır Tolstoy. İsa'dan bağımsız olduğu dönemlerde *Kazaklar* ve *Hacı Murat* gibi öyküleri yazmış, ama İsa adına bir şeyler yaratmaya kalktığında, sıkıcı *Diriliş*'i ortaya koymuştur.

«Mesajımı» bunca uzun tuttuğum için beni hoşgörün. Dostluğunuza bir kez daha teşekkür ederim.

Ellerinizden sıkarım.

M. Gorki

M. M. PRİŞVİN'E¹

22 Eylül 1926
Sorrento

Kanımca edebiyatımız, senin gibi bir doğa-sever, senin kadar gözü keskin bir öğrenci ve katıksız bir doğa ozanı tanımadı daha önce. *Kara Arap*, *Kolobok* ve *Korkmaz Kuşlar Ülkesi* adlı öyküleri okuduğumda böyle düşündüm ve kesinlikle olağanüstü bir öykü olan *Baharlar*'ı okuduğumda düşündüğümün doğruluğuna iyice inandım. Aksakov, *Tüfek Avcıları* ve *Olta Avcıları Üzerine* adlı eşsiz yazılar yazdı; Menzbir kuşlar üzerine yazdığı kitabı harikulâde sayfalarla doldurdu. Kaigarodov ve daha birçok başka yazar, Rus Doğasının sesini yürekleriyle dile getirdiler. Ancak bütün bunlar, «ayrıntı yazarları» olmaktan öte gitmedi ve ben, hiçbirinde, derin etkili ve coşkun bir toprak sevgisinin, toprağın üzerinde yaşayan ve artık yaşamadığı sanılan canlılara karşı duyulan içten sevginin senin kitabındaki gibi geniş kapsamlı ve güzel anlatıldığını görmedim. Hiçbirinden «gözüne görünen her şeyin babası ve sahibi olan» sen Prişvin'inkilerden aldığım tadı almadım. Duygularında ve yazılarında, tanrısal bir güzellik biçiminde ortaya çıkan çok eskilerden kalmış, değerli ve peygambersi bir şeyler var. Yani başka bir deyişle, Toprağın Evlâdından taptığın Ulu Anaya doğru akan tam anlamıyla, tümüyle insancıl bir şey. «Fenolojik» varsayımlarını ve uslamlamalarını okurken gülümsüyorum, sevinçten gülüyorum; öyle olağandışı, öyle güzel anlatıyorsun ki her şeyi. Abartmıyorum inan — az

1 Prişvin'in Gorki'ye gönderdiği *Berendei'nin Baharları* adlı kitabı ile ilgili mektup. —Ed.

rastlanır güzelliklerin doğurduğu gerçek heyecanı duyuyorum içimde. Senin ıslıl ıslıl ruhun o güzelliğin gücüyle bütün yaşamı aydınlatıyor ve kuşlara, otlara, tavşanlara, «bayağı» köylü kadınlarına, gülünç şişe yapımcısına, Pal-kin adlı adama apayrı, olağandışı bir önem kazandırıyor. Betimlediğin her şey tek bir canlı ırmağa dökülüyor, anlayışlı yüreğin onlara anlam veriyor, insanlara ve bir bilge, bir ozan olan sana heyecan verici dostluklar sunuyor. Evet bir bilgesin sen. «...dolayısıyla, öldürerek, daha hakikatli hale geldiler...» ve, «bazı bakımlardan, insanlardan daha çabuk, daha iyi öğrenirler...» diye yazmaktan sakınmayan bir bilge. Yazdıklarında böyle derin ve az-duyulur sayısız düşünce var, bir de, şunlar gibi harikulâde ince söyleyişler: «Şu ince oyuk da nerden çıkmış? Ha, bir fare geçmiş burdan!» Büyülü bir değneğin var mutlaka! «Ve kalktığımda, dünya birden canlandı!» Öyle güzel ki yazdıkların, insanın avazı çıkasıya bağırısı geliyor! «Yaşasın, işte Rus sanatı budur!» İnan, doğru söylüyorum!

Gün gelecek, filozof kafalı bir eleştirmen, senin «pan-teizm»inden, «panpsizizm»inden ya da «hilozoizm»inden söz edecek ve yazılarında iyi ve insancıl ne varsa hepsini övgü pekmezi ya da öğüt hardalına bulayacak. Bana göre sen, bugün, çok yerinde bir geo-optimizm ortaya atıyor, bundan da öte onu sağlam temeller üzerine oturtuyorsun. Bu senin yarattığın geo-optimizmi insanoğlu ergeç bir din olarak kabul etmek zorunda kalacaktır. Eğer insan kendini severek, kendiyile, kendi doğasıyla dost olarak yaşamak zorundaysa, eğer şimdi olduğu gibi «gözüne görünen her şeyin —kölesi değil— babası ve sahibi» olaksa, sağlamak zorunda olduğu mutluluğa ancak senin gittiğin yoldan varabilir. Çok önemli bir iş yapıyorsun, daha uzun yıllar anlaşılmayacak, değeri kavranamayacak bir iş... Seni tümüyle anladığımı söyleyecek kadar ileri gitmeyeceğim. Sahip olduğun ve eşsiz bir sadelikle anlattığın zekânın büyük önemini kavradığıma inanıyorum ama. *Baharlar* kitabındaki öyküleri *Krasnaya Nov*

dergisinde yayımlandıkça okurken de bunları söylemek istemiştım sana. Sana güçlölük, yorulmazlık ve sevinçler dilerim aziz dost.

Sevgilisini «hırsız, ayyaş ve serseri ama çok iyi bir çocuk,» diye tanımlayan on yedi yaşındaki bir kıza mektup yazacağım şimdi. Daha önce yazdığım bir mektupla bunun nasıl olduğunu sormuştım. Bugün gelen mektup-taki yanıtı şöyle: «Kötü insanlarda bazen bütün kötü yönlerini silecek kadar büyük ve iyi bir şeyler oluyor. İnsan ister istemez her şeyi hoşgörüyor.» İşte on yedi yaşındaki bir kızın akıllılığı. Hiç fena değil, ha?

*Alpatov'un Gençliği*² ayrı bir kitap olarak yayımlanacak mı?

Gosizdat'ın Sergeyev-Tsenski'nin *Valya* adlı romanının birinci cildini yayımladığına çok sevindim. Çok severim o kitabı. A. P. Çapigin'in *Razin*'ini de çok beğenirim — çok güçlü bir yapıt!

Sergey Grigoryev-Patraşkin çok ilginç bir adamdır, Sergiyevo'da oturur.

Sana en iyi dileklerimi yolluyorum sevgili M. M. Kendine iyi bak.

A. Peşkov

Karına ve çocuklarına selâmlarımı ilet. Eşsiz insanlardır mutlaka.

22.9.1926

Rusya'da bugün üç büyük sanatçı var, hepsi de değişik açılardan olağandışı. Bunlar, dünyayı yepyeni bir ışık altında gösteren sen, çok güzel, sevecen ve sevgili bir sesle Rusya'nın işe yaramaz eski aydınlarına ağıt söyleyen Sergeyev-Tsenski ve ilk Rus tarihsel romanı yaratmakta, bu romanda betimlediği dönemin maddi ve ma-

2 Prişvin'in yazdığı otobiyografik bir roman. —Ed.

nevi yönlerini şaşılası bir derinlikle yansıtmakta olan Çapigin.

Belki de dostluk ya da nezaket gereği «Bir de Gorki var,» diyeceksin. O adamı iyi tanırım, sizin içinüzle yan yana koyamam onu. Gereksiz bir alçakgönüllülükten değil, onun sanatçı yönünün sizin içinüzden de çok daha az olduğunu bildiğimden. İşte böyle.

En iyi dileklerimle sevgili M. M.

A. Peşkov

22.9.26

A. P. ÇAPIĞIN'E

15 Ocak 1927
Sorrento

Sevgili dostum Aleksî Pavloviç,

Razin'in birinci cildini* okurken, çeşitli dergilerde çıkan parçalarını okuduğumda duyduğumdan çok daha büyük zevk duydum. Eşsiz değerde bir yapıt yarattığına inancım büsbütün perçinlendi. Edebiyatımızda, seninki kadar gerçek anlamda tarihsel bir roman yazılmamıştı daha önce — bana öyle geliyor. Sen ya da bir başkası, bunu «neden ve niçin» söylediğimi ve savımın mantıksal açıklamasını yapmamı istese verecek yanıt bulamam sanıyorum; Kremlin'in yapımı sırasında Moskova'da bulunan kimselerin onun güzelliğini sözcüklerle anlatamaması gibi bir şey bu. Anlıyor musun? Çağdaşların senin *Razin*'in gücünü ve güzelliğini hiç anlamazsa ve o güzelliği duymazsa, şaşırmamalısın, yerinmemelisin.

Razin'in «kötü yanlarını» söyleyemem sana, çünkü hiç öyle bir şey görmedim romanda. Sana romanın «çok-sözcüklü» ve «tekrarı bol» olduğunu söyleyenleri anlamıyorum doğrusu. Bana sorarsan, senin kitabın, eski ikonalar-daki Bakire Meryem'in giysisini oluşturan inci işlemeli eşsiz bir kumaş — bütünü bozmadan tek bir inci çıkarılamaz. Kitabın güzelliğinin etkisinden sıyrılamadığımdan abartıyor olabilirim, ama beni sakın ayıtmayasın. Evet, bırak bu güzel esrikliği yaşayayım. Şunu da söyleyeyim

* A. P. Çapigın'ın yazdığı *Stepan Razin* adlı tarihsel romandan söz ediliyor. —*Ed.*

ki, kendilerini bir şeyler yazmakla yükümlü sayan hiçbir eleştirmenin en güzel kılıflara sokulmuş eleştirileri bile fikrimi değiştiremeyecektir.

Gözüme çarpan birkaç küçük kalem sürçmesini belirtmemeye izin ver...

...Bundan sonraki basımlarda giderilmesi gereken birkaç yanlış var böyle. Kitabın yanlış kaldırmayacak kadar güzel.

Sevgili dostum, seni kutluyor ve başarından mutluluk duyduğumu, senin adına sevindiğimi belirtmek istiyorum! Ama neden kitaba «Son çalışmamı kabul ediniz» diye yazdın? Çok mu yoruldun yoksa? Belki de sansür ve eleştirmenler canını sıktı, ha? Dinlenirsen yorgunluğun geçer, eleştirmenlere gelince, umursanmaya değmez onlar. Hem, senin eleştirmene ihtiyacın mı var? Kitabın kendi yolunu bulacak nitelikte.

Hayır, bu son yapıtın değil senin. *Razin* kadar kalıcı, onun kadar anıtsı bir şey daha yazmalısın. Buna «zorunlusun.» Seni kucaklarım sevgili A. P. Sağlıcakla kal.

A. Peşkov

15.1.1927

N. K. KRUPSKAYA'YA

16 Mayıs 1930
Sorrento

Sevgili Nadejda Konstantinovna,

Vladimir İlyiç'den (Lenin) anılarını okudum. Uzak-
tan da olsa elini sıkmak, sana teşekkür etmek, bir şeyler
söylemek, anılarının bende uyandırdığı duyguları anlat-
mak için içimde büyük bir istek uyandıran sade, güzel ve
acıklı bir kitap. Bir rastlantı sonucu, D. Kurski ve Lyumbi-
mov dün bana gelmişlerdi, Kurski, Lenin'in beyin yapısı
üzerine Focht'un bir kitap yazdığını söyledi. Bu haber,
nice büyük bir aklın yittiğini, ve ölmesiyle ne eşsiz bir
yüreğin durduğunu düşündürdü bana bir kez daha. Bū-
tūn gece uyumadım. Yanılmıyorsam 1920 yılında Gorki'ye
yaptığım geziyi bütün canlılığıyla andım. O vakitler si-
yasetin dışındaydım, günlük yaşantının ufak tefek sorun-
larını dert edinmiştim, Vladimir İlyiç'e o sorunların bas-
kısından yakındım. Başka şeylerin yanı sıra, ahşap evle-
rin yakıt olarak kullanılmak üzere yıkılması sırasında,
Leningrad'lı işçilerin pencere pervazlarını ve camlarını
kırdıklarını, çatılardaki saçları paraladıklarını, oysa ken-
di evlerinin damlarının aktığını, o saçları pekâlâ kullana-
bileceklerini, kendi pencerelerini çürük tahtalarla yama-
yacaklarına o kırdıkları camlarla onarabileceklerini falan
söyledim. İşçilerin kendi emeklerinin ürününü hiçe say-
dıklarına içerlemiştim. «Sen büyük tasarılar hazırlamak-
la uğraşıyorsun, böyle küçük sorunlar senin kulağına gel-
mez,» dedim. Verandada volta atmaya başladı, bana ce-
vap vermedi. Böyle önemsiz şeylerle onu rahatsız ettiğimi
düşündüm, kendimi suçladım. Çaydan sonra yürüyü-

şe çıktık, «Ufak tefek şeylere önem vermediğimi düşünmekle yanılıyorsun,» dedi bana. «Üstelik, senin sözünü ettiğin 'emeğin değerinin küçümsemesi' ufak tefek ve önemsiz değil. Yoksul bir halkız biz, küçücük bir tahta parçasının, meteliğin değerini bile küçümsememeliyiz. Pek çok şey yıkıldı, yok edildi, kalanları korumalıyız. Ekono-mimizin düzelmesi için başkoşul bu. Gelgelelim, her şeyin sahibi olduğunu henüz anlamadı diye işçiye suçlayamayız ki. Bu bilinç hemen oluşmayacak; yalnız sosyalistte görülebilir böyle bir bilinç.» Elbet, söylediklerini kelimesi kelimesine aktarmıyorum, ama bu anlamda şeyler söyledi. Konu üzerine uzun uzun konuştu ve ben, ne çok «ufak tefek» şeyin gözünden kaçmamış olduğunu görünce şaşırdım. Düşüncelerinin, yaşamın en küçük görüngüsünden en geniş genellemelere ne sade ve ne çarpıcı bir biçimde vardığını gördüm. Onun bu yeteneği, o büyük ustalığı her zaman için beni şaşırtmıştır. Analizle sentezi böylesine uyumlu olarak kullanan bir başka kişi tanımıyorum. Bir başka görüşmemizde, Leningrad'daki geri zekâlı çocukları uzakta bir manastıra aldirmayı, böylece, ters yönde etkilemekte oldukları normal çocuklardan ayırmayı önerdim. Gördüm ki, Vladimir İlyiç bu sorunu daha önce düşünmüş ve bir yoldaşla konuyu tartışmış. «Bütün bunlara nasıl vakit ayırıyorsun?» diye sordum. «Bu, daha ben Londra'da, Whitechapel'deyken ortaya çıkan bir sorundu,» dedi. Çok ileri görüşlü bir adamdı. Kapri'de, o günlerin edebiyatı üzerine konuştuğumuzda, benim kuşağımın yazarlarının bütün özelliklerini çok doğru bir çözümlemeyle ortaya koydu, büyük bir kolaylıkla, sözünü sakınmadan bütün çıplaklığıyla onların özünü gözler önüne serdi. Sonra, öykülerimdeki bazı önemli eksikliklere değindi, «Yaşam deneylerini öyle kısa öykülerle bölük pörçük hale getirmemelisin,» dedi. «Onları tek bir kitapta, bir romanda toplamanın zamanı geldi artık.» Tek bir ailenin yüz yıllık tarihini yazmayı düşündüğümü söyledim ona. Moskova'nın yangından sonra yeniden kurulması tarihi olan 1813 yılından başlayarak günümüze kadarki

bir kesiti alacağımı anlattım. Aileyi başlatan kişi, uzun yıllar köyde yaşamış, 1812 partizan hareketinde gösterdiği büyük başarılarından ötürü ağası tarafından serbest bırakılmış bir köylü olacaktı. Bu aileden memurlar, rahipler, fabrika sahipleri, Petraşevski ve Neçayev taraftarları, yetmiş ve seksenlerin kişileri çıkacaktı. Büyük bir dikkatle dinledi beni, sorular sordu, sonra, «Çok güzel bir konu,» dedi. «Ama güç. Çok zaman ister. Sanırım becerebilirsin sen bunu, ama nasıl bir sonla romanı bitireceğini bilemiyorum. Yaşam mantığına uygun bitişler göstermiyor... Yok, bu kitap devrimden sonra yazılmalı; şimdi bize *Ana* gibi bir şey gerek.» Elbet ben de, kitabı nasıl bitirmem gerektiğini bilemiyordum.

Hakikatleri dosdoğru görebilen, apaçık ve dosdoğru açıklayabilen bir adamdı o; çok ileri görüşlüydü, her şeyin neye varacağını çok iyi bilirdi.

Ama bütün bunları sana neden anlatıyorum ki? Sen, bütün yaşamı boyunca onun yanındaydın, benden ve herkesten iyi tanıdın onu.

Sana sağlıklar dilerim Nadejda Konstantinovna, elini sıkar, ve kucaklarım.

Maria İlyinişna'ya¹ selâmlarımı yollarım.

A. Peşkov

1 M. I. Ulyanova (1878-1937): Lenin'in kız kardeşi. —Ed.

A. N. TOLSTOY'A

17 Ocak 1933
Sorrento

Sevgili Aleksî Nikolayeviç,

Ülke çapındaki bir yarışma¹ için yedi ödül yeterli değil. Ödül sayısını en az on beşe, birincilik ödülünü yirmibeş bin rubleye çıkarmayı öneririm. Bu, daha etkili olur. Sonra, neden yalnız komedi? Dram da olsun. Mutlaka olsun.

Benim katılmam pek gerekli değil, ayrıca, ne oyun ne de süslü püslü yazıları okuyacak vaktim yok. Baştan ayağa ciddi bir adamım ben, üstelik, Samanyolu'nu yeniden düzenlemek, gezegenlerin yerini değiştirmek gereği konusunda, ya da *Evren Nasıl Olmalı* diye büyük oylumlu birkaç ciltlik bir yapıtın çalışması içindeyim. N. Morozov'la yarışmak niyetindeyim.

Koltonovskaya konusunda gerekli yetkililere yazdım. Emeklilik aylığı isteyen daha kaç yaşlı bayanın var?

Sen pek değerli adaşım ve saygıdeğer dostumun Rus edebiyatına yirmi beş yıldır hizmet etmekte olduğunu öğrenince, Sorrento sakinleri olarak — yani Vsevolod Ivanov ve eşi, Torquato Tasso, Silvester Şchedrin, Marion Crawford, Henrik Ibsen ve daha birkaç kişi, sana bir kutlama ve şükran mesajı göndermeye karar vermiştik. Sonradan, bu arkadaşlardan bazılarının vakitsiz ölümü ve birkaçının beklenmedik bir anda Sorrento'dan ayrılmış olmaları nedeniyle mesajı göndermedik.² Geriye bir ben,

1 A. N. Tolstoy, Gorki'ye, bütün Sovyetleri kapsayan bir komedi yarışması düzenlendiğini bildirmiş, Gorki'den jüriye katılmasını ve genç oyun yazarlarına yardımcı olmak üzere komedi konusunda bir makale yazmasını istemişti. —*Ed.*

2 Yazar Vsevolod Ivanov ve eşi M. Gorki'yi Sorrento'da ziya-

bir de hısımlarım kaldı! Şaka bir yana, seni candan kutlarım. Büyük ve parlak yeteneğine karşı büyük saygı duyduğumu bilirsin. Evet, yeteneğini, parlak buluyorum; kıvılcımlar saçan, insanı coşturan parlak bir yetenek. İnsanın içine işleyen bir zekâ — ancak bu, bana göre üçüncü sırayı alan bir nitelik. En baş köşeyi senin büyük yeteneğine ayırıyorum. Düpedüz büyük ve sapına dek Rus, Rus'a yaraşırcasına akıllı, zamanın bütün «hakikatlerinde» gizli olan tutuculuğu sezen, ve onlarla ince ince alay etmesini beceren, büyük bir yetenek... Pek çok değerli, ama değeri yeterince anlaşılmamış yapıt verdin. Bunların arasında hiç mi hiç anlaşılmayanlar var. Bu, üzücü bir durum gerçi ama hiç de kötü değil. Bir pencere camının saydamlığı övgüye değer bir nitelik, ama dürbün, mikroskop ve teleskop gibi yapısında cam bulunan gereçler, bize her şeyi gösterir; bununla birlikte cam orda yokmuş gibi gelir insana. İşte... sen anlarsın ne demek istediğimi.

Bir de şunu söylemek istiyorum: Yirmi beş yıldır çalışmakta olmana karşın, daha «yeni başlayan bir öğrencisin» ve sonuna dek böyle kalacaksın. *Peter*'in edebiyatımızdaki ilk gerçek tarihsel roman. Daha yıllarca da bu niteliğini koruyacaktır. Yakınlarda, İkinci Kesim'den bir bölüm okudum — çok güzel! Harika kitaplar yazıyorsun. Tek kusurun acelecilik. *Ordeal*'ini okuyorum şimdi —1818— görme ve betimleme yeteneğine hayranım! Ama birkaç yarım kalmış sayfa var gibime geldi. Bak bak, gene homur homur bir ihtiyar olarak çıktım karşına! Bu kadarı yeter! Seni kucaklar ve sağlıklar dilerim. Sevgili ve zeki Tusya'na yürekten selâm ederim.

A. Peşkov

17.1.1933

ret etmişti; Torquato Tasso (1544-1595) Sorrento'da doğmuştur; Silvester Şcedrin (1791-1830) manzara resimleri yapan ve Sorrento'da da çalışmış bir Rus ressamıydı. Francis Marion Crawford (1854-1909) Sorrento'da yaşamış ve ölmüştür. İbsen (1828-1906) Sorrento'da bir yaz kalmıştır. —Ed.

19 Şubat 1935
Moskova

Yoldaş A. Şerbakov'a

Eleştirinin durumu ve görevlerinin tanımı, aşırı ölçüde «genel,» kaba çizgilerle verilmiş kanımca. Yazarların bildiklerine yeni bir şey eklemekten uzak; sosyalist gerçekçilik sorunu, yazınsal yaratıcılıkta bir yöntem, bir teknik ve Sovyet sanatının estetiği ve etiği olarak ele alınmamış; ve yazı sosyalist gerçekçilik sorunu üzerine verimli bir tartışma ortamı hazırlama ve canlı, derin bir ilgi uyandırma yetisinden yoksun.

Sosyalist gerçekçilik konusunda çok şey yazıldı ve yazılmakta, ama eleştirmenlerin, Yazarlar Kongresi'nde, varlık gösterememeleri acı gerçeğini, nedenlerini açıklayan tek bir anlaşılır görüş ortaya atılmadı. Bize asıl gerekli olan, ülkemizde yaşanmakta olan bütün süreçlerin; ve günümüz insanların yaratıcı çalışmalarına karşı gösterilen direnç hareketlerinin anlamına ışık tutacak, bütün bunları kapsayacak kadar geniş bir «işleyen hakikat»in kesinlikle saptanmasıdır. Bu «işleyen hakikat»in çerçevesi içinde farklılıkların bulunması kaçınılmazdır, bunlara izin verilecektir elbet —ki bundan da kaçınılmaz ve hoşgörülür farklılıkların büyük bir özenle, duyarlılıkla saptanması gereği ortaya çıkmaktadır. Kanımca Engels'in sözleri, yani yaşamın sürekli hareket ve değişmeden oluştuğu, sosyalist gerçekçiliğin başlangıç noktası olarak alın-

1 A. S. Şerbakov (1901-1945): Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ünlü kişilerinden biri. 1935 yılında Sovyet Yazarları Birliği sekreteriydi. —Ed.

malıdır. Doğada, fizik ve kimya enerjileri mekanik olarak işler, oysa insan toplumunda, sınıf güçlerinin sürtüşme ve çarpışmalarıyla oluşan bir işleyiş, ve maddi kültürün, sınıf-bencili bir burjuva kültürünün yaratılması ve geliştirilmesini hedef alan hareketler vardır. Tarihin olguları, burjuva toplumunda zekânın, birleştirme, bir araya getirme, yani uzlaştırma yolunda az çok başarılı çabalar harcayan bir katalizatör işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bireycilere, insan zekâsının kapitalist düzenin koşulları içinde, gelişmeden çok değişmez bir denge bulma çabası içinde olduğu gösterilmelidir.

Burjuva edebiyatının gerçekçiliği eleştireldir, ama bu, sınıf «stratejisinin» gerektirdiği ölçüde yapılan ve burjuvazinin, kurallarını değişmez kılmak için verdiği mücadelede yaptığı yanlışları göstermeye yöneliktir. Toplumcu gerçekçilik, «eski dünyanın» varlığını koruması mücadelesine, eskisinin zararlı etkilerine karşı ve bu etkilerin giderilmesine yöneliktir.

Kanımcı bu tür düşünceler, yazarların öfkelenmesine, karşı koyma isteği duymasına ve giderek yararlı tartışmaların ortaya çıkmasına yol açabilir. Yazarlarımız, edebiyatımızın erek ve yükümlülükleri konusunda çok az düşünüyor, çok az konuşuyorlar, dolayısıyla uğraşlarına daha canlı ve daha köklü bir ilgi ile sarılmalarını sağlayabilecek girişimler yapılabilir.

Yazarlara, elden geldiğince sık ve ısrarla, bilimsel sosyalizmin öngördüğü çalışmaların, Parti içinde her zamankinden daha geniş ve daha eksiksiz yapıldığı anlatılmalıdır; bu öngörünün örgütleyici gücü, onun bilimsel niteliğinden gelmektedir. Eski dünya, tam tamına marksist düşüncenin öngördüğü biçimde kendi çöküşüne doğru ilerlerken, yeni bir dünya kurulmaktadır.

Bundan da sanatçının, yaşam konusundaki geniş bilgilerinden kaynaklanan imgeler oluşturduğunda, ve malzemesine kusursuz bir biçim vermeye, yani malzemeyi olması mümkün ve olması istenen biçimde göstermek için sezgilerini de kullanarak imgelerini zenginleştirmeye ça-

balarken, öngörülerini ve varsayımları değerlendirebileceği mantıksal sonucu çıkar. Başka bir deyişle, sosyalist gerçekçilik sanatı, «resmi doldurmaya» ve abartmaya yetkilidir. Sezgi, bilgiden önce gelen bir şey, bir «kehanet» biçiminde anlaşılmamalıdır. Bilginin bir hipotez ya da bir imge haline dönüştürülürken, bazı ayrıntı ve bağlantıları sağlayamaması halinde deneyleri genişleten ve tamamlayan bir araçtır sezgi. Edebiyatla uğraşanlar, bilimin devrimci hipotezlerini ve Speranski'nin deneylerle doğrulukları saptanarak «işleyen hakikatler» olarak kabul edilen hipotezlerini çok iyi bilmelidirler. Bu konuda, Deneysel Tıp Enstitüsü Müdürü Lev Nikolayeviç Fyodorov'la konuşmanın son derece yararlı olur, ayrıca Enstitünün görevleri ve insanlığın incelenmesinin gerekliliği üzerine bir rapor hazırlamasını da tarafımdan isteyiniz.

Morozov'un² anıtı ve Sovyet tiyatrosu kurulması konusunda bugüne dek hiçbir şeyin yapılmadığına dikkatinizi çekerim.

Kanımca Afinogenov'un raporu muğlak, temelsiz ve elle tutulur vargılardan yoksun bir rapor. Toplumcu gerçekçilik daha kendisini gerekli açıklığıyla ortaya koymadan, toplumcu gerçekçiliğin «utkularından» — üstelik «büyük» utkularından söz etmeye hakkımız olduğunu sanmıyorum. Yönetmenlerin inatçılığına karşı aktörleri savunurken, yazarların, tiyatroya tam anlamıyla «ham» madde, yani daha tamamlanmamış oyunlar verdiği durumlarda —ki bu sık sık oluyor— bu inatçılığı yazarların da gösterdiği unutulmamalıdır. Afinogenov, gerek tiyatrodan ve gerek sinemada, oyun ve senaryo yazarlarımızdan daha yetkin yapımcılarımızın olduğuna işaret ederken yanılmıştı. Bu nokta günışığına çıkarılmalıdır. Afinogenov'un raporunun, geniş çaplı ama değersiz bir «kulis» polemikine yolaçması olasıdır.

Şaginyan, eleştirmenlerden «yol göstermelerini» istiyor.

2 Pavel Morozov, 1932 yılında Kulak'larla savaşırken ölen genç bir öncü. —Ed.

Bu pek doğru bir şey değil. Ortaklaşa ve dostça çalışma istenmeli. Romancılar, kısa öykü yazarları ve oyun yazarları da eleştirmenlere yolgösterirler, çünkü bunlar eleştirmenlere imgelerle ifade edilmiş tipik malzemeler vererek, siyasal gazete yazarlarının, yani onların ideolojik vargılarının oluşmasına, toplumsal ahlâk ve estetiğin gelişmesine katkıda bulunurlar. Edebiyat tarihinin yazılması istemi anlayışla karşılanabilir ama «yalnız yazarları tanıtan bir çalışma», yazarlara zararlı olmaktan öte gitmez.

Şaginyan'ın, Rus edebiyatının kardeş cumhuriyetlerin edebiyatlarına kıyasla eleştirel bir değerlendirmesinin yapılması gereği konusundaki önerisi çok yerinde.

M. Gorki

ADLAR DİZİNİ

- Aimard, Gustave*, 54, 182.
Ainsworth, 46.
Aiskhilos, 201.
Amfiteatrov, A. V., 136.
Andersen, Hans, 300, 317, 323.
Andreyev, Leonid, 117, 119, 128; 129, 186, 211, 251.
Andreyeviç-Solovyov, 102.
Aristoteles, 231.
Artsibaşev, M. P., 100, 119, 120, 211, 248, 251.
Auerbach, Berthold, 52.
Averçenko, 245.
Avvakum, Başpapaz, 84, 335, 346.

Babel, 38.
Badmayev, P. A., 253.
Bakunin, Mikhail, 245.
Balmont, K. D., 149, 302.
Balzac, Honore de, 32, 33, 36, 46, 51, 54, 55, 98, 201, 204, 311, 349, 251, 253.
Baudelaire, 27, 148.
Bazin, René, 247.
Beethoven, 382.
Belinski, Vissarion, 249.
Bely, Andrey, 129.
Beranger, Jeanne Perre de, 58, 303.
Berdyyayev, N. A., 117, 132, 212.

Bergson, 235, 251.
Berkeley, 234, 251.
Bervi-Flerovski, V. V., 153, 183, 351.
Bestuzhev-Ryumin, 80.
Blok, Aleksandr A., 129.
Boborikin, P. D., 109, 153.
Boccaccio, Giovanni, 389.
Bondarev, 107.
Borodin, 28.
Bourget, Paul, 100, 109, 197.
Böhme, Jakob, 230.
Braddon, Mary Elizabeth, 244.
Bruno, Giordano, 113, 114.
Bryusov, 129, 149.
Budyonni, 38.
Bulgakov, 342.
Bulgarin, 245.
Bulver-Lytton, 46.
Bunin, İvan, 36, 43, 60, 155, 245, 331.
Buslayev, F., 74, 245, 346.
Butaşeviç-Petraşevski, M. V., 168, 169, 344.
Byron, 83, 99, 381.

Calderon, de la Barca, Pedro, 83.
Campanella, Tommaso, 243.
Carlyle, Thomas, 166.
Céline, Louis-Ferdinant, 247.

Menşikov, 109, 116, 117, 212.
Merezhkovski, Dimitri, 113, 114, 117, 251.
Meyerbeer, 193.
Miçkiyeviç, 83, 84.
Mill, John Stuart, 179.
Mikhailov, Mikhail, 199.
Mikhailovski, N., 42, 108, 109, 110, 115, 122, 166, 194, 211.
Moliere, 50, 241.
Mirbeau, Octave, 97.
Mommsen, 353.
Montepin, Xavier de, 53.
Montesquieu, 98.
Mordovtsev, 147, 184.
More, Thomas, 243.
Mortier, P., 26.
Muizhel, 135.
Musset, Paul, 64, 99, 100.

Nadson, Semyen Yakovleviç, 60.
Napoleon, 96, 98.
Naumov, 122, 192, 199.
Nefedov-Bazin, 42, 122, 184, 199.

Nekrasov, 57, 177, 303.
Nezhanati, Serafim, 109.
Nietzsche, Friedrich, 96, 115, 152, 166, 167, 169, 200, 248, 333.

Nordau, 353.
Novalis, 247, 392.
Novodvorski, 108.

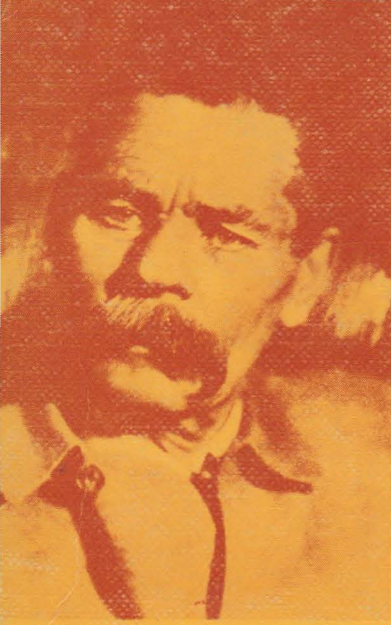
Omulevski, 147, 184.
Osipoviç-Novodvorski, 41, 122, 147.
Ostrovski, 144, 152.

Paustovski, 228.
Peçerski, 122.
Petrarch, Francesco, 99.
Petropavlovski, N. E. (Bak: Karonin).
Pisarev, Dimitri Ivanoviç, 108.
Pisemski, A. F., 53, 118, 119.
Platon, 166, 234, 251.
Plehanov, 110, 115.
Ploszowski, Leon, 100.
Pobedonostsev, Konstantin, 62, 249.
Podyaçev, Semyon, 43.
Poe, E. A., 148.
Polenz, Kont, 247.
Pomyalovski, N., 41, 53, 122, 123, 155, 192, 198, 199, 200, 209.
Potapenko, 122.
Prişvin, M. M., 394-97.
Proudhon, 197.
Proust, Marcel, 247.
Przybyszewski, 100, 109.
Puşkin, 28, 31, 57, 61, 107, 250, 261, 338, 344.

Racine, Jean, 392.
Rafael, 85.
Razin, Stepan, 104.
Reid, Mayne, 54, 182.
Remizov, A., 56.
Renan, Ernest, 166, 308.
Reşetnikov, F. M., 134, 184, 199, 209.
Rolland, Romain, 29, 65, 381-387, 389.
Rousseau, 311, 312.
Rozanov, V. V., 251, 311.
Rukavişnikov, İ., 148, 149.
Ruskin, John, 28.

- Saint-Simon*, 243.
Saltikov-Şchedrin, 40, 122, 123, 137, 162, 177.
Samarov, Gregor, 244.
Sand, George, 126.
Savinkov, Boris, 248.
Scherr, Johannes, 153.
Schiller, 41, 83, 368.
Schopenhauer, 110, 149, 220, 251, 325, 350.
Scribe, 241.
Sergeyev-Tsenski, 367, 396.
Shakespeare, 48, 50, 83, 201, 203, 241, 249, 346, 392.
Shelley, 246, 381.
Sienkiewicz, Henryk, 100.
Sleptsov, Vasili Aleksiyeviç, 41, 122, 123, 155, 199.
Smollett, Tobias George, 240.
Sofokles, 201.
Sologub, Fyodor, 120, 129, 251.
Solovyov, Vsevolod, 245, 301.
Spielhagen, Friedrich, 52.
Spencer, 231.
Stanyukoviç, 42, 122.
Stendhal, 54, 55, 98, 204, 353, 391-93.
Sterne, Lawrence, 31, 349.
Stinde, Julius, 244.
Strindberg, August, 32, 102.
Struve, P. G., 116, 212, 250.
Sventsitski, 113.
Swift, Jonathan, 257.
Syutayev, 107.
Terrail, Ponson du, 54.
Thackeray, William Makepeace, 52.
Tikhomirov, Lev, 202, 250, 316.
Todorov, Petko, 361.
Tolstoy, Aleksı Nikolayeviç, 362, 403-04.
Tolstoy, Lev Nikolayeviç, 35, 36, 39, 40, 56, 59, 60, 107, 110, 114, 119, 129, 155, 203, 204, 247, 291, 293-94, 296-360, 373, 376, 377, 392, 393.
Traubel, Horace, 101.
Trollope, Anthony, 244.
Turgenyev, Ivan Sergeyeviç, 36, 39, 56, 60, 119, 155, 207, 247, 343, 389.
Tyutçev, Fiyedor İvanoviç, 123, 164, 344.
Uspenski, Gleb İvanoviç, 40, 42, 102, 122, 123, 162, 184, 191, 193, 194, 200, 203, 204, 343.
Uspenski, Nikolay, 42, 184, 193, 199.
Vega, Carpio Lope Felix de, 384.
Verhaeren, Emile Adolphe Gustave, 101.
Verne, Jules, 182.
Veselovski, Aleksander, 133.
Vinci, Leonardo da, 297.
Voigt, 99.
Volnov, Ivan, 43.
Voltaire, 84, 96, 98.
Vonlyarlyarski, 245.
Voronov, 199, 209.

- Waltmann*, 349.
Weininger, 132.
Wells, H. G., 101, 380-82.
Whewell, 153.
Whistler, 28.
Whitman, Walt, 101.
Wieland, 302.
Wilde, Oscar, 248.
Yemelyançenko, G., 109.
Yesenin, Sergey, 361-369, 386.
Yuzov, 122.
Zabiti, O., 122.
Zagoskin, 182.
Zarubin, A. A., 53, 144.
Zasodimski-Vologdin, 42, 122, 147, 184, 199.
Zimmermann, 167, 196.
Zlatovratski, Nikolay Nikolayeviç, 42, 122, 183, 184, 193, 199.
Zola, Emile, 55, 97.
Zotov, 245.
Zweig, Stefan, 383-93.

Rusya'daki proleter devriminin tüm süreçlerini yaşayarak yetiştirilmiş bir yazar olan Maksim Gorki'nin bu yapıtı, kendisini yazarlığa iten, etkileyen ya da oluşturan koşulları, insanları, yazarları ve düşünceleri anıtan önemli bir belgedir. Çok önemli bir tarihsel dönemde, yaşamın tüm acılı koşulları içinde yazarlığı öğrenmeye çalışan gerçek bir proleter yazar olarak nasıl çalıştığını, çevresini nasıl gözlemlediğini, kitapları nasıl bir açıklıkla okuduğunu ve en önemlisi de kültüre verdiği yerin büyüklüğünü görüyoruz. Gorki, tüm yaşamı boyunca bilgi edinmek için nasıl kitaplara sarıldığını, onları ne büyük bir dikkatle okuduğunu ve gerçek eğitimi sağlayan öğretmenlerin yaşamla birlikte kitaplar olduğunu tüm açıklığıyla vurgulamaktadır. Kitabın içinde ayrıca, kendi kültürünün zenginliğini gösteren çok önemli incelemeler de yer alıyor: Kişiliğin parçalanması, Sovyet edebiyatı, sanat işçiliği üzerine, çocuk kitaplarının konturları üzerine, vb. Bunların yanı sıra Tolstoy'u, Çehov'u ve Yesenin'i anlatan uzun yazılarıyla, edebiyat konusunda yazdığı mektuplar yer alıyor. İlk kez Türkçe'ye çevrilen böylesine zengin bir yapının sanat ve edebiyatla ilgilenenlerin yanı sıra Gorki'yi sevenlerin de ilgisini çekeceğini umuyoruz.

Türkiye Yazarlar Sendikası
HASAN ÂLİ EDİZ
Edebiyat Çeviri Ödülü